

[illegible]

6 12 20 24 28 32 36 40 44 48 52 56 60 64 68 72 76 80 84 88 92 96 100

10

1000

[illegible]





## ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ ગુજરાતી કૉપીરાશ્ટ્ર વિભાગ ]

અનુક્રમાંક ૧૨૩૭૭ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ મહેન્દ્ર કુડવા

વિષય

મહેન્દ્ર-મુક્તા

કિંવા

પ્રેમજ્વાળા.

( અતિ રસિક નવલકથા )

પ્રયોજક અને પ્રકાશક

ડક્ટર લવજી માડણ સાતોદડવાળા.

---

All thoughts, all passions, all delights,  
Whatever stirs this mortal frame  
All are but ministers of Love,  
And feed his scared flame

Coleridge

---

આવૃત્તિ બીજી

સવત ૧૯૮૧

પ્રત ૨૫૦૦

સને ૧૯૨૫

મૂલ્ય રૂ ૨-૮-૦

મુદ્રક — ભદ્રવજી પીતાંબર ઠક્કર

૬૦ લેડી નોર્થકોટ હિન્દુ ગ્રોઈનેજ કે એન સેલર પ્રેસ,  
૭૭-૭૯ ચોપાટી રોડ મુંબઈ ન-૭

પ્રકાશક — કેસરી અધર્મ: ઠક્કર લવજી માડણુ

૬૦ કાલ્યાણેવી રોડ, ઠક્કર અધર્મ ટોપીવાલાની ઉપર  
લર ન. ૩૭૧-૭૩ મુંબઈ ન-૨

અસ્વામિત્વના સર્વાધિકાર પ્રકાશકને સ્વાધિન છે

## સિંહ ગર્જના !

ભલે શીરે તલવારો ચમકે, લાખો શત્રુઓ હુટે,  
ભલે અમારા શીરની ઉપર, સદા દુ ખના વાદળો તૂટે,  
ભલે અમ ગરદન પર, કારી છરી જલ્લાદની ફરસે,  
ચડયો વીર રણુ સગ્રામપર, નહિ તે ઢાંધથી ડરસે  
અમારા દેશને માટે, ખુશીથી ફાંસી ચડી જાણુ,  
'વીર'ની વીરતા જોવા—વાંચો તમે કિંમતિ આંસુ !

મહેન્દ્ર મુક્તા કિંવા પ્રેમજવાળાને ટક્કર મારે એવી ગમે તેવા પાપાણુ  
હૃદયને હચમચાવી નાખે એવી—વીર તથા કશ્ચુ રસથી બરપુર—  
એકવાર હાથમા લીધા પછી પુરી ક્યાં સિવાય પડતી  
મૂંઝાલુ મનજ ન માને—એવી નવીન 'નવલ કથા' નામે

કિંમતિ આંસુ યાને લટકતી તલવાર.

થોડા વખતમા બહાર પડશે

કેસરી અધર્મ

કાલ્યાણેવી રોડ મુંબઈ ન-૨.



## અર્પણ પત્રિકા.

પરમ પૂજ્ય વૈકુંઠવાસી તીર્થ સ્વરૂપ પિતાશ્રીના ચરણમા  
આમ્ય જીવનને નદનવન સમ માની કૃષિકારનો અત્યુત્તમ  
ધ ધો સ્વીકારી, બહોળા કુટુંબ માટે આપે જે શ્રમ  
ઉઠાવ્યો છે, મારા શ્રેય માટે આપે જે નિશ્ચિન  
ચિત્તવન કર્યું છે, જીની રીતીના પણ સાચા અને  
વિશાળ ધર્માચારમા અડગ રહી સાદુ અને  
સતોષી જીવન ગુજરી મારાપર આપે જે  
ઉપકાર કર્યો છે, તે મહદ્ જાણુ ચુકવવા  
હું અસમર્થ છું, પણ તે વાત્સલ્ય  
પ્રેમના ચત્કચિત્ત સ્મારક તરીકે  
મારી અદ્વિતિ અનુસાર  
લખાયેલુ આ પુસ્તક હાલ  
તો આપના અમર  
આત્માને અર્પણુ  
કરી સતોષ  
પામુ છું  
લી. ચરણનો દાસાનુદાસ ચરણ રજ  
લવજ માંડણના  
સાષ્ટાંગ દંડવત

વૈકુંઠવાસિ પરમપૂજ્ય શિરછત્ર પિતાશ્રી

માંડણુ વેદજી પ્રત્યે પુત્રોદ્ધાર.

( સવૈયા )

મ  
ર  
હ  
મ  
પિ  
તા  
માં  
ડ  
ન  
વે  
દ  
જી

દનમોહન નટવર પ્રભુનાગર, જ્ય મોરલીધર રાધેશ્યામ,

મ્ય મનોહર મગળ મૂર્તિ, દ્વિકર જોડી કર પ્રણામ

નર જન્ય તણ દુનિયાના, કૃષિકારનુ કીધુ કામ;

મ પુજ્ય શિરછત્ર પિતાને, પ્રિતેથી હું કર પ્રણામ

તજણુ એ મહદ્ જગુ છે, આ જગુમાંથી નવ છુગાય,

ત તણુ ઉપકાર કદાપિ, કે કાળે ના ગણી શકાય

ડણુ માસ પુજ્ય તાતણ, ધર્મનીતિના કરતા કામ,

ર રાખી અતર્યામીનો, પ્રપચનુ નવ જાણુ નામ

હોતો વાસો શહેરી જીવનનો, સાતોદડ નિજ જ્યાડ ગામ,

રાઈ માતાનુ પૂજન કરીને, કળા કુળ દીપાન્થુ નામ

જ્યા લેખમિથ્યા નવ થાયે, ઓગણીસે અઠોતેર સાલ,

વન મનુજ્ય યાત્રા પુરી થઈ, છોડી આ જગની જ જાળ

કાલ્પન સુદી ચોથ ગુરુએ, વેકુઠ માહે કીધો વાસ,

લવજ આ અથ અર્પે તેને, હું તેની રજનો છું દાસ.



સ્વર્ગવાસી માહત્તુ વેલજી સાતોઢવાળા

જન્મ સ ૧૯૦૮

અવસાન સ ૧૯૭૮

૫ મુન મુ ૪ મુનાર

## લેખકના એ ભાલ.

નહિ કે અમર રહેવાનું, ખરે એક દિન વારો છે,  
અમે તો અલ્પના મહેમાન, - અમારો પથ ન્યારો છે  
જેને દુનિયા કહે ન્યારો, ખરે તે પ્રાણ અમારો છે,  
નહિ કે દોસ્ત કે દુશ્મન, અમારા એ ત્રિચારો છે  
મજે જો લાખરી સુકી, કની પકવાન તોયે શુ ?  
સુવાને સ્થાન કે વેરાન, કદી સ્મગાન તોયે શુ ?  
ખોટી છે જગતની માયા, માયાનો મોહ નકામો છે,  
જવાનું એક દિન સૌને પ્રભુ ધામે વિસામો છે

કેળવણી વધતીજ જાય છે, જ્ઞાનીઓનો તોટો નથી લક્ષ્મીવાનોની  
હદ નથી હુજરની પરિસીમા નથી આમ કરો, તેમ કરો  
વગેરે અનેક ધ્વનિથી વિશ્વ ગાજી ઉઠ્યું છે, છતાં પરાપૂર્વથી  
ચાલતી આવેલી નીતિ રીતી ક્યા ઉડી ગઈ તે તો કોઈ કહે ? પેપરો  
વખ્યા, માસીકાની હદ ન રહી, ગઝલ, કંઠાલી ગલીએ ગલીએ  
ગવાણી, છતાં આ જ્ઞાનના ધોધવાળું સ્થળ તો કોઈ બતાવે ?  
જમીનમાંથી રસ કસ ઉડી ગયો, વર્ષાદ દર સાલ રીસામણી કરી બેઠો,  
કુતૂહલ નીચ ધરમાં ચાલી જાય, જ્ઞાની હીજાય, અધર્મના પોચાર  
પડે, મૂખ મલકાય, ધર્મી હડાય, શીયળવતી દુખી ચાપ, કુલટા  
હીરા મોતીના હાર સળે-આ બધું શુ થવા બેઠું છે તે તો કોઈ કહે ?  
ત્રીશ વર્ષે દાન જાય, ચાળીસે સ્વધામ પહોંચાય, વડવાઓના કુળાચાર  
તથા સાદાઈ સદાની અદસ્ય ચાય-એનું કારણ તો કોઈ કહે ?

બ્રાહ્મણોમાંથી બ્રહ્મત્વ ઉડી ગયું ! ક્ષત્રિમાંથી વીરતા ગઈ, વૈશ્યમાંથી  
વાણીજ્ય ગયું, અને શુદ્રમાંથી વીર નરો પાડવા માડ્યા-આ પર જસ  
તો સ્મિતાર કરો આ તે દુનિયા આગળ વધે છે કે પાછળ હટો છે ?

તુ નેવના નીર મોભે ચડતાં નથી ? વાંચક તુ રાખ હો ! શ્રીમાન  
 રી હો ! વક્તા હો ! વક્તા હો ! લેખક હો ! જ્ઞાની હો !  
 વિદ્વાન હો ! કે હુજરનો ઉસ્તાદ હો તુ જે હો તે, તને મુબારક છે  
 તારી લેક્ષ માત્ર મને પરવા નથી, તુ પણ કોઈની પરવા રાખતો ના  
 પરવા સત્યનીજ રાખજો તેજ તારૂં હિત કરશે ઉત્તતિના શિખર  
 પર તેજ તને ચક્રવર્તી તેજ આ લોકમા તથા પરલોકમા તારૂં શ્રેય  
 કરશે બાકી બીજાની પરવા કરવી તે તો ખાલી હવાઈ ધુમાડાના  
 બાયકા છે માટે પરવા એક સચ્ચીદાનદ શ્યામનીજ કરજો હુ તથા  
 તુ બન્ને આ સસારના પ્રવાસી મુસાફરો છીએ, આજે, કાલે, કે  
 પાંચ પચીસ વર્ષે આપણે જે રસ્તે આગ્યા, તેજ રસ્તે જઈશું  
 માટે સુકૃત્યનુજ લાથુ બાંધજો, આખર તારો અને મારો પથ એકજ છે

આ પુસ્તકનો અભિપ્રાય બાંધવામા ઉતાવળો ના થઈશ આજે  
 ખરાબ લાગે છે, તેજ કાલે સુદર જણાશે આજના બોલ પર કાલે  
 એકા મરાશે સમય સમયનુ કામ કર્યેજ જશે, એ વાત લક્ષમાં  
 રાખી-આ મહેન્દ્ર સુકતા-પુસ્તક વાંચી વિચાર કરજો સારૂ લાગે તે  
 મહણુ કરજો, હમ માફક પાણીને તણ, દૂધગ્રાહી થજો, જીભનો  
 બોકતા હુ જ છુ, આમ સમજ આ પુસ્તકમાં બનેલા બનાવ ધારી  
 ધારીને વાંચ, વાંચીને વિચાર ખરાબ લાગે તેને તરછોડ એજ જે  
 બોલ પ્રકાશીત કરી હાલ તો અહીંથીજ વિરમુ છુ

શાન્તિ ! શાન્તિ ! શાન્તિ !

લીન્—કેશરી બ્રધર્સ

કા. લવલ આણ્ણ ટાપીવાલ્ણ

## પ્રસ્તાવના.

उपन्यासस्तु वाङ्मयस्य ।

અમરકોશ

અસ્તુત ' મહેન્દ્ર-મુક્તા કિંવા પ્રેમજવાળા ' નામક નવલકથાની અથમ આવૃત્તિ સવત ૧૯૭૮ના આવણુ માસમાં પ્રસિદ્ધ કરી વાર્તા વિલાસી લલિત સાહિત્ય પ્રિય સર્જનોની સેવામાં સાદર સમર્પણ કરી હતી, તથા એ સર્જનો તરફથી મળેલા કદપનાતીત આવકારને લીધે જ આટલા ટુક સમયમાં પુષ્કળ સુધારા વધારા અને પ્રાશ્નિક ચિત્રો સહિત આ ખીણ આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે જો કે પ્રથમાવૃત્તિની સઘળી પ્રતો ધણી વખતથી ખપી મૂક હતી તથા વાચકો અને વેપારીઓની આ પુસ્તક માટેની માગણી નિરતર ચાલુ હતી હતાં વિશ્વસ સારાનું નહાનું કિંવા મહોટું પ્રત્યેક કાર્ય તેના નિયત સમય પૂર્વે સંપૂર્ણ થતું નથી એ અબ્યાધિત સનાતન સિદ્ધાંત આ સામાન્ય કાર્યને પણ લાગુ પડે છે

નવલકથાનું સાહિત્ય આજકાલ હરેક દેશમાં મુખ્ય સ્થાન ઓળવે છે લોકશયિ પણ નવલકથાઓ તેમજ વાર્તાઓ વાંચવા તરફ અધિક આકર્ષાય છે એમ હરકોઇ મુકત કંઠે સ્વીકારે છે નવલકથા કિંવા વાર્તા દ્વારા વાચકોને આનંદ આવે જ્ઞાન સહેલાઇથી આપી શકાય છે અને તેટલા માટેજ કહેવામાં આવ્યું છે કે —

It is certain and the higher class of novelists never fail to recognise and claim that the functions of a novel are more numerous, higher and more sacred than the more pandering to the taste of the novel—reading public.....that reality in flesh and blood under the guise of fiction can supply the ordinary reader with subtler moulds

and finer castes for the formation of his inner self than abstract discussions and this is especially so with a people who must be made and not simply left to read '

આ વાક્યો ઉપરથી નવલકથાઓનું સ્થાન સાહિત્યમાં કેવું મહત્વનું છે એ સહેલાઈથી સમજી શકાય તેમ છે

આ નવલ કથા કલ્પિત લખેલી હોય એમાં કેટલાક ખોલક વિષયો અને ચિત્રચારિત્ર્યનું મથાણુંદિ આલેખન કરવામાં આવ્યું છે

નવલકથાનો નાયક મહેન્દ્રકુમાર સમી, સત્યાગ્રહી, વીર પુરુષ છે. એ વીરનર શત્રુઓના પ્રયત્નોનો ભોગ થઈ પડવા છતાં પોતાના નિશ્ચય ઉપર દૃઢ રહે છે તથા માયાકપિણી ચંદ્રપ્રભા તેના પ્રેમની પ્રાપ્તિ માટે પુષ્કળ પ્રયત્નો કરતી હોવા છતાં મહેન્દ્ર સન્માર્ગ ઉપર સ્થિર રહી એ માયામા વિલસત થતો નથી એ ઉપરથીજ એની ચિત્ત વૃત્તિનું મહત્ત્વ સમજી શકાય છે

કેવળ ખુશામદીઆ, સ્વાર્થપરાયણ, દીર્ઘદૃષ્ટિહીન અધિકારીઓને રાજ્યનું તત્ત્વ સોંપી દેઈ રાજ્ય અતપુરમાં આપેા મીચી પડી રહે છે, તેની પ્રજાને કેટલું બધું દુઃખ વેઠવું પડે છે, તેના રાજ્યના કર્મચારીઓ પોતાની સત્તાને દુરુપયોગ કરી નિર્દોષ ઉપર કેવો અધિજો બુદ્ધિમંત્ર ગુજરે છે, એવે કર્મચારીઓનાં પાપોના પ્રાયશ્ચિત્તનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થતાં તેમની કેવી દયાબળનક દૃઢતા થાય છે તેનો ચિતાર આ નવલકથાનાં પાત્રો રાજસિંહ, ગુલાબરાય વગેરે રજૂ કરે છે

નવલકથાની નાયિકા મુક્તાનું ચારિત્ર્ય હરેક પ્રતિવ્રતા પ્રમદાને માટે અને સહગ્રુણી સુશીલા માટે અનુકરણીય છે કિસોર અવસ્થાનો મહેન્દ્ર કુમાર સાથેનો નિર્દોષ બાળસ્નેહ વયોવૃદ્ધિની સાથે સાથે કાળધર્મ અનુસાર પ્રજ્ઞાનું દૈવીરૂપ ધારણ કરે છે રાજવિભવ, ઐશ્વર્ય, ધન સપતિ વગેરેને ઠોકરે ઉડાવી મુક્તા મહેન્દ્રની અનુરાગિણી થઈ રહે છે તથા અતે એ દેવી પ્રેમની જે જ્ય જ્ય તિ થાય છે તે જોઈ સ્વાભાવિક રીતે જ વાંચકના નેત્રોમાંથી હર્ષાશ્રુઓ ઉભરાઈ જવાનો સભવ છે.

નવલકથાની રસિકતાને વધારવાના હેતુથી જે એ ચાર પાપ ચરિત્રોની અવતારણા કરવામાં આવી છે તેથી વિશુદ્ધ ચરિત્રના પાત્રોની કસોટી થાય છે અને એ તે ધર્મેજ્ય તથા પાપે ક્ષમ એ સત્ય સિદ્ધાંત સફળ થાય છે

હું પ્રથમકાર કિંવા વિદ્વાન હોવાનો દાવો કરતો નથી તેમજ આ કાંઈ મહારો વ્યવસાય પણ નથી, છતાં અવકાશને વખતે આત્મતૃપ્તિ કિંવા મનના સંતોષ માટે જે પ્રયાસ કરવામાં આવે છે તેનું આ પ્રથમ સ્વરૂપ છે મહારા બીજા પ્રયામે પણ યથાસમયે અતુલ્યતા મળતા જનસમાજ સમક્ષ રજૂ કરવાની મહારી તીવ્ર ઇચ્છા છે પછી તો ઇશ્વરેચ્છા બળવાન છે

આ નવલકથાની પહેલી આશૃતિ અત્યંત ત્વરાથી છાપવામાં આવેલી હોવાથી તેમજ હું વ્યવસાયમાં રોકાયેલો હોવાથી તેમાં ધણી મુદ્દણુ દોષ રહી ગયા હતા એ દોષો સંશોધિત કરવા ઉપરાંત આ આ આશૃતિમાં કેટલુંક નવું લખાણ ઉમેરવામાં આવ્યું છે મનુષ્ય માત્ર જીવને પાત્ર છે જીવ વશરના માણસને દેવજ કહી શકાય એવું દેવત્વ મહારા જેવા પામર પુરુષમાં નહિ હોવાથી રહેલી જૂલો માટે ક્ષમા માગવામાં આવે છે

આ આશૃતિના ચિત્રો ગુજરાતના વિખ્યાત ચિત્રકાર રા રાવળના અનુયાયી અથવા તો શિષ્ય રા કનુ દેસાઈએ ટૂંકા વખતમાં તૈયાર કરી આપ્યા છે એ માટે તેમને ધન્યવાદ આપવામાં આવે છે

સુવિખ્યાત નવલકથાકાર રા મજલાલ જાદવજી ઠક્કરે કેટલીક ઉપયોગી માર્ગદર્શક સૂચનાઓ આપી છે તથા કે એન સેલર પ્રેસના અવસ્થાપક રા જાદવજી પીતામર ઠક્કરે ધણી કાળજીથી આ કામ છાપી આપ્યું છે તેથી એ બન્ને સન્માન રનેહીઓનો હું આભાર માની વિરમું છું

મુબમ

તા. ૭-૫-૧૯૨૫

}

ચિનીત સેવક,

ઠક્કર જીવજી માણુ સાતોડવાળા



## વિષયાનુક્રમશિકા.

પ્રકરણ	વિષય	પૃષ્ઠ
૧	હું સરિતાના તટ ઉપર .. ...	૨
૨	જી પાપીઓની પ્રપચ્છળ ..	૧૪
૩	જી ચંદ્રપ્રભાનુ ગુપ્ત નિવાસસ્થળ ..	૨૫
૪	શુ ખ્યાલાનુ પરિણામ કિંવા મદિરાપાનનો અજામ	૩૭
૫	મુ મુકતાનો દૃઢ નિશ્ચય .. . . .	૪૫
૬	હું મસ્ત પ્રેમિકની હૃદયવ્યથા	૫૧
૭	મુ ચંદ્રપ્રભા અને મહેન્દ્રની મુલાકાત	૫૭
૮	મુ માયાવિનીની મોહજાળ .	૬૪
૯	મુ મુકતાની ભીષ્મ પ્રતિજ્ઞા ... ..	૭૭
૧૦	મુ છ'છેડાયેલી ઝેરી નાગણ . ....	૮૪
૧૧	મુ ઈશ્કનો અજામ અને અનુચિત પ્રેમનુ પરિણામ	૧૦૫
૧૨	મુ કુલટાનુ કારસ્થાન	૧૧૬
૧૩	મુ કુલટાની કર્મકથા .. ....	૧૩૦
૧૪	મુ ભયકર શ્રમ કિંવા સતીત્વની કસોટી ...	૧૪૫
૧૫	મુ અખજાનો અનુતાપ . ....	૧૬૬
૧૬	મુ ન્યાયને નામે નીતિનુ ખૂન	૧૭૩
૧૭	મુ પ્રેમજ્વાળા કે લોહીની ધારા .	૧૮૯
૧૮	મુ વિશુદ્ધ ન્યાય તથા કરણી તેવી પાર ઉતરણી	૧૯૮
૧૯	મુ સખીઓનો શૃંગાર વિનોદ	૨૦૬
૨૦	મુ મહેન્દ્રને રાજ્ય પ્રાપ્તિ તથા નરેન્દ્રનાથનો સંસાર ત્યાગ	૨૧૫

## વેરાઈ માતાનો અદ્ભુત ચમત્કાર !

જે જેની સાહના કરે છે, તેજ તેને મળે છે અદ્વા સમાન વિશ્વમાં કાઈ અજબ શક્તિ છેજ નહિ અદ્વાથીજ કુદરતના અકળીત કાર્યો આપોઆપ થયાજ કરે છે અદ્વાથીજ મનુષ્ય વિજય પામે છે અદ્વાથીજ મનુષ્ય આકાશ પાતાળ એક કરી શકે છે જેનામા અદ્વા નથી, તે મનુષ્ય જીવવા લાયકજ નથી અદ્વાથીજ નૌપોલીયન આખા યુરોપને હકાવી શક્યો, તેમજ અષ્ટ પૃથુરાજ એક બાણે શાહબુદ્દીનનો નાશ કરી શક્યો

આધુનિક સમયના યુવક વર્ગમાંથી ઘણે ભાગે અદ્વાનો જોપ જતો જાય છે વડીલોના કુળાચાર કે દેવમંદિરો પ્રત્યે અષ્ટ અદ્વાજી મઠ જતોઘટ તતોઘટ જેવી સ્થિતિમાં સંચાલિતો જાય છે પણ અદ્વા શુ કામ કરે છે ? તે નીચેની સત્ય ઘટમાળ ઉપરથી આપોઆપ જણાશે.

કાઠીયાવાડમાં બાદર નદીને કાંઠે સાતોદડ નામે ગામ છે. ગામ નાનું છે, ગરાસીઆઓની વસ્તી વિશેષ છે, આ ગામ પર એજન્સીની હકુમત છે ગામમાં સાતોદડી નદી વહે છે તેના કુદર તટપર વેરાઈ માતાનું પવિત્ર સ્થાનક છે માછનો પરચો હાજર હજાર છે શુદ્ધ હૃદયની આરાધનાથી કરેલી માન્યતા અફળ જતીજ નથી કેટલાયે મનુષ્યો માછની માન્યતાના પ્રભાવે મનવાન્નિહત રૂળ પામ્યા છે

મારા પિતાશ્રી વેરાઈ માતાના ચુરત અનુયાયી હતા બાળપણથીજ તેઓ તેમની આરાધના કરતા ખાતાં, પીતાં, હરતા, કરતા ગમે તે સમયે તેમનાં મુખમાંથી માછના પવિત્ર નામનીજ ધૂન નીકળતી

સાઠ વર્ષ પર્વત તેઓએ ખેતીનું કામ કર્યું છેલા ૬૨ વર્ષ અથા તેઓ મુખમાં આંખા, અને મૃત્યુ પર્વત તેઓએ અદ્વાજી વાસો કર્યો

તેમના બીજા ચાર બધુઓ સાતોદડમાજ હતો મરતુ સમયે તેમને પોતાના ડામાલાલ બધુને મળવાની જાણાસા થઇ તેમની આ ભાવના તુમ કરવા અમે તરતજ અમારા પુજ્ય ડાયાકાકાને તેડાવ્યા બને બધુઓનો પ્રેમ અસીમ હતો તેમના આવાગમન પછી મારા પુજ્ય પિતાશ્રી ચોવીસ કલાકમાં રામચરણ પામ્યા, અને તેમની પછી ચોવીસ કલાકે પ્રાત કાળમાં મારા કાકા પણ પચતવને પામ્યા.

આ સ્થળે મારા લખવાનો એજ ભાવાર્થ કે મારા પિતાશ્રીએ પોતાનો પ્રાણ પોતાના બધુને મળવા ખાતર ટકાવી રાખ્યો તે પુજ્ય વેરાઇ માતાની આરાધનાનુજ પરિણામ છે અદ્વાપિ પર્યાંત માણના પવિત્ર સ્થાન પરથી કોઇ ચોર, લુટારો અથવા દુષ્ટ પાપી તે રસ્તેથી પસાર થઇ શકતો જ નથી, અને માતાના સ્થાનવાળો દરવાજો હજુ પણ સદાકાળ ખુલ્લોજ રહે છે.

આ દષ્ટાંતથી અધ શ્રદ્ધાળુ મનુષ્ય અમે તે તક વિનક કરે પણ શ્રદ્ધાળુ ભાવિક મનુષ્યે ચોખ્ખુ સમજવું જોઇએ કે શ્રદ્ધા એજ મનુષ્યોનો સાચો દેવ છે આ દષ્ટાંતથી અધ શ્રદ્ધાળુ મનુષ્યો પોતાના પૂર્વજોને પચેલા ચાલી ધર્મ પ્રત્યે અડગ રહે એવી શ્રી અંતરયામી પ્રત્યે પ્રાર્થના છે.

લી.—લવજ માંડણ સાતોદડવાળા.

બધી બાબતોમાં તમારી બેદરકારી ચાલશે

પરંતુ

સોના, ચાંદી, અને ઝવેરાતના દાગોના

માટે તો તમારે

ત્રીભોવનદાસ ભીમજી

ઝવેરી

તુ નામ નોંધી રાખ્યા સિવાય તમોને પૂર્ણ સંતોષ નહીજ  
મળે કે જેના શો રૂમમાં આવતવી કારીગરી અને સુંદર  
કૃત્તિ નિહાળતાં તમારા નેત્રોને નવરાશ નહિ મળે.

વિશેષમાં—ઘરાકો સાથે વિનયવાળું વર્તન  
અને સંપૂર્ણ સરચાડ તમોને  
ત્રીભોવનદાસને ત્યાં પળેપળે  
અનુભવવાનું મળશે.

:-મુળજી જેઠા મારકીટ સામે, } ટેલીફોન નં. ૨૩૭૪૧  
રોક મેમ્બર સ્ટ્રી, —મુ. બ.ઈ.

# દુનીયામાં વખણાતી ચીજો.

પાટણના પટોળા, સુરતની ધારી, અમદાવાદનો મશરૂ અને ખજાતની સુતરફેણી તથા નેશનલનું સો ટયુનું સોનું જેમ વખણાય છે તેવીજ રીતે ઠક્કર અધર્સની ટોપીઓ વખણાય છે.

અરમાના હાથી વખણાય છે તેવીજ રીતે જગમસિદ્ધ ઠક્કર અધર્સની ટોપીઓ સૈને મોઢે વખણાય છે.

મૈસુરમા સોનાની ખાણ છે તેવુજ ઠક્કર અધર્સને ત્યા ટોપીઓનું જગી સંગ્રહસ્થાન છે.

કાશ્મીરની ખુબસુરતી વખણાય છે તેવીજ રીતે ઠક્કર અધર્સની ટોપીઓ શીરની ખુબસુરતી વધારે છે.

ઉનાવાના ગરમ પાણીમા નાહવાથી રોગ નય છે તેવીજ રીતે ઠક્કર અધર્સની ટોપીઓ પહેરનારાઓનું દારીદ્ર્યપણું મટાડી નવું જીવન અર્પે છે.

હવાફેરથી તદુરસ્તી વધે છે તેવીજ રીતે ઠક્કર અધર્સની ટોપીઓ પહેરનારાઓ શીરની શોભાથી મસ્ત અને છે.

કાલ્યાણદેવી રાજરોડ છે, ઠક્કર અધર્સની દુકાન રાજરસ્તાને શોભાવે છે.

શહેનશાહ જ્યોજની પધરામણી વખતે જેવો લોકોનો દરોડો પડ્યો હતો તેવીજ રીતે હર શાનિ, રવી અને યુધવારે ઠક્કર અધર્સને ત્યા ટોપીઓ ખરીદનારાઓનો જનરો દરોડો પડે છે.

સખાકાળના રંગો જેવામાં જેવી મોજ મળે છે તેવીજ રીતે ઠક્કર અધર્સની ટોપીઓનું સંગ્રહસ્થાન જેવામાં મોજ મળે છે.

મમે તે જમા ઉપર તમારા ખીસામાં હાથ નાખી સીકકો કાઢશો તો તમને ખાત્રી થશે કે જે સીકકા ઉપર શહેનશાહ જ્યોર્જની છાપ હશે તેવીજ રીતે મમે તેના માથા ઉપરની ટોપી તપાસશો તો ઠક્કર અધર્સના મારકાની ટોપીઓજ બ્યુટીફુલ માલમ પડશે

ઠક્કર અધર્સ એટલે ટોપી અને ટોપી એટલે ઠક્કર અધર્સ જોમ જોજોમ બોલાય છે

દર શનિ, રવી અને બુધવારે મમે તે કીમતની ટોપી ખરીદનારને કીમતી ભેટો તદ્દન મફત મળે છે

તમો મુઝારો નહીં પણ આવીને જોશો કે તુરત ખુશી થશો કારણ કે તમારે જેવી જોષ્ટતી હોય તેવી જાત જાતની ટોપીઓના મળવર સ્ટોક તમારી સેવામાં હાજર છે

જાત જાતની ઝવેરી, અનેક જાતની બેગલોર અને હુ ગેરીઅન ટોપીઓ વીગેરે વીગેરે મળવાનું ભરોસાઘર અને લોકપ્રિય ઠેકાણું.

**ઠક્કર અધર્સ, કાલબાદેવી રોડ,**

**અલસીના પાટીયા પાસે**

જ્યા હાલમાં ટોપીઓના ભાવમાં બેહુદ વધારો કરવામાં આવ્યો છે તે તમો પોતે રૂબરૂ તપાસ કરી ખાતરી કરશો.

 **ઠક્કર અધર્સ**

તરેહવાર ટોપીઓના પ્રખ્યાત વેપારી

**( સોલ પ્રોપ્રાયટર-માવજી માંડણ ઠક્કર )**

૬૦ કાલબાદેવી રોડ, ત્રામના પાટા ઉપર, મુબમ્બે ૨.

ખબરદાર ! ભુલ્યા ત્યાંથી પાછા ફરો !

વેપારીઓના લાભ માટે અમુલ્ય તક.

## કેસરી પ્રધર્મ

નુ નામ ટોપીના શાહ મેન્યુફેક્ચરર તરીકે હવે કેનાથી અભણ રહ્યું છે ? અમારા કારખાનામાં દરેક જાતની ટોપીઓ બેવી કે બેગલેર, હંગેરીયન ટોપ્રેસ, એસ, વાઇ તથા ઝવેરી ટોપીઓ જથ્થાબધ મળશે

ટોપીમાં જોકે તદ્દન મફત છાપી આપશું કોઈ પણ વેપારી અમેાને પચીશ દરજ્જન ટોપીઓનો. ચોરડર આપશે તેને અમારા 'ખચો' ટોપીમાં તેના નામનો જોકે તદ્દન મફત છાપી આપશું.

તા ક -આટલું ખસુસ રાખજો કે આખા હિંદુસ્થાનમાં અમારા કારખાના બરાબર કોઈ સસ્તું કામ કરી આપતું જ નથી બહાર ગામના ચોરડર પર પુરતું લક્ષ આપવામાં આવે છે

“કેસરી પ્રધર્મ”

ડા. લવજી માંડલુ.

કારખાનું -કાલબાદેવી રોડ, ઠક્કર બધર્સની ઉપર  
બીજો માળે મુંબઈ ન-૨.



કેસરી 'અધર્સ'  
ઠા. લવજી માણસ સાતોદડવાળા



ૐ તત્સત્પરમાત્મનેનમઃ ।

## મહેન્દ્ર-મુક્તા કિંવા પ્રેમજવાળા

---

દિક્કાલા યતવચ્છિન્નજ્ઞાનન્તચિન્માત્રમૂર્તયે ।

સ્વાનુભૂત્યેકમાનાય નમઃ શાન્તાય નેજમે ॥

દિશા, કાળ આદિથી માપરહિત, અનત ( છેડા વનાના , ચતુર્થ માત્ર મૂર્તિ તથા આત્માના અનુભવના જ એક સારરૂપ હોત તેજને હું નમસ્કાર કરું છું

“કિનારો પ્રેમ સાગરનો નથી કોઈ પ્રાણીએ દોડો,  
ન જાણે કોઈ કે એ રવાન, છે ખારો અગર મીડો ।  
કદિ ઝલ્યા કદિ ઘેલા, ફરે છે પ્રેમ પખીડા,  
ધરે છે બાહ્ય શાન્તિ પણ હુપાઈ અતરે પીડા ”

---

## મકરણ ૧ હુ.

## સરિતાના તટ ઉપર

સંખ્યાકાળનો સમય હતો. સૂર્યદેવ અસ્ત થવાની તૈયારીમાં હતા. આ વખતે નિર્મળા નદીનો કિનારો અત્યુત્તમ કુદરતની છાયાનુભાવ કરાવતો હતો. કિનારાપર પથ્થરની શિલાઓ પડેલી હતી, એમાંની એક ઉપર યુવક તથા એક કુમારિકા બેઠા હતા. લીલી હરિયાળી ભૂમિથી ચોપાસનો દેખાવ સુદર જણાતો હતો. સામે કિનારે ન્હાના મ્હોટા વૃક્ષોની હાડ દેખાતી હતી. ડાઁ ડાઁ વખતે આજીવાજી રી સભાગાની ખીલામણા હિસક પ્રાણીઓની ઓનો ગમે તેના કડો નિર્મમ હૃદયને પણ ધ્રુજાવે એ રી હતી.

અદ્ર જેતુ નિર્મળ તેજસ્વી વદનમંડળ, પ્રતિકા અને દૂરદર્શિતાનો પરિચય કરારનાર રત્ન મન્યનયુગલ રૂપાની ઘટડી જેવો દિલના તારને નચાવી મુકે એવો કંઠસ્વ વગેરેથી આ બાળા ઘણી રમણીય અને મનોહારિણી લાગતી હતી તેનું નામ મુક્તા હતું. તેની ઉંમર પંદર વર્ષની હતી. યુવક મહાન પ્રભાવશાળી હોવા છતાં ગાઢ વિચારમાં લીન બની ગયેનો હોવાથી તેનું વન કમળ-કરમાયા જેવું દીસતું હતું. તેનું વય વીસેક વર્ષનું હોય એમ તેના મુખારવિદ ઉપથી જણાતું હતું. તેનું નામ મહેન્દ્ર હતું.

બાળિકાનું નામાભિવાન મુક્તા હોઈ વીણાના રણકાર જેવા મકુર સ્વરે તેણે કહ્યું — “મહેન્દ્ર, જુઓ જુઓ ! નદી કિનારો આ સમયે કેવો રમણીય જણાય છે !”

નયનુવક મહેન્દ્રે કહ્યું — “કુદરતની અકળ લીલાનો પાર પામવા મનુષ્યજાનિ કર્યા સમર્થ છે ?”

મુક્તા—મહેન્દ્ર ! સામેના સ્વચ્છ જળાશયમાં માછલી જળથી શ્વ મારે વિખુટી પડતી નથી ?

મહેન્દ્ર—વિખુટી પડે તો તેનો જીવ જાય

મુક્તા—તેનું કાંઈ કારણ ?

મહેન્દ્ર—મુક્તા ! તારા ભાવયુક્ત ચાન્દો મારા હૃદયને ઉડી અસર કરનારા છે. પ્રેમના અપૂર્વ આધિપત્યથીજ આ વિશ્વનો સઘળો કારોમાર ચાલી રહ્યો છે. જળ ઉપર માછલી, સરોવરપર હસ, ચંદ્ર ઉપર ચંદ્રાર પક્ષી અને દીપક ઉપર પતંગ શા માટે પટકાય છે ? તેનું કારણ તું જાણતી નથી ?

મુક્તા—મહેન્દ્ર ! જાણુ છું પણ

. . . . .

મહેન્દ્ર—કેમ અટકી ?

મુક્તા—રાજકુમાર ! આ સમયે વિશેષ કાળ માટે રોકાવામા સાર નથી ચાલે, આપણે આપણા નિવાસસ્થાન તરફ રવાના થઈએ. પિતાશ્રી પણ શિકારપરથી આવી ચુક્યા હશે કાલે પુનઃ આ સ્થળે આવ્યા પછી જે હકીકત કહેવાની છે તે હું તમને કહીશ.

આમ કહી એ નિદેશ બાળા મહેન્દ્ર સાથે ઘર તરફ રવાના થઈ

ઘેર જતા જ તેમણે દોલતસિંહને મહાર બગીચામા કાચપર બેઠેલા બેચા બગીચે વિનયથી તેમને પ્રણામ કર્યા. દોલતસિંહે બેચાના મસ્તકપર હાથ મૂકી પુષ્કળ પ્રેમથી પૂછ્યું -

“ મહારા પ્રિય સત્તાનો ! તમે ખુશીમ છોને ? ”

“ પિતાશ્રી, અમેને અહીં શું દુઃખ છે ! તમારા પુણ્ય પ્રતાપથી અમે સુખી છીએ. દુઃખ કોને કહે છે તે અમે ખિનકુન જાણતા નથી ” આટલું કહી દોલતસિંહ સાથે મહેન્દ્ર તથા મુક્તા બોજન લેવા બેઠા. પછી સહુ નિદ્રાદેવીને આધીન થયા. મુક્તાને સ્વપ્ન આવ્યું કે, ‘તે તથા મહેન્દ્ર બંને નદી કિનારાપર બેઠેલા હોઈ અરરપરસ પ્રણયના વિનોદાભાષમા મરાચલ મની ગયા છે. એટલામા કોઈ રાજકુમાર તથા આવી પહોંચ્યો. મહેન્દ્રને તથા તે રાજકુમારને તકરાર થઈ ચરેરે ! મુક્તાના સ્વરૂપમા રાજકુમાર લુપ્ત મની ગયો તથા તેણે તેની સાથે લગ્ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી. ઘેર આવી મુક્તાના

પિતાશ્રીને તેણે બભેચાં પિતાશ્રી પણ તેની વાતચીતથી લોભાઇ મુક્તાને તેની સાથે પરજાવવા સમત થયા તેમણે મહેન્દ્રને પોતાના આશ્રયમાથી ચાલ્યા જવાની આજ્ઞા કરી બાગરનેહી મહેન્દ્ર જાણે કે મુક્તાને સદાને માટે છોડી ચાલ્યો ગયો ।

મુક્તા સ્વપ્નમા જોલવા લાગી કે, “ના જશો, ના જશો” મહેન્દ્ર ના જશો મને સદાને માટે છોડી ના જશો હું તમારા કારમા વિયોગમા અહીં શી રીતે દિવસ ગુજરીશ ? મારા અંતરની વાત હવે હું કોની પાસે કરીશ ? મહેન્દ્ર ! ઉભા રહો, હું પણ હવે તમારી સાથે આવું છું ” એટલું બોલી મુક્તા નિદ્રામાથી ઝંપકી જાગી ઉઠી જોયું તો કોઇ જોવામા આવ્યું નહિ તે મનમા બીવા લાગી તેને કાઠ ગમ્યું નહિ અસ્વસ્થ તથા ભયથી વ્યાકુળ બની ગયેલા ચિત્તે મહેન્દ્ર પાસે જઇ તેને જગાડી પોતાના સ્વપ્નની સઘળી વાતથી તેણે તેને માહિતગાર કર્યો

મહેન્દ્ર—મુક્તા ! તું તો માડી છે સ્વપ્નના તે શું સાચા પડતા હશે ?

મુક્તા—હારતો ! એમા ખોટું શું છે ? મારો આત્મા કષ્ટ પામી રહ્યો છે મારું સ્વપ્ન કદાપિ ખોટું ઠરશે નહિ પણ હું અત્યારે તમારી પાન એક વાતનો ખુલાસો કરવા ઇચ્છું છું

મહેન્દ્ર—મુક્તા ! આ સમય વાત કરવાનો નથી આ વખતે જો પિતાશ્રી જાગી ઉઠે તો તેમના હૃદયમા આપણા બન્નેના માટે ખોટા વહેમ અવસ્ય બરાબ અત્યારે જ્ઞાન્તિથી સુષ્પન્ન ! કાલે તું જે પુકીશ તેના જવાબ આપીશ

મુક્તા તરતજ ત્યાંથી પાછી ફરી બીજે દીવસે સાજના દરરોજના નિયમ પ્રમાણે દોલતસિંહની રગ્ન લઇ મહેન્દ્ર તથા મુક્તા ચરિતાના નટપર ફરવા જવા તૈયાર થયા રસ્તામા આવેલા બગીચામાથી મુક્તાએ થોડાં સુખ ચિત્ત પુષ્પ ચુદી લીધા પછી બન્ને જણાં મનોહર સરિત તટ પર જઇ એક પાપાણુશિલા પર બેઠા

મુક્તા ચુટેલા પુષ્પોની માળા ગુથવા લાગી

મહેન્દ્રે કહ્યું —“મુક્તા ! ગઈ રાતના સ્વપ્નથી આજે તું અતિશય ઉદાસ જણાય છે તારે એ વાતનો શોક શા માટે કરવો જોઈએ ? સ્વપ્ન તો અમિત ચિંતની ખોટી કલ્પના છે, હવે કહે જોઈએ કે કાલે તું મને શી વાત પૂછનાની હતી ?”

મુક્તા—મહેન્દ્ર ! હું જે વાત કહેવા ઇચ્છું છું તે ખ્યાન દઇને સાંભળો અનેક વખતે તમોને એ વાત જણાવવાની મહેને ઇચ્છા થઈ હતી, પણ શરમની મારી હું આજ સૂધી કાંઈ કહી શકી નહોતી આજે મારું જીવન ખુલ્લું કરી હું તે વાત જણાવું છું હું તમારી પાસે એક વચન માગું છું મને આશા છે કે મારા વચનનો તમે અનાદર કરશો નહિ મને ખાતરી છે કે મારી આશાને તમે નિરાશાના રૂપમાં નહિજ ફેરવી નાખો

મહેન્દ્ર—મુક્તા ! આ શું બોલે છે ? તારું વચન તો શું પણ તારા કેવળ એક રાખ્ત માટે હું મારું સર્વસ્વ સમર્પણ કરી દેવા તૈયાર છું બોલ, શું વચન માગે છે ? તારી મારા પ્રત્યે જે લાગણી છે, જે પ્રેમ છે, જે મમતા છે તેથી તું જે વચન માંગીશ તે પ્રાણીતે પણ હું અવસ્ય પાળીશ

મુક્તા—મહેન્દ્ર ! મને શકા છે કે કદાચ મારા વચનનો તમે અનાદર કરશો અને મારી આશા નિરાશાના રૂપમાં ફેરવી નાખશો.

મહેન્દ્ર—મુક્તા ! આ તું શું મોડે છે ? શું મારા પગ તને ભરોસો નથી ? મારા ચરીરની પ્રત્યેક નસમાં તારું નામ પ્રસરી રહ્યું છે હું સોગન ખાઈને કહું છું કે તારા વચનનો અનાદર નહિજ કરું

મુક્તા—ત્યારે સાંભળો ! જુઓ, હું આ પુષ્પમાળા તમારે માટેજ ગુણું છું હું પ્રભુને સાક્ષી રાખી તમનેજ વરી સુકી છું મારું હવે પડીતું જીવન હું તમનેજ અર્પણું કરું છું

મહેન્દ્ર—મુક્તા ! આ તું શું બોલે છે ? સ્વયં વશ થવાનો તને અધિકાર નથી એમાં તો તારા પિતાશ્રીનોજ અધિકાર છે મારી સાથે તારો સંબંધ જોડાય એ સર્વથા અશક્ય છે, કારણ કે માત્યાવસ્થાથી જ તારા પિતાશ્રીએ

મને ઉછેરી મોટા કર્યો છે અને' જે દોલતસિંહે મને નિરાધારને આશ્રય આપી ઉછેરી મોટા કર્યો, જેમણે પિતાશ્રીની ગરજ સારી અનેક લાડ લડાવ્યાં તેમની રજા સિવાય હું તારાથી લગ્નના સબંધથી જોડાઈ શકું તેમ નથી

મુક્તા—મહેન્દ્ર ! તમે આ શું કહ્યું છો ? તમારું વચન યાદ કરો દુનિયામાં કોઈની સત્તા પ્રેમપર ચાલતી નથી પ્રેમ સદા સ્વતંત્ર છે છતાં પણ યથાપ્રસંગે હું મારા પિતાશ્રીની રજા જેળવી લઈશ મેં આજે પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે તમારા સિવાય આ દુનિયાના સર્વળ પુરૂષ મારે જાત તથા તાત સમાન છે તમે પણ મ્હારા સિવાય આજી કોઈ માળાને નાહી મ્હાવાની પ્રતિજ્ઞા કરો

મહેન્દ્ર—મુક્તા ! પ્રથમ હું ને કદાચ કહું તે તું ધ્યાનથી સાંભળ હું આજે ધણા દિવસથી તને પ્રેમભાવથી મ્હાઉ છું તારી તસ્વીર મારા જગ-રમાં અંકિત થઈ ગઈ છે તારી જે પ્રેમની માગણી કરના હું ધણા દિવસથી તલપી રહ્યો હતો, પણ આજે નરણ મુખથી એ વાતનો ખુલાસો થયો છે હું પણ આજથી પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે આ વિવેચનામાં તારા સિવાયની સર્વળ સ્ત્રીઓ મને ભગિની સમાન છે, પણ મુક્તા ! મને ધારતી છે કે આ વાતમાં તારા પિતાશ્રી ભાગ્યેજ સમતિ આપશ કદાચ હું તેમના ગુન્સાનો ભોગ થઈ પડીશ અને તારે પણ નેથી કબ્જ ભોગવવું પડશે

મુક્તા—ન ગભરાઓ મહેન્દ્ર ! ન ગભરાઓ દુનિયામાં પ્રાણથી પણ પ્રેમની કિંમત વધારે હોય છે જે આપણે આ સમયે જોઈ પિતાશ્રી નારાજ થશે તો આપણે આ સ્થાન છોડી બીજે જગ વસીશું અને અત સમયે પણ બન્ને એક ચિંતામાં સાથે બંધી સ્વર્ગ માં સચરીશું

મહેન્દ્ર—મુક્તા ! મારી પણ એવીજ ઇચ્છા છે હું ધણા વખતથી આ તારા પ્રેમ ભરેલા બોલનો મમ સમજી શકતો હતો, પણ દોલતસિંહની બીકથી હું તને યથાર્થ ખુલાસો કરી શકતો નહોતો આજે એ બીક મારા હૃદયમાંથી સદાને માટે દૂર થઈ છે

મુક્તાએ પુષ્પની માળા ગુથી લીધી હતી તે તેએ મહેન્દ્રના હાથમાં આરોપી બન એક બીજા તરફ પ્રેમદૃષ્ટિથી જોઈ રહ્યા હતા, એટલામાં પાછળથી એક અવાજ સંભળાયો કે, ‘અમરદાર ! અમરદાર ! એ પુષ્પની માળા એને નહિ પહેરાવાય એ પુષ્પની માળા પહેરનાર તો ડાઘ ખીન્ને જ કાગ્ય-શાળી પુરૂષ છે’ આ વાત સંભળતા મુક્તા ચમટી બોલી ઉઠી કે, “મહેન્દ્ર ! જુઓ, માટે સ્વપ્ન ખરૂં પડ્યું ! જુઓ, સામેથી ડાઘ ગજકુમાર આ તરફ આવતો જણાય છે”

એટલામાં તો રાજસિંહ તથા ગુલામરાય છેક નજીક આવી પહેર્યા અને મોટા અવાજથી બોલી ઉઠ્યા કે “અરે ઓ નાદાન છોકરા ! આ તું શું કરે છે ? તું કેનો શિકાર લેવાતી દિ મત કરે છે ? તું જાણે છે કે મેલતસિંહે પોતાની પુત્રી મને પરણાવવાનું વચન આપ્યું કે ‘યોડા નમય પા’ આ માળા મારા મહેલમાં રાજરાણી થઈ મારી સાથે મોતાતા સિંહાસન પર રાજાજેશ્વરી રૂપે બિરાજશે જો આ વાતની દેલતસિંહને ખબર પડશે તો તારી કેવી દશા થશે તે તું જાણે છે ? સિંહના શિકાર પર ત્રાપ મારી તું જાણી જોઈ શા માટે મૃત્યુના દત્તને નિમ તણ કરે છે ? શું કર કે તું નાદાન છે, નહિ તો હમણાજ તને બતાવી આપત કે સિંહનો શિકાર લેવા જતા કેવું ફળ ભોગવવું પડે છે !”

મહેન્દ્ર—રાજકુમાર ! માનમાં રહો તમે મોટા નાજના રાજકુમાર છો તેમજ દેલતસિંહ પણ તમારે સારી રીતે માન ગણે છે, તેથી અત્યારે હું તમારા અપમાન ભરેલા શબ્દો સહન કરી રહ્યો છું પણ હવે જો એક શબ્દ બોલવાની તરદી બેસે તો માન નહિ રહે

ગજસિંહ—નાદાન છોકરા ! આ સમયે તું કેની સાથે વત કરે છે તેનું તને કંઈ ભાન છે ? અત્યારે તે મારે અપમાન કયું છે, પણ તેનું ફળ હવે તને શું મળે છે તે જોઈ લેજો”

એટલું કહી રાજસિંહ તથા ગુલામરાય ત્યાંથી ચાલના થયા તેઓ દેલતસિંહ પાસે જતા હોય તેમ જણાવું આ વખતે મુક્તાની આખમાં આસુ ભરાઈ આવ્યા તે બોલી ઉઠી કે, ‘જુઓ મહેન્દ્ર ! મેં કહ્યું હતું તે સાચું જ

પડ્યું ! મારા વપનનો એકેએક બોલ સાચોજ હોય છે જરૂર તે નીચ રાજ-  
કુમાર આજે મારા પિતાશ્રીને બબેરશે અને આપણા બંનેના સુખના  
રમતાની વચ્ચે હું ખના કાટા મિજવશે હવે આપણે પણ જલદી  
અહીંથી ઘેર જવું જોઈએ, નહિ તો પિતાશ્રી વધારે વહેમારો”

પછી બંને ત્યાંથી ઘર તરફ રવાના થયા

ઘેર આવી જીએ છે તો રાજકુમાર તથા ગુલામરાય દોલતસિંહ પાસે  
બગીચામાં બેઠા હતા અને તેમની વચ્ચે ખાતરી વાતચીત ચાલતી હતી

ગુલામરાય—દોલતસિંહજી ! હવે આમ કયા સુધી ચાલશે ? તમે મહેન્દ્રને  
આશ્રય આપ્યો છે એ છાણુ ખોટું કામ કર્યું છે આજે તેણે રાજસિંહનું  
લય કર અપમન કર્યું છે પણ તમારી શરમને ખાતર અમે તેને જીવતો  
જવા દીધો છે સાથ ખીજી પણ વાત જણાવું છું કે, તમારી પુત્રી મુજ્જા  
પણ તેને મ્હાતી હેંચ એમ જણાય છે આજે નદીના કિનારે તેઓને પ્રેમાલાપ  
કરતા અમોએ અમાર્ગી નજરે જોયા છે જરૂર એ નાદાન છે.કરો આપણી  
આમરને કલક લગાડશે એક મોટા રાજ્યના રાજકુમાર તમારા જેવા ગરી-  
બની છોકરીની માગણી કરે, ત તમારા અહોભાગ્ય ગણાય. માટે જેમ બંને તેમ  
તે છોકરાને જલદી અહીંથી રજા આપી દા અને મુક્તાના લગ્ન રાજકુમાર  
રાજસિંહ સાથે જેમ બંને તેમ તરત કરી આપો તેમાજ તમારો લાભ છે

દોલતસિંહ—ગુલામરાય ! હું પણ એજ વિચારમાં છું મહેન્દ્રને  
અહીંથી જલદી વિદાય કરી દેવામાં આવશે આજેજ રાતના હું નેનો છેલ્લો  
નિકાલ કરી નાખાશ આપે આટલો વખત સહન કર્યું છે તો હજી થોડા  
દિવસ ધીરજ ધરવી જોઈએ હું પ્રતિજ્ઞાપૂનક કહું છું કે રાજસિંહ સાથે હું  
મારી પુત્રીનાં લગ્ન કરી આપીશ અત્યારે આપ ખુશીથી સ્વરાજ્ય તરફ  
પધારા આવતી કાલે જરૂર હું આપને ખુલાસો આપીશ.

આ વાત સાંભળી રાજસિંહ તથા ગુલામરાય વિદાય લઈ ત્યાંથી  
ચાલતા થયા



દોહતસિંહ અત્યારે અનેક તર્કવિતર્કમાં ગોથા ખાતો હતો. તે વિચાર કરતો હતો કે ‘મહેન્દ્રને કેવી રીતે અહીંથી રજા આપવી ? મુક્તાને કેવી રીતે રાજસિંહ સાથે લગન કરવા સમજાવવી ? તેનું દિલ રાજસિંહ તરફ વિસ્ફારની નજરથી જોવા કરે છે તેનું કારણ શું હશે ?’ આના વિચારમાં તે વિચારમાં તે મગીયામાં નિદ્રાદેવીને આધીન થયો. આજે તેણે ભોજન પણ લીધું નહોતું.

મહેન્દ્ર તથા મુક્તા પણ અત્યારે વિચારવાયુના સપાટામાં ગોથા ખાતાં હતાં કે ‘કાણુ જાણે આજે શી આકત આવશે ? હમણા પિતાશ્રી આવી કાંઈ ઉપક્રો આપશે તો ? વળી મરરાત વીતી જવા છતાં તે આવ્યા નહિ’ આમ નિયાન કરતાં જાતે નિદ્રાદેવીને આધીન થયા.

ખાત કાળે જાને વડેલા ઉઠ્યા દોહતસિંહ હજી ઉઠયો નહોતો. મુક્તા તરતજ મગીયામાં આવી અને બોલી કે, “આપુ ! ઉઠો, દિવસ ઘણો ચડ્યો છે. આજે આપની તબિયત સારી નથી કે ?”

દોહતસિંહજી તરતજ બેઠો થયો અને બોલ્યો કે “મુક્તા ! તું ધરમાં જા હું હમણા આવું છું.”

મુક્તા તરતજ ચાલી ગઈ અને મહેન્દ્રને જણાવ્યું કે, “આજે પિતાશ્રી આપણાપર ગુસ્સે હોય તેમ જણાય છે. જરૂર આજે આપણું કંઈ અનિષ્ટ થયાનું હોય તેમ લાગે છે.”

મહેન્દ્ર કંઈ બોલવા જતો હતો એટલામાં દોહતસિંહ આવી પહોંચ્યો અને બોલ્યો કે, “મહેન્દ્ર ! આજે તારૂં મારે ખાનગી કામ છે થોડી વાર પછી તું મારા ખાનગી ઓરડામાં આવજો.”

આટલું કહી દોહતસિંહ પોતાના ખાનગી ઓરડામાં ગયો. મહેન્દ્ર પણ તરતજ દોહતસિંહની પાછળ ચાલ્યો.

દોહતસિંહ પોતાના ખાનગી ગૃહમાં હાથપર માથું ટેકવી વિચાર કરતો બેઠો હતો. મહેન્દ્ર ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને દોહતસિંહને નમન કરી તેની સમક્ષ બેઠો રહ્યો. તેને જોતાજ દોહતસિંહ બોલી ઉઠ્યો કે, “મહેન્દ્ર ! સાબળ હું

ધણી વખત થયા જોતો આવું છું કે તારી ચાલચ-જીવન દિવસે દિવસે બગડતી જાય છે તને મેં નાનપણથી પાળી પોષી મોટા કર્યો છે તારી અઢાર વર્ષની ઉંમર થવા આવી છતાં તે કાંઈ પણ ઉલ્લસ કરના છત્રા ન જણાવી હવે તું નાનો નથી તારે અમારે આશ્રયે પડી ગઈ ખરકે પૈમે તહેવાર માનવો તે ધટિત નથી ”

મહેન્દ્ર—પિતાશ્રી ' હું સારી રીતે સમજી છું કે આપેજ મને પાળી પોષી મોટા કર્યો છે અરે ! એટલું જ નહિ પણ પોતાના માતૃપિતા જોડના લાડ લડાવે એટલા લાડથી ઉછેર્યો છે આજે કદાપિ મને હું ખી થયા દીધો નથી

દોલતસિંહ—મહેન્દ્ર ' એ બધું ઠીક છે હવે તારે અમારે આશ્રયે એક દિવસ પણ રહેવું ન જોઈએ તારે હવે આ સ્થાન છોડી ખીજે જઈ કાંઈ રાજ્યમાં મોટરી શોધવી જોઈએ

મહેન્દ્ર—ભવે પિતાશ્રી ' આપની એવી ઇચ્છા છે તો હું તેમજ કરીશ હવે હું થોડા વખતમાં ખીજે આશ્રય મેળવી બત્તશ અગર તો આ દેશ પાડી ખીજા દેશમાં ચાલ્યો જઈશ, પરંતુ પિતાશ્રી ' આજે આપ મારાપર ગુસ્સામાં હો તેમ જણાય છે ' આ બાળકને કંઈ ગુન્હો થયો છે કે શું ?

દોલતસિંહ—હું વધારે વાત સાંભળવા માગતો નથી હું તને હુકમ કરું છું કે તારે કાલે સાંજ સુધીમાં આ સ્થાન છોડી ચાલ્યા જવું

મહેન્દ્ર ઉપર જાણે આ સમયે વિજળી તુટી પડી હોય એવો તેના હૃદયને અસહ્ય આઘાત થયો તે દોલતસિંહને વિનયપૂર્વક કહેવા લાગ્યો—“ પિતાશ્રી ' જો આપની એવીજ ઇચ્છા છે તો કાલે સાંજના તો ગુપ્ત પણ આજેજ હું આપનું ઘર છોડી ચાલ્યો જઈશ આ દુનિયામાં આપના સિવાય મારું કોઈ નથી મારા ખરા માતૃપિતા કોણ ? તે પણ હું જાણતો નથી આપના ઘર સિવાય મેં કોઈનું પણ ઘર જોયું નથી પણ હવે મારું ભાગ્ય જ્યાં લઈ જશે ત્યાં હું જઈશ હું આપનો પાળક પુત્ર છું મારાપર આવો રોષ કરવાનું કાર્ત્ત્ત્વ કરાણું ? મેં એવો આપનો શો અપરાધ કર્યો છે કે મને નિરાધારને આપ તગ-છોકો છો ? આપને ખોટું લાગે તેવું કાંઈ કંઈ મેં કર્યું નથી ”

દોહતસિ હ—‘જે મહેન્દ્ર’ એ ચુન્દાતુ કાગળ સાલગવા માગતો હાય તો સાલગ મે તને ઉછેરી મોટો યો. તે વખતે હુ એમ નહોતો ધારતો કે તુ મારી આપરને કલક લગાડીશ. હુ એમ નહોતો ધારતો કે તુ મારીજ પુત્રી સાથે ગેરવર્તણુક ચલાવીશ.

મહેન્દ્ર—પિતાશ્રી! હુ સોગન ખાઈને કહુ છું કે આપની પુત્રીની ધન શ્રવિશ્વ મે એક પલ્લુ પગતુ લયુ નથી તેમજ આપનું પલ્લુ વચન કદાપિ ઉઘાખ્યું નથી. પિતાશ્રી! આપ રાજસિંહના કહેવથી મારાપર રેષે ભરાઇ મહેને નિરાધાર મનાવો છો, તો હવે જેની આપની ઇચ્છા હુ આપનું વચન મારા મરતક ઉપર ચઢાવું છું.

દોહતસિ હ—મસ કન તારી વધરે લારી આલગવા હુ ઇચ્છતો નથી તને હુ કુકમ કરું છું કે તારે જેમ યને તેમ સ્તવ અહીંથી રવાના થવું.

આટલું કહી દોહતસિ હ મહેન્દ્ર પાસેથી ચાલ્યા ગયા.

નિરાધાર મહેન્દ્ર મનમાં મિચાર કરવા લાગ્યો—“પ્રભુ! આ સપ્તમે મારે કાતો આશ્રય લેવો? ખરેખર, આ દુનિયા કેવળ સ્વર્થની જ સગી છે શુ બાળસ્નેહી મુક્તાને કોડી હુ અહીંથી ચડ્યો જાઉં? શુ હૃદયવદનભાને છોડી સદાને માટે અહીંથી વિદાય થાઉં? રિશ્વના માલિક! હવે મારે જવું કયા? દોહતસિ હ! મને નિરાધારને રજા આપતા આપના દિનૈમા જરા પલ્લુ દયા ન આવી? શાની દયા આવે? જેના દિનમાં સ્વર્થનો કોડો ભતાર ખેડેનો છે તેને દયા શાની આવે? ચાલ જીવ, હવે જા તારા ભગની દોગી તને ખેચી જાય ત્યા જા દા, પલ્લુ એક વખત અરે હેલવી વખત, હુ પ્રાણેશ્વરી મુક્તાના દર્શન કરતો જાઉં.”

આટલું બોલી મહેન્દ્ર બહાર બગીચામાં આવ્યો.

મુક્તા તો ઘણા સમયથી બગીચામાં ઉભી હતી તેણે મહેન્દ્રને સામેથી આવતો જોયો. તેનું મુખ ઉદાસ જોવામાં આવ્યું જરૂર પિતાશ્રીએ આજે તેને કઈ ઇપકો દીધો હોય એમ મુક્તાને લાગ્યું. મહેન્દ્ર નજીક આવી મુક્તાની સમક્ષ નીચું જોઈ ઉભો રહ્યો તેની આખમાથી અશ્રુજળની વૃષ્ટિ થતી હતી.

મુક્તા—મહેન્દ્ર ! તમે શા માટે રૂદન કરો છો ? શું પિતાશ્રીએ તમને કંઈ કપેકો આપ્યો છે ?

મહેન્દ્ર—મુક્તા ! આજે તને છેલ્લા પ્રણામ છે તારા પિતાશ્રીએ મને અહીંથી જલ્દી ચાલ્યા જવાનો હુકમ કર્યો છે હવે અહીં એક ક્ષણ પણ રોકાવું મહારે માટે ઉચિત નથી વિદાય થતા પહેલા તારી રમ્મ મેવાની આશાથી હું તારી પાસે આવ્યો છું

મુક્તા—મહેન્દ્ર ! ના ગલરાઓ ! પિતાશ્રીએ ગુસ્સામાં આવી જઈ તમોને કંઈ કહ્યું હશે, પણ તમે તેથી ખોટું લગાડશો નહિ હું મારા પિતાશ્રીને પગે પડી, કાલાવાલા કરી સમજાવીશ અને થયેલા હુકમને રદ કરાવીશ

મહેન્દ્ર—મુક્તા ! તારૂં મધુ કહેતું આ સમયે નકામું છે દેવતત્ત્વિ હ કોઈ પણ રીતે આ વખતે સમજી શકે તેમ નથી તું ગમે તેટલા કાલાવાલા કરીશ તો પણ કાંઈ વળનાર નથી ખાતરી મારા માટે તારે પણ હવરાન થવું પડશે હવે તું મારી આશા ઢાડી દે—મને ખૂરી જા જો હથેરની ઇચ્છા હશે તો ફરી કોઈ સમયે મળીશું

મુક્તા—શું છોડી દઉં ? જના દઉં ? ભુતી જાઉં ? ના ના, મહેન્દ્ર જ્યાં સુધી આ મારા શરીરમાં લોહીનું એક પણ ટીપું છે, બોલવાની શક્તિ છે ત્યાં સુધી—આ જીદગીના છેલ્લા શ્વાસ સુધી તમોને નહિ ભુલું ચાલો મહેન્દ્ર ! ચાલો આપણે બન્ન આ મ્યાન છોડી ચાલ્યા જઈએ આ વતન છોડી બીજે સ્થળે જઈ રહીએ જ્યાં આપણા બંનના પ્રેમની કોઈ પણ ધિર્માં ન કરે, જ્યાં દેવલોક વસતા હોય, જ્યાં પ્રેમના ઝરણું ઝરતા હોય, જ્યાંનાં લોકો દયાળુ હોય ત્યાં જઈ આપણે સુખી થઈએ ચાલો, મહેન્દ્ર ! ચાલો, આપણે સત્વર અહીંથી રવાના થઈએ

મહેન્દ્ર—મુક્તા ! મારી સાથે આવનાનું તારૂં કામ નથી હું જ ગલે જગલ રખડી મારી જીદગી પૂરી કરીશ તને હું ખના કુમરમાં ભટકાવવા ક્યા લઈ જાઉં ? મહેને ભુતી જા હવે હું જાઉં છું હાં કરીશ નહિ જો જો, સામેથી એ નીચ રાજસિંહ આવનો જણાય છે !



મુન્ના-મહેન્દ્ર ! ન ગભગભા પિનાત્રાએ ગુસ્સામાં આવી જઈ તમોને  
 ઝાઈ રહ્યું હશે, પણ તેથી ખોટું જગાડશે નહિ ૫૪-૧૨

રાજસિંહનું નામ સાલગતાજ મુક્તાની આપમાંથી આસુ ઓતો પ્રવાહ વહેવા લાગ્યો. તેની આંખે અધારા અવવા લાગ્યા મસ્તક પણ ફરવા લાગ્યું તે બોલી, “મહેન્દ્ર ! મને છોડી ના જશો મને નિરાધારને ના રાજાવશો હું તમારા વિયોગે ક્ષણ પણ નહિ રહી શકું હું તમારે ચરણે છું એ નીચ રાજસિંહ મારી ઇજ્જતને એમ લગાડશે મને તે સતાવશે એટલા માટે કહું છું કે તમે મને મૂકી નિર્દય નવી ચાલ્યા ન જશો ”

આટલું બોલતા તો તેનું શરીર પણ તેના કાણુમાં ન રહ્યું તે બેસાન થઈ જમીન પર ઢળી પડી મહેન્દ્ર તરતજ જમીન પર બેસી ગયો તેણે મુક્તાનું મસ્તક પોતાના ખોળામાં લીધું એટલામાં રાજસિંહ તથા ગુલાબરાય આવી પહોંચ્યા મહેન્દ્રના ખોળામાં મુક્તાને બેઠે રાજસિંહ ગર્જના કરી આનમાંથી તલવાર કાઢી બોલ્યો, “નાદાન છોડરા ! આજે તારૂં આવી બન્યું છે સિપાઈઓ ! શું બેઠે ગયા છો ? આ ગુમાની બાળકને ધક્કો મારી આપણા રાજ્યમાં લઇ ચાલો ”

અત્યાર સુધી ચુપ બેઠેલો મહેન્દ્ર તરતજ બેઠો થયો મુક્તા પણ શુદ્ધિ આવી હતી રાજસિંહ તરફ બેઠે મહેન્દ્ર બોલ્યો “રાજકુમાર ! હવેના રહો તમારા મુખમાંથી નીકળતા વિષમય શબ્દને અટકાવો નહિ તેજ જીતવા મુખમાંથી બે ચાઇ જશે. એક પણ શબ્દ બોલ્યા સિવાય તમે અહીંથી ચાલ્યા જાઓ દુષ્ટાને વધારે દુઃખ ન આપો ”

આ વાતથી રાજસિંહ એકદમ ઉશ્કેરાઈ ગયો તરતજ તેણે પોતાના માણસોને હુકમ કર્યો કે, “મહેન્દ્રને એકદમ પકડી લ્યો હાથમાં લોખડની બેડીઓ નાખો ”

હુકમ થતા સિપાઈઓ ચોપાસ ફરી વળ્યા અને તેમણે મહેન્દ્રને પકડી લીધો.

હથિયાર વિનાનો મહેન્દ્ર શું કરે ? થોડી ખેચતાણુ કરી અતે તે શત્રુના બંધનમાં બંધાઇ ચુક્યો સિપાઈઓ તેને ધક્કા મારી આગળ લઇ ચાલ્યા ગુલાબરાય તથા રાજસિંહ તેની પાછળ ચાલતા થયા.

મુક્તા ગાઢ નિદ્રામાં મૂકી મુઝા ખાઇ ત્યાં ઢળી પડી



## પ્રકરણ ૨ જી

## પાપીઓની પ્રપચ્છળ

यथा चतुर्भि कनक परीक्ष्यते निर्घर्षणच्छेदन तापताडनै  
तथा चतुर्भि पुरुष परीक्ष्यते श्रुतेन शीलेन कुलेन कर्मणा।

જેમ કસોટી પર વસવાથી, કાપવાથી તથા અગ્નિમાં તપાવવાથી તેમજ હથોડાવની ટીપનાથી,—ચાર પ્રકારે સોનાની પરીક્ષા થાય છે—તેવીજ રીતે શાસ્ત્રાભ્યાસથી, સ્વલભથી, કુળ અને કર્મ ઉપગ્રથી—ચાર પ્રકારે પુરુષની અથવા પરીક્ષા થાય છે

આણકય.

“ગુણ કર્મને આચારથી, માનવજનન પરખાય છે,  
કુળ, ધર્મ શાસ્ત્રાભ્યાસથી, નરની પરીક્ષા થાય છે  
ગંભીર, ગુણિયલ નાનનતા, જગતમાં વખણાય છે,  
આઠ મરી, અભિમાનીઓ, બહુ વિશ્વમાં નિદાય છે”

મુણિપુરના મહારાજા નરેન્દ્રનાથ અત્યારે પોતાના નિલાસભુવનમાં ખેડેલા હતા પાસે એક સુદરી ખેડેલી હતી તે નરેન્દ્રનાથની સ્વર્મપત્ની હતી

નરેન્દ્રનાથે કહ્યું—“દેવિ ! હવે આપણે ગુ કરીશું ? કુમાર લગ્ન કરવાની ના પાડે છે ધણી દેશના માગા આવે છે, પણ નિરૂપાયે સ્વધળા માગા પાછા ફેરવવા પડે છે હું સમજી શકતો નથી કે, રાજકુમાર લગ્ન કરવાની શા માટે ના પાડે છે ? આજે તે શિકાગ પરથી આવે ત્યારે તુજ સેને પૂછી જોજો હવે તો જેમ અને તેમ કુમારના લગ્ન જલદી કરવા જોઈએ, નહિ તો બીજા રાજ્યમાં આપણી હાસી થશે કે કુમાર મોટો થવા છતા તેના લગ્ન શા માટે નહિ થતા હોય ?”

રાણી —તેને કાઢી દુવરી પસંદ નહિ આરતી હોય નહિ તો તે લગ્નની આ માટે ના પાડે ? લગ્ન કરવાની કોને ઉમેદ ન હોય ?

એટલામાં ત્યાં ગોરદેવના પધાયા તેમને જોઈ રાણી અદર ગયા ગોગ આસનપર બેસનાની સાથેજ બોલી ઉઠ્યા “મહારાજ ! આજે હું આપની પાને એક વાત જણાવના આવેનો છું, જે આપની ઇચ્છા હોય તો જણાવું ”

નરેન્દ્ર—ખુશીથી જણાવો. ‘ગોગ’ ! આપને અત્રે લેશ માન સંકેત રાખવાની જરૂર નથી.

મહારાજ નરેન્દ્રનાથ ધણીય ! કોર્નોમા રાજગોગી સલાહ લેતા હતા. રાજગોરે કહ્યું — ‘ નહારાજ ! જગપરિવારની કીર્તિ વધારવા માટે આપણે હવે રાજકુમારના લગ્ન જતલી કરી નાખવા જોઈએ ’

નરેન્દ્ર—ગોર ! શું કરીએ ? કુમાર લગ્ન કરવાની સાફ ના પાડે છે, તેથી મોટા રાજવંશીઓના માથા પાણી મારે પાછા કાઢવા પડ્યા છે. કદાચ કુમારને વચારે દયાવી લગ્ન માટે રાજી કરવા જઈએ તો તે કદાચ કટાણીને દૂર દેશમાં ચાલ્યો જાય અને એમ થાય તો પાછળ અમારી દુર્દૃષ્ટિ થાય.

ગોર—મહારાજ ! એ માટે આપ બોફકર રહો. ગઈ કાલે સવારેજ કુમાર મારે ત્યાં આવેલા હતા તેમણે પોતાની ઇચ્છા અને જણાવી છે અને તેથીજ મહારે હમણા અહીં આવવું પડ્યું છે.

નરેન્દ્ર—શું કુમારે લગ્ન કરવાની ઇચ્છા જણાવી છે ?

ગોર—જી હા, કુમારે પોતાના લગ્ન કરવાની મરજી મારી પાસે જણાવી છે, પરંતુ કુમારને શક છે કે આપ એ વાતનો કદાચ અસ્વીકાર કરશો. કુમારશ્રીએ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે લગ્ન કરવાની ઇચ્છા દર્શાવી છે તેમજ પોતાને મન માનવી કન્યા સાથેજ લગ્ન કરવાની દૃઢ પ્રતિજ્ઞા કરી છે.

નરેન્દ્ર—પણ એની મનમાનતી કન્યા કોણ છે ?

ગોર—દેવતસિંહની કન્યા !



આ વાત સાંભળતાજ મહારાજની આખો હાલ થઈ બવા સકુચિ-  
થયા. ગુરુમા આવી જઈ ગોરને ઉદ્દેશી તેમણે કહ્યું —“ રાજગોર ! આ  
વાત તમે મને કરી છે તે ઠીક છે પણ કાલ્ય ધીજી કાંઈએ કરી હોત તો હું  
અવશ્ય તેને શિક્ષા કરત. કયા મણિપુરનો રાજવંશ અને કયા સામાન્ય  
દોલતસિંહ ! કયા સિંહ અને કયા શિવાળી ! મને અજ્ઞાતથી માય છે, કે  
તમારા જેવા સમજી રાજગોરે આ વાત પર કેમ લક્ષ્ય આપ્યું ! ”

રાજગોર પ્રથમથીજ નરેન્દ્રનાથનો વ્હાન જાણતા હતા તેમણે વિચાર્યું  
હતું કે, “ આ વાતથી મહારાજ ગુરુસે તો થશે પરંતુ કુમારે મને કહ્યું હતું  
તેથી મારો જણાવ્યા સિવાય છુટકો નહોતો હજી એ બોલ કહી સમજાવતું  
માને તો ઠીક આમાં તો આપણું પણ કામ થાય તેમ છે કુમાર તન્દ્રથી  
આરૂં પનામ મળવાની આશા છે ” આમ વિચારી તેમણે નરેન્દ્રને કહ્યું  
“ મહારાજ ! આપનું કહેવું ખરૂં છે કે દોલતસિંહ આપના રાજ્ય પાસે કામ  
મજૂરીમાં નથી, છતાં પણ આપે એક બે વખત તરફ ધ્યાન આપવા જેવું કે  
એ આપની ઈચ્છા હોય તો તેનો પુત્રાભાવ કર ”

કાંધાનેશને દબાવી મહારાજ બોલ્યા — “ ગોર ! તમારે જે હો કામ  
જણાવવી હોય તે જણાવો ”

ગોર—સર્વ કાંઈ જાણે છે કે દોલતસિંહ હાલ ધણી દરિદ્ર અવસ્થામાં  
છે, છતાં પણ આપ જાણો છો કે તે ચિતોડગઢના રાજવંશનો છે ! અત્યારે  
તે કમાલ હાલતમાં છે, છતાં તે રાજવંશી તો ખરો ને ?

નરેન્દ્ર—તેથી શું થઈ ગયું ? એની સાથેના સબંધથી મારે કેટલા  
રાજ્ય પાસે નીચું જોતું પડે ? મેં વરા મેટા રાજ્યના માગા પણ સ્વીકાર્યા  
નથી હવે એક અદના દોલતસિંહની પુત્રી સાથે મહારા કુમારના લગ્ન થાય  
તો મારે નીચું જોવા જેવું ખરૂં ને ? આ સબંધ બાધવાની મારી લેશ પણ  
મરજી નથી.

ગોર—મહારાજ ! જો દોલતસિંહ ચિતોડના રાજવંશનો છે તો પછી  
આ વાતમાં આપને શરમાવા જેવું કાંઈ નથી છતાં એક બીજી વાત પર પણ

આપે લક્ષ્ય આપવાનું છે. આપ આ સમયની ના પાડશે એટલે કુમાર બીજી રાજકુવરી સાથે લગ્ન કરવાની ના પાડશે. આથી રાજવશનો લોપ થવાનો સંભવ છે. આ દુષ્ટાચક બનાવ મને એ ઇચ્છવા યોગ્ય નથી. વળી રાજકુમારે દોષલસિંહની પુત્રી સિવાય બીજી કોઈ પણ કુમારિકા સાથે લગ્ન નહિ કરવાની મારી પાસે પ્રતિજ્ઞા કરી છે.

મહારાજ આ વચન સાંભળી ઉંડા વિચારમાં પડ્યા. રાજગૌરની ફરેક વાતપર તેમણે તર્કવિતર્ક કર્યો. થોડી વાર પછી તેમણે ઉત્તર આપ્યો — ‘રાજગૌર! આ વિષયમાં હાથ તો હું કાંઈ પણ ખુલાસો કરી શકતો નથી. મને ચોક્કસ લાગે છે કે આ ન્યાયી રાજપને તથા મારા આ ઉચ્ચ કુળને કુમાર કલક લગાડશે.’

એટલામાં મહેન્દ્રને લઈ રાજસિંહ ઉપર આવ્યો. કુમારને જોઈ મહારાજ એ પૂછ્યું — ‘રાજસિંહ! નીચે શી ગરમડ છે?’

રાજસિંહ—પિતાશ્રી! તું કહું? આપ જેવા સમય રાજા હોવા છતાં જોયો પગના જોડ ઉપાડવાને પણ લાયક નથી તેના માણસો તરફથી મારે લાયક કર અપમાન સહન કરવું પડે છે.

આમ કહી રાજકુમાર નીચું જોઈ ઉભો રહ્યો.

ગૌર—કુમાર! તું છે? આટલા ગુસ્સામાં કેમ હો? કેણે આપનું અપમાન કર્યું? સઘળી હકીકત આપના પિતાશ્રીને જણાવો. એટલે તેઓશ્રી યથોચિત વ્યવસ્થા કરશે.

રાજસિંહ—હું તું કહું? મને કહેતા બધી શર્મ આવે છે. બધી બીના તમે ગુલામરામને પૂછો.

એટલામાં ગુલામરામ મહેન્દ્રને લઈ ઉપર આવ્યો.

મહેન્દ્રે પૂછ્યું — ‘કેમ ગુલામરામ! આ બધું શું છે?’

---

ફક્ત અધિક્ષક ટોપીના જાહ વેપારી તરીકે લેકુર્યાનમાં મજદુર છે

ગુનામરાય—થુ કહુ મહારાજ ! હુ તથા કુમાર ફરવા ગયા હતા—અમે નદીને કિનારે બેઠા હતા તેવામા આ ગર્વિષ્ટ ઉદ્દત બાળક આવી ચઢ્યો અમે જે વાત કરતા હતા તે સાંભળી આ નાદાન છોકરાએ ક્રોધમા આવી જઈ કુમારનો ધણો તિરસ્કાર કર્યો કુમારે તેને કહ્યું, ‘અમારી વાતમા તુ વચ્ચે મોલનાર કોણુ છે ? આત્યો જ અહીંથી, નહિ તો હથર ન થશે’ એટલામા બાળક એકદમ ઉશ્કેરાઈ ગયો અને ધ્યાનમાથી તલવાર બહાર કાઢી તે કુમારનો સહાર કરવા જતો હતો, પણ મે તરતજ સમયસચકતાથી તેનો હાથ પકડી લીધો આ બનાવ જોઈ સિપાહીઓ પણ આવી પહોંચ્યા તેમની મદદથી આ ગુમાની છોકરાને પકડી આપની સમક્ષ હાજર કર્યો કે

નરેન્દ્ર—નમે શી વાત કરતા હતા કે જેને લીધે આ બાળકને ઉશ્કેરાવાનું કારણ મળ્યું ?

ગુલામરાય—અમે દોહતસિહની પુત્રી વિષે વાત કરતા હતા મહારાજ ! આ ગુમાની બાળક બહારના દેખાવ પરથી આપને ગરીબ લાગતો હશે, પણ અદરથી એ ઝેરી સાપ છે

નરેન્દ્ર—વાર, કાલે તેનો ઈન્સાફ થશે અત્યારે તેને કાટડીમા પુરી રાખો

આટલું કહી મહારાજના ચાલ્યા ગયા મહેન્દ્ર આ સમયે કાંઈ બોલ્યો નહોતો તે તો ગુલામરાય તરફ જોઈ રહ્યો હતો તેની ખોટી વાતો, ગરીબી દર્શાવતા સ્વાર્થી હાવલાવ વગેરે જોતાં તેણે વિચાર્યું, “આવા જ માણસો વિશ્વમા વસતા હશે !”

મહારાજના ગયા પછી રાજસિંહે સિપાહીઓને કાંઈ ખાનગી વાત કરી જોઈ સિપાહીઓ તરતજ મહેન્દ્રને લઈ આનતા થયા ગુલામરાય તથા રાજસિંહ પણ પોતાનું ધાર્યું સિદ્ધ થવાથી મનમા મલકાતા હતા તેમણે વિચાર્યું, “પિતાશ્રીએ તો મહેન્દ્રને કાટડીમા પુરવા હુકમ કર્યો છે પણ મે સિપાહીઓને

---

હઠ્ઠર ખંધસંની દુકાને ઠમાવાની બીલકુલ ધાસ્તી નથી

સમજાવેલા છે તે પ્રમાણે તેઓ તેને ભય કરમા ભય કર જ ગલમાં આવેલી જેલમાં ફેદ કરશે અને પરિણામે તે મરણને શરણ થશે ”

સિપાહીઓ રાજસિંહના કહેવા પ્રમાણે ધણે દૂર જ ગલમાં આવેલી જેલમાં મહેન્દ્રને લઈ ગયા. આ જેલખાનુ ભયાનક લાગતુ હતુ ત્યા મનુષ્યની આવજા નહોતી આ જેલમાં મહેન્દ્રને ફેદ કરી સિપાહીઓ રવાના થયા જેલમાં આવતાની સાથે મહેન્દ્રના મનમાં અનેક વિચાર ઉપજ્યા તેણે વિચાર્યું, “ આ બધાં કારસ્થાન નીચ ગુલામરાય તથા રાજસિંહના છે મહારાજ દયાળુ જણાતા હતા છતાં પણ તેમણે મને આવા કરપીણુ જીવલેણુ જેલખાનામાં પુરવાનો શા માટે હુકમ કર્યો હશે ? ”

મહેન્દ્રની આખે અધકાર છવાયો જેલખાનામાં પણ ભય કર અધકાર જણાતો હતો. દિવસે પણ એકે બીજા પાસે ઉભા હોય તો જોઈ શકાય તેમ નહોતુ ફરી તે મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે, “ હવે જીવગીનો અત અહીંજ આવશે આ દુનિયામાં પ્રથમ આશ્રય મેં દોહતસિંહનો લીધો હતો, હવે બીજો આશરો આ જેલનો લઈ છુ ”

મહારાજ નરેન્દ્રનાથ ધર્મિષ્ઠ તથા દયાળુ હોવા છતાં તેઓ સ્વભાવે ગર્વિષ્ઠ હતા, કોઈ વિષયની તેઓ પૂરતા ધ્યાનથી તપાસ કરતા નહોતા.

જ્યારે મહેન્દ્રને અધકારમય ભયાનક કારાગૃહમાં પુરવામાં આવ્યો ત્યારે પ્રથમ તો તે કંઈ જોઈ શક્યો નહિ પછી તેને થોડી વારે જણાયું કે એ જેલખાનુ જમીનથી ધણુ નીચુ હતુ તેમાં પ્રકાશ માટે ફક્ત એક જાળીયુ નાંખેલુ હતુ તે સિવાય કોઈ પણ જગ્યાએથી વાયુનો સચાર થઈ શકે તેમ નહોતો મહેન્દ્ર દૃષ્ટિ વિકાસી ચોપાસ જોવા લાગ્યો એવામાં આમાચીડીયાના અવાજ સંભળાયા ચોતરફ ઉંદરો જોવામાં આવ્યા મહેન્દ્ર શાન્તિ લેવા નીચે જમીન પર બેસી ગયો ખેસતોજ તેના હાથમાં હાડકાના કડકા આવ્યા તે હાથમાં લઈ જોવા લાગ્યો તેની ખાત્રી થઈ કે એ કોઈ હતભાગી મનુષ્યના જ હાડકાં હતા આ જેલમાં અનેક માણસોનો નાશ થયો હોય એમ તેને લાગુ.

જેલખાનુ એવી રીતે બાધવામા આવ્યુ હતુ કે એક સાથે હજાર માણસો બૂમ પાડે તો પણ એક શબ્દ સાંભળી શકાય તેમ નહોતુ તેમા અતિશય દુર્ગંધ આવતી હતી નરકની ખાલુમા કેમ જાણે મહેન્દ્રને ફેફસો દીધો હોય તેમ તેને જાણુ થોડી વાર તો તે જમીન પર બેઠો પછી તે ચોતરફ તપાસ કરવા લાગ્યો એવામા સામેનાજ ખુણામા એક હાડપિંજર તેને દેખાયુ મહેન્દ્ર તે જોતાજ બચબીત થયો બચકર ખીક તેના હૃદયમા ભાસવા લાગી અત્યાર સુધી નાસી જવાનો તેના હૃદયમા લેશ માત્ર વિચાર નહોતો, પણ હવે તેણે કોઈ પણ રીતે જેલખાનામાંથી નાશી જવાનો દૃઢ નિશ્ચય કર્યો તે આસ્તે આસ્તે દરવાજાની નજીક ગયો અને દરવાજે ઉઘાડવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો ઘણુ બળ અજમાવી જોયુ, પરંતુ અતે નિરાશ થઇ દરવાજા ઉપર બળપૂર્વક લાત મારવા લાગ્યો તેનુ કોઇ વળુ નહિ નિરાશ થઇ તે પાછો ત્યાજ જમીન પર બેસી ગયો અને ભીંત પર હાથ ફેરવવા લાગ્યો ભીંતો ઘણી મજબૂત હતી અતે મહેન્દ્રે ઉપર ચઢવાનો નિશ્ચય કર્યો, પરંતુ કોઇ રસ્તે મુક્ત થવાની તેની આશા સફળ થઈ નહિ અતે હરેક રીતે નિરાશ થઇ તે કપાળ પર હાથ પછાડતો વિચાર કરવા લાગ્યો તેની મતિ મુઝાઈ ગઈ અત્યાર સુધી તે મહારાજ નરેન્દ્રનાથને દયાળુ સમજતો હતો, પરંતુ હવે તેને એમ સમજાયુ કે નરેન્દ્રનાથ જેવો કોઇ દુષ્ટ અને દયાહીન પ્રજાપીડિત રાજા જાગ્યે જ દુનિયામા અસ્તિત્વ ધરાવતો હશે ! અરે ! નિરપરાધીને કેદખાનામા તાખનાર નરેન્દ્રનાથને લાખો વાર ધિક્કાર છે !

રાત્રિ પડી બચકર જેલખાનામાનો અધિકાર વિશેષ ગાઠ થયો. મહેન્દ્રને એમજ લાગુ કે આ સસારમા તેનુ હવે કોઇ નથી સહળી મનુષ્ય-ભતિ નાશ પામી છે સકળ સૃષ્ટિ નિસ્તેજ થઇ છે તેને એમજ જાણુયુ કે, આ જેલખાનામા ભૂત, પિશાચોની પણ વસતિ હોવી જોઇએ એટલામા તેણે પોતાની આસપાસ બૂતો નાચતા જોયા આ જોઇ મહેન્દ્રના દિલમા ધણુ ભયનો સચાર થયો તેના હૃદયના ધબકાસની ગતિ તીવ્ર થઈ ગઇ તે જમીન પર

---

થોડે નદે બહોળો વેપાર એ ઠક્કર ધધર્સની ઉમદા વલણ છે

આડો થઇ સૂઈ રહી નેત્રો બંધ કરવા જતો હતો એટલામાં જોલભાઈ સામેના ખુણાનો ભાગ ખુલ્લો થતો જણાયો. અંદર પવન તથા પ્રકાશનો સંચાર થયો તેને અધકારમાં અજવાળું જણાયું કોઈ પણ આકૃતિ અંદર આવી હોય એમ તેણે જોયું. આ બનાવ જોતાજ મહેન્દ્રનાં હાંમળ મગડી ગયાં તેણે વિચાર્યું, “શું તે મારો નાશ કરવા અંદર આવેલ હશે?” એટલામાં તો ત્યાં એક યોગિની આવી ઉભી રહી. મહેન્દ્ર એકી નજરથી તેના સામું જોઈ રહ્યો. તે કાંઈ બોલવા જતો હતો, પણ તેના મોઝ બચથી સીવાઈ ગયા હતા તે કાંઈ બોલી શક્યો નહિ. અતે મહા મહેનતે સાહસ એકઠું કરી તેણે પૂછ્યું - “આપ કોણ છો?”

આ પ્રશ્ન સાંભળી રમણી નાક પર આંગળી મૂકી બોલી કે-“યુપ! એક પણ શબ્દ બોલશો નહિ હવે જે ફરી બોલશો તો અહીંથી છુટવાનો દરવાજો બંધ થશે. કાંઈ પણ બોલ્યા સિવાય મારી પાછળ ચાલ્યા આવશો તો હું અહીંથી તમારો ઉદ્ધાર કરીશ.”

મહેન્દ્ર—આહ! શું અહીંથી આપ મારો ઉદ્ધાર કરશો? શું આપ સ્વર્ગના દેવી છો? શું તમે મને મુક્ત કરવા સ્વર્ગમાંથી ઉતરી આવ્યા છો? કહો કહો, ઓ દેવિ! તમેને અહીં કોણે મોકલ્યા છે? દયાની દેવી! બોલો.

યોગિની—જુઓ, હું ફરીથી કહું છું કે, હમણા તમે મને એક પણ પ્રશ્ન નહિ પૂછતા છુટવાનો પ્રયત્ન કરો. તમને હું ખી જોઈ મને દયા આવે છે, પણ આ સ્થળે આપણે નિશ્ચિતતાથી વાતચિત કરી શકીએ તેમ નથી.

મહેન્દ્ર—પરંતુ આપ કોણ છો તે કૃપા કરીને .. ..

યોગિની—વળી પાછો એનો એજ પ્રશ્ન? તમે તમને પ્રથમથીજ જણાવ્યું છે કે જે એક પણ પ્રશ્ન પૂછશો તો છૂટવાનો દરવાજો મધ્ય થઈ જશે. આટલું કહી યોગિની પાછી જવા લાગી.

મહેન્દ્ર પરતાવા લાગ્યો કે, “મેં જાણી જોઈને મૂખાંઈ કરી દેવી મારો છુટકોનો કરવા આવી હતી તેણે પ્રથમથી જ મને બોલવાની ના કહી હતી, છતાં મેં પૂછવાની હું પકડી જોયી તે ગુસ્સે થઈ ચાલી ગઈ” તે તેની પાછળ જોઈ રહ્યો એટલામાં યોગિની પોતાનો વિચાર અદલાયો હોય એવા બાવથી પાછી ફરી અને બોલી—“ના ના, હું તમને છોડાવ્યા સિવાય નહિ જાઉં આ કરપીણુ જેલખાનામાં પિશ્ચાચો તમારી કામળ કાયાનો ફાળીઓ કરી જશે, માટે હું ફરીથી કહું છું કે હવે એક પણ શબ્દ નહિ બોલતા મારી પાછળ આવો”

એ રમણીનો કંઠસ્વર દયાળુ અને કામળ હતો મહેન્દ્ર પુતળાની માફક ચુપકીદીથી તેની પાછળ ચાલવા લાગ્યો યોગિની અનેક આડઅવળા ખડા ઝોળગી એક વિશાળ ખડના દરવાજા પાસે જઈ ઉભી રહી તેને જોતાજ મહેન્દ્રના હૃદયમાં એતન આવ્યું હોય તેમ જણાયું એ ખડમાં શીતળ પવન ફરફરતો હતો મહેન્દ્ર જોઈ શક્યો કે રાતનો સમય હોઈ સહુ ગાદ નિદ્રાને આધીન થયા હતા

યોગિનીએ કહ્યું—“હવે આગળ હું તમારી સાથે આવી શકું તેમ નથી જીઓ, આ સામે રસ્તો દેખાય છે, નમે ત્યાંથી છટકી જાઓ”

મહેન્દ્ર—દેવી ! આપ ધણી દયાળુ છો—સકટમાં સપડાયલાનો ઉદ્ધાર કરનાર કરુણામયી છો

યોગિની—ચુપ ! આ જેલખાનામાં તમને શા માટે પુરવામાં આવ્યા હતા ? શું તમે કાંઈ ગુન્હો કર્યો છે ?

મહેન્દ્ર—નહિ માતા ! હું નિર્દોષ છું

આટલું કહી મહેન્દ્રે સઘળી વાત સંક્ષેપમાં જણાવી દીધી

સઘળી વાત સાંભળ્યા પછી યોગિની બોલી—“હવે વિશેષ વખત સુધી અહીં રહેવું બાંજળી નથી આ રાજ્યના છળપ્રપચથી તમે અચાત છો આ રાજ્યના કાવાદાવાનો હું પણ જોગ થઈ પડી છું તમારે એ દુખ હજી પણ હું

---

ઠક્કર પ્રધર્મની આલની ટોપી સદાપ્રમા સુ દર છે

ભોગલુ છુ જાઓ, વિલખ ન કરો આ રાજ્યની સગદર છોડી ચાલ્યા જાઓ, જ્યા તમારા જીવને કોઈ નુકસાન ન કરે, તમને નિરાધાર જોઈ તમારી કોઈ ચર્ચા ન કરે, જ્યાના લોકો દયાળુ હોય જ્યા અદલ ન્યાય પ્રજાને મળતો હોય જ્યા દયાની સરિતા પ્રવાહિત થતી હોય, જ્યા પક્ષપાત ન હોય, જ્યાં એ નીચ ગુલામરાય તથા રાજસિંહ આવવાને અશક્ત હોય ત્યા જાઓ અને સુખી થાઓ પુન એ શાયતાનોની પ્રપચનનનો શિકાર ન થઈ જતા ”

મહેન્દ્રે આવો અતુલ આજે પહેલ વહેનોજ અતુલવ્યો આ દેવીના દયાળુ બોલ સાંભળી તે ગદ્ગદ થઈ ગયો તેની આખમા અતુલજી ભરાઈ આવ્યું અશ્રુમાર્ગ ન કરતા તે બોલ્યો, “દેવી ! હું નિરાધાર છુ આ જગતમા માર કોઈ બેલી નથી હું કયા જાઉં અને કોનો આશ્રય લઉં ? આપ દયાની દેવી છો આપ વિના આ અનની પર મારા તરફ કોઈ પણ દયાની નજરથી જુએ તેમ હું ધારનો નથી મહુને માગની માલિકી નથી માના ! મારા પર દયા કરો મને આપનીજ સાથે રાખો હું આપની સેવા કરી મારી જીવગી કૃતાઈ કરીશ ”

આ નયનો સાંભળી યોગિનીના નયનયુગલમાંથી અશ્રુપ્રવાહ વહેવા લાગ્યો તેણે મનગત વિચાર્યું, શુ મહારા જીવનનો દીપક નિરાધાર ! ના ના, કોણ કહે છે ? શુ હું તેની .” આટલું સ્વગત બોલી તે અટકી ગઈ થોડા સમય પછી પાછું તેણે વિચાર્યું, “જ્યા સુ’તી માટે માથે ટી કાળુ કલક દર નથી થતું ત્યા સુ’તી આ વાત મારે મનમાજ રાખવી જોઈએ અત્યારે મહેન્દ્રને આ વાત જણાવીશ તો તે સકળ કથા મને પૂછશે હું નિર્દોષ છુ તે સાબિત થી રીતે કરી મતાવીશ ? તે ખીયારાને જરા પણ ખમર નથી કે હું કોણ છુ !” ફરી તે મહેન્દ્ર તરફ જોઈને બોલી - “ મહેન્દ્ર ! તમે નિરાધાર છો, પરંતુ નિરાધારનો આધાર જગદાધાર પરમાત્મા હોય છે જરૂર તે દયાળુ કિરતાર તમારી દયા ખાશે જાઓ હવે વિલખ ન કરો પ્રભુ તમાર કદ્યાણુ કરો ”

---

ઠક્કર બ્રહ્મસાની સીલકન ટોપીની માગણી દીનપ્રતીદીન વધતી જાય છે



આટલુ બોલતા તેની છાતી લરાણ આવી તે બોલતી અટકી પડી નેત્રોમાંથી પ્રેમાશ્રુઓનો અવિરલ પ્રવાહ પ્રવાહિત થવા લાગ્યો મહેન્દ્ર તે જોઈ જશે તો કંઈક પૂછશે એટલા માટે તે પાછુ જોઈ ઉભી રહી અને બોલી -“ જાઓ, મહેન્દ્ર ! જાઓ પરમાત્મા તમને જ્યાં લઈ જાય ત્યાં જાઓ જ્યાં તમારૂં નસીમ લઈ જાય ત્યાં જાઓ મારા અંત કરજીને આશીર્વાદ છે કે પ્રભુ તમેને મદદગાર થાઓ ’ આટલુ કહી તે ત્યાંથી ચાલતી થઈ તેની વાત કરવાની હતી જોઈ મહેન્દ્ર અગ્નિનય થયો તેણે કદાપિ ન અનુભવેલી એક પ્રકારના સંબંધની દિવ્ય લાગણી તેણે અનુભવી શુ તે દેવીના કંઠસ્વરની મીઠાશ ! દયા ! કામળતા ! ખરેખર, એ કંઠસ્વરમાંથી અમીમય ઝરણુ ઝરતા હતા માતૃપિતા વિનાનો નિરાધાર મહેન્દ્ર વિચાર કરવા લાગ્યો, ‘ એ દેવી કોણુ હશે ? મારા પ્રત્યે તેમનો કેટલો બધો સ્નેહ છે ! દુનિયામાં માતા પણ પોતાના પુત્ર પર આટલો પ્રેમ નહિ રાખતી હોય ! ”

યોગિની ત્યાંથી ઘણે દૂર ચાલી ગઈ હતી, છતાં પણ મહેન્દ્રની નજરે તેની છાતી તરવા લાગી તે બોલ્યો -“ નહિ બૂલુ, મારા મનુષ્ય સમયે પણ તમારી દયાની લાગણી નહિ બૂલુ સુતા, બેસતા કે ઉઠતા-હર વખત તમારી પવિત્ર છાતીને હવે હું કદાપિ નહિ વિસરૂં શુ હવે ફરી તમારો મીલાપ નહિ થાય ? અરેરે ! એ દયાની મૂર્તિ—દયાની દેવી તમે કોણુ હશે ? ” આમ વિચાર કરતો કરતો મહેન્દ્ર જ્યાં સુધી એ યોગિની દષ્ટિમર્યાદાથી દૂર થાય ત્યાં સુધી તેને જેનો ઉભો રહ્યો જ્યારે એ દેખાતી બધી થઈ ત્યારે નિરાશ થઈ તેણે અરણ્યનો માર્ગ સ્વીકાર્યો.



## પ્રકરણ ૩ જી

ચ દ્રવ્યમાનુ ગુપ્ત નિવાસ સ્થળ.

विपत्तौ किं विषादेन सपत्तौ हर्षणेन किम् ।

भविष्य भवत्येव कर्मणामीदृशी गतिः ॥

અર્થાત્, વિપત્તિમા ખેદ કરવાથી શુ અને સપત્તિમાં હર્ષ પામવાથી શુ ? કારણ કે જો થવાનું હોય તે થયા કરે છે અને કર્મોની ગતિ એવીજ છે

“મે આ કયું હું આ કરું, એ માનવી મિથ્યા બંદે,  
કિરતારની કરેણા વિના, ના પાન પણ હાલી શકે,  
શુભ કાર્ય કે સૌ કર્મોના કર્તા જગતનો તાત છે,  
સસારની ઘટમાળની, આજ પ્રભુને હાથ છે”

અથોધ્યામા ઘેરે ઘેર આનંદ એવજીવ થઈ રહ્યો હતો. પ્રાતઃસ્મરણીય શ્રી રામચંદ્ર રાજસિંહાસન પર બિરાજનાર હતા, છતાં એજ મગળ પ્રસંગે કૈકેયી દશરથ પાસે વચન માગી રામચંદ્રને વનમાં મોકલે એ શુ ભાવીનો બેદ નથી ? શકર પાસે વરદાન માગી ભરમાસુરે ભરમક કણુ શ કરને બાળવા માટેજ મેળવ્યું, છતાં દેવી પાર્વતીજીની અગમ્ય ચતુરાઈથી તેજ ભરમક કણુથી ભરમાસુરનું ભરમ થયું એ શુ ભાવીનો બેદ નથી ?

ભાગ્યની અકળ ગતિને આધીન થઈ મહેન્દ્ર અનેક કળ્પોને સહન કરતો. ચંદ્રપ્રભા પાસે આગ્રે તો ત્યાં પણ જળમાથી અગ્નિ પ્રકટયો એ શુ ભાવીનો બેદ નથી ? તાતપર્ય એજ કે કર્મની કળા કાલથી કળાતી નથી.

મહેન્દ્ર દેવીથી છૂટો પડ્યા પછી અનેક પહાડો તથા વિકટ રસ્તાઓમાં અથડાવા લાગ્યો. હુધા લાગતા તે અરણ્યમાંથી મળી આવતા ફળો ખાતો તથા તૃષા લાગતા પહાડોમાં વહેતાં જરણુમાંથી પાણી પી પોતાના દુખી દિવસ

કેશરી પ્રધર્સના સોલ એજન્ટ ઠક્કર પ્રધર્સ છે

ગુળરતો હતો ધણે લાખો પચ કાપ્યા પછી એક સુદર સ્થાન તેની નજરે પડ્યું ત્યાં એક સુદર સરોવર બાંધવામાં આવેલું હતું સરોવરની આસપાસ સુદર વૃક્ષો ઉગેલા હતા સધ્યા સમય થતા આવ્યો હતો ચરોવરમાં આસ માની આકાશનું પ્રતિબિંબ પડ્યું હતું તટ ઉપરની વૃક્ષશ્રેણીઓ પણ જળમાં જળે ઝોકા ખાતી હોય એવો પ્રતિબિંબ ઉપરથી લાગ થતો હતો સરોવરની ચોપાસ આરસપહાણના પગથીઆ બાંધેલા હતા ત્યાંથી થોડે દૂર અશોકનાં વૃક્ષ ડાલતા હતા એ વૃક્ષોની નીચે એકા ઘાટનું એક સુદર મકાન આવેલું હતું સૂર્ય અસ્ત થવાની તૈયારીમાં હતો મહેન્દ્ર આ સમયે તળાવની પાળ પર એકો એરો વિચાર કરવા લાગ્યો મુક્તાની મને હાર છામી તેના હૃદય સમક્ષ તરવા લાગી બાલ્યાવસ્થાના દિવસ યાદ આવ્યા મુક્તાએ નદી કિનારે પુષ્પની માળા પહેરાવતી, રાજસિંહનું એકાએક આવતું, દોવતસિંહનું ગુસ્સે થતું વજરે અનેક પ્રસંગો તેના મનમાં આવવા લાગ્યા

મહેન્દ્રે સ્વગત વિચાર્યું, “શું મુક્તાના લગ્ન રાજસિંહ સાથે થયા હશે ? શું પ્રેમદેવી મુક્તા મને જીવી ગઈ હશે ? પ્રભુ ! મારા માટે એક પણ સ્થાન તે નિર્માણ નથી કર્યું કે જેથી થોડી વાર પણ મને શાન્તિ મળે” આના અનેક વિચાર વીછીની માફક મહેન્દ્રને ડસવા લાગ્યા

થોડી વાર પછી સૂર્યનારાયણ પણ પશ્ચિમદિગ તરફ છુપાઈ ગયા એટલામાં સામેના મકાનમાંથી સુદર સંગીત મહેન્દ્રના કાન પર અથડાયું -

“કરમાઈ જતી મમ દેહકળી,  
આ દેહકળી દિલ રનેહ ધરી —ટોડ

જળ વિના જ્યમ સુની અરિતા,  
કાન્ત ! વિના ત્યમ માનો કાન્તા  
નયને નિદ ન આરે જરી—”

---

ઠક્કર લક્ષ્મીની ટોપીએ પળમમાં પણ પુરતા પ્રમાણમાં પ્રવેશ કર્યો છે

વિચારમા ગોથા ખાતો મહેન્દ્ર આ મધુર સ્ત્રી ક ઠોખ્યાશિત સુદર સ ગીત સાબળી એકદમ ચમકી ઉઠયો અને ચોતરફ નજર ફેરવવા લાગ્યો બરાબર નજર કરતા જણાયુ કે, એ સ ગીત સામેનાજ મકાનમાથી સાબળવામા આવતુ હતુ વીણાનો સુર સ્પષ્ટતાથી શ્રવણગોચર થતો હતો સ ગીતના તરંગો જાણે કે વાયુમા વૃત્ત કરતા હતા, અશોકના વૃક્ષ પર ખેડેલા પપૈયાને સુગંધ કરતુ, મહેન્દ્રની ચિંતાને દાખી દેતુ, તેના દુ ખી દિલને તન્મય કરતુ એ સ ગીત સમુદ્રના મોજા માફક ઉછળવા લાગ્યુ સ ગીત આગળ વધ્યુ વિહ્વળ ચિત્તે મહેન્દ્ર સાબળવા લાગ્યો --

“ભોગી ભર નથી કોઈ અવાસે,  
હૃદયેશ્વર વિષ્ણુ કુ ખ બહુ લાસે;  
કુસુમ ત્યજ મયે કયાય અલી?—કરમાઈ૦  
પાપી પપૈયો પિયુ પિયુ બોલો,  
મદન પીટયો મમ કાળજી કોરે,  
શ્યામ વિના શુરી જાઉં મરી—કરમાઈ૦”

મહેન્દ્ર મનમા વિચાર કરવા લાગ્યો કે—“આવા એકાન્ત અરણ્યમા આવા મધુર કંઠવાળી રમણી કોણુ હશે ? તે અપ્સરા હશે કે માનવી ? માનવીના કંઠમા આવુ માધુર્ય સભવતુ નથી ખરેખર ગાનારનો કંઠ, તેની મીઠાશ તેમજ કોમળ સુર અપૂર્વ જણાય છે”

મહેન્દ્ર સરોવરની પાળ પરથી ઉતરી મકાનની નજીક ગયો ત્યાં સ ગીત સાબળવાની આશાથી તે ઉભો રહ્યો, એટલામાં તો એ સ ગીત બંધ થયુ મહેન્દ્ર નિરાશ થયો પુનઃ સ ગીત ચાલુ થયું એમ ધારી તે મકાનની અંદર ભેગા લાગ્યો જોતાં તેને એમ જણાયુ કે માનાર રમણી પાસે એ મનુષ્યો ખેડેલા હતા મહેન્દ્ર આશ્ચર્ય પામ્યો, કારણુ કે તે એ પુરૂષોને તેણે કોઈ સ્થળે બેસાડેલ એમ જણાયુ ફરી તે બરાબર જોવા લાગ્યો, પણ એ પુરૂષોને ઝાળખી શક્યો

---

કક્કર બંધસાની ટોપીઓ આખા હિંદુસ્થાનમા પ્રસરી રહી છે

નહિ એ તે તેણે મનમાં નિશ્ચય કર્યો કે, હવે આ સ્થળે વધારે રોકાવું વ્યાજબી નથી, પરંતુ આ સ્થાન છોડી જતા પહેલાં, તેને એમ થયું કે એ રમણી હજી ફરી ગાશે એકાદ ગીત સાંભળવાની આશામાં તે કેટલોક વખત ત્યાં ઉભો રહ્યો, પણ તેની આશા સફળ થઈ નહિ એ તે મહેન્દ્ર નક્કી કર્યું કે એ સ્થળે વિશેષ સમય સુધી ઉભા રહેવું વ્યાજબી નથી એટલામાં તો સામેના મકાનમાંના બે પુરૂષ નીચે ઉતર્યા

તેમની નજર મહેન્દ્ર પર પડતાજ તે બોલી ઉઠ્યા - “જેલખાનામાંથી નાસી છુટ્યો, પણ હવે ક્યા જશે ?”

મહેન્દ્ર તરતજ જોઈ શક્યો કે એ પુરૂષો બીજા કોઈ નહિ પણ નીચ ગુલાબરાય તથા રાજસિંહ હતા મહેન્દ્ર તરતજ ત્યાંથી ચાલતો થયો આકાશમાં શરદની પૂર્ણિમાનો મનોહર ચંદ્ર પ્રકાશતો હતો ચંદ્રના અમૃતમય કિરણો અને તે માનવી રમણીનો કંઠ બંને એકજ પ્રકારના અમૃતનું પાન કરાવતા હોય એમ તેને ભાસ્યું મહેન્દ્ર થોડે દૂર ગયો હશે એવામાં પાછળથી અવાજ આવ્યો કે, “એ તો જેજ ગુમાની મહેન્દ્ર છે”

મહેન્દ્ર ત્યાં ઉભો રહ્યો ગુલાબરાયે તેની પાસે આવીને કહ્યું - “ઓ નાદાન છોકરા ! હવે ક્યા નાસે છે ? જેલખાનામાંથી નાસી છૂટ્યો છે પણ હવે તું અમારા પાસામાંથી છૂટી શકે તેમ નથી”

આ વખતે મહેન્દ્રની પાસે એક પણ હથિયાર નહોતું તે લાલ આંખ કરી બોલ્યો - “ગુલાબરાય તમારો શો વિચાર છે ?”

સપ્તની માફક પુકાડે મારી ગુલાબરાય બોલી ઉઠ્યો - “શો વિચાર ? હવે તો તને જહનમનો મુસાફર બનાવવાનોજ વિચાર છે”

મહેન્દ્ર - ગુલાબરાય ! જહનમ વગરના માણસ આગળ તમે બળ બતાવો છો એ શું વ્યાજબી છે ? એમાં શું મરદાનગી છે ? અમર બને તમે મરદ

હજાર બધાની ટોપીઓ ગુજરાત તથા કાઠિયાવાડમાં પ્રસિદ્ધ થઈ ચુકી છે

હો, થુક એક થુ દની ઓલાદ હો તો પ્રથમ એક તલવાર મને આપો ને પછી બુઓ કે સિ હને છ છેડવાથી થુ ફળ મળે છે ?

આવા અપમાનકરેલાં વચન સાંભળી ગુલાબરાય તથા રાજસિંહ ગાળી ઉઠ્યા, અને બન્નેએ મ્યાનમાંથી તલવાર બહાર કાઢી તેઓ બન્ને મહેન્દ્ર પર ધા કરવા જતા હતા એટલામાં તો સામેની ઝાડીમાંથી એક યોગિની બહાર આવી અને ગભીર અવાજથી બોલી — “મહેન્દ્રના એક પશુ બાંધને ઇજા કરી તો મુઆ સમજાવો.”

તરતજ તે યોગિની મહેન્દ્ર પાસે આવી પહોંચી રાજસિંહ તથા ગુલાબરાય તો તેની સાથેજ જોઈ રહ્યા તેમનાથી એક શબ્દ પણ બોલી શકાયો નહિ યોગિનીના હાથમાં ત્રિશુળ તથા એક ખુદ્દી કટાર હતી તે જોણે સાક્ષાત્ લેરવી હોય એમ જણાતુ હતુ યોગિની તરતજ મહેન્દ્રને પોતાની સાથે લઈ ચાલતી થઈ ગુલાબરાય તથા રાજસિંહ એજ વિચાર કરતા હતા કે એ યોગિની કાણુ હશે ? તેઓ વિચાર કરતા કરતા રાજધાની તરફ રવાના થયા.

મહેન્દ્ર યોગિનીને જોતાની સાથેજ ઓળખી ગયો હતો તેને બય કર જોલખાનામાંથી છોડાવનાર એજ યોગિની હતી તે કદશુ કે ઠે કહેવા લાગ્યો — “માતા ! આ બાળક પર આપનો કેટલો બધો ઉપકાર છે ?”

યોગિની—કાઈ પણ નહિ બોલતા મારી પાછળ ચાલ્યા આવો

મહેન્દ્ર ગુપ્તગુપ્ત તેની પાછળ જવા લાગ્યો યોગિની કેટલીક ઝાડીઓ પસાર કર્યા પછી એક ઝુ પડીમા દાખલ થઈ

તેણે મહેન્દ્રને બેસવા માટે એક વાલની સાદડી આપી મહેન્દ્ર તે પર બેઠો થોડી વાર પછી યોગિની બોલી, “આ ઝુ પડીમા હું એકલી જ રહુ છુ. તમે પણ હવે અહીં જ રહેજો અત્રે તમને કાંઈ વાતની ઇજા નહિ આવે.”

મહેન્દ્ર—માતા ! હું આપના પ્રતાપથી આ વખતે બચવા પાગ્યો છુ. થયા સમયે જો આપ ન આવ્યા હોત તો એ નીચ રાજસિંહ મારા આ હાથ

કરત ? ધન્યર જે કરે છે તે સારુ કરે છે હવે કૃપા કરીને કહો જોઇએ કે આપ કોણ છો ?

આ પ્રશ્ન સાંભળતા યોગિનીનાં નેત્રોમાં આંસુ ભરાઇ આવ્યાં, છતાં મહા મહેનતે આત્મસંવરણ કરી તે કહેવા લાગી - “ મહેન્દ્ર ! મહારો અને તહારો સંબંધ એવો છે કે, હું તને માનનીય સંબોધનથી હવે બોલાવી શકતી નથી હું કોણ છું તે તને થી રીતે જણાવું ? તું મને નથી ઓળખતો, પણ હું તો તને ઓળખું છું, કે તું દોલતસિંહને ત્યાંજ ઉછરી મોટો થયો છે મહેન્દ્ર ! વિશેષ ખુલાસો હું સમય આવ્યે કરીશ હાલ તું મને કંઈ પૂછીશ નહિ ”

પછી મહેન્દ્ર માટે થોડા ફળ લઇ આવી યોગિનીએ તેને ફળાહાર કરવા કહ્યું મહેન્દ્રે ફળાહાર કરી લીધો એટલે યોગિનીએ કહ્યું, “ હવે હું અહીંથી જાઉં છું, કારણ કે એ ગાઉ પર દેવીનું એક દેરાળ છે ત્યાંજ હું રહું છું કોઈ કોઈ વખત અહીં આવું છું પરંતુ તું અહીં છે એટલે દરરોજ સંધ્યા સમયે હું આવીશ હવે તું અન્યત્ર જઇશ નહિ મારે તારે હાથે હજી ધણું કામ કરાવવાનાં છે લે, હવે હું રજા લઉં છું ”

એ યોગિનીનો અહીંથી જવાનો બિલકુલ વિચાર નહોતો પણ મહેન્દ્ર વધારે પૂછપરછ કરે તો પોતાને ખરો ખુલાસો જાહેર કરવો પડે અને ખરી ઓળખાણ આપવાથી મહેન્દ્ર અસ્થિર બની જાય તેમ હોવાથી હાલ તરત ગુપ્ત રહેવાનો વિચાર કરી યોગિની ત્યાંથી ચાલતી થઇ

યોગિનીને ચાલી જતી જોઈ મહેન્દ્ર તેને બોલાવવા જતો હતો, પણ તેને ધારતી લાગી કે, ‘કદાચ તે મારા પર રોષે ભરાશે’ આથી તે બોલી શક્યો નહિ એકાગ્રદષ્ટિથી તે તેના તરફ જોઈ રહ્યો તથા અવગત વિચારવા લાગ્યો, “ એ કોણ હશે ? મને જોઈ શા માટે તે સંકેતો આપતાં હશે ? મને જોઈ તેમની આંખમાંથી અશ્રુપ્રવાહ ચાલુ થાય છે વળી મારી પાસે વાત કરતાં પણ અચકાય છે એ યોગિની શા માટે આમ કરતાં હશે ? ” આવા વિચારમાંજ



જેમ કૃષ્ણની માત્રી ગાવનરો તેમ જાતી મનાવતી તેમ આ સમજીના  
સગીતે મહેન્દ્રનું હૃદય ભરી લીકું તમે સગીતના પ્રાણ તમે એ સુક્યા  
૫૯-૨૧



મહેન્દ્ર તેજ સ્થળે નિદ્રાવશ થયો, પણ કહેવત છે કે દુ ખીને નિદ્રામાં પણ સુખ હોતું નથી તેને સ્મરણને લાગ્યે જ એક કલાક પસાર થયો હશે એટલામાં એક સ્વપ્ન બાબત જાણે તેની ત્રિયા મુક્તાને રાજસિંહ ઉપાડી જાય છે અને તેને ખાનગી મકાનમાં ફેદ કરે છે દુ ખમાં રીયાતી મુક્તા પોકારી રહી છે, કે, “આવો, મહેન્દ્ર! આવો આ નરાધમ રાજસિંહ અને સતાવે છે માટે આ કસાઇના જીંદગીમાંથી આ અબજાને છોડાવો”

“આવુ છુ, આવુ છુ, મુક્તા! તારી મદદે આવુ છુ તને સતાવ નાર એ નીચ રાજસિંહનું લોહી રેડવા આવુ છુ” એટલું બોલતાં મહેન્દ્ર જાગી ઉઠ્યો અને જુએ છે તો ત્યાં કોઈ પણ જણાતું નહિ તે બોલી ઉઠ્યો — “પ્રભુ! દુ ખીને સ્વપ્નમાં પણ દુ ખજ દેખાય છે નિદ્રાદેવી પણ મારી શત્રુ થઈ છે” પુનઃ મહેન્દ્રને કાલની વાત યાદ આવી સરોવરની પાસે જે મકાનમાં પેલી રમણી ગાતી હતી તે મકાનનું તેને હમણાં સ્મરણ થઈ આવ્યું એ ગાનાર રમણી કાણ હશે એ વાતનો ખટકો તેના હૃદયમાં થવા લાગ્યો ફરી તેણે સરોવરની પાળ પર જઈ બેસવાનો વિચાર કર્યો તેણે સ્વચ્છ કહ્યું — “ચાલ જીવ, આજે પણ તે રમણી કદાચ ગાશે તો જરૂર જરા વાર મને શાન્તિ મળશે એક બે ચીજ સાંભળી પાછો ચાલ્યો આવીશ” આમ કહી તે સરોવરની પાળ પર જઈ બેઠો ગઈ કાલ કરતાં આજે તે મકાનની વિશેષ નજીક બેઠો હતો આજે તે રમણી એકલી હોય એમ જણાતું હતું ખીણ કોઈ મનુષ્ય ત્યાં જણાતું નહોતું જેમ મોર વૃષ્ટિની રાહ જુએ, ચાતક ચંદ્ર-દર્શનની રાહ જુએ તેમ રમણી અધીરતાથી મહેન્દ્ર રમણીના ગાનની રાહ જોવા લાગ્યો તે રમણીનું સંગીત સાંભળવા તલપી રહ્યો હતો થોડી વારમાં તેની આશા સફળ થઈ—અર્થાત્ રમણીએ ગાન શરૂ કર્યું જેમ કૃષ્ણની મોરલી ગોપીઓને દિવાની બનાવતી તેમ આ રમણીના સંગીતે મહેન્દ્રનું હૃદય હરી લીધું તેને સંગીતનો પૂર્ણ નશો ચઢી ચુક્યો થોડી વાર પછી એ રમણીએ સંગીતના પ્વનિને મૃદુ કર્યો હોય એમ મહેન્દ્રને જણાયું તે મકાનની સામુ

હકર બધાંની શા રમણી ટોપી ખરીદવી એ એક જાતની મોજ છે

જેમ રહ્યો હતો એટલામાં તો તે રમણી ગાતી ગાતી મકાનની નીચે ઉતરી તે ધીમા સુરે ગાતી હતી, છતાં મહેન્દ્ર તેના મધુર સુર પરથી સમજી ગયો કે ગઈ કાલની આનારી આજ રમણી છે. સંગીતની મીઠી દહેરમાં તે મસ્ત બની જઈ મસ્તક હલાવતો હતો. નિકટ આવતા તે રમણીની નજર મહેન્દ્ર પર પડી.

સાધ્યા સમયે અપરિચિત મનુષ્યને જેમ પ્રથમ તો એ રમણી ચમકી ઉઠી, પણ પછી પાસે આવી તેણે પૂછ્યું — “તમે કોણ છો ?”

મહેન્દ્ર તુ મસ્તીની ધૂનમાં હાલતુ મસ્તક સ્થિર થઈ ગયું. પ્રથમ તો તે પણ ગભરાયો, પણ હીંમત રાખી જવાબ આપ્યો — “એક મુસાફર !”

“મુસાફર !” આટલું બોલી તે રમણી એકાચદષ્ટિથી મહેન્દ્રના મુખ તરફ જોઈ રહી મહેન્દ્રને જોતાજ તેના મુખ પર એક પ્રકારના ભાવનું પરિવર્તન થયું. તે વિસ્મય ભાવથી મહેન્દ્રના નખશિખરનું દર્શન કરવા લાગી. પછી તે બોલી — “મુસાફર ! તમે અહીં એકલા બેઠા બેઠા શા વિચાર કરો છો ? હું અહીં આવી ત્યારે તમે શા માટે મસ્તક હલાવતા હતા ?”

મહેન્દ્ર—હું મસ્તક હલાવતો નહતો, પણ તમારું સ્વર્ગિય સંગીત આભળતો હતો. એ સંગીતના પ્રત્યેક તાનથી મારું ચિત્ત નાચી ઉઠતું હતું અને તેથીજ મારું મસ્તક હાલતું હતું.

એ સુંદરીનું નામ ચન્દ્રપ્રભા હોય તેણે કહ્યું — “શું મારું સંગીત તમને એટલું બધું મોહક લાગ્યું ? ચાલો મારી સાથે હું તમને દરરોજ સંગીત-મુખાનું પાન કરાવીશ.”

મહેન્દ્ર—ના, ના, હાલ તો હું તમારી સાથે આવી શકું એમ નથી.

ચન્દ્રપ્રભા—મારી સાથે આવવામાં તમને કંઈ વધી છે ?

મહેન્દ્ર—વાધો તો કંઈ નથી, પણ . .... . . . . .

ચન્દ્રપ્રભા—ગભરાઓ નહિ ! તમેને કોઈનો ડર લાગે છે ?

---

હકાર અધર્સની દુકાને દર સપ્તમી, રવી, અને બુધવારે કિંમતી ઇનામો મળે છે.

મહેન્દ્ર—હર શા માટે લાગે ? પણ તમે મને ત્યાં લઈ જઈ શુ કરશો ?

ચ દ્રમલા—હુ તમને સારગીતી સાથે તાલસુર મેળવતા શીખવીશ

મહેન્દ્ર—મને ગાવાનો શૌખ નથી, ફક્ત સાલળવાનો શૌખ છે હું તમારે ત્યાં આવુ તો ખરો પણ મને એક શકા છે મ્મ કાને તમારે ત્યાં મેં બે મનુષ્યોને જોયા હતા એ તમારા શ્વા સંગ ધી ધાય તે બાપ્યા સિવાય હું તમારે ત્યાં આવી શકું તેમ નથી

ચ દ્રમલા—એ વાત હુ તમોને પછી કહીશ તમે તેમનાથી ડાઘ વાતે હરશો નહિ હુ તમને હુ ખી થવા નહિ દઉં, મારા પર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખો

મહેન્દ્ર—ઠીક છે પણ તમારું નામ ?

ચ દ્રમલા—મારું નામ ચ દ્રમલા છે

ચ દ્રમલા નામ સાંભળી મહેન્દ્ર બોલી ઉઠે છે. —“વાહ—વાહ ! કેવું કષ્ટ-પ્રિય મધુર નામ છે ! ખરેખર નામ તેવુંજ રૂપ છે પણ ચ દ્રમલા ! મને સાથે લઈ જઈ શુ કામ સોપશો ? મને કંઈ પણ આવડતું નથી

ચ દ્રમલા—તમને નથી આવડતું તો હું શીખવાડીશ તમારે કંઈકામ કરવાનું નથી હું તમારા કોમળ શરીરને સહજ પણ કષ્ટ થાય તેવું કામ નહિ સોંપુ હુ તમને મ્હારા હૃદયનો દાર મનાવી છુમરના પ્રેમપિંજરમાં પૂરી રાખીશ

એટલું કહી તે રમણીએ કટાક્ષ દષ્ટિ મહેન્દ્ર તરફ ફેંકી ચ દ્રમલાને જોઈ મહેન્દ્ર પોતાનું હાન બૂદ્ધ્યો ને તેની સામેજ જોઈ રહ્યો એ સૌંદર્યમયી રમણી પણ મદભર નયનોના કાતિલ કટાક્ષો ફેંકી મહેન્દ્રના મનને વિશેષ વિચળિત બનાવી દેવા લાગી ઉભયના નેત્રોમાંથી બહાર પડે વિભળી ચમકવા લાગી મધુવનની બસીનો નાદ સાંભળી ગોપીઓ જેવી રીતે પરવશ બની જતી હતી તેવીજ રીતે મહેન્દ્ર આ રૂપસુ દરીના મોહક સંકેતને વશ થઈ તેની સાથે જવા લાગ્યો

હઠ્ઠર ઘડસને ત્યારથી ટોપી ખરીદી ધનામ શુ મળવશે ?

મહેન્દ્ર-યુષ્કાદીથી તે રમણીની પાછળ પાછળ ચાલતો થયો. તે રમણીએ મહેન્દ્રને સાથે લઇ પોતાના મકાનમાં પ્રવેશ કર્યો. પછી મહેન્દ્રને તેણે એક વિરામાસન પર બેસાડી કહ્યું. પ્રભાએ પોતાના દિવાનખાનાને ઉત્તમ પ્રકારે સુસજ્જિત કર્યું હતું. જમીન ઉપર મૂંચવાનું રંગીન ગાંઠીયો પાથરેલો હતો. આશુઆશુ ખુશ્ખામા કુસમપાત્રો ગોઠવેલાં હતા. તેની અડોઅડ સંમેરમરનાં વિરામાસનો અને સુખાસનો વ્યવસ્થાપૂર્વક ગોઠવ્યાં હતાં. દિવાલની ઉપર સુશોભિત ચિત્રો ટંગેલાં હતાં. મકાનના એક બાજુના ખુશ્ખામા સુદર પલંગ ગોઠવેલો હતો. તેના પર દૂધના જેવી સફેદ અને મખમલ જેવી સુક્રામળ શય્યા બિઝાવેલી હતી. પલંગની બાજુમાં નાની નાની બારીઓ આવેલી હોવાથી ચંદ્રના સુધાપૂર્ણ ઉજ્જવળ કિરણોનો શય્યા ઉપર વિસ્તાર થયો હતો. અને આસપાસનાં કુસુમવૃક્ષોની સુવાસ હરી લઈ વાયુ એ સ્થળે સ્વચ્છ હતાથી વિદાર કરતો હતો. ભીત પર ટાંચેલા ચિત્રો જોનારનું મન ખીમળાવે તેવા હતા. ચિત્રકળામાં આનવહૃદયનું પ્રતિબિંબ ન્યા સુધી લાવી શકાય, ત્યાં સુધી નિપુણ કારીગરોએ પોતાની કળા તેમાં દર્શાવેલી હતી. ખરેખર આ ચિત્રો એટલાં મોઢાં ઉપજાવતાં હતા કે મહાન તપસ્વીઓ પણ તે ચિત્રો જોતાં પોતાના તપનું ફળ ગૂમાવી બેસે. અખંડ બ્રહ્મચર્ય પાળનાર પુરુષ પણ આ ચિત્રો જોઇ પોતાની અચળ ચિત્તવૃત્તિથી ચલિત થાય. તેમાંના કેટલાક ચિત્રો પૂર્વજોનું ગૌરવ દીપાવનાર રાગ્યોના હતા. મહેન્દ્ર તે બધા ચિત્રો લક્ષ્યપૂર્વક જોતો હતો. ધણીખરા ચિત્રો ત્ર ગારના ભાવથી પરિપૂર્ણ હતા. તથા એ ચિત્રોનું નમ સદૃશ જોતા ચન્દ્રપ્રભાની રસિકવૃત્તિનો આપોઆપ પરિચય થતો હતો.

મહેન્દ્ર એકી નજરથી ચિત્રો જોતો હતો એટલામાં ત્યાં ચંદ્રપ્રભાએ પ્રવેશ કર્યો. મહેન્દ્રે ચમકાને તેની સામું જોયું. તે કંઈ બોલવા જતો હતો એટલામાં ચંદ્રપ્રભા બોલી — “આ ચિત્રો તમને ગમે છે ?”

મહેન્દ્ર—આ પ્રશ્નનો કંઈ પણ ઉત્તર આપી શક્યો નહિ. બહાર બહાર કરને લીધે તે ચન્દ્રપ્રભાના રૂપને બરાબર જોઇ શક્યો નહોતો. અત્યારે તે ચન્દ્ર-

---

ટાપી ખરીદનાર ફોનોગ્રાફ તદ્દન મૂકત મેળવી શકે છે

પ્રભાતુ મનોરમ દેવદુર્લભરૂપ સૌંદર્ય જોષ વિરમ્ય પામ્યો આવી ગ્રન્થસુદરી પૂર્વે તેણે કદી જોષ નહોતી ચ દ્રમણાના અંગ પર અલકાર નહોતા તેણે કંઠમાં કુસુમની માળા તથા હાથ પર કુસુમના વલય પહેરેલા હતા એ રમણીનું રૂપ અલૌકિક સુંદર હતું અસ્થરાના મુખ પર જે તેજ હોવા જોતો તેથી અધિક તેજ ચ દ્રમણાના મુખ પર છાંય રહ્યું હતું તેનું લગાટ ચ દ્રવી માફક શોભતું હતું તેમાં ચિતાની એક પથ્થરેખા જણાતી ન હતી માત્ર અત્યારે તે એકજ વસ્તુની ઉપાસક હોય એમ જણાતું હતું તેની રંગેરંગમા મધુર નવચાવનના તરંગો ઉછળતા હતા તેના નયનમુગ્ધમા કામદેવનું જનકુ ભરેલું હતું બ્રહ્મદીર્ઘી એ બાણ કામીઓના કાળજી વીંધી નાખે તેવા કાતિલ હતા તેનું મધુર હાસ્ય પ્રેમમોહક હતું તેની પાણીદાર આખોમાથી એક પ્રકારનું તરલ તેજ ઝરતું હતું આશાના દોર સાથ અથગતી ચ દ્રમણા બોલી — “મુસાફર ! તમે કોણ છો ? આવી યુવાન વયમાં બીપથ વન જ મલમાં શા માટે આયો છો ?”

મહેન્દ્ર—હું કાણ છું તે હું પોતે પણ જાણી શકતો નથી એટલે પછી તમોને શી રીતે જણાવું ? જતાં પણ કહું છું કે હું બહો દુઃખી માણસ છું નાની ઉંમરથીજ ખીજના આશ્રયમાં ઉછરી હું મોટો થયો છું અને પાળી મોટો કરનાર પણ હવે આશ્રય આપી શકે તેમ નથી, જેથી ભાગ્યપર આધાર રાખી જ મલમાં જ ભટકું છું

ચ દ્રમણા—તમારું નામ શું છે ?

મહેન્દ્ર—મારું નામ મહેન્દ્ર કુમાર છે હું બાણ કંઈ વેદી આખર ગમ્મ કાલે સરોવરની પાળ પર થાક લેવા બેઠો હતો એટલામાં આ મકાનમાંથી સંગીતનો સુર સ્પર્શાયો હું મહાર શ્રવણ દુઃખ ભૂલી જઈ મધુર સંગીત સાંભળવા લાગ્યો દુનિયામાં કદાપિ ન અનુભવેલી એક પ્રકારની મોહક લાગણી એ સંગીતમાં હું અનુભવવા લાગ્યો એ સંગીતના શબ્દો સાંભળી અને મારી શૈશવસહચરી, મારે દુઃખે દુઃખી થનારી વીરબાળા મારી નજરે તરવા લાગી.

બહીષાળ પણ તદ્દન મક્ત મેળવી શકે છે

મનમાં એમજ ધારતો હતો કે આ મકાનમાં કોઇ દેવકન્યાનો નિવાસ હોવો જોઈએ. મનુષ્યજાતિનો કંઈ એવો મધુર હોય એ મહને અશક્ય લાગ્યું. આજે છુ પાછો હું સરોવરની પાળ પર આવી સંગીત સાંભળવા બેઠો, એટલે મારી શાશ્વત સફળ થઈ અને દેવકૃપાથી મ્હારો તમારી સાથે મેળાપ થયો.

ચન્દ્રપ્રભા—મારૂં સંગીત તમને એટલું બધું મોહક લાગે છે ?

મહેન્દ્ર—હું ખાતરીથી કહું છું કે તમારા સંગીતમાં જે એક પ્રકારની હાશ છે, તમારા ગળામાં જે એક પ્રકારનું મનુષ્ય માત્રને વશ કરવાનું જાદુ તે બીજે કયાય પશુ મેં અનુભવ્યું નથી. તમારૂં અનુપમ લાવણ્ય, મારા કંઠ-વરનું રસભરિત માધુર્ય અલૌકિક હોય એમ મને લાગે છે.

પ્રભાએ મૃદુ હાસ્ય કરી ઉત્તર આપ્યો—“ ઠીક, આજે ધણી લાખા બળ પછી મેં તમારા મુખે મારા રૂપ અને યુગ્મની પ્રશ્ન સાંભળી છે. જે કે તારામાં એવી ચૈતન્યતા તો નથી, છતાં તમારા આ વચન સાંભળી હું આજે માનદ પામી છું. જે ખરી વાત કહું તો મેં પશુ તમારા જેવો સુદર યુવક વેં કદાપિ જોયો નથી. તમારી વાણીના જેવી મીઠાશ કોઈ પશુ પુરુષની શ્લીમાં અનુભવી નથી. આજથી તમે મને પ્રભાના નામથી બોલાવજો અને તમને મહેન્દ્રકુમારનાં મનઃશક્તિ નામથી બોલાવીશ ”

મહેન્દ્ર જામીઈ ગયો. પછી સમય થઈ જવાથી અને જણા પોતપોતાની રીતિમાં નિદ્રાસ્થ અનુભવવા સુતા.




---

જરમનના યુમયાએ તદ્દન મક્ત મેળવી શકે છે

## પ્રકરણ ૪ થું

ચાલાતુ પરિણામ કિંવા મદિરાપાનનો અન્નમ.

યાદૃશ મક્ષયચાત્ર બુદ્ધિર્મલીત તાદૃશી ।

દીપસ્તિમિર મક્ષયતિ કજ્જલચ પ્રસૂયતે ॥

“જેવો આહાર તેવો ઓડકાર” મનુષ્ય માત્ર જેનું અન્ન ખાય છે તેવી તેની બુદ્ધિ થાય છે દીપક અધારાતુ ભક્ષણ કરે છે (અવકાર દૂર કરે છે) તો તે કાળજીને જ જન્મ આપે છે માટે દરેક મનુષ્યે અપેય અને અભક્ષ્ય પદાર્થોથી દૂર રહેવાની ખાસ આવશ્યકતા છે

“જેવું કરો તેવું ભરો, એ વિશ્વનો સિદ્ધાંત છે,  
વોવો તમે તેવું લાલો, એ કે'ણુ જગવિખ્યાત છે,  
વ્યસની તણા વ્યવહારમાં, ના સત્યતાનું કામ છે,  
મદિરા તણી મદોડાણુમાં, આખર યુરો અન્નમ છે ”

ગુલાબ વાવી મોગરાની આશા કયાથી રખાય ? જેવી કરણી તેવાંજ ફળ મોગવવા પડે છે વ્યસના વ્યસનમાંજ ઘેગર્જ પોતાની શુદ્ધ જ્ઞાન હિડાવી દે છે ઇચ્છના યુરા અન્નમમાં વદિરા ખાનાખરાખી કરે છે “જો પીવે શરામ ઉસકા ખાના ખરાખ,” એ કથન સવાસે સત્ય છે અનેક રાજ્યો આ મદિરાની મહોડાણું પાયમાલ થયાં છે, અનેક ઇચ્છાલો કામચિંતીઓ આ જેરી અમૃતનું પાન કરી મનુષ્ય જીવનથી સદાને માટે બ્રષ્ટ થઈ આલોક તથા પરલોકથી પતિત થયા છે માટે મદિરા એજ મનુષ્યનો કટામા કટો શત્રુ છે

અન્નાતકાળ થયો હતો ચંદ્રપ્રભાના સુસજ્જિત મંડાનમાં મહેન્દ્ર એકલો બેઠો હતો પાસેની ખારીમાંથી આવતો સૂર્યકિરણનો પ્રકાશ મહેન્દ્રના મુખ પર

રમાલોનો લામ પણુ મક્ત મેળવી શકે છે

પડતો હતો સરોવરના શીતળ સલિલમાં તરંગો ઉછાળતો વાયુ પુકાતો હતો અશોકના ઝાડ પર બેઠેલો પૈયથો પિયુ પિયુ બોલતો હતો વિચારગ્રસ્ત-ચિત્તે મહેન્દ્ર તે પૈયથાનું સંગીત સાંભળતો હતો એટલામાં ચંદ્રપ્રભાએ ત્યાં પ્રવેશ કર્યો ચંદ્રપ્રભાનું સૌંદર્ય આંખે અબળ તરેહનું આકર્ષક ભાસતું હતું પુષ્પોથી તેણે પોતાના કેશકલાપની વેણી ગુથી હતી તેના પગની પાની કેમ જાણે મેદીથી રંગી હોય એમ જણાતું હતું તેની ચાલ હરિણના જેવી ચચળ લાગતી હતી તેણે ઝીણામાં ઝીણું ગુલાબી ઝાઢણું ઝાઢેલું હતું તે એના સુંદર ધાટીલા શરીરને બંધબેસતું હતું તેની ઝીણવટમાં અદર પડેલો કમખો દેખાતો હતો કમખાની નીચે શરીરનો થોડો લાગ ઉન્નમ્ન દેખાતો હતો કમખાણી કેદખાનામાં સપડાયલા બને ઉરછૂંખલ સ્તન મૃત્યેક ક્ષણે ઉછાળા મારી બંધનમુક્ત થવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા પ્રભાએ આંખે પુષ્પની માળા પહેરેલી નહોતી, પણ સુંદર અલકારો ધારણ કરેલા હતા ગળામાં સાચાં મોતીની માળા શોભતી હતી ચંદ્રપ્રભા હસતી હસતી મહેન્દ્રની પાસે આવી બેઠી અને બોલી—“મહેન્દ્રકુમાર ! તમે એકલા અહીં બેઠાં બેઠાં શો વિચાર કરો છો ?”

મહેન્દ્ર—ચંદ્રપ્રભા ! હું આ તમારા પૈયથાનું સંગીત સાંભળું છું શું આ તમારૂં પાળેલું પક્ષી છે ? હું જ્યારથી અહીં આવ્યો છું ત્યારથી તે દરરોજ અશોકના ઝાડ પર બેસી પિયુ પિયુના પોકાર કરે છે તે પણ સંગીતનું બહુ શાખીન લાગે છે, હો !

ચંદ્રપ્રભા—હા, જે દિવસથી તમે અહીં આવેલા છો તે દિવસથી એ પક્ષી દરરોજ તમને સંગીત સંભળાવવા આવે છે આજ પછી આ પક્ષી આ સ્થાન છોડી જશે નહિ જુઓ જુઓ મહેન્દ્રકુમાર ! એ પક્ષી તમોને નોંધ કેતુ મીઠું હસે છે ?

મહેન્દ્ર—નહિ નહિ ચંદ્રપ્રભા ! એ પક્ષી તો તમારૂં સંગીત સાંભળવા આવે છે એ મૂર્ખ પક્ષી તમારા સંગીત સાથે હરિશ્ચંદ્ર કરવા ઇચ્છે છે

ખરીદેલી ટોપી પણ મૂકત મેળવી શકે છે



## ધ્યાલાલુ પરિણામ કિવા મદિરાપાનનો અજમ ૩૯

તમે જ્યારે ગાયન છોડો છો ત્યારે તે શ્રમણ ચુપ રહે છે અને એકચિત્તે તમારૂં ગીત શ્રવણ કરે છે

અન્દ્રપ્રભા--( હસીને ) એમ કે ?

મહેન્દ્ર--એમા શક શો ? તમે જ્યારે ગીત ગાઓ છો ત્યારે પછી તો થુ પછુ ઠોલતા ઝાડ તથા ડુકાતો પવન પછુ અથ યઈ જાય છે હુ પછુ મારૂં તમામ હુ અ ભૂલી જઈ તમારૂં સગીત તન્મય ચિત્ત શ્રવણ કરે છુ

અન્દ્રપ્રભા--તમારી આજ્ઞા હોય તો આ દાસી માવા તમારે છે

મહેન્દ્ર--કૃપા થઈ તમારૂં ગાન મારા હુ ખને વિસરાવવાનો અકસીર ઇલાજ છે મારા તરફની સહાનુભૂતિ માટે હુ તમારો ઉપકાર માનુ છુ

અન્દ્રપ્રભાએ નરતન વીણા હાથમા લીધી અને નિમ્નલિખિત સગીત શરૂ કર્યું -

“અરે સહુ પ્રેમના પથી, પઢાવુ પાઠ તે પઢજો,  
વિકટ છે પ્રેમની શ્યા, ચતુર સહુ ચિત્તમા ધરજો,  
મયા ફરહાદ ને શીરી, અરે રે! પ્રેમ મરતીમા,  
મયાં લયલા અને મજનુ, અરે! એ પ્રેમદ્રોષમા  
જખમ છે પ્રેમનો ભુરો, પ્રણયની વેદના ભારી,  
કર છે કાર પ્રેમીને, ગણે ના વીર નરનારી,  
પ્રણયની આગ છે ભુરી, ન કારી કોમળી કરસે,  
ખરા પ્રેમી હશે જગમા, નહિ મૃત્યુ થકી કરસે  
પ્રણયની જ્યોત જગી ને, દિવાની થઈ સદા ફરતી,  
નથી આરામ કે કંઈ ચેન, વિરહના તાપમા મળતી”

ધીમે ધીમે સગીતની અસર મહેન્દ્રન મન ઉપર પોતાનો અપૂર્વ પ્રભાવ અજમાવવા લાગી સુગંધિત હવામા મીઠાશબ્દોવા સુરતરંગો ઉછળવા

એજન્સીની શરતો એજન્સી બેનારને આનંદરૂપ છે

ભાગ્યા સંગીત કેવળ મધુર હતુ એટલુ જ નહિ પણ ચદ્રપ્રભાએ સંગીત-કળામા ઘણી નિપુણતા પ્રાપ્ત કરી હોય એમ જણાતુ હતુ મહેન્દ્ર જો સંગીતકળાનો પરીક્ષક હોત તો જાણી શકત કે પ્રભાએ બાલ્યાવસ્થામા પ્રીતિ ભાવથી સંગીતવિદ્યાનુ જ્ઞાન સપાદન કરેલુ હોતુ જોઇએ ચદ્રપ્રભાના અત્યા રના સંગીતમા કુદરતી ભાવ નહોતો, પરંતુ જાણે એક વસ્તુ પર મોહિત થઇ હોય અને તે મેળવવા પ્રેમી હૃદય પોતાના તરફ લલચાવતુ હોય એ ભાવનાનુ સંગીત તે લલકારતી હતી શબ્દે શબ્દે મહેન્દ્રના રસિક હૃદયને તે વીધી નાખતી હતી મહેન્દ્ર મનમા વિચાર કરતો વિભોર બની જઇ ગાયન સાલ જોતો હતો અશોકના ઝાડ પર એટલો પપૈયો શ્વાન્ત થઇ ચદ્રપ્રભાનુ સંગીત સાંભળતો હતો તે જોઇ મહેન્દ્ર બોલ્યો - “ જુઓ ચદ્રપ્રભા ! મેં કહ્યું હતુ તે ખર છે કે ખોટું ? જુઓ, આ ઝાડ પર એટલો પપૈયો પણ મુગ્ધ થઇ જઇ તમારુ સંગીત સાંભળે છે ખરેખર તમારુ અનુપમ રૂપ તથા મધુર સુર આ જ ગલનાં પશુપખી ? ! પણ ભૂલતા નથી ”

મહેન્દ્ર સંગીતસુધાનુ પાન કરી વિહ્વળ બની આમ બેલ્યા લાગ્યો એ સમયનો નાલ લઈ ચદ્રપ્રભાએ મહેન્દ્રનો હાથ પોતાના હાથમા લીધો અને અધીરા ભાવથી તે બેલી - “ મહેન્દ્ર કુમાર ! તમે મને આજ્ઞાઓ છો કે નહિ ? ”

મહેન્દ્રે ઉડા નિશ્વાસ નાખ્યો અને તેણે ચદ્રપ્રભાના હાથનાથી પોતાનો હાથ ઊઠાવી લીધો થેડી વાર નહીં ત બોલ્યો, “ ચદ્રપ્રભા ! હું અન્યને આજ્ઞા છું પરમાત્માએ મને એકજ દિલ આપેલુ છે, અને તે દિલ મેં બીજાને આપેલુ છે હું તમારા સંગીતની પ્રશંસા કરું છું, તમારા સૌંદર્યના ગુણગાન કરું છું, તમારા કૃપાભાવની કદર કરું છું રનેહ જોઇ હું પ્રેમ કરું છું, પણ ચદ્રપ્રભા ! એ પ્રિયતમનો પ્રેમ નથી ”

ચદ્રપ્રભાએ એક ઉડો નિશ્વાસ નાખ્યો તેની આજ્ઞાનો તાર તૂટી ગયો મહાવદ કહે તે કહેવા લાગી, “ હા, હવેજ મારો જમ લાગ્યો મહેન્દ્રકુમાર ! હવે હું સમજી કે મારા પ્રેમનો અહલો તમે તિરસ્કારતી જ આપો છો ”

---

૬૩૩ અધ્યાની હરિદ્રાઈની કલો ધણે ઠંડાણે થઇ છે

મહેન્દ્ર—પ્રભા ! એમ શા માટે કહો છો ? આ દુનિયામાં તમને જોઈ જેના દિલમાં રહેલો સચાર ન થાય એવો નામજીત વીર કોણ છે ?

ચન્દ્રપ્રભા—તમે હમણાં જ કંઈ કે તમે અન્યને મ્હાઓ છો ?

મહેન્દ્ર—શુ કડ ચન્દ્રપ્રભા ! આ મસારમાં મારા મનનું મિલન એક બીજી બાળા સાથે થયું છે હું તમારા સૌદર્યનો ઉપાસક છું મધુર સંગીત પર મોહિત છું, પણ ચન્દ્રપ્રભા એ પ્રેમમાં દેહના મિલનને સ્થાન નથી મ્હારી પ્રાણશ્વરી તો એક બીજી જ બાળા છે

ચન્દ્રપ્રભા—હા, હું જાણુ છું કે તમે ગત દિવસ કોઈને યાદ કરતા હો એમ જણાય છે હું ધાર છું કે જો તમે તમારું દિલ આપુ છો તેને જ યાદ કરતા હશો ?

મહેન્દ્ર—ખરૂ છે હું મારી પ્રિયતમાના જ વિચાર કર્યા કરું છું મારી બાળરનેહી મુક્તાને હું દરેક પળે યાદ કરું છું જો કે હું તેને ભૂલી જવા લાગ્યો પ્રયત્ન કરું છું પણ કોઈ રંગે તેને ભૂલી શકતો નથી ચન્દ્રપ્રભા ! એ પ્રેમની પ્રતિમાને ભૂલી જવાય એવી આ દુનિયામાં કોઈ દવા હશે ?

ચન્દ્રપ્રભા—હા, હું તમને એક દવા આપુ છું

એટલું કહી પ્રભાએ એક પેટી ઉપાડી, અદરથી કચનનો ગ્લાસ તથા એક શીશો કાઢ્યો તે શીશામાંનો પ્રવાહી પદાર્થ ગ્લાસમાં કાઢી મહેન્દ્રને આપતા બોલી, “ત્યો મહેન્દ્રકુમાર ! પ્રેમની પુતળીને ભૂલી જવા માટે માત્ર દુનિયામાં આ એક જ દવા છે આ દવા પીતાથી તમારી તમામ ચિંતા દૂર થશે ”

મહેન્દ્ર ગ્લાસ હાથમાં લઈ બોલ્યો —“ ચન્દ્રપ્રભા ! આમાં શું છે ? આ દવા કોણે બનાવી છે ? ”

ચન્દ્રપ્રભા આર્યાવર્તનાં શત્રુઓએ બનાવી છે

હઠ્ઠર શ્વસન પોતાની એજન્સીની કલુલાતરી ઇનામ આપે છે

મહેન્દ્ર—ચદ્રપ્રભા ! એમ કેમ બોલો છો ? આ દવા બનાવનારે માનવ-  
રૂઢને શાન્તિ આપવા બનાવેલી છે તેણે દિવ્યભિનુ બહુ કયું છે એમ  
સમજી તેનો ઉપકાર માનવાને બદલે તમે તેને શત્રુ કેમ કહો છો ?

ચન્દ્રપ્રભા—મહેન્દ્ર કુમાર ! જો કે આ દવા શાન્તિ આપનાર છે, છતાં  
થોડી વારને માટે પછી તો આ દવા, પીનારને ધર્મથી ચનાયમાન કરી પાપના  
ખાડામાં ફેંકી દે છે મહેન્દ્ર કુમાર ! આમાં એ દવા કે કે જે પીધાથી હું મારા  
ધર્મથી અડિત થઈ અત્યારે આ જગલમાં નિવાસ કરી રહેલી છું આ દવાએ  
મને ભય કર ઠોકર ખવડાવેલી છે એક ઠોકર ખાવાથી હું નહિ ધરાના બીજી  
ખાવા તૈયાર થઈ છું, પણ હવે પછી ત્રીજી ઠોકર નહિ ખાઉં માત્ર તમારો  
મેળાપ હૃદયથી થાય તોજ આ દવા પીધાનું સાર્થક છે

મહેન્દ્ર—ચદ્રપ્રભા ! ત્યારે પછી તું મને મદિરા શા માટે આપે છે ?  
ધર્મનું ખૂન કરનાર એ મદિરા મને શા માટે પીવડાવે છે ?

ચદ્રપ્રભા—મહેન્દ્રકુમાર ! તમને શાન્તિ આપવા, આરામ આપવા  
પીવડાવું છું

મહેન્દ્ર—તુજ હમણા કહેતી હતી કે મદિરા અનીતિને રસ્તે દોરનાર  
છે એનો ઉપયોગ હું શા માટે કરું ?

ચદ્રપ્રભા—નહિ, નહિ, મહેન્દ્ર કુમાર ! તમારે માટે તો એ શાન્તિ  
આપનાર છે ચદ્રપ્રભા વિચારમાં પડી કે, “જો આ મદિરા મહેન્દ્ર પીએ તોજ  
મારી આજ્ઞા સફળ થાય મેં જીજ્ઞાસુ કરી કે તેને ખરી વાત જણાવી દીધી  
માટે હવે વાત ફેરવવા દે” આમ સ્વગત વિચારી તેણે કહ્યું, “મહેન્દ્ર કુમાર !  
આ મદિરા નથી, પણ સ્વર્ગના શિખર પર હોલાવનાર અમૃત છે તમે તેને  
પીઓ ! મારા સમ છે આ દવા પીવાથી જરૂર તમારા આત્મ દનો પાર  
નહિ રહે”

ચન્દ્રપ્રભાએ પોતાના હાથમાં ખાલો લઈ મહેન્દ્રને મદિરા પાઈ થઈ  
ચુક્યું પવિત્ર મહેન્દ્રના મુખમાં મદિરાનો પ્રવેશ થઈ ચુક્યો

ઉત્તમ સુયત્ની માફક ઠંડકર ધ્વજસ્થિનો ધધા ઉદય પામતો જાય છે

પીધા પછી થોડી વારે મહેન્દ્ર બોલી ઉઠ્યો — “વાહ-વાહ ! કેવું સરસ અમૃત છે ! હું ખીનું હું ખ હરનાર કેવું મધુર ઓષધ છે !”

ચન્દ્રપ્રભાએ બે ચાર પ્રાણ બીજા પશુ પાયા તે મનના આનંદ પામવા લાગી કે, “જરૂર આજે હું મારી ધાગેલી આશ્વા સફળ કરી શકીશ ” મદિરાના નશ્વાથી થોડીક વગર મહેન્દ્ર બેલાન બની ગયો. આખે અધકાર આવવા લાગ્યો તે ઠોકર ખાતો પાસે પડેલા પલંગ પર પડ્યો અને મોટા અવાજથી બોલવા લાગ્યો “વાહ-વાહ ! કેવું મધુર અમૃત છે ! આવ આવ, ચન્દ્રપ્રભા ! મારી પાસે આવ હું જ્ઞાનો તારો પ્રિયતમ અને તું સદાની મારી પ્રિયતમા જો જો, પ્રભા ! આ અમૃતને પીવા પેલો આકાશમાં ઉઠેલો સૂર્ય પશુ તલપી રહ્યો છે તે પોતે માગતા તો શર્માય છે, પશુ પોતાના કિરણ વડે તે આ અમૃતને ખેંચે છે તું આ અમૃતના શીશાને બંધ કરી દે, નહિ તે એ અદેખા સૂર્ય પોતાના કિરણથી બધું અમૃત ખેંચી લેશે ચન્દ્રપ્રભા ! દુનિયામાં શાન્તિ આપનારી આ એક જ ચીજ છે હો ! ખરેખર, આ અમૃત પામે સ્વર્ગ નાં સુખો પશુ નિર્માદ્ય છે ”

ચન્દ્રપ્રભાના મનમાં અત્યારે પ્રેમના ઝરણુ વહેતા હતા ત તબ્બ તે હસતી હસતી મહેન્દ્રની પામે આવી બેઠી અને બોલી, “મહેન્દ્ર કુમાર ! હવે મહેને છોડી જશો નહિ ને ?”

મહેન્દ્ર—કોને છોડી જાઉં ? શું ચન્દ્રપ્રભા તને છોડીને ? ના—ના, હવે હું તને છોડી ક્યાય જઈશ નહિ

ચન્દ્રપ્રભા—એમ ? ત્યારે આપો વચન

વાંચક ! અત્યારે ચન્દ્રપ્રભાના હૃદયમાં પ્રેમના પુખ્તવારો ઉડતા હતા તેના માયાનું ઓઢણ સરકવા લાગ્યું, કમખાની કસો પશુ દીધી પડવા લાગી તરતજ ચન્દ્રપ્રભાએ મહેન્દ્રનો હાથ પોતાના હાથમાં લીધો અને તે હાથ પોતાની છાતી સાથે દબાવતા બોલી, “મહેન્દ્ર કુમાર ! હૃદયને શાન્તિ આપનાર આ એક જ ચીજ છે હો !”

અચ્ચાને પશુ ઠગાવ ની ધારતી નથી

મહેન્દ્રનો હાથ ચંદ્રપ્રભાની ઝાંતી ઉપર પડતાની સાથે મુક્તાની પવિત્ર છબી તેની તજ્જરની સામે તરી આવી અને કેમ જાણે મહેન્દ્રને તે ધિક્કારતી હોય તેમ જણાયું. મહેન્દ્ર તરતજ ચંદ્રપ્રભાની ગાતી પરથી પોતાનો હાથ લપ્પ લીધો અને તે કપ્પક બોલવા જતો હતો એટલામાં એક ગેંબી ગજ્જનાનો અવાજ થયો કે “અરે ! એા પાષાણહૃદયના મહેન્દ્ર ! આ તુ શુ કરે છે ?” અરે ! જે પવિત્ર મુક્તા તારા માટે અનેક કપ્પો સહન કરી રહી છે, તને મળવા માટે જે પોતાનું વિરહી છાત્રન ધારણ કરી રહી છે તે વીરનાથાને ભૂંથી જમ્મ તુ અત્યારે આ પિશાચિની ચંદ્રપ્રભાને આલિંગન દેવા તૈયાર થયો છે ? ચેત ! ચેત ! મહેન્દ્ર ! હજી પશુ વખત છે ”

ગેંબી ગજ્જનાનો અવાજ બધ થયો અને મહેન્દ્ર પામેની ખારી પાસે ઉભો રહ્યો. જાણે કેમ અત્યારે કાઠએ લોખંડના ખીલાથી તેની છાતીને દિવાલ સાથે જડી દીધી હોય તેમ તે ઉભો હતો. તેનું મન ગભરાવા લાગ્યું. આખો લાલ ચંદ્ર શરીરના રૂવેડામાં ખડા થયા અને ગુસ્સામાં આવી જઈ કહેવા લાગ્યો — “ચંદ્રપ્રભા ! પ્રેમદાના વેશમાં છુપાયતી પિશાચિની ! રમણી વેશધારી રાક્ષસિ ! તુ આ લાણેજ મહારી તજ્જર આગળથી દૂર થા તે તારો નીચ સ્વાર્થ સાધવા મને અમૃત કહી ઝેર પાડ્યું છે. ચંદ્રપ્રભા ! તુ ચોક્કસ સમજજો કે મારો પ્રેમ આ જવે મુક્તા સિવાય કોઇ ભોગવી શકશે નહિ. અરે ! મારી પ્રિય દેવી પ્રાણુવલ્લભે મુકતે ! હુ આ મદિરા પી તને અદપકાળ માટે વિસરી ગયો એ માટે મહુને ક્ષમા આપજો. આજ પછી ધમ ધી ચત્રાચમાન કરનાર આ નાપાક મદિરાને હુ અપર્થ સુધ્ધા નહિ કરું ” આમ બળડોનો ગુસ્સાના આવેગમાં મહેન્દ્ર ચંદ્રપ્રભાનું ધર છોડી ચાલ્યો ગયો.



મીલો ! આશીસો ! તથા બીજા મોટા કારખાના ધરાવનારાઓએ પોતાના સ્ટાફને માટે ૨-૧૧-૨-૨૧ તથા ૩-૩ ના સંકળની ટોપીઓ અપાવવા ચુકતું નહિ. કારણ કે દર જની, રવી, અને બુધવારે ધનામનો ચાન્સ છે.

## પ્રકરણ ૫ મુ

## શુક્તાનો દૃઢ નિશ્ચય

તાવન્મયાદિ મેતદ્ય યાવન્મયમનાગતમ્ ।

આગત તુ મય વીક્ષ્ય પ્રહર્તવ્યમભતિવત્ ॥

જ્યા સુધી આપણને કય આવ્યો નથી ત્યા સુધીજ કયથી ડરીને ચાલવું અને જ્યારે તેમ કરતા પછી કય માથે આવે તો પછી અભય થઈને તે કયને નાશ કરવાનો પ્રયત્ન કરવો

શૂરવીર કે વીર ક્ષત્રિયો, દુ ખ જોઈને ડરતા નથી,  
નિઃ ધર્મ માટે પ્રાણની, પરવા કદિ કરતા નથી,  
શૂરવીર ધ્રુમે સમરાગણે, નિજ દેશની સેવા કરી,  
મૃત્યુ જીવનને એક સમજે, લેશ ના ચિંતા ધરી

**સુખ** અને દુ ખ બંને માની લીધેલી મનની કલ્પના છે રાજપાટને તિલાંજલિ આપી એક વચન માટે હરિશ્ચંદ્ર નીચ ઘેર વેચાયો, તેમાજ તેણે સુખ માન્યું દુ ખથી મનુષ્યમા હોશિયારી, ચાલાકી તથા પ્રાસંગિક સમયસૂચકતા આવે છે, તેનું હૃદયબળ એટલું દૃઢ થાય છે કે મહાન દુ ખા પછી તેના મનને વિચળિત કરી શકતા નથી મનુષ્ય માત્ર જ્યા સુધી દુ ખમા ઘેરાયો નથી ત્યા સુધી તે કુદરતની અગાધ લીલા ઓળખી શકતો નથી. ધ્રુવજીની સાતાએ જો કદું શબ્દના પ્રહારથી પુત્રનું હૃદય ન ચીયું હત તો ધ્રુવજી જગતમાં અમર થાત કે ? ભતૂંદરીને પિંગલા તરફનો વિશુદ્ધ પ્રેમ સદા જો મળ્યો હત, તો તેજ ભતૂંદરી સસારમા વૈરાગ્ય ધારણ કરી અમર થાત કે ? કદાપિ નહિ, માટે દુ ખ પડ્યા સિવાય કોઈ પ્રાણીનો અનુદય થતો નથી

ક્રૂર પ્રવર્તના જાવ બેહદ સરતા છે

રાજસિંહ જ્યારે મહેન્દ્રને પકડી લઇ ગયો ત્યારે મુક્તા તો દિવાનીજ બની ગઇ હતી તેને કંઇ પણ જાન રહ્યું નહોતું તે આખમાથી આસુઓનો પ્રવાહ વર્ષાવતા આક્રંદ કરતી હતી કે, ચાલ્યા ગયા ? શું મહેન્દ્ર મને મુક્તી આપ્યા ગયા ? હા—હા, એ તો ગયા પણ હું અહીં કેમ ઉભી છું ? ચાલ, હું પણ તેમની પાછળ જાઉં અરે ! પણ હું જઉં ક્યા ? કોણ જાણે કે એ નીચ રાજસિંહ એમને ક્યા લઇ જશે ? પિતાશ્રી અ તે આટલા કૂરે બન્યા ? આ માટે તેમણે મહેન્દ્રને રળ આપી હશે ? પિતાશ્રીને પૂછી જોઉં કે મહેન્દ્રે તેમનો શો ગુન્હો કર્યો છે ?”

આટલું બોલી મુક્તા ધરમા જવા લાગી આ નખતે દોનતસિંહ પણ પોતાના વિશ્વામયુદ્ધમા બેઠો બેઠો વિચાર કરતો હતો કે, “મુક્તાને રાજસિંહ સાથે લગ્ન કરવા શી રીતે સમજાવવી ?”

એટલામા તો એક માણસે આવી જણાવ્યું, “ગુલાબરાય આપને મળવા માગે છે”

દોલતસિંહે જવાબ આપ્યો કે, “ખુશીથી એને બોલાવી લાવ”

ગુલાબરાય આવી નમન કરી ઉભો રહ્યો દોલતસિંહે નેને બેસના માટે આસન આપ્યું અને પૂછ્યું —“ગુલાબરાય ! રાજસિંહને મારા ઉપર ખોટું તો નથી લાગ્યુંને ?”

ગુલાબરાય—ખોટું તો નથી લાગ્યું, પણ આમ ક્યા સુધી ચાલશે ? હવે જો વધારે દિવસ ઘરો તો પછી રાજસિંહનો વિચાર કદાચ ફરી જશે જેમ અને તેમ મુક્તાનાં તેમની સાથે જલ્દી લગ્ન કરી આપો તેમાં તમારું ફિત છે પછી તો જેવી તમારી મરજી

દોલતસિંહ—હું પણ અત્યારે એજ વિચારમા છું મુક્તાને મેં વધુ વખત આ વાત જણાવી છે, પણ એ દુરાગ્રહી નાદાન છોકરી માનતી નથી, પરંતુ હવે હું એના દુરાગ્રહ તરફ ધ્યાન આપીશ નહિ તે ના પાડશે તો પણ

શ્રીમત તેનો લાલ લઈ લે છે



હું મારા આપેલા વચન પ્રમાણે લગ્ન કરી આપીશ તમે રાજસિંહને જણાવજો કે હું થોડા દિવસમાં લગ્નનું મુદ્દત જોઈ કહેવડાવીશ

સુલામરાય—ભલે આ બધી બીના હું રાજસિંહને જણાવીશ

આટલું બોલી સુલામરાય નમન કરી ચાલતો થયો

સુલામરાયના ગયા પછી દોલતસિંહે તરતજ મુક્તાને પોતાની પાસે બોલાવી મુક્તા નમન કરી સુપકાદીથી ઉભી રહી

દોલતસિંહ—બહેન ! હવે તું નાની નથી મેં તને વારંવાર જણાવ્યું છે કે તારાં લગ્ન રાજસિંહ સાથે નક્કી કરવામાં આવ્યાં છે તારા અહોભાગ્ય છે કે એવું સારું ધર તને પ્રાપ્ત થયું છે

મુક્તા નીચું જોઈ ઉભીજ રહી

દોલતસિંહ—કેમ કંઈ બોલતી નથી ? કહે જોઈએ કે તને શું હું ખ્યાલ છે ? તારા સુખના માટે, તારા કલ્યાણના માટે, મેં રાજસિંહ જેવા મોટા કુમાર સાથે તારાં લગ્ન નક્કી કર્યાં છે, છતાં તું કેમ ઉદાસ રહે છે ?

મુક્તા—પિતાશ્રી ! હું આપને નત્રતાપૂર્વક પ્રાર્થના કરું છું કે લગ્નની વાત મારી પાસે કૃપા કરી કદાપિ કરશે નહિ

દોલતસિંહ—કેમ ? તું રાજરાણી થાય એ તને ખસદ નથી કે ?

મુક્તા—પિતાશ્રી ! મારે રાજરાણી નથી થવું

દોલતસિંહ—ત્યારે શું તું મીરાબાઈ થવા માગે છે ?

મુક્તા—હું મારી જીદગી આપને ત્યાં કૌભાઈત્વનું પાલન કરવામાંજ વીતાડીશ

દોલતસિંહ—મુક્તા ! આ તું શું બોલે છે તેની અને કંઈ ખબર પડતી નથી !

મરીબને પણ પરવડી શકે છે.

મુક્તા—પિતાશ્રી ! આપ મને સુખી કરવા ઇચ્છતા હો તો મને મારી ઇચ્છાનુસાર વર્તવા દો. શા માટે મારા સુખની આડે તમે આવો છો ? લગ્નની વાત કરી શા માટે મને દુઃખી કરો છો ?

દોહતસિંહ—મુક્તા ! તું તો ગાડી થઈ છે તારી અક્કલ બહેર મારી ગઈ છે તારા સુખની વાતને તું દુઃખમય સમજે છે કહે જોઈએ રાજસિંહને ત્યાં તને થી વાતની ખામી જણાય છે ?

મુક્તા—પિતાશ્રી ! ખરૂં પૂછો તો રાજસિંહ પાપિષ્ઠ છે, તેનું નામ પણ તમારે ઉચ્ચારવું ઉચિત નથી.

દોહતસિંહ—એ તારો ભ્રમ છે હજી તું નાદાન હોવાથી તારૂં બલુ જોઈ શકતી નથી રાજસિંહે તારા માટે વર્ણા માગા પાર્ણા વાળ્યાં છે તે તારી સાથે લગ્ન કરવા તૈયાર થયા છે એ તારે તારૂં મહદ્ સૌભાગ્ય સમજવું જોઈએ તું રાજરાણી બની અપૂર્વ પૈત્રવ ભોગવનારી થઈશ અરે, એટલું જ નહિ, પરંતુ રાજસિંહના પ્રતાપથી હું પણ મારૂં ગૃમ્ભાવેલું રાજ્ય પાછું મેળવી શકીશ જે તું મને સુખી કરવા ઇચ્છતી હોય તો રાજસિંહ સાથે લગ્ન કરવાની હા કહે.

મુક્તા—પિતાશ્રી ! મને સુખ કે વેલવની લાલચ નથી પ્રભુએ દયાળુ થઈ આપણને જે આપ્યું છે તે ધણું છે મને તમારા આશ્રયમાં જાનો અભાવ છે ? આપણને રાજ્યની કે દ્રવ્યની જરૂર નથી ઇશ્વરે આપણને દુઃખી રાખ્યાં નથી, જે જોઈએ તે આપ્યું છે આપ જે રાજ્ય, અગર અધિક ધન મેળવી મને સુખી કરવા ઇચ્છતા હો તો હું એ સુખ નથી ઇચ્છતી પિતાશ્રી ! મને રાજરાણી બનાવી જે સુખ ભોગવવાનું જણાવો છો તેથી અધિક સુખ હું તમારી સેવા કરીને મેળવીશ.

દોહતસિંહ—મુક્તા ! હું તારો પિતાશ્રી છું તારે મને ઉપદેશ આપવાની જરૂર નથી.

---

એકજ ભાવ હોવાથી બિનકુલ કડાકુટ નથી

મુક્તા—શુ કરે પિતાશ્રી ? તમે જ્યારે લગ્નની વાત કરો છો ત્યારે મારે લાચારીથી સાફ નકારમાં ઉત્તર આપવો પડે છે હું લગ્નની વાત સાંભળી કંપી ઉઠું છું

દોહતસિંહ—મુક્તા ! આવા અનુચિત વચન ઉચ્ચારી તું બાણી જોઇને તારૂં અહિંત કરે છે લક્ષ્મી ચાલ્યો કરવા આવેલી હોવા છતાં તું તેને ઠોકર મારે છે ? મારી આજ્ઞાને અનુભરી તારે રાજસિંહની સાથે લગ્ન કરવાજ પડશે

મુક્તા—પિતાશ્રી, અત્યાર સુધીમાં હું આપની સામે કદાપિ બોલી નથી, પરંતુ આ પ્રસંગે હું સાફ કહું છું કે, રાજસિંહને હું કાળાતરે—આ જીવ જતાં પણ પરણીશ નહિ

દોહતસિંહ—મુક્તા ! તું વિના કાગળ દુરાગ્રહ કરી મારા મગજને કોષની આગમાં ઉશ્કેરે છે એક પુત્રી તરીકે તારે મારી આજ્ઞા પાળવીજ જોઇએ મારી ઇચ્છા વિરુદ્ધ તારાથી કામ ઘષ્ટ શકે તેમ નથી

મુક્તા—અરૂં છે પિતાશ્રી ! મારા ઉપર તમારી સત્તા છે પરંતુ મારા મન પર તમારી સત્તા નથી આ શરીરને જોઇએ તો તમે સળગાવી મૂકો, પણ મારા વિચારને તો તમે મિલકુલ ફેરવી શકશો નહિ

દોહતસિંહ—મુક્તા ! તારે તારો વિચાર ફેરવવો પડશે અને મારૂં કહેવું જરૂર માનવું પડશે, છતાં જો તું નહિ માને તો નિઃશંકારે પણ હું તારા લગ્ન થોડા દિવસમાં રાજસિંહ સાથે કરી નાખીશ

મુક્તા—સૂર્ય કદાપિ શીતળતા આપે, નેવના પાણી મોભે ચઢે તો પણ તમારી એ ઇચ્છા પૂર્ણ નહિ જ થાય

દોહતસિંહ—હું જોઇ લઇશ કે તારો દુરાગ્રહ કયા સુધી ટકી શકે છે ? જે ચાર દિવસમાં તારે જે વિચાર કરવો હોય તે કરી લેજે

---

ઠોકર બધસર્ની દુકાને ઇમાવાની બીલકુલ ધાસ્તી નથી

આટલું બોલી દોડતસિદ્ધ બહાર ચાલ્યો ગયો. મુક્તા જડની માફક ત્યાજી પી રહી તેને અત્યારે મહેન્દ્રનો અગ્રાધ સ્નેહ યાદ આવ્યો. તે મનમાં વિચાર કરવા લાગી — “મહેન્દ્રકુમાર પણ મારા માટે દુખી થયા છે. પ્રથમ મેં જ તેમને લગ્નના સંબંધથી જોડવાનું જણાવ્યું હતું. મારા મનથી જ હું તેમને વરી છું, છતાં તેમણે મહારા વિયોગનું દુખ આ માટે વેડવું જોઈએ ? ના—ના, જ્યાં મહેન્દ્ર ત્યાં હું પણ હવે તેમને શોધું કયા ? કયા રસ્તે જવાથી તેમનો મેળાપ થશે ? હવે મારે અહીં રહી શું કરવું ? પિતાશ્રી તો પોતાની મરજી પ્રમાણે કયે જાય છે તેઓ રાત્રીના લોકો મારી જાડગી ધૂળમાં મેળવવા તૈયાર થયા છે. મારે હવે સત્વર આ સ્થાનનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.”




---

મીસો! આશીસો! તથા બીજા મોટા કારખાના ધરાવનારાઓએ પોતાના સ્ટાફને માટે રૂ. ૧૧-૨-૨૦ તથા રૂ. ૩ ના સેલની ટોપીઓ અપાવવા ચુકવું નહિ કારણ કે દર જાની, સ્વી, અને સુધવારે છતાંમનો ચાન્સ છે.

## પ્રકરણ ૬ છું

મરત પ્રેમિકની હૃદયવ્યથા.

ધૂમજ્યોતિ સલિલમરુતા સન્નિપાત ક મેઘઃ  
સન્દેશાર્થાઃ ક પદુકરણૈઃ પ્રાણિભિ પ્રાપ્તનીયાઃ  
હૃત્યૌ ત્સુક્યાદપરિગળયન્ગુહ્યકસ્ત યયાચે  
કામાર્તા હિ પ્રકૃતિકૃપણાશ્ચેતનાચેતનેષુ

મેઘદૂત

ધમ જ્યોતિ જળ પવનનુ માળખુ મેઘ ક્યા ? ને  
કયાં સદેશા ચતુર ધૃતિના લોકથી લઇ જવાતા ?  
હિત્સુકતાથી કઇ ન લહી તે યાચતો યક્ષ એને,  
કામાતુરો જીવ અજીવના ભેદ પ્રીછે નહીં જે  
નહાનાલાલ.

મહેન્દ્ર પ્રેમમરતીમા દિવાનો બન્યો મુકતા સિવાય સ સાગની સર્વ  
વસ્તુઓ તેને શૂન્ય જણાવા લાગી તે પ્રેમસાગરના અતલ પ્રવાહમાં  
તાણાવા લાગ્યો

પ્રેમ મરતી પ્રેમીઓની, પ્રેમી જન સૌ જણ્યતા,  
મરત થઇ આશ્ચક સદા, માથુકેને સભારતા,  
એ પ્રેમના બધન મહી, જે માનવી બધાય છે,  
વિસરી જઇને ભાન સધળું, પ્રેમમય બની જાય છે

જે પ્રહર રાત્રિ વીતિ ગઇ હતી અમાવસ્યાની અધકારમયી રાત્રિ હતી  
પવનનું પ્રયત્ન તોફાન મચ્છુ હતુ થોડી વારમાં આકાશમાં કડકડાટ અને  
મડમડાટના બીંબણ પવન ચવા લાગ્યા તેની સાથે વર્ષાદ પણ મુસળધાર  
વર્ષવા લાગ્યો ભય કર રાત આ વખતે વિશેષ ભય કર લાસવા લાગી. પવ  
નનો સડસડાટ અને મેઘની ગર્જના સિવાય બીજો કોઇ પણ અવાજ સભ-

હકાર અધસની શો રૂમમાંથી ટોપી ખરીદવી એ એક જાતની મોજ છે

જાતો નહોતો આ વખતે એક મુસાફર અરબ્યની ઘીચ ઝાડીમાં પસાર થતો જણાયો. જ્યારે વિજળીનો ચમકારો પૃથ્વી પર પથરાતો હતો ત્યારે તે મુસાફર આગળ વધતો જણાતો હતો તે ધણો દુ ખી હોય તેમ તેના ઉતરી ગયેલા ચહેરા પરથી જણાતું હતું પ્રભાતકાળ થવા આવતા ધીમે ધીમે અધકાર દૂર થવા લાગ્યો. વૃષ્ટિનું જેર પણ નરમ પડી ગયું વિજળી પણ મેઘરાગની સાથે વિદાય થઈ હોય તેમ જણાતું હતું સૂર્યદેવ પોતાના સોનેરી બાળકિરણ પૃથ્વી પર પ્રસારવાની તૈયારીમાં હતા અધારી રાતે ચાલી જનાર તે મુસાફર ધણો દૂર નીકળી ગયો હતો. તેને થાક પણ ધણો લાગ્યો હોય તેમ જણાતું હતું. અતે તે વિશ્રાંતિ લેવા એક પહાડ પાસે જઈ બેઠો અને ચોતરફ નજર કરી અતરના ઉડાણુમાથી તે ઉડ્યા હાથ કરી બોલ્યો - “ કહો કહો, જગલમાં નિર્દય ઘમને ઉભા રહેનારાં ઝાડો! કહો જોષ્ઠએ કે તમે મારી પ્રિયાને જોષ્ઠ શકો છો? આકાશને મળવાની તૈયારી કરી રહેલા પ્રયત્ન પહોડો! બોલો કે આ વખતે મારી પ્રાણેશ્વરી મુક્તા કયા છે? મને કોણ જવાબ આપે? ગરીબની પ્રાર્થનાને કોણ સાંભળે? અરે! આકાશમાં રહી સર્વ દેવને નહાળનાર સૂર્યદેવ! તમે પણ શું આ ગરીબ મુસાફરની દયા નહિ લાવો? કહો કહો, સમસ્ત સૃષ્ટિને પ્રકાશિત કરનાર તેજ પુરુષ સૂર્યદેવ! તમે કહો કે કયે રસ્તે જવાથી મારી પ્રિયતમા મને મળી શકશે?

“ અરે! કોઈ તો મને ખબર આપો સૂર્યદેવ! તમે પણ નિર્દય થશો? કહો કહો, દુનિયા ઉપર વસતા દેવ જાનવો! કહો કે હવે માફ શું થશે? ગગનમંડળમાથી તેજ પુરુષને વિશ્વમાં વિસ્તાર કરનાર અભિમાની સૂર્ય! મારા ઉપર દયા કરીને તમે દુનિયા ઉપર ફેંકેલું તમારું તમામ તેજ પાછું ખેંચી મારી આખોમા ભરો કે જેથી હું મારી પ્રિયાને ક્ષણ કાળમાજ શોધી શકું અરે! કોઈ તો આ ગરીબની દયા ખાઓ અરે! મારી ગરીબાઈ ઉપર કોઈ તો દયા લાવો દુ ખીના દુ ખ હરનારી માતા વસુધરા! તમે તો જરા તમારા આ બાળક ઉપર દયા લાવો શું તમેએ મારી પ્રિયતમાને

---

હૃદય ક્રમશઃની ટોપીએ સીલોન તથા અર્ધ સુધી જાય છે

તમારી સેવામાં રાખી છે ? જો તેમ હોય તો થોડી વારને માટે છૂટી કરી અને મેળવી આપો માતા ! તેના સિવાય હું કોઈને જોઈ શકતો નથી હું રસ્તો બૂલ્યો છું જો કે દોલતસિંહે અને પોતાને ત્યાં આવવાનો નિષેધ કર્યો છે, છતાં પણ મારા પ્રાણની પ્રતિમાને મળવા હું જરૂર ત્યાં જઈશ ક્યે રસ્તેથી હું તે સ્થાન પર જઈ શકીશ ? અરે ! કોઈ તો મહેને રસ્તો બતાવે.

અરે ! મેં તો જઈ શોધ્યા, ગિરી ગુફા અને પહાડો,  
પ્રિયાની બેઠેનો રસ્તો, અરેરે ! કોઈ દેખાડો,  
અરે ! લયલાની સૃષ્ટિમાં, અરે મળતું દિવાનો છે,  
ભર્યા છે પ્રેમમાં કાઠા, ચંદ્ર ધામલ જવાનો છે

પ્રભુ ! તારા ન્યાયી રાજ્યમાં પણ મારા માટે ઇન્સાફ નથી ? દયાળુ ફિરતાર ! મેં તારો એવો શો અપરાધ કર્યો છે કે મને જ મહેને જગલ રખડાવે છે ? હવે હું દોલતસિંહને ઘેર જઈ મહારી મુકતાં જ્યાં હશે ત્યાંથી શોધી તેને મારી સાથે લઈ આવીશ આવું છું — આવું છું, પ્રિયા મુકતા ! તારા પિતાની નામરજી હોવા છતાં તારા પ્રેમમાં દિવાનો બની હું આવું છું ”

એટલું બોલતો તે મુસાફર ત્યાંથી દોડવા લાગ્યો એટલામાં સામેથી થોડેસ્વાર આવતા દેખાયા મહેન્દ્ર તો પોતાની પ્રિય મુકતાને મળવા માટે દોડ્યો જતો હતો તેણે થોડેસ્વારને પણ જોયા નહિ તેના પર થોડેસ્વારની નજર પડતા તેઓમનો એક બોલી ઉઠ્યો — “ આ તો એજ ગુમાની મહેન્દ્ર છે સિપાહીઓ ! પકડી દ્યો તેને ”

સિપાહીઓએ તરતજ મહેન્દ્રને પાછળથી પકડી લીધો મહેન્દ્રે ઉચ્ચ જોશ અને બોલી ઉઠ્યો — “ કાણ ? નિર્દય રાજસિંહ કે ? ”

તે રાજસિંહજ હતો હમણાં તે ચંદ્રપ્રભાને મળવા જતો હતો ચંદ્રપ્રભા એક રાજ્યની રાણી હતી તેના રાગી સાથે રાજસિંહની સારી મિત્રાચ્છરી હતી પોતાના ખાનગી કામમાં પણ ચંદ્રપ્રભાનો સ્વાગી રાજસિંહની સલાહ લેતો હતો

રાજસિંહને ચંદ્રપ્રભા સાથે વાતચિત કરવાની પણ છુટ હતી ચંદ્રપ્રભાનું ત્રિભુવનમોહન રૂપ જોઇ રાજસિંહ તેના પર મોહિત થયો હતો અને કોઇ પણ રસ્તે તેણે તેને ઉપાડી જવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો ચંદ્રપ્રભા તથા રાજસિંહ બન્ને સંગીતના બહુ શોખીન હતા એક દિવસે ચંદ્રપ્રભાનો સ્વામી શિકાર પર ગયો હતો તે સમયનો લાભ લઇ રાજસિંહે ચંદ્રપ્રભા પાસે જઇ તેને મદિરા પાચો અને અનેક જાતની દાલચો આપી પછી તે ચંદ્રપ્રભાનું ત્યાથી હરણુ કરી લાવ્યો પિતાનો ભય હોવાથી રાજસિંહ ચંદ્રપ્રભાને પોતાની રાજધાનીમાં લઇ જઇ શકે તેમ નહિ હોવાથી પોતે જ્યાં સુધી તખ્ત-નશીન ન થાય ત્યાં સુધી ચંદ્રપ્રભાને કોઇ ખાનગી નિવાસસ્થાનમાં રાખવાનો પ્રયત્નથીજ તેણે વિચાર કર્યો હતો તેણે જગલમાં એક ગુપ્ત સુદર સ્થળ શોધી કાઢી ત્યાં મનોહર મકાન બાંધ્યું હતું તથા તેમાંજ ચંદ્રપ્રભાને રાખી હતી ચંદ્રપ્રભા નાસી ગઇ એમ તેના રક્ષીને ખબર પડી, પણ પુરતી વાત કરે તો પોતાની ઇનજ્ઞત જાન તેમ હોવાથી તેણે પોતાના રાજ્યમાં એવી વાત ફેલાવી કે, ચંદ્રપ્રભા પોતાની સાથે શિકારે આવી હતી, પણ જગલમાં વિકાળ સિંહ તેને ઉપાડી ગયો ધણી તપાસ કરવા છતાં તેનો પત્તા લાગ્યો નહિ ખરી હકીકત બીજી કોઇ જાણતું નહોતું

રાજસિંહ મહેન્દ્રને પકડી ચંદ્રપ્રભાના ઘર તરફ ચાલ્યો ગયો ત્યાં પણ તેણે ગુપ્ત કારાગૃહ બંધાવેલું હતું મહેન્દ્રને એ કારાગૃહમાં કેદ કરવાનો તેણે હુકમ કર્યો તેના ઉપર સખ્ત પહેરાનો બંદોબસ્ત કરવામાં આવ્યો રાજસિંહ પોતાનો ધણી ખરો વખત ચંદ્રપ્રભાને ત્યાં ગુજરતો હતો, પણ હજી સુધી ચંદ્રપ્રભાએ તેને પોતાનું મન સમર્પણ કર્યું નહોતું તેનો મદિરાનો નશો ઊતરી ગયો હતો તે હવે કેવળ મહેન્દ્ર તરફ દિવાની હતી રાજસિંહ અગત્યનું કામ હોવાથી ચંદ્રપ્રભાને મળ્યા સિવાય પોતાની રાજધાની તરફ રવાના થયો આ વખતે ચંદ્રપ્રભા પોતાના મકાનમાંથી બનતો બનાવ જોતી હતી મહેન્દ્રને રાજસિંહે કારાગૃહમાં પુર્યો એ તે જોઇ શકી હતી ચંદ્રપ્રભા તો મનમાંજ

---

હજાર બધસાની ટોપીએ પળખમા પણ પુરતા પ્રમાણમાં પ્રવેશ કર્યો છે



મહેન્દ્રના નામના જાપ જપતી હતી તેને કયાય પણ એન પડતુ નહોતુ તે એકાગ્રદષ્ટિથી મહેન્દ્ર તરફ જોઈ રહી હતી એક સિપાહી ખાનાનુ લઈ કારાગૃહ તરફ જતો હતો આ વખતે મહેન્દ્ર કારાગૃહમા જમીન પર સુતો હતો ખાવાનુ લાવનાર સિપાહી દરવાજે ખોલી અદર દાખલ થયો અને બોલ્યો — “અમે ! લડકે ! ખડા હો જા ! ખાનેકુ નહિ મગતા હય ? ગધેડી તરફ કયુ સો રહા હય ?” આ શબ્દ સાલળી મહેન્દ્ર એકદમ જાગી ઉઠ્યો સિપાહીએ ખાવાનુ નીચે મૂકયુ અને બોલ્યો — “એ ખાનેકા હય તુઝકો ખેડે ખેડે મુક્ત ખાનેઠા મીનતા હય, મુઝકો એઠ દિન બી કોઠ મુક્ત નહિ ખીલાતા હય” એટલુ બોલી તે સિપાહી કારાગૃહની બહાર ચાલ્યો ગયો

મહેન્દ્રને ભૂખ ધણી લાગી હતી તરતજ તેણે ખાવાનુ હાથમા લીધુ અને જુએ છે તો અદર ટાઢો રોટલો થોડી છાસ અને થોડુ મીઠુ હતુ મહેન્દ્ર રોટલા તરફ ધણી વાર જોઈ રહ્યો પછી તે તેને ચુપ્પન કરી બોલ્યો — “સકળ સૃષ્ટિને પોષનાર પવિત્ર અન્નદેવતા ! હુ તમારો તિરસ્કાર નહી કરૂ ભૂખથી રીખાતો મારો આત્મા મુકો રોટલો જોઈને પણ હર્ષિલો થઈ ગયો છે દુકડા રોટલા માટે આ દેહ તપી રહ્યો છે અરે ! આ ભૂખથી અધીરા થઈ ગયેલા જીવ ! ઉઠ અને જો કે તારા ભાગ્યમા શુ લખાયલુ છે ! ખા, અરે આ કમનસીબ જીવ ! ખા, તારા માટે પરમાત્માને ત્યા મુકો રોટલોજ લખાયો હશે વાહ પ્રભુ ! વાહ, તારી લીલા અકળ છે દુનિયામા તુ અદલ ધનસાઈ કહેવાય છે તો હવે હુ તારી પાસે ધન-સાઈ માગુ છુ કયા પાપ કર્યાથી આ દુખ મારે સહન કરવુ પડે છે ? કયા કાળા કૃત્યોનો આ બદલો મળે છે ? કારાગૃહમા પડી રહેલો આ દેહ હવે તને પોકારી પોકારીને કહે છે કે, જો તુ ન્યાયી હોય તો આ જેવખાનામાથી મને છૂટો કરી મારી મુક્તા પાસે લઈ જઈ મને સુખી કર અગર તો આ દુખી દેહ તારા ચરણમા લઈ લે ના ના, તુ ન્યાયી કયા છે ? પાપીઓને સજા કરવાની તારામા શક્તિજ કયા છે ? તને અનાથનો નાથ કોણુ કહેશે ? તને સૃષ્ટિનો રચનાર કોણુ કહેશે ?

હઝર બધસાની સીલકન ટોપીની માગણી દીનપ્રતીદીન વધતી જાય છે

આખી દુનિયા તારા આધાર પર ચાલે છે સહુ તને ગરીબનો ખેલી કહે છે, છતાં આટલો બધો પક્ષપાત તારા રાજ્યમા ચાલે છે? હવે હું પણ દુખ ભોગવવા તૈયાર થઈશ આખી દુનિયા મારાથી શત્રુ મની છે એટલે પછી તારો પણ શો વાંક? મહેને મળેલા કડવા અનુભવો ઉપરથી હું ધાર છું કે આ જમાનો ગરીબોનો નથી, ધર્મનો નથી, સત્યનો નથી હવે એવો જમાનો આવ્યો છે કે પ્રપચીના પોપ્પાર પડે છે મહેન્દ્ર! હતભાગી જીવ! હવે તું આ કારાગૃહમાંથી છુટવાની આશાજ છોડી દે અત્રેથી ઉદ્ધાર થાય એ સર્વથા અશક્ય છે એા અભાગી આખો! તમે પણ હવે આ જીવની દુખી હાલત જોવા તૈયાર થઈ રહો અરે! સુખના સજ્જમણાટનો અવાજ સામળવા અધીરા થઈ ગયેલા કાન! તમે હવે દુખની વાતોને આમત્રણ આપો અરે! દુખ જોઈ ત્રાસ પામેલા હાડપિંજર! હવે તું કષ્ટ ભોગવવાની હીમત ધારણ કર આ ભવે તો તારા માટે સુખની આશા નર્માણ થઈ નથી દુખી જીવ! હીમત ધારણ કર શરીરની નસે નસ ચેતનશૂન્ય બની જાઓ આ ઝેરી જમાનો સત્યનો નથી

મરે છે પુન્ય કરનારા, જમાનો એ હવે આવ્યો,  
રીખાયે સત્ય કહેનારા, જમાનો એ હવે આવ્યો,  
મઝા માણે વ્યભિચારી, જમાનો એ હવે આવ્યો,  
પીડાયે શીલવ્રત નારી, જમાનો એ હવે આવ્યો,  
કરે છે કતલ ગાયોને, જમાનો એ હવે આવ્યો,  
કમાણી છે કસાઈને, જમાનો એ હવે આવ્યો,  
પિતાઓ પુત્રી વેચે છે, જમાનો એ હવે આવ્યો,  
ડકારો ગર્ભ પાડે છે, જમાનો એ હવે આવ્યો

પૂર્ણ દુખથી ઘેરાતી આખો! હવે મીચાઈ જાઓ દુખી દેહ! તું નિદ્રાદેવીને આધીન થા ”

આનંદ હોતો મહેન્દ્ર કારાગૃહમા નિદ્રાવશ થયો

---

હજાર બધસર્ની ટોપીઓ આખા હિંદુસ્થાનમા પ્રસરી રહી છે

## પ્રકરણ ૭ મું

### ચંદ્રપ્રભા અને મહેન્દ્રની મુલાકાત

કવચઃ કિં ન પश्यति किं न कुर्वति योषितः ।

महापाः किं न जल्पति किं न खादति वायसाः ॥

કવિ શું જોઈ શકતા નથી ? સ્ત્રીઓ શું કરી શકતી નથી ? દારૂ પીનારા  
શું બકતા નથી અને કાગડા શું ખાતા નથી અર્થાત્ બધું ખાય છે

ચાણક્ય

સ્ત્રી ધારતી તો પલ મહી, પલટો અજળ કરનાર છે,  
ચારિત્ર્ય ચપળાના થકી, ના કોઈ પણ વચનાર છે  
વિક્રમ ગયો વનવાસમા, નિજ પત્ની પાપાચારથી  
વનવાસ નીકળ્યા રામજી, એ ડેકેથીના શ્રાપથી  
સન્માર્ગમાંથી સચરે, ગુણિયલ ગણાયે નાર છે,  
કુલટા અને જે કારમી તો, પૃથ્વી ઉપર ભાર છે

સ્ત્રી જાતિ વિશ્વમા દેવી ગણાય છે મહાન્ તપસ્વીઓ, જ્ઞાનીઓ,  
પડિતો તથા સધળા મહાન્ પુરુષો સ્ત્રીના ઉદરથીજ જન્મ્યા છે  
સ્ત્રી ધારે તો સ્વધર્મશીલા દેવી થઈ શકે છે અને ધારે તો કુલટા બની અના-  
ચારી પણ થાય છે ચંદ્રપ્રભા વાસનાને વશ થઈ પોતાની શુદ્ધસાન વિસારી  
મહેન્દ્રના નામની જપમાળ જપવા લાગી મહેન્દ્ર માટે તેનું મન રાત્રિ દિવસ  
અધીર બની ગયું હતું શયનમા, સ્વપ્નમા તથા જાગ્રત અવસ્થામાં તે તેના  
પ્રિયતમ મહેન્દ્રનું જ ધ્યાન ધરતી હતી

રાત્રિ ઘણી વીતી હતી આ સમયે ચંદ્રપ્રભા પોતાના મકાનમા  
આમથી તેમ આટા મારતી હતી ચંદ્રપ્રભાના ધરમાં કોઈ પુરૂષ નહોતો માત્ર  
એક દાસી પાસેના ખડમા શયન કરતી હતી જે વખતે રાજસિંહ ચંદ્રપ્રભાને

હઠ્ઠર બધસની બાલની ટોપી સપ્રાઈમાં સુઈ છે

ઉપાડી લાવ્યો તે વખતથીજ રાજસિંહે એ દાસીને ચન્દ્રપ્રભાની સેવામાં રાખી હતી ચન્દ્રપ્રભા કવચિત્ આરી પાસે આવતી તો કવચિત્ પોતાના પલગ પર જઈ સુતી હતી તેને નિદ્રા આવતી નહોતી તેનું અતર પ્રિયચિત્વનથી અધીર તથા ચિત્ત ચચળ બની ગયું હતું

જ્યારથી તેણે મહેન્દ્રને જોયો હતો ત્યારથીજ તેનું મન વ્યાકુળ થઈ ગયું હતું તેનું ચિત્ત ચક્રોળે ચક્રુ હતું પ્રણયપિપાસાથી વ્યાકુળ બનેલી ચન્દ્ર પ્રભા પલગ પર સુતા સુતા બોલી — “બહાલા મહેન્દ્ર ! તમે આ ઘર શા માટે છોડી ગયા ? તમને અહીં શી વાતની ખાતરી હતી ? પ્રિય મહેન્દ્ર ! હું તમારી સેવિકા થઈ સ્નેહસુધાનું પાન કરવા ઇચ્છુ છું પરમાત્માએ આપો આપેલી હોવા છતાં તમારા સિવાય બીજા કોઈને પણ હું જોઈ શકતી નથી કાન છતાં કોઈના પણ બોલ હું સાલળી શકતી નથી તમે મને ઠોડી શા માટે ચારવા ગયા ? મારી આશા નિરાશના રૂપમાં શા માટે ફેરવતા ગયા ? શું ફરી તમે આ મકાનમાં પાછા નહિ આવો ? હા, પણ હવે તમે અહીં ક્યાંથી આવો ? તમને તો રાજસિંહે કેદ કરેલા છે તમે આ અમરે કારાગારનું હું ખ બોગવતા હશે, પણ મહેન્દ્રકુમાર ! મારા મનના માલિક ! હું તમોને વધારે વાર હું ખ બોગવવા નહિ દઉં તમારા જોલના બધનો હું તોડી નાખીશ તમારા પર હું ખનું પેરાયેલું કાળું વાદળ હવે હું વિખેરી નાખીશ તમે ત્યાં કબૂત પામો છો અને હું અહીં બળુ છું તમે હું ખી થાઓ છો તથા હું અહીં રીખાઉ છું તમે ભૂખ તરસ સહન કરો છો તા હું પ્રેમના જખમની વેદના વેડું છું જુઓ-જુઓ, મહેન્દ્રકુમાર ! માન શરીરના અત્યેક રોમમાંથી પ્રેમના ઝરણુ ઝરે છે તમારે એ પ્રેમના ઝરણુમાં અવશ્ય સ્નાન કરવું પડશે ”

ક્ષણ કાળ સુપ રહ્યા પછી વળી પાછી તે સ્વચત કહેવા લાગી — “આવું છું—આવું છું, મહેન્દ્રકુમાર ! લય કર કારાગૃહમાંથી તમારો ઉદ્ધાર કરવા હું વિના વિલંબે આવું છું ”

કેશરી બધસના સોલ એન્ડ ઈક્કર બધસ છે

રાત્રિ અધકારમયી હોવા છતાં ચન્દ્રપ્રભા તરતજ પોતાના મકાનની નીચે ઉતરી અને જોલખાના તરફ જવા લાગી ખરેખર, ત્રેમ તારી લીલા અપાર છે તારી મતિને કોઈ જાણી શક્યું નથી જ્ઞાતા, વિષ્ણુ, મહેશ જેવા દેવોને પણ ત્હારા પ્રભાવને વશ થવું પડ્યું હતું એટલે પછી ખીચારી ચન્દ્રપ્રભાનું શું ગળું ?

કાંઈનો ભય રાખ્યા સિવાય વાત્સનાને વશ થયેલી ચન્દ્રપ્રભા જોલખી પાસે જઈ પહોંચી સઘળા પહેરેગારો નિદ્રાદિવેને આધીન હતા કારાગૃહના દરવાજાની ચાવી પણ પાસે પડેલી હતી તરતજ ચન્દ્રપ્રભાને ચાવી હાથમા લીધી પછી તે દરવાજા પાસે જઈ દરવાજો ખોલતા ખોલી — “ મહેન્દ્રકુમાર ! તમારા સુખ તથા તમારા જાગ્યની આડે બધું થયેલું તાણું હું ખોલી નાખું છું હવે મારા જાગ્યની ચાવી ખોલવી એ તમારા હાથમા છે ”

ચન્દ્રપ્રભાએ તરતજ કારાગૃહનો દરવાજો ખુલ્લો કર્યો અને તે અંદર દાખલ થઈ મહેન્દ્રની પાસે જઈ રનેહબીની નજરથી તેને જોવા લાગી

અધકાર હતો છતાં તે મહેન્દ્રને નીરખી નીરખીને જોવા લાગી જેમ જેમ તે જોતી અંધ તેમ તેમ તેના અંધમા અનંતનું જોર વધતું ગયું તેણે વિચાર્યું, “ અત્યારે અહીં કોઈ નથી આ એકાન્તમા હું ત્હારા પ્રિય-તમને બેટી પડું ? ” વળી ક્ષણ કાળમા પાછો તેને એવો વિચાર થયો કે, “ આ તો કારાગૃહ છે જહાર સિપાઈઓ મુતેલા છે જે તેઓ જાગી ઉઠશે તો હું સંકટમા સપડાઈશ મહેન્દ્રકુમારને જગાડી હું તેમને ત્હારી સાથે લઈ જઈશ ” સ્વગત આમ વિચારી ધીમેથી તે ખોલી — “ મહેન્દ્રકુમાર ! ઉઠો જમીન પર સુતા તમારું શરીર ધસાર્ધજશે તમારું વીરતેજ ઉડી જશે તમારી તેજસ્વી આખો તેજહીન થઈ જશે ચાલો-ચાલો, મહેન્દ્રકુમાર ! આ કારાગૃહનો ત્યાગ કરી મારી સાથે ચાલો ત્હારી સાથે આવવાથી તમારા શરીરને તેમજ આત્માને સંપૂર્ણ શાન્તિ મળશે એ સ્થળે જઈ આપણે બંને

હકાર બધસાની ટોપીઓ ગુજરાત તથા કાઠીયાવડમા પ્રસિદ્ધ થઈ ચુકી છે

જણા એક બીજાના પ્રેમમાં વિભોર જતી સ્વર્ગિય સુખ અનુભવીશુ ત્યાં આપણા પ્રેમની કાંઈ ધર્ખા કરશે નહિ ’

આ વચનો મહેન્દ્રના કાન પર પડતાજ તે જાગી ઉઠ્યો અને બોલ્યો કે -“ આ દુનિયામાં મુક્તા સિવાય બીજી કાંઈ પણ સુદરી મને પ્રિય છેજ નહિ તમે મારા હૃદયને સમજ્યા સિવાય તમારા અંતરના ઉભરા બહાર કાઢો છો તમે કાણુ છો ? અરે ! મારી મુક્તા અહીં આવી હશે ? ના-ના, મારા જીગરને શાન્તિ આપનારી એ હૃદયવલ્લભા અહીં ક્યાંથી આવે ? તે બીચારીને હું કયા છું તેની પણ ખબર નહિ હોય એટલે પછી અહીં શી રીતે આવે ? પણ ! પ્રભુ ! કંઈ કળી શકાતુ નથી ” આમ બોલી મહેન્દ્ર ઝગત કાંઈ વિચાર કરવા લાગ્યો. એટલામાં ચન્દ્રપ્રભા ફરીથી બોલી -“ ઉઠો, પ્રિય મહેન્દ્ર કુમાર ! ઉઠો જુઓ, મારા સામું જુઓ અધકારને લીધે તમે મને જોઈ શકતા નથી મારા વચન સાંભળી તમે ચમકશો નહિ ”

મહેન્દ્ર ફરી ચમક્યો અને ચોતરફ જોવા લાગ્યો તેણે પોતાનાથી થોડે છેટે એક આકૃતિ ઉભી ગહેથી જોઈ તરતજ તે બોલી ઉઠ્યો -“ હા-હા, હવે હું સમજ્યો મને પ્રિય કહી બોલાવનાર જરૂર ભૂત પિશાચ હશે તે મારા દેહનો ભક્ષ કરવા આવેલ હશે તેથી મને પ્રિય કહી બોલાવે છે આવો, આવો અરે ભૂત પિશાચો ! મારી પાસે આવો જો મારૂં શરીર તમને પ્રિય લાગતુ હોય તો ખુશીથી તેનું ભક્ષણ કરી તમારા લોહી તરસ્યા જીગરને શાન્તિ આપો દૂર શા માટે ઉભા છો ? મને હવે મારા દેહ ઉપર લેશ માત્ર મોહ નથી દુનિયાનો અન્ય રંગ જોઈ હું સમજી શક્યો છું કે મનુષ્યજાતિમાં મને કાઈ આશ્રય આપે તેમ નથી હવે તો ભૂત પિશાચોના ભક્ષ થઈ આ દુ ખી જીવનનો અંત આવે એજ મારે માટે સારુ છે ”

આ શબ્દો સાંભળી ચન્દ્રપ્રભાએ કહ્યું, “ હું ભૂત પિશાચ નથી ”

પ્રભા તરતજ મહેન્દ્ર પાસે આવી અને બોલી -“ જુઓ મહેન્દ્ર-કુમાર ! હું તમારૂં ભક્ષણ કરતા નથી આવી, પણ રક્ષણ કરવા આવી છું

કકર પ્રધર્સની બેગલોર ટોપી ટકાઉમાં મળ્યુત છે.



चंद्रप्रकाश - \* \* मा । ह । र्मा । ना । 'ता' । न । । त्रिना । उग । के  
 तमा । मा । ह । र्मा । ना । रान । उरी । । 'ह' । तमा । 'आ । न्नेछ  
 म्हा । ह । यमा । ना । । मा । र । अग । ना । । ह । १४-५१

ચાલો, મારી સાથે આ દુ ખમય સ્થાન છોડી સુખમય સ્થાન પર ચાલો. મહેન્દ્ર એકી નજરથી તેના તરફ જોઈ રહ્યા તેને બરાબર ઓળખ્યા પછી બોલ્યો - “કોણ ચન્દ્રપ્રભા ? અસરના રૂપમાં છુપાયેલી ડાકણ ? શું તું અહીં આ દુ ખીને વિશેષ દુ ખી કરવા આવી છે ? અરે ! આવા ભય કર રાતના સમયે તું સ્ત્રીજાત હોવા છતાં પાપાણુમય હૃદય કરી, મનુષ્ય માત્રનો કર તજી આ કારાગૃહમાં શા માટે આવી છે ? કયા સ્વાર્થના લોભે આવી છે ? કયી આકી રહેલી આશા પૂરી કરવા આવી છે ”

આશા શબ્દ ચન્દ્રપ્રભાના કાન પર પડતાજ તે બોલી - “હા, આશા ! મહેન્દ્રકુમાર ! એ આશા કે જે જીવનમાં પ્રથમથીજ હતી મારી આશા સફળ કરવા બીવણુ અવકારમાં અથગતી કુટાતી હું અહીં ઘેર રાત્રિની ઠોક્કરો ખાતી આવી છું અરે ! મારી આશારૂપ ટુટેલી વીણુના તાર પાછા સાધવા હું દિવાની બની અહીં આવી છું મહેન્દ્રકુમાર ! વિચાર કરો દયાની મૂર્તિ ! વિચાર કરો મારા જીવનના આધાર ! મારા હૃદયમાં દિરના દેવતા ! જરા વિચાર કરો કે તમારા માટે હું કેટલા દુ ખો સહન કરી રહી છું ? તમેને દુ ખી જોઈ હું મારા હૃદયમાં આગની માફક સળગી રહી છું તમેને જમીન પર સુતેલા જોઈ મારા હૃદયમાં કાતીલ છરીના જખમ થઈ રહ્યા છે તમારું વિવણુ ચિતાતુર બની મથેલું મુખ જોઈ હું મનમાં બળી રહી છું બતાવું ? મારી આશાના કિરણો તમેને શી રીતે બતાવું ? આપો-આપો, જે તમારી પાસે અસ્ત્ર હોય તો મને આપો કે જેથી હું મારા દેહની નસેનસમાં તમારાજ સ્નેહનું ઉષ્ણ શોષણ પૂર વેગથી વહેતું બતાવું મારા પર વિશ્વાસ રાખો હું અત કરણપૂર્વક તમને વ્હાઉં છું હું આ જીવનપર ત તમારા ચરણની દાસી થઈ રહીશ હવે વિશેષ વિલબ કરશો નહિ જુઓ મહેન્દ્રકુમાર ! પ્રભાત થવા આવ્યું છે બહાર સુતેલા પહેરેગીરો જાગી ઉઠશે તો અહીંથી છુટવાનું કાચું અશકય થઈ જશે ” એટલું બોલી ચન્દ્રપ્રભાએ મહેન્દ્રનો હાથ ઝાલ્યો અને તે તેને કારાગૃહની બહાર લઈ ગઈ દુ ખી મહેન્દ્ર વિચારમાં ગોચા ખાતો કારાગૃહ તજી પ્રભાની સાથે ચાલતો ગયો.

ઠક્કર પ્રધર્મનું નામ ટોપીના પાયોનીચર વેપારી તરીકે પ્રસિદ્ધ છે



ચન્દ્રપ્રભા મહેન્દ્રને લઈ પોતાના મકાન પર આવી તે મનમાં સમજતી હતી કે, પહેરેગીરોને મહેન્દ્રના નાશી જવાની ખબર પડશે એટલે ચોતરફ તેને જોધવા દોડધામ કરી મકાને તેણે વિચાર્યું, “મારે પણ હવે ધ્રુવી સાવચેતી રાખવી જોઈએ મહેન્દ્રને મારા ખાનગી મહેલમાંજ છુપાવી રાખવા જોઈએ” આમ વિચારી તેણે મહેન્દ્રને પોતાના ખાનગી ઓરડામાં સુવાનું જણાવ્યું મહેન્દ્ર તરતજ સુઈ રહ્યો પ્રભાએ બહારથી દરવાજા બંધ કર્યા અને તે પોતાના પલંગ પર જઈ સૂતી

થોડી વારમાં તો પ્રભાન થયું પહેરેગીરો જાગી ઉઠ્યા કારણક્રમના દરવાજા ખુલ્યા જોઈ ચમક્યા અદર જઈ જુએ છે તો કેદી પણ જણાયો નહિ હવે શું કરવું એ નિપયની તેઓ એક મીઠાની સાથે મસલત કરવા લાગ્યા

પહેરેગીરોમાંના એકે કહ્યું — ‘અબ બહે મીયા! અબ કયા કરે ગે ? અપન રાજસિ હકુ કયા જનામ દેઈગે ? એક લડકે જૈસા કેદી અપનકું બના કર લાગ ગયા ! અબ કયા મુઠ દીખાયે ગે ?’

બીજા એક પહેરેગીરે કહ્યું — ‘અબ કયા બકતે હો ? કેદી આપસે છુટ કર લાગ નહિ જા સકતા હય કોઈ દુસરા સખસને તાલા ખોલ કર ઈસકું ભગાયા હય મગર વોહ લાગ કર કીધર જાયગા ? અપન જલ્દીમે ઈસકું પકડે ગે અપન સખ તૈયાર હો જાઓ, સખ સખકા ઘોડા તૈયાર કરો, ઓર છુટે છુટે સખ હરેક બાગુરવાના હો જાઓ જહા મીલે વહાસે ઈસકું પકડ લો ઓર ઘોડેકી સાથ બાંધ કર ઈસકું કેદમે પુર દો જો અપન ફિર ઈસકું પકડ નહિ લાયે ગે તો અપનકું નોકરીસે હાથ ધોના પડેગા”

ત્રીજા એક પહેરેગીરે કહ્યું — ‘અજી મીયા ! નોકરી છુટ જાયગી તો કયા પરવાહ હય ? દિનરાત નોકરી કરતે હય મગર દાનાપાની નિભાના જીતના તનખાબી નહિ પાતે હય જો રાજ દુસરેકી એટી ઓર ઓરતકું ભગા લાવે,

---

થોડે નદે બહોળો વેપાર એ દક્કર ખાસર્ની ઉમદા વલણ છે

વેા રાજકી નોકરી કરના હરામ હય, દેખો, અપને રાજસિંહજી કિતના બુદ્ધિમંતુ ગુજારતા હય ! અબી તક રાજગાદી મીલનેકા તો કુચ્છ પતાહી નહિ, મગર રોજકે રોજ એસી કારવાઇ કરતા હય કે જસકા જબાનસે બ્યાન બી ન હો શકે ખુદા જાને અબ એ ચ દરખલાકુ કયા કરેગા ?

પેલા બીજા પહેરેગીરે કહ્યું — “છોડો મિયા ! એરી ખાતકો ! કોઈ સુન લેગા તો કાયદેકી કલમ તુમપે લાગુ પડે ગી ચન્દ્રપ્રભા તેક ખૌરત નહી હય, કયુ કે અપના શૌહરકો છોડ કર કોઈ ગરબ આદમી સાથ લાગ જના વો પાકબદ્દ ઔરતકી ધમિાનદારી નહિ હય

પ્રથમ પહેરેગીરે કહ્યું — ‘ અબી છોડો મિયા એ ખાતકુ, રાજસિંહ આપુ આ જાયે ગે તો કયા મુહ બતાયે ગે ! સબ છુટે છુટે કેદીકો હુઠનેકે લિયે રવાના હો જાઓ, ચાર જહા મીલે વહાસે પકડ કર ઇસકો જેલમે પુર દો ”



## પ્રકરણ ૮ મુ

## માયાનીની મોહજળા

વધનાનિ સ્વલુ સતિ વહુનિ પ્રેમ રજ્જુકૃત વધનમન્યત્ ।

દારુભેદનિપુણોઽપિ ષડધિનિષ્ક્રિયો ભવતિપક્વજકોશે ॥

બધનનો તો આ સ સારમાં પાર નથી, પરંતુ પ્રીતિનું બધન બધા બધેનો કરતાં ન્યાયજ છે કાળને છેદવામાં બ્રમર સદ કુશળતા ધરાવે છે, છતાં પણ તેજ બ્રમર કમળમાં આરપાર શા માટે બધાનો હશે ?

પ્રીતિ તણા બધન થકી, ના કોઈ પણ છુટી શકે,  
વિદ્વાન હો કે વિશુધ્ધજન પણ, એ વિષય પર શુ લખે ?  
દીપક ઉપર મોહિત થઈને, જીવ પરવાના તજે,  
પ્રણયી જનો તો પ્રેમ વિણ, જગમાં બીજી કઈ ના લજે

રનેહ વિનાનું જીવન એ જીવન નથી જે આ સકળ સ સારમાંથી રનેહના અમીમય ઝરણુ વહેતા બધ થાય તો તરતજ સ સારનો પ્રલયજ થાય મધુર પ્રેમ ઝરણુથી રસબસ જણાતો સ સાર પ્રેમ નહોય તો નિરસ અને અગમ્ય થઈ પડે રનેહની વ્યાખ્યાજ નથી તેની પરિસીમાં નથી જ્યાં હદ હોય ત્યાં રનેહનું નામ શા માટે હોવું જોઈએ ? જળ ઉપર માછલી, સરોવર પર હસ, દીપક પર પત ગીયા અને સ ગીત પર હરણુ શા માટે જનનની પણ કુરબાની કરે છે ?

જે વખતે પહેરેગીરો મહેન્દ્રને પકડવા ચોતરફ રવાના થયા તે વખતે ચન્દ્રપ્રભા પોતાના મકાનમાં બારી પાસે ઉભી હતી અને વિચાર કરતી હતી કે - “હવે પહેરેગીરોમાંનો કોઈ જણાતો નથી સર્વ મહેન્દ્રને પકડવા નીકળી ચુક્યા છે, પણ એ બિચારા પહેરેગીરોને શી ખબર કે મહેન્દ્ર તો મારા મકા

કંકર બધસાની દુકાને દર શની, રવી, અને બુધવરે કિ મતી ધનાયો મળે છે

નમા છે મારી આશા પૂર્ણ કરવા હું તેમને કારાગૃહમાંથી બોડાવી લાવી છું મારે પણ હવેથી ધણી સાવચેતીમાં રહેવું જોઈએ મહેન્દ્ર મારા ધર્મમાં છે એમ જો ત્રીજી કોઈ જાણે તો મારા જીવ ઉપર પણ જોખમ આવવાનો સંભવ છે મહેન્દ્રકુમારનો બચાવ હવે મારે મારા પ્રાણના જોખમે કરવો છે પ્રિયતમ ! તમારા માટે હું સવળું દુઃખ સહન કરીશ, પણ તમારો પ્રેમ પ્રાણાંતિ પણ હું મેળવીશ તમારું મન રીઝાવીને, ગમે તે પ્રયત્ન તમારું અડગ દિલ મારા તરફ લલચાવીશ, છતાં પણ જો તમે તમારા વિચાર પગ દ્રઢ રહેશો તો હું મારા સગીતથી અગર તો કોઈ પણ મોહિની જાળથી તમોને ફસાવી મારું ધાતું સિદ્ધ કરીશ આ બધા પ્રયત્નમાં હું જો નિષ્ફળ નિવડીશ તો અતો નિર્દોષ સુકતા પર ખોટા આળ ચઢાવી તમારા મનમાંથી એ અસાગિનીનું સ્મરણ દૂર કરાવીશ જો કે નિર્દોષ સુકતા પર ખોટું તરોમત મૂકારો, હું વિશ્વાસઘાતી બનીશ, પરમાત્માની ગુન્હેગાર થઈશ એ સંધળા બચ કર પાપની શિક્ષા અવશ્ય મારેજ બોગવવી પડશે પરંતુ મહેન્દ્ર ! એ બધું તમારા માટે સહન કરવા હું તૈયાર છું ”

ચન્દ્રપ્રભા આવા અનેક વિચારના તરંગોમાંથી પસાર થતી હતી, એટલામાં દાસી તેની પાસે આવી એટલે ચન્દ્રપ્રભા સમજી કે, ‘મહેન્દ્ર પણ હવે નિદ્રામાંથી જાગૃત થયા હશે’ આમ વિચાર કરી તેણે શાન્તા દાસીને જણાવ્યું - “શાન્તા ! આજે તું નીચેજ રસોઈ કરજે, કારણ કે રાજસિંહ પધારવાના છે માટે ઉપરના ઓરડાઓ સાફ કરવા પડશે ”

તરતજ શાન્તા નીચે જઈ પાણી ગરમ કરી આપી ગઈ પ્રભાએ જો ઓરડામાં મહેન્દ્ર હતો એ ઓરડો ખોલ્યો મહેન્દ્ર પણ ઉઠ્યો હતો આ મહેલ તેને કેદખાના જેવો લાગતો હતો, કારણ કે અત્યારે તે પરવશ હતો તે વિચાર કરતો હતો કે, “ચન્દ્રપ્રભા કોણુ હશે ? તેનું લાવણ્ય તથા રહેણી કરણી ઉત્તમ જણાય છે મારા માટે તેણે આટલું બધું જોખમ શા માટે

ઉચ્છર સ્વપ્નને ત્યાંથી ટોપી ખરીદી ક્રનામ શુ મેળવશો ?

ખેડ્યુ હશે ? રાજસિંહનો હું ચત્રુ હોવા છતાં ચન્દ્રપ્રભા મને મદદ કરે છે તેનું કારણ શું હશે ? ”

મહેન્દ્ર આવા વિચાર કરતો હતો એટલામા ચન્દ્રપ્રભાએ દ્વાર ખોલ્યું અને નજીક આવી કહ્યું — “મહેન્દ્રકુમાર ! દરવાજો ખોલતા વિલંબ થયો છે એ માટે ક્ષમા આપજો હવે મારે બધી તરફથી સલામ રાખવાની છે ”

મહેન્દ્ર—પ્રભા ! આમ શા માટે કહ્યો છો ? હું પણ જાણ્યું છું કે મા- ! માટે તમે તમારી જીદગી જોખમમા નાખી છે પ્રભુ ! તમારે કલ્યાણ કરો

ચન્દ્રપ્રભા—મહેન્દ્રકુમાર ! મારે ભલું અત્યારે પ્રભુ કરે તેમ નથી, પણ તે તમારા હાથમા છે મારા રોગનું નિવારણ કરનાર ધનવતરી કેવળ તમેજ છો

મહેન્દ્ર—સુદરિ ! હું તો ગરીબ નિરાધાર યુવક છું હું તમારે દુખ શી રીતે દૂરી શકું ? હું નથી ધારતો કે તમે અહીં કોઈ વાતે દુખી હો !

ચન્દ્રપ્રભા—મહેન્દ્રકુમાર ! અત્યાં સુધી હું દુખી ન હતી દુખ તથા ભય શું છે તે સ્વપ્ને પણ હું સમજતી ન હતી, પરંતુ જ્યારથી તમને જોયા છે ત્યારથી મહેને એક અસાધ્ય અને અકલ્પનીય રોગ લાગ્યું પડ્યો છે તમારા સિવાય બીજી કોઈ મદારા રોગને દૂર કરી મદારા દુખી આત્માને સુખી કરી શકે તેમ નથી

મહેન્દ્ર—પ્રભા ! હું તમા ! વચનોનું તારતમ્ય સમજી શકતો નથી મારી પાસે કોઈ એવી યીજ અગર દવા નથી કે હું તમારો વૈદ બની તમારો રોગ દૂરી શકું

ચન્દ્રપ્રભા—મહેન્દ્ર કુમાર ! તમારી પાસે મારા રોગનું ઔષધ છે એ હું સારી રીતે જાણ્યું છું

મહેન્દ્ર—એ ઔષધ કયું છે ? તેનું નામ શું છે ?

---

એકજ લાવ હોવાથી બિલકુલ કડાકુટ નથી

ચન્દ્રપ્રભા—પ્રેમ એ પ્રેમનીજ હવે હું પુઝરણુ બની છું હું તમારા પ્રેમની જોગણુ બની છું તમારૂં ત્રિભુવનને ભૂલાવે એવું મનોમુખકર સૌંદર્ય જોઈ હું ભાનસાન ગૂમાવી બેઠી છું

મહેન્દ્ર—સુહરિ ! આ તમે શું બોલો છો ? મને જોઈ તમારા દિલમાં જખમ થતો હોય તો હું સત્વર અહીંથી ચાલ્યો જાઉં આ માટે મને જોઈ તમે દિવાના બનો છો ? મને જોઈ તમે દરદી બની મારી પાસે જે દવા માગો છો તે દવા આપી શકાય તેમ નહિ હોવાથી હું અહીંથી ચાલ્યો જાઉં તમે જે વાત મર્મમાં કહો છો તે વાત હું જાણુ છું હવે હું બરાબર સમજી શક્યો છું, કે તમે ખરા પ્રેમથી મને ચઢાઓ છો, છતાં હું નિર્દય બની તમારા તરફ પ્રેમની નજરથી જોઈ શકતો નથી, તમારા અનેક ઉપકારનો બદલો આપી શકતો નથી, તમારા જખમી થયેલા હૃદય ઉપર શાન્તિનો પાટો બાંધી શકતો નથી તેમાં મારીજ ભૂલ છે

ચન્દ્રપ્રભા—તો તે ભૂલ તમે શું સુધારી શકતા નથી ?

મહેન્દ્ર—હા, સુધારી શકું પ્રભા ! એ મારી ભૂલને હું બરાબર સુધારી શકું, પણ તે ક્યારે ? જ્યારે આ દેહમાંથી ચેતન ઉડી જાય, દેહમાંની દરેક નસ બંધ થાય, હૃદય સદાને માટે અટકી જાય, પ્રાણ પ્રભુ-ચરણમાં પહોંચી જાય, આ હાડપિંજર પવિત્ર અગ્નિ સાથે બળી બરમીબૂત થાય અને આ ભવમાં ફરેલી પ્રતિજ્ઞા નિલાવી એમ પરમાત્મા પણ ખાતરી આપે ત્યાર પછી તેની રજા લઈ આ ભૂમિપર પુનઃ અવતાર ધારણુ કરે ત્યારેજ મારી ભૂલ હું સુધારી શકું તને પણ હું આજે જણાવુ છું કે તારા મનની આશા આ ભવમાં તો પાર પડે તેમ નથીજ હૃદયમાં સળગતો પ્રેમનો અગ્નિ હૃદયમાંજ બાળી દે ! જખમી થયેલા હૃદય પર મબ્બૂત મનનો પાટો બાંધી દે અને આ દેહ તજી પછી જે વખતે આ જીવ પરમાત્માના દર-બારમાં રજી થાય, તે વખતે તારા હૃદય પર આધેલો પાટો ખુલ્લો કરજે જોથી

હજીર અધર્મના ભાવ બેઠેલ સસ્તા છે

પરમાત્મા પણ એ પ્રેમજ્વાળા જોઈ તારા પર પ્રસન્ન થઈ ફરી તને આ દુનિયા પર અવતાર આપે, અને પ્રથમથીજ તારો અને મારો મેળાપ કરાવે. બાંધી દે, પ્રભા ! બાંધી દે પ્રેમની પીઠાથી રીબાતા તારા જીગર પર વેરાગ્ય-લાવનો પાટો બાંધી દે ! તું ખોટું લગાડીશ નહિ મેં તને પ્રથમથીજ કહ્યું છે કે પરમાત્માએ મને એકજ હૃદય આપ્યું છે એ હૃદયનું દાન હું પ્રાણેશ્વરી શશવસહચરી મુક્તાને આપી ચુક્યો છું મુક્તા સિવાય આ ભવમા તો કામની પણ સાથે હું પ્રેમ કરીશ નહિ

ચન્દ્રપ્રભા—મહેન્દ્રકુમાર ! મુક્તા કદાચ તમને ભૂલી જઈ બીજાના પ્રેમમાં હોય તો ?

મહેન્દ્ર—શું બોલી ? ચન્દ્રપ્રભા આ તું શું બોલી ? મહારી પ્રાણેશ્વરી મુક્તા બીજાના પ્રેમમાં ? મહારી હૃદયવલ્લભા અન્યના મોહમાં ? ના—ના, એમ બનેજ નહિ અરે ! જે મુક્તા માતા માટે પોતાના પિતાનું ઘર છોડી જગલમાં મારી સાથે રખડવા તૈયાર થઈ હતી, માર હું ખ જોઈ જે પોતાની પ્રેમાળ આખોમાથી અશ્રુપ્રવાહ વહાવતી હતી, જે દ્રઢ મનવાળી પોતાની ખુશીથીજ મને વરમાળા પહેરાવવાને તત્પર થઈ હતી તે શું બીજાના પ્રેમમાં ? આ તદ્દન ખોટી માત છે

ચન્દ્રપ્રભા—મહેન્દ્રકુમાર ! તમે ભૂલો છો પ્રેમ એવી વસ્તુ છે કે જેમાં મહાન્ તપસ્વીઓ પણ ગોથા ખાય છે ઠીક છે, પણ હવે આપ સ્નાન કરો દેવો

મહેન્દ્ર અદર સ્નાન કરવા ગયો ચન્દ્રપ્રભા નીચે બોબનનો થાળ લેવા ગઈ શાન્તાએ રસોઈ તૈયાર કરી રાખી હતી તે બોબનસામગ્રી બનાવવામાં પ્રવીણ હતી આજે તેણે વિવિધ પ્રકારની સ્વાદિષ્ટ ખાદ્ય સામગ્રી બનાવી હતી. બોબનસામગ્રીનો થાળ લઈ ઉપર આવી દિવાનખાનામાં તે આંટા મારવા લાગી ચન્દ્રપ્રભા મનમાં બોલી કે—“ મહેન્દ્રકુમાર ! તમારા

---

જરમનના ખુમચાએ તદ્દન મૂકત મેળવી શકે છે

ઉપદેશના વચનોની મ્હારા મન ઉપર કંઈ અસર થઈ નહિ. ઇશ્વરમા દિવાની બનેલી આ ચન્દ્રપ્રભા હવે પોતાના મનને કાળૂમાં રાખી શકે તેમ નથી મારા જગરમા એટલા જોશથી પ્રેમનો પોષ વહે છે કે તેને અટકાવવા વળગ્ય દિવાલો પશુ નકામી છે મહેન્દ્રકુમાર ! તમે આવા નીરસ અને વિરાગી હશો એમ હું નહોતી ધારતી. ગુલાબ ખીદ્યુ છે પણ તમે તેની સુવાસ લઈ શકતા નથી. મહેન્દ્રકુમાર ! હવે તમારે આમ કરવું ઉચિત નથી મારા પ્રેમનો પ્રયત્ન વેગથી વહેતો પ્રવાહ હવે કોઈ પશુ રીતે અટકે તેમ નથી માત્ર હવે હું તમારા પ્રેમનીજ ઉપાસક છું અરે પ્રેમ ! મનુષ્ય માત્રને ચક્રોળે ચઢાવનાર પ્રેમ ! તારી સત્તા અને પ્રભુતાનો પાર નથી અરેરે ! પ્રેમ માટે મેં શું શું કર્યું ? હું એક ઉચ્ચકુળોત્પન્ન રાજકુવરી હતી પછી એક વિજ્ઞાણ જાન્યની મહારાણી થઈ પરંતુ વાસનાને વશ થઈ નીચ રાજસિંહના પ્રેમમાં ક્ષત્રી પતિને તજી આ જ ગલમાં આવી વસી એક ઠોકરથી મારી આખા ન ખુલી હવે મહેન્દ્રને જોઈ તેમની પાછળ દિવાની મની તેમનાં કામજુગારાં નયનખાણોથી હું વીંધાણી છું અહા પ્રેમ ! તારી લીલા અબજ્ય છે !”

થોડા સમય સુધી ચુપ રહ્યા પછી વળી પાછી તે સ્વગત કહેવા લાગી — “મહેન્દ્રકુમાર ! મારી આજ્ઞાને હવે નિરાશાના રૂપમાં ફેરવી ન નાખશો. હવે તમારા સિવાય મારા હૃદયમાં રાજસિંહ તો શું પણ દેવાધિદેવને સુદ્ધાં સ્થાન નહિ મળી શકે ” એટલું બોલી પ્રભા મહેન્દ્રના આંસુ તરફ વળી મહેન્દ્ર પશુ આ સમયે સ્નાન કરી બેઠો હતો તેને જોતાજ ચન્દ્રપ્રભા મોહવશ બની ગઈ સ્નાન કર્યા પછી મહેન્દ્રની અગકાન્તિ સૂર્યના પ્રખર કિરણોમાંક ચમકેવા લાગી ચન્દ્રપ્રભા વધારે દિવાની બની મહેન્દ્રને દિવાનખાનામાં લાવી ભોજનના થાળ પાસે બેસાડ્યો. ધણી દિવસનો ભુખ્યો મહેન્દ્ર ભોજનના થાળ પાસે બેઠો અનેક જાતનાં મિષ્ટાન્ન જોઈ તેને કારાગૃહનો સુકો રોટલો યાદ આવ્યો તેની આંખમાં આસુ ભરાઈ આવ્યા છતાં અદ્વૈતાનુભવ

હકર અધર્ષની હરીદ્રાઈની નકલો ધણી ઠોકણે થઈ છે



તેણે આત્મસવરણ કયું પ્રભા તો તેના સમુજ જોઈ રહી હતી તે બોલી -  
 “મહેન્દ્રકુમાર ! તમે શા માટે રૂઢન કરો છો ? ક્યાં હું ખયી તમારાં નેત્રોમાં  
 અશ્રુજળ ભરાઈ આવ્યું છે ? તમે નિર્ભય રહો તમારા શરીરનો એક વાળ  
 પણ કોઈ વાંકો કરી શકશે નહિ જ્યાં સુધી હું જીવતી છું ત્યાં સુધી વિશ્વ-  
 સ સારની કાંઈ પણ વ્યકિત તમને હું ખી કરી શકશે નહિ ”

મહેન્દ્ર—ચંદ્રપ્રભા ! તમે જમ્યા ?

ચંદ્રપ્રભા—જી ના પ્રથમ તમે જમો, પછી હું પણ જમી લઉંશ  
 આવેલું કહી ચંદ્રપ્રભાએ પાછું જોયું, કારણ કે તેની મનોભાવના  
 અત્યારે જુદા પ્રકારની હતી

મહેન્દ્ર—ચંદ્રપ્રભા ! હું દરેક પ્રસંગે તમારે મુખ ઉઘાસ જોઈ છું  
 તમારા મુખપર ગમગીની છવાઈ રહેલી નજરે પડે છે તમે હૂંપી રીતે આખ  
 માંથી આસ પાડો છો તેનું શું કારણ છે ? આમ કરી તમે હું ખીને વધારે  
 હું ખી કરો છો મને બોજન કરાવવાની તમારું મરજી હોય તો પ્રથમ તમે  
 જમી લ્યો

ચંદ્રપ્રભા—ના-ના, મહેન્દ્રકુમાર ! એવી હઠ કરશો નહિ મને આજે  
 જમવાની બિલકુલ ઇચ્છા નથી તમે સુખેથી બોજન કરો

મહેન્દ્ર—સુદરિ ! હું એકવચની છું મેં પ્રથમ તમને જણાવ્યું છે કે  
 તમે જમશો તોજ હું જમીશ

ચંદ્રપ્રભા—વાર, તમે જમી લ્યો તમારા થાળમાં વધેલું બોજન હું  
 પછી જમી લઉંશ હું તમારી પાસેજ બેઠી છું

મહેન્દ્ર—ચંદ્રપ્રભા ! આજે આપણુ બન્ને સાથેજ બોજન કરીએ

ચંદ્રપ્રભા મનમાં એમજ ઇચ્છતી હતી કે જો મહેન્દ્રની સાથે એસી  
 બોજન કરવાનો લાભ મળે તો બીજી આશા પણ પાર પડે મહેન્દ્રતુ કહેલું તેણે

---

એજન્સીની શરતો એજન્સી લેનારને ચાન્સરૂપ છે

કપૂલ કર્યું અને એ સાથે ભોજન લીધું જમ્યા પછી ચંદ્રપ્રભાએ પાન ખનાવી મહેન્દ્રને આપ્યું પાન ખાઈ મહેન્દ્ર નજીક પડેલા એક વિરામાસનપર બેઠો ચંદ્રપ્રભાના આશાના તાર પધારે મજબૂત થયા “હવે આશા સફળ થશે મહેન્દ્રનો પ્રેમ હવે હું જરૂર મેળવીશ” આવા વિચારમાં ચંદ્રપ્રભા મલકાવા લાગી મહેન્દ્રનું હૃદય પણ તેના તરફ ખેંચાતું હોય તેમ જણાયું, કાચુ કે નીચ રાજસિંહના અન્નનો તેના શરીરમાં પ્રવેશ થઈ ચુક્યો હતો, જેથી તેના વિચાર પણ બદલાયા અને પાસે બેઠા હતા ચંદ્રપ્રભા બારી પાસે બેઠી હતી આજે રાજસિંહ આવનાર હોવાથી જે પોતે બારી પાસે બેઠી હશે તો તેને જોઈ શકશે એમ ધારી તે ત્યાં બેઠી હતી વચ્ચે વચ્ચે મહેન્દ્ર અને ચંદ્રપ્રભાના ચતુર્થ હાથ મોહનાભિસંધાન થતું હતું

ચંદ્રપ્રભા—મહેન્દ્રકુમાર ! મારા અહોભાગ છે કે આજે તમારી સાથે બેસી ભોજન કરવાનો અલભ્ય પ્રસંગ મને પ્રાપ્ત થયો છે હવે તમે શાંતિથી અહીં આરામ કરશો તો તમારી સવળી ચિંતા દૂર થશે

મહેન્દ્ર—એ તો ઠીક પણ તમારા આ બધા ઉપકારનો બદલો હું શી રીતે વાળીશ ? તમે મારા માટે કેટલું દુઃખ સહન કરો છો ! તમને દુઃખાતાં જોઈ મને પણ અત્યંત દુઃખ થાય છે સુદરિ ! ચિંતા ન કરશો ! હું તમારા પ્રેમને પિછાની શક્યો છું જે પ્રથમથીજ મને ખબર હત, કે વિશ્વમાં તમારા જેવી પ્રિયતામાં મિલન થનાર છે તો હું અન્યને તદ્દિ મહાવાની મુક્તા પાસે પ્રતિજ્ઞા ન કરત હવે મુક્તાની આશ્વા વૃથા છે કેાલુ જાણે કે, હવે એ નિર્દોષ બાળા ક્યા હશે ?

ચંદ્રપ્રભા હવે બરાબર સમજી ગઈ કે, ‘મારા માટે મહેન્દ્રના હૃદયમાં પ્રણયનો સચાર થયો હોય એમ લાગે છે’ થોડા વખત પછી મહેન્દ્ર પોતાને મહારી એમ તેને ચોક્કસ જણાવા લાગ્યું હવે એમ તે પ્રયત્ને મહેન્દ્ર મુક્તાને લુલ્લી જાય તોજ પોતાની આશ્વા સફળ થાય એમ તેણે વિચાર્યું તેને અત્યારે

ઉગતા સૂર્યની માફક ઠંડકર ધ્વજસંનો ધ ધો ઉદય પામતો જાય છે

બીજો તક આપ્યો કે, “મહેન્દ્ર સગીતનો ચુરત ઉપાસક છે, માટે એકાદ ગાન છોડુ એમ કરવાથી મારા તરફ નેમનું દીલ વધારે લલચાશે” આવો વિચાર કરી તેણે કહ્યું

“મહેન્દ્રકુમાર ! તમને સગીત વધારે પ્રિય છે, ખરૂં કે ?”

મહેન્દ્ર—હા, પણ તે ફક્ત તમારા કોકિલ સરખા મીઠા સુરથી ગવાય તોજ

ચંદ્રપ્રભાએ તરતજ સારગી હાથમા લીધી

મહેન્દ્ર—પ્રભા એ શું છે ?

ચંદ્રપ્રભા—એ સારગી છે મને સગીતમા મદદકર્તા છે આ મીરીને મધુરી મારી હૃદયવીણુ છે સારગીના સુરની સાથે મારો સુર મળી એક થાય છે ત્યારે હું મગ્તાન બની જઈ કોઈ કોઈ સમયે બાનસાન ભુલી જાઉં છું

મહેન્દ્ર—ખરૂં છે ચંદ્રપ્રભા ! હું પણ તેવે પ્રસંગે દિવાનો બની જાઉં છું તમે જ્યારે ગાયન ગાઓ છો ત્યારે હું પણ મારૂં તમામ દુખ ભુલી જઈ તમારા ગાનમા નુબંધ બની જાઉં છું ખરેખર, તમારા સુરમા અજબ મીઠાશ છે !

ચંદ્રપ્રભા—કુમાર ! તમે આ સારગી સાથે જરા તાલ સુર મેળવશો ?

મહેન્દ્ર—ના, મને એ વિષયનું જ્ઞાન નથી મને કેવળ સાંભળવાનો શોખ છે

ચંદ્રપ્રભા—ત્યારે કહો જોએ કે તમોને કયા ચીજ સહજાનું ?

મહેન્દ્ર—તમારી મરજીમા આવે તે તમે જો ચીજ ગાશો તે મને પ્રિય લાગશે

ચંદ્રપ્રભા મનમા બોલી કે, “પ્રિય લાગશે ? મહેન્દ્રકુમાર ! તમોને શું પ્રિય લાગશે ? સારગી, હું, ગાયન કે મધુરો અવાજ ? જો

---

હકર ધધસી પોતાની એજન્સીની કબૂલાતથી ઇનામ આપે છે

તમેને પ્રિય લાગશે તોજ હું મારી આજ્ઞા પૂર્ણ કરી શકીશ જેમ સારગીના તારની સાથે મારા સુરનો તાલ એક થાય છે તેમ મારી આજ્ઞાના તારની સાથે તમારો પ્રેમ મળી એક થશે ત્યારે મારા શરીરમાં અગ્નિની ચીજીગાસી માફક સળગી ગ્રહેલો પ્રેમનો અગ્નિ જ્ઞાત થશે” આટલું સ્વગત બોલી ચન્દ્રપ્રભાએ નિમ્નલિખિત ગાયન શરૂ કર્યું —

મનોહર હે પ્રિયે મોહન ! હૃદય ને દિલ દીરાનું છે,  
નિહાળી મેં જામી મોહન ! અધીરું દિલ આ માફ છે,  
પ્રભુચમા હું દિવાની થઈ, નથી શુદ્ધ જ્ઞાન કંઈ મમ રહી,  
હુએ છે નાવ ભરદરિયે, ઉગરવાનું કયા ખાફ છે,  
તને જોઈ સત્તા હસતી, જતા દિલ કા નથી દેતો ?  
તૂટે છે તાર અતરના, જીગર માફ ચીરાયુ છે,  
થયો છે પ્રેમથી ભેટો, વિરહની આગ ધારી દે,  
મધુ રસ પાન પા પ્રિતે, ન પિતા કો ધરાયુ છે  
અરણ્યે ઓ પ્રિયે પ્યારા, ખીલ્યું છે પુષ્પ દિલરગી,  
ભ્રમર થઈ કા ના રન ચુસે ? જીવન માફ અકાફ ?  
સોઝ્યા રનેહે કનક કમરા, વહે છે અશ્રુની ધારા,  
લુછ્યા ના આસુ તે મારા, હૃદય પાપાણુ તાર છે

પ્રેમમાં મરત બનેલી ચન્દ્રપ્રભાએ સંગીતને આજે બરાબર હાવભાવથી જમાવ્યું એ ગીતનો સુર જાણે કે વાયુમાં બળી જઈ નૃત્ય કરતો હતો ચન્દ્રપ્રભા સંગીત ગાવામાં વિભોર બની ગઈ હતી રાજસિંહ આ સમયે આવનાર હતો એ વાત હવે તે બુદ્ધી મઈ હતી પટ્ટા પર પટ્ટા મારતી ચન્દ્રપ્રભા મહેન્દ્રના હૃદયને આરપાર વીધના લાગી ચન્દ્રપ્રભા ગાતી ગાતી ઉભી થઈ અને દિવાનખાનામાં ફરવા લાગી ધડીમાં નિશ્વાસ નાખતી, ધડીમાં આનંદમાં મલકાતી ચન્દ્રપ્રભા સારગીની સાથે પોતાનો સુર વધારે મીઠો બનાવતી ગઈ

અચ્ચાને પણ કંગાવાની ધારતી નથી

જેમ મેઘલીના સુરથી સર્પ ડોલે તેમ ચન્દ્રપ્રભાના ગાન પર મહેન્દ્ર ડોલવા લાગ્યો તેને સર્વ સંસાર આ સમયે સુખમય જણાયો પોતાની પવિત્ર આખોતુ કરણ્ય પ્રભાની તરફ ફેંક્યું તે સમયે જાણે હમણાં જ બન્ને એક બીજાના કડમાં વળગી પડશે એવો ભાસ થવા લાગ્યો આ વખતે ચન્દ્રપ્રભા એવા મીઠા સુરથી સંગીત લલકારતી હતી કે જે સંભળી ગધર્વ પણ પોતાનું શુભાન મુકી દે ખરેખર, ચન્દ્રપ્રભાએ આત્મારે મહેન્દ્રને દિવાનો જ બનાવ્યો હતો

સમસ્ત જગત આનંદ લેતું શાન્તિમાં પડ્યું હતું ત્યારે મહેન્દ્ર તથા ચન્દ્રપ્રભાનું હૃદય ચક્રોળે ચડ્યું હતું મહેન્દ્રે વિચાર્યું - “હવે ચન્દ્રપ્રભા પોતાનું ગાન બંધ કરે તો ઘણું સારું, નહિ તો હું મારા મનને કાળૂમા રાખી શકીશ નહિ હું કદાચ મારી પ્રતિજ્ઞા તોડી બેસીશ થોડું રહેલું જાન પણ શુભાવી બેસીશ ” મહેન્દ્રને સંગીત ઘણું જ પ્રિય લાગતું હતું, પણ તેને જણાયું કે, ‘આ સંગીત મને દુઃખકર્તા છે’ માટે તરતજ તે આસન પરથી ઉભો થયો, અર્ધાંત્ર બની ગયેલું મન હવે કાઠારીતે કાળૂમા રહેશે નહિ એમ તેને જણાયું શું મહેન્દ્ર તુ તારી પ્રતિજ્ઞા તોડી નાખીશ ? શું મુક્તાના પ્રેમને બૂલી જઈ ચન્દ્રપ્રભાના પ્રેમમાં અંધ બનીશ ? ના-ના, મહેન્દ્ર ! તુ તારી પ્રતિજ્ઞા તોડીશ નહિ મૃત્યુનું સુખમાં જલુ પડે તો પણ તુ તારા ટેક પર અચળ રહેજે આ ત સમય સુધી પણ તુ મુક્તાને આપેલું વચન પાળજે સંગીતમાં ધણે સમય પસાર થયો હતો, છતાં ચન્દ્રપ્રભા લેશ માત્ર શાંત જણાતી ન હતી

ચન્દ્રપ્રભાને આ સમયે પ્રેમનો નશો પૂર જોશમાં ચઢેલો હતો તે વધારે ને વધારે મીઠાશથી સંગીત લલકારતી હતી તેના પ્રેમનો ધોધ જાણે હમણાં જ મહેન્દ્રના હૃદય સાથે અથડાશે એમ જણાતું હતું મહેન્દ્ર પણ વિચાર કરતો હતો કે ‘હવે વધારે સમય સુધી આ સંગીત સાંભળવું ઉચિત નથી, હમણાં મારી પ્રતિજ્ઞા ધૂળમાં મળી જશે અરે હૃદય ! તુ સ્થિર થઈ

---

ખરેદિલી ટોપી પણ મક્કત મેળવી શકે છે

જા ! ચક્રોળે ચઢેલા મન ! તુ શાન્ત થા મહેન્દ્ર કોઈ પણ રીતે તારે તારી પ્રતિજ્ઞા પાળવી જ નોંધજે

મહેન્દ્ર તરતજ ચંદ્રપ્રભા પાસે આવ્યો, છતાં ચંદ્રપ્રભાનું ગાન તો ચાલુજ હતું મહેન્દ્ર કહેવા લાગ્યો—“ચંદ્રપ્રભા ! સાવધાન થા મને હવે વિશેષ દુખી ન કર, જો કે તારા આજના સંગીતથી હું મારૂં સઘળું દુખ છુટી ગયો છું, છતાં મારા માટે તો આ સંગીત આ સમયે દુઃખદાયક છે હવે હું વિશેષ સમય સુધી તે સાંભળી શકું તેમ નથી હું મારા ઉછળી રહેલા હૃદયને વધારે વખત કાનૂર્મા રાખી શકું તેમ નથી જો કે મેં પ્રથમ થીજ પ્રભુ સાક્ષીએ પરમાત્માના સોગન ખાઈ મારો પ્રેમ મુક્તા સિવાય કોઈને પણ ન આપવાની પ્રતિજ્ઞા કરી છે, છતાં તુ મારી પ્રતિજ્ઞાનો ભગ કરાવવામા નિમિત્તરૂપ થઈશ આજે મારા હૃદયમા ઈશ્કની જ્યૈંત સળગી ઉડી છે ચંદ્રપ્રભા ! હું તને ચઢાડી છું, પરંતુ અફસોસ કે આપણા બન્નેનો દુષ્ટ પ્રેમ જોઈ પરમાત્મા દુલાસે વળી તુ તારા શીયળથી ખડિત થાય અને હું મારા વચનથી ભ્રષ્ટ થાઉં એ ભયિત નથી ચંદ્રપ્રભા ! હવે તુ સમીત બંધ કર તારા પ્રેમથી ભરેલા આ સંગીતના દુઃખમય શબ્દો હવે હું સહન કરી શકતો નથી તારી દયાબનક સ્થિતિ માટે મને ધણુ લાગી આવે છે, પરંતુ તેથી હું મારો ધર્મ ચુકું તેમ નથી ચંદ્રપ્રભા ! પ્રભુને ખાતર હવે તુ તારૂં સંગીત બંધ કર અરે ! મારા પર દયાની રાહે પણ તુ તારૂં સંગીત અધુર રાખ નહિ તો તારા પ્રેમમા દિવાનો બનેલો હું, તારૂં અનુપમ તેજ જોઈ, તારી મારા પ્રત્યેની પ્રીતિભાવના જોઈ, મારા ધર્મથી ચલિત થઈ જઈશ આમ છતાં જો તુ સંગીત આગળ ચલાવીશ તો હું આ સમયે અહીંથી નારી છુટીશ અગર તો પ્રેમમા અંધ બની તને બેટી મારી પ્રતિજ્ઞાનો ભગ કરીશ આપણે બન્ને રૈરવ નરકના અધિકારી થઈએ એવી તો ત્હારી ઇચ્છા નહિજ હોય ચંદ્રપ્રભા ! બંધ કર મારા પર દયા કરી તુ તારૂં ગાન બંધ કર ! છુટી જા, છુટી જા, ચંદ્રપ્રભા ! મારા તરફના પ્રેમને તુ છુટી જા”

રમાલોનો લાભ પણ મરૂત મેળવી શકે છે

આટલુ બોલતાં મહેન્દ્રનું મરતક ફરવા લાગ્યું તેને કાતીલ ખબરનો  
ધા બાજુ કેમ ફાઇ કરતું હોય તેમ જણાયું તે આખો બધ કરી દિવાલ સાથ  
અથડાતો પાસે પડેલા પલંગ પર મુઠ્ઠા ખાઈ ઢળી પડ્યો

ચન્દ્રપ્રભાએ તરતજ સંગીત બધ કર્યું તે અત્યારે આનંદમાં ડોલવા  
લાગી. મહેન્દ્ર પોતાને વઢાય છે એમ સમજી પોતાને અહોભાગ્ય માનવા  
લાગી તરતજ એભાન પડેલા મહેન્દ્રનું મરતક પ્રભાએ પોતાના ખોળામાં  
બીધું ને પોતાના પાલવથી તેને વાલુ ઢાળવા લાગી

વાંચક ! રાજસિંહ આ તરફ આવવાનો હતો માટે મહેન્દ્ર તથા  
ચન્દ્રપ્રભાને અહીં મુકી આપણે તે તરફ વળીએ અને જાંઘએ કે તે કેવા  
કાળા કર્મ કરી રહ્યો છે



## પ્રકરણ ૯ મુ

### મુક્તાની લીધ્મ પ્રતિજ્ઞા

છિન્નોડપિ ચદનતરુર્ન જહાતિ મધમ્ ।

વૃદ્ધોડપિ વારણપતિર્ન જહાતિ લીલામ્ ॥

યત્રાર્પિતો મધુરતામ્ ન જહાતિ ચેક્ષુઃ ।

ક્ષીણોડપિ ન ત્યજાતિ શીલગુણાન્કુલીનઃ ॥

કાપેલુ ચ દન વૃક્ષ ગંધનો ત્યાગ કરતુ નથી, વૃદ્ધ છતાં પણ ગળપતિ વિશ્વાસને છોડતો નથી, ચીચોડામાં પીસાવા છતાં શેરડી મધુરતાનો ત્યાગ કરતી નથી અને દરિદ્ર છતાં પણ કુલીન મનુષ્ય સુશીલતા આદિ ગુણનો ત્યાગ કરતો નથી.

ચાણાક્ય

**સં**સારમા અડમ ટેકધારી શુદ્ધ ક્ષત્રિય રાજપુત્રો, અને વીર ક્ષત્રિયા છુડિઓ પોતે લીધેલી પ્રતિજ્ઞા, અથવા આપેલા કોલ પ્રાણુ જતા સુધી પણ પાળે છે પિતા પાસે ન પરણવાની પ્રતિજ્ઞા લેનાર લિધ્મપિતામહ છ દગી સુધી બાળબ્રહ્મચારી રહ્યા હતા, દશરથ રાજ્યએ કંકેયીને વચન આપેલું હોવાથી તેના પાલન માટે રામચંદ્રજીને વનવાસ જવું પડ્યું હતું બચાનકે આપત્તિ આવશે એમ જાણુવા છતાં કંકેય એક વચનને માટેજ પૃથ્વીરાજે સયોગિતાનું હરણ કર્યું હતું, તાત્પર્ય કે મહાન્ પુરુષો જેવું બોલે છે તેવું વર્તન રાખે છે

ખળે વચન તે શાહ, બીજા સૌ ઢોંગી હુતારા,  
પાળે વચન તે વીર, બીજા વ્યઢળ બહુ સારા,  
પાળે વચન તે નર, બીજા સૌ રાક્ષસ જાણે,  
પાળે વચન તે મહા, બીજા દુષ્ટજ માનો,  
વચન પાળતો જે ઘણી, માનો તે શિરતાજ,  
વચન જતા મૃત્યુ જાણુ, વચન પ્રાણુને કાળ

ટાપી ખરીદનાર ફોનોઆફ તદ્દન મૂલ મેળવી શકે છે

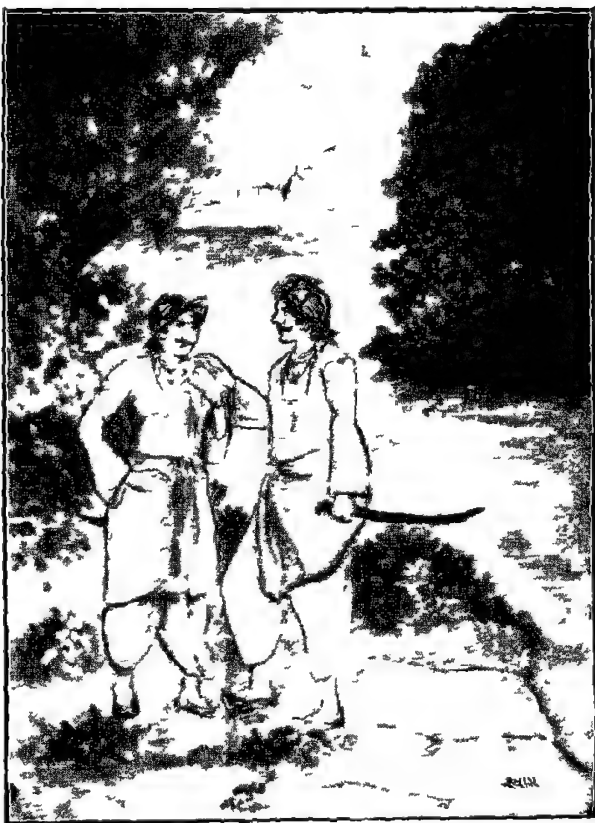


સંધ્યાકાળનો સમય હતો. કલ્પોલ કરતાં પશ્ચીમો પોતાના સ્થાન પર જના તૈયારી કરી રહ્યા હતા. આ વખતે મણિપુરમાં સર્વ મનુષ્યો દર્શન કરવા માટે દોડધામ કરી રહ્યાં હતાં. શહેરમાં મોટા મોટા દેવાલયો અધિશ્લ હતા. કલ્યાણરાય, વેરાઈમાતા તથા રામદે પીરનાં મંદિરોથી આ શહેરની શોભા અપૂર્વ જણાતી હતી. વેરાઈ માતાનો પરચો પ્રત્યક્ષ ગણાતો હતો. તેની માનતા દરેક માતિ પૂર્ણભાવથી કરતી હતી. માતાની દૈવી શક્તિ એટલી પ્રભાવશાળી હતી કે ચોર તથા લુટારા લોકો પણ તેની પાસેથી જતા ન હતા. માતાના સ્થાન પર જવાનો દરવાજો કોઈથી આધી શકાતો ન હતો. માણના સ્થાન પાસે રૂપાવતી નામે નદી સ્વચ્છ નિર્મળ જળથી સંદોહિત વહ્યા કરતી હતી. તેમાં ઉછળી રહેલાં મોળ મ્હટિક મણિ તુલ્ય પ્રકાશ આપતા હતાં. આ નદીના પ્રવાહ પાસે બે મનુષ્યો અરસ-પરસ કોમ્પ વાતમાં મશગુલ થયેલાં જોવામાં આવતા હતા. વાચક ! એ બન્ને બીજા કોઈ નહિ પણ ગુલામરાય તથા રાજસિંહ હતા. રાજસિંહના મુખ પર શોકની છાયા છવાઈ ગઈ હતી. ધીમેથી રાજસિંહ બોલ્યો :—“ગુલામરાય ! શું દોલતસિંહની પુત્રી હજી પણ પોતાના દુરાગ્રહનો ત્યાગ કરતી નથી ? શું તે પોતાના પિતાની આજ્ઞા પણ નહિ પાળે ? ખરેખર તે કેવી મૂર્ખા છે ? મારા જેવા રાજકુમારને છોડી તે બીજાં મહેન્દ્રને સ્થાય છે એ નવાઈ જોવા છે !”

ગુલામરાય—રાજકુમાર ! આપ હવે એ સંબંધી ચિંતા કરશો નહિ. આદ્યાવસ્થાથી જ સાથે રહેલાં મહેન્દ્ર તથા મુક્તાનો એકબીજા ઉપર પ્રેમ થાય એમાં કાંઈ નવાઈ જોવા નથી. પણ હવે તો મુક્તા ઉપર તેના પિતાએ એવો અખત હુકમ કર્યો છે કે જે તે આપની સાથે લગ્ન ન કરવા જીવ પકડી રાખશે તોપણ જળાકારથી તેનું લગ્ન આપની સાથે કરવામાં આવશે. તે સમયને પણ આઠ દિવસ થઈ ચુક્યા હોવાથી આ વાતનો આપણે છેલ્લો નિર્ણય કરી લેવાનો છે. તે સિવાય આપને મારે જણાવવું જોઈએ કે આપણા રસ્તામાં ઝેરી કાંટાશ્રપ થઈ પડેલાં મહેન્દ્રનો આપણે નાશ કરવો જોઈએ.

---

મહીયાળ પણ તદ્દન મક્ત મેળવી શકે છે



આ નહીના પ્રનાદ પાસે બે મનુષ્યો અસ્પર્શ ડાઘ વાનમા મગચુલ  
બેવામા આવતા હતા

૫૪-૭૮

રાજસિંહ—પણ તે હવે આ તરફ આવી શકે તેમ નથી, કારણ કે તેને તો આપણે ખાનગી કારાગૃહમાં કેદ કરેલો છે

ગુલાબરાય—કુમાર ! આપ હજી તેને બરાબર ઓળખતા નથી એક વખત તો તે આપણા ભય કર કેદખાનામાંથી નાસી છુટ્યો છે એટલે એ ખાનગી કારાગૃહમાંથી નાસી જવાનું કાર્ય તેને માટે મુશ્કેલ નથી ફરી જો તે નાસી જશે તો વેરનો બદલો વેરથી લેશે અથમથીજ ઝેરી ઉમતા છોડને ચઢી નાખવો જોઈએ કે જેથી તે આગળ વધી શકે નહિ

રાજસિંહ—એ બંધુ ખરૂં, પણ હવે આપણે કરવું શું ?

ગુલાબરાય—ખુન

રાજસિંહ—કેવું ખુન ?

ગુલાબરાય—દુર્લાગી મહેન્દ્રનું

રાજસિંહ—ના-ના ગુલાબરાય, એમ કરવું મને ઉચિત લાગતું નથી એક તો અથમથીજ પિતાશ્રી મારા પર વહેમાયા છે અને વળી પાછી ખુન થયાની વાત તેમના જાણવામાં આવે તો મારું શું થાય ? તેમને અન્યાય બિલકુલ મસતો નથી

ગુલાબરાય—કુમાર ! મહેન્દ્ર ઉપર દયા લાવી જાણી જોઇને આપ આપનું અહિત કરો છો જ્યાં સુધી મહેન્દ્ર જીવતો છે ત્યાં સુધી આપ મુક્તાને મેળવી શકશો નહિ માટે આપણે પ્રથમ દોલતસિંહને મળી લઈ પછી કારાગૃહમાં જઈ મહેન્દ્રનું કાસળ કાઢી નાખીએ એજ ઉત્તમ છે

રાજસિંહ—ગુલાબરાય ! હું જો કાંઈ કહી ચુક્યો છું તે ઉપર પૂરતો વિચાર કરી જુઓ પિતાશ્રીની નજરમાં મહેન્દ્ર નિર્દોષ કયો હોય એમ તેમની ભાવના પરથી સમજાવું હતું ઠીક થયું કે તે કારાગૃહમાંથી નાસી ગયો, નહિ તો જો ખરી બિનાએ મહારાજને જણાવત તો આપણી શી દસ્તા યાત ?

શ્રીમત તેનો લાભ લઈ શકે છે

ગુલામરાય—રાજકુમાર ! આપ જો આમ કરતા રહેશો તો પછી આપ જીવંત કંઈ કામ થઈ શકશે નહિ ખુન કયા આપને કરવાનું છે ? એ કામ હું બળવીશ

રાજસિંહ—ગુલામરાય ! માફ તો એમ ધ્યાન પહોંચે છે કે કાઠ બીજનું ખુન કરી એ ખુનનો આરોપ મહેન્દ્ર પર ઢોળવો પછી મહારાજ પાસે ખુની તરીકે હાજર કરી તેને પ્રાણવધની શિક્ષા અપાવવી એમ કરવાથી આપણું કારકિર્દા કાઠના જાણવામાં આવશે નહિ

ગુલામરાય—હાલે, જો આપની એવી ઇચ્છા હશે તો એમ કરીશું, પણ આ કામમાં મારે શાન્તાની મદદ લેવી પડશે ચન્દ્રપ્રભા હાલ આપનાથી નારાજ હોય તેમ જણાય છે માટે આ વાત ચન્દ્રપ્રભા પણ જાણના ન પામે એ માટે સાવધાન રહેજો હું અને શાન્તા મળી કામનું કાસળ કાઢી નાખીશું

આવી મસલત કરી બંને દોલતસિંહના ઘર તરફ રવાના થયા

વાચક ! શાન્તા કોણ છે તથા તેનો અને ગુલામરાયનો મેળાપ કેવી રીતે થયો તે બંધી વાત શાન્તાના જીવનવૃત્તાતમાં આગળ ઉપર જાણી શકાશે હાલ તો મહેન્દ્રના નામની માળા બપતી મુક્તા તથા તેમના પિતાશ્રી દોલતસિંહ તરફ આપણે નજર ફેરવી તેઓ શું કરે છે એ જોઈએ

મુક્તા બગીચાના દરવાજા પાસે ઉભી રહી વિચાર કરતી હતી કે, “હવે મારે શું કરવું ? મહેન્દ્રકુમાર જ્યારથી ગયા છે ત્યારથી તેમનો કંઈ પતો નથી કે તેમનું શું થયું ? કોણ જાણે કે એ નીચ ગજસિંહ એમને કયા લઈ ગયો હશે !”

મહેન્દ્રના ગયા પછી મુક્તા હું ખમ જ પોતાના દિવસ ગુજારતી હતી તેની અખોમના આસુ મુકાતાજ નહોતા દોલતસિંહે તેને આજ્ઞા કરી હતી કે, “આઠ દિવસમાં જો તું ખુશીથી રાજસિંહ સાથે લગ્ન નહિ કરે તો હું બળાતકારે લગ્ન કરાવી આપીશ” ખુન મુક્તા વિચારે કરવા લાગી, “અરે !

આફ્રિકાની માગણી વધતી જાય છે

જેણે મને પાળી પોષી મોટી કરી પૂણું સુખમાં ઉછેરી છે તેજ પિતા શુ મને દુઃખની ભય કરે ઉઠી ખીણમાં ફેંકી દેશે ? પિતાશ્રી ! તમારી વૃદ્ધાવસ્થામાં તમને આ શું સંજ્ઞુ ? કયા સ્વાર્થના લીભે તમારે કોમળ હૃદય પાપાણુમય બની ગયું છે ? કયા સ્વાર્થને માટે આ તમારી ગરીબ ગાય જેવી કન્યાને કસાર્ધની છુરી નીચે સોપી દેવા તૈયાર થયા છો ? પિતાશ્રી, તમારે આમ કરવું ઉચિત નથી મારે માટે મહેન્દ્રકુમારને કેવા વિચાર આવતા હશે ? તે તો એમજ સમજતા હશે કે મુક્તા પેતાના પિતાના આશ્રયમાં સુખથી દિવસો ગુળરતી હશે હું અહીં જો દુઃખ સહન કરું છું તે મહેન્દ્ર શી રીતે બાળી શકે ? હવે તો આ રથાન છોડી જવું એજ ઉત્તમ છે ” પણ ફરી તેને વિચાર આવ્યો કે, “ હજી પણ એક વખત પિતાશ્રીને સમજાવું મારા આસુથી તેમનું હૃદય પીગળાવું આમ છતાં જો તેઓ પોતાના વિચારમાં દૃઢ રહેશે તો મારો પણ એકજ નિશ્ચય છે કે જ્યાં સુધી આ દેહમાં જીવનનું અસ્તિત્વ હશે ત્યાં સુધી મહેન્દ્ર સિવાય અન્યની ઇચ્છા હું નહિજ કરું ચાલ જીવ, પિતાશ્રીને પાચે પડે બંને હસ્ત જોડી અરજ કરું કે, તમે દયાહીન ન થશો ”

આમ વિચાર કરી મુક્તા દોલતસિંહ પાસે જઈ ઉભી રહી દોલતસિંહ પણ એજ વિચારમાં હતો કે રાજસિંહનો પણ આજે છેલ્લો વાયદો છે, છતાં આ હક્કીલી છોકરી માનતી નથી માટે શુ કરવું ? તરતજ પાસે ઉભેલી મુક્તા તરફ તેણે નજર કરી મુક્તા નીચું જોઈ ઉભી હતી

દોલતસિંહે કહ્યું — “મુક્તા ! મારે કહેવું ધ્યાનમાં આવ્યું ? યાદ રાખજો કે આ બાળતમાં હવે વધારે દૂરગ્રહ કરીશ તો પણ મારો નિશ્ચય ફરનાર નથી તારા સુખમાં દુઃખનું ખીજ રોપીશ નહિ મારી આજ્ઞા માન્ય કરવી એ તારી ફરજ છે ”

મુક્તા—પિતાશ્રી, તમારી આજ્ઞા મેં કદાપિ ઉઘાળી નથી હાલ સિવાયની તમારી કોઈ પણ આજ્ઞાનો મેં લોપ કર્યો નથી, છતાં તમે જ્યારે

હઠ્ઠર બધસંની દુકાને ઠગાવાની ખીલકુલ ધારતી નથી

લક્ષ્મીની વાત કરો છો ત્યારે મારૂં હૃદય ભરાઈ આવે છે હું બહુ દુઃખી થાઉં છું હું સમજી શકતી નથી કે તમે મારા પૂજ્ય પિતા હોવા છતાં મને એ નીચ રાજસિંહ સાથે લગ્ન કરવાની શા માટે આજ્ઞા કરો છો ?

દોલતસિંહ—તેમાં તું શું સમજે ? રાજકુમાર નીચ ! આ તું શું બોલી ? તેની સાથે લગ્ન કરી તું અપાર સુખની અધિકારિણી થઈ શકીશ

મુક્તા—પિતા ! તમે બુલેા છો, જો કે હું તમારી સમક્ષ બોલવા યોગ્ય નથી, છતાં પણ જણાવું છું કે તમારા આશ્રયમાજી રહી વૃદ્ધાવસ્થામાં તમારી સેવા કરી તમારો આશીર્વાદ મેળવી હું જે સુખ પામીશ તે બીજા કોઈ પણ પ્રકારથી નહિ પાસું હું તમારે શરણુ છું, તમે રક્ષક છો તમે મારા તરફ કોઈની નજરથી ન જાશે હું તમારે પગે પડી એજ માગુ છું કે આજ પછી લક્ષ્મીની વાત મારી પાસે ન કરશો, પિતાજી તમે દયાહીન ન થશો

દયાહીન થશો ના દયાળુ પિતા	બની કૂર મને તલસાવો નહિ,
દુઃખી માત્ર વિનાની હું બાળ ખરે,	અહીં જોર તમે અજમાવો નહિ
છોડ કહોડ કદાપિ બને,	પણ માત્ર પિતા નહિ રોષ કરે,
કરી લક્ષ્મીની વાત સતાવો નહિ,	અહીં જોર તમે અજમાવો નહિ
જનક રાજ્યે સભા બરી,	સ્વયંવરથી સીતા રામ વરી,
એ ક્ષત્રિય ધમ લગાવો નહિ,	અહીં જોર તમે અજમાવો નહિ
ન મુખે કદિ ગાય ઉચ્ચાર કરે,	પણ નયનોથી આંસુઓ ખૂળ ભરે,
બની કુર છુરીને ચલાવો નહિ,	અહીં જોર તમે અજમાવો નહિ

દોલતસિંહ—મુક્તા ! તું તો ગાડી છે જો લગ્ન નહિ કરે તો આમ કુંવારી કયા સુધી રહીશ ?

મુક્તા—હું જીવનપર્યંત કુંવારીજી રહીશ

દોલતસિંહ—શું તું મીરાંબાઈ થવા માંગે છે ?

---

ઠક્કર ખંધસાંની દુકાને દર સ્ત્રી, સ્ત્રી, અને બુધવારે કિંમતી ઇનામો મળે છે

મુક્તા—જી, હા

દોલતસિંહ—ના, તેમ નહિજ અને લગ્ન તો કરવાજ પડશે, કારણ કે મેં રાજસિંહને વચન આપેલું છે

મુક્તા—વચન ? પિતાશ્રી જ્ઞાતુ વચન ? કસાઈની છરી નીચે માથાનું મળુ કાપવાનું વચન ? અમૃતમાં ઝેર ભેળવવાનું વચન ? પોતાનીજ પુત્રીને ભવ બગાડવાનું વચન ? ના-ના, પિતાશ્રી, એ વચન તો તમારે ફેરવવું જ પડશે અરે ! દયાની ખાતર, તમારી આ રક બાળકીને ખાતર, તમારે વચનથી ખડિત થવું જ પડશે

દોલતસિંહ—ઝોકરી, હું જેમ જેમ સહન કરતો જાઉં છું તેમ તેમ તું વધારે ઉદ્વેગ બનતી જાય છે માફ આપેલું વચન કદાપિ મિથ્યા થતું નથી, એ તું તું નથી જાણતી ? લગ્ન તો તારે રજાસિંહ સાથે કરવાજ પડશે

મુક્તા—ના પિતાશ્રી, એમ તો નહિજ અને એ કમચડાળ, નરાધમ રાજસિંહ સાથે મારા લગ્ન કરી હું મારો ભવ બગાડીશ નહિ પિતા ! આપજો માફ સહજ બહુ ઈચ્છતા હો, અરે તમને મારા પર દયા હોય, લાગણી હોય, અરે ! મારા તરફની તમારી ફરજનું તમને ખ્યાન હોય તો તમારે તમારા વચનને તોડવું જ પડશે હું તમારે શરણે છું શરણાગતનો તિરસ્કાર ન કરશો. મને નિરાધારને હું ખના દાવાનજમાં ન ધકેલેલી દેશો

દોલતસિંહ—નાદાન છોકરી, તું હું માફ આપેલું વચન તોડી નાખું ? જ્યાનમાંથી બોલેલા બોલ તું પાછા ખેંચી લઉં ? તે તો પ્રણયિત પણ નહિજ અને હું માફ વચન મારા દેહની છેલ્લી ધડી સુધી પહોં પાળીશ માટે હજી ચેતાવું છું કે તું તારો વિચાર ફેરવ રાજસિંહના દરજ્જાનો કંઈક ખ્યાલ કર તેને ત્યાં તને શી વાતની ખામી જણાય છે ? તું તું ત્યાં હું ખી ઘસે ?

મુક્તા—હા, પિતાશ્રી, હું ખાત્રીપૂર્વક કહું છું કે રાજસિંહને ત્યાં સુખની છાયા સુદ્ધા નથી રાજસિંહના ચરિત્રને તમે જાણતાજ નથી. મને

હકાર બધાંનું નામ ટોપીના પાયોનીયર વેપારી તરીકે પ્રસિદ્ધ છે

સુખી જોઈ તમે સુખી થવા ઇચ્છતા હો તો મને નરકની લય કર ઉડી ખીલુમાં ફેંકી ન દેશો. તમારે ત્યાં સુકકા રોટલો ખાઈ હું જે સુખ ભોગવીશ તે સુખ રાજસિંહની રાજધાનીમાં પણ હું નહિ મેળવી શકું. અરે પિતા ! પૂજ્ય-પિતા ! પ્રભુને ખાતર માફ કહેવું માનો.

દોલતસિંહ—તેમ નહિજ અને માફ વચન જાય તો સ્વર્ગમાંથી પૂર્વજને પણ મારા પર ફિટકારનો વરસાદ વરસાવે તથા ઇશ્વર મને નરકનો અધિકારી બનાવે.

સુક્તા—ન બોલો, પિતા આમ ન બોલો. રાજસિંહ સાથેનાં મારા લગ્ન અટકાવશો તો તમે પુણ્યનું કામ કર્યું ગણ્યારો. પૂર્વજને ફિટકાર નહિ પણ આશીર્વાદનો વરસાદ વરસાવશે. આ કસાઈની છુરી નીચેથી ગાયને છોડાવવી એ કાંઈ સામાન્ય પુણ્ય નથી હું અત કરજુથી તમને આશીર્વાદ આપીશ પ્રભુ ! સ્વર્ગમાં પણ તમને શ્રેષ્ઠ સુખ આપશે.

દોલતસિંહ—હું તારો આશીર્વાદ નથી ઇચ્છતો, મારો તો એજ નિશ્ચય છે કે રાજસિંહ સાથે તારાં લગ્ન કરી તને સુખી કરવી.

સુક્તા—તે તો જીવ જતા પણ નહિ અને નેવનાં તીર કદી મોઢો નહિ ચઢે, સૂર્ય આકાશનો ત્યાગ કરી પૃથ્વી ઉપર ધૂળ ચાટતો નહિજ થાય.

દોલતસિંહ—શુ તું મારાં આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરીશ ?

સુક્તા—નિરૂપાયે મારે તેમ કરવુંજ પડશે. આજ દિવસ સુધી મેં તમારી આજ્ઞા ઉઘાડી નથી તમારા બોલ અત્યાર સુધી પુષ્પની માફક હું મારા હૃદયમાં ઝીલી લેતી હતી. તે વખતના તમારા બોલ પુષ્પથી પણ વધારે પ્રિય હતા, અત્યારના તમારા બોલ અગ્નિકણ્ઠની માફક મ્હારા સ્થમરત અતરાતમાને બાળી ભરમીભૂત કરે છે. તે બોલ દયાના હતા, હવેના બોલ ક્રૂરતાના છે. તે બોલમાં અમીલમય ઝરણું ઝરતા હતા, અત્યારના બોલમાં ઝેર વર્ષે છે તે.

---

ફરાર પ્રધસ ની ટોપીએ સીંબોન તથા બર્મા સુધી જાય છે



બોલ સ્વર્ગના શિખર પર બેસાડનાર હતા અત્યારના બોલ નરકની ઉડી ખીણમાં ફેંકી દેનારા છે

દોલતસિદ્દ—ઉદ્ધત છોકરી બોલતી બધ થા શુ તારા મુખતાલમાં દુરાગ્રહથી હું મારી પ્રતિજ્ઞા તોડી નાખુ ?

મુકતા—પ્રતિજ્ઞા ? પિતાશ્રી, શાની પ્રતિજ્ઞા ? અરે ! પોતાની પુત્રીને નરકની ઉડી ખીણમાં ફેંકી દેવાની પ્રતિજ્ઞા ? અરે ! દૂધ દેનારી પવિત્ર માતાને કસા-ધના છુરા નીચે હલાલ કરાવવાની પ્રતિજ્ઞા ? શરમાઓ ! શરમાઓ ! પિતાજી, શરમાઓ ! કયા રાજ્યના લોકો તમે આવી પ્રતિજ્ઞા કરી છે ? કયા ગઢો-જલાલી ભોગવવા ખાતર તમે નરકની ખાણમાં ફેંકી પડવાની પ્રતિજ્ઞા કરી છે ? અરે ! કંઈ લાલચની ખાતર, મારી નામરજી છતાં રાજસિદ્ધ આવે મારા લગ્ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી છે ? જો તમારી છેવટ સુધીની એજ પ્રતિજ્ઞા છે તો મારી પણ પ્રતિજ્ઞા આજે સાબળો કે, જ્યાં સુધી ચંદ્ર સૂર્ય પ્રકાશમાન છે, સમુદ્ર માઝામાં છે, હિમાલય અડગ છે તેમજ મારા શરીરમાં રૂધિરનું એક પણ ટીપુ છે ત્યાં સુધી આ હૃદયમાં મહેન્દ્ર સિવાય બીજો કોઈ પણ પુરૂષ સ્થાન લઈ શકશે નહિ

દોલતસિદ્ધ—નાદાન છોકરી, બોલતી બધ થા ! જીભને એકદમ અટકાવી દે અરે ! મારે ત્યાં એકા દુકડા ખાઈ ઉછરેલા બીખારી મહેન્દ્રને તું ગદાઈ છે ?

મુકતા—મહેન્દ્ર બીખારી નહિ, પણ નરકજ્વરી, એકવચની, ધર્મપ્રિય છે તે તમારા એક વચનને ખાતર સદાનુ તમારૂં પર તજી ભય કર પહાડોમાં અદૃશ્ય થયો છે પિતાશ્રી, તમે જે વખતે તેને ચાલ્યા જવાની રજા આપી તે વખતે તેનું નિર્દોષ મુખ, તેની પવિત્રતા, તેના કંઈપણ પૂણ્ય શબ્દ તથા તેની નિર્દોષ આપમાંથી જે આંસુની ધાર વહેતી હતી તે મને સંવળી પળે પળે યાદ આવે છે છતાં તમને તેના પર જરા પણ દયા ન આવી ત્યારથીજ હું

---

ઠક્કર બધજી ટાપીના શાહ નેપારી તરીકે હિંદુસ્તાનમાં મજદૂર છે

સમજતી હતી કે, તમારા દેહમાં કોઈ પણ જાતનો સ્વાર્થ નો કીડો પેદા થયો છે આજે હું અચાનક સમજી શકી છું, કે મારા લગ્ન રાજસિંહ સાથે કરવામાં તમારા મનમાં રાજ્યલોભનો ભય કર સ્વાર્થ સમાયો છે પિતાશ્રી, વિચાર કરો કે અતકાળે તમે કયી જાહોજલાલી સાથે ઉચકી જશો ? અરે ! તેના જેવા નિર્માલ્ય રાજાઓ સાથે સબધ બાધી કયી સત્તા મેળવવાની તમે ઇચ્છા કરી છે ? છોડી દો-છોડી દો, પિતાશ્રી, પાપકર્મ કરી ભય કર પાપના ભાગીદાર થવાની ઇચ્છા છોડી દો કયા છે-કયા છે ? હિંદુ ભૂમિનુ ગૌરવ વધારનારા ધાર્મિક પ્રજાવત્સલ, સ્વધર્મશીલ કર્તવ્યપરાયણ રાજાઓ હાલ કયા છે ? જેનામાં ધર્મનું પાલન કરવાની શક્તિ નથી, જેનામાં ઇન્સાફ આપવાની સત્તા નથી, જેનામાં કન્યાવિક્રય બધ કરવાની હિંમત નથી, જેનામાં પવિત્ર ગૌરવતાનુ રક્ષણ કરવાની શક્તિ નથી તેને કોણ રાજા કહી શકે તેમ છે ? ઉઠો, ચેતો, જાગો, અરે ! હિંદુના ક્ષત્રિય રાજાઓ ! તમારી ભય કર કુલકણ્ઠની નિદ્રામાંથી જાગો, તમારી મોહાધ મસ્તીને છોડી દો, તમારે તેજ દરાર્ધ ગયું છે, તમારે ગૌરવ ખડિત થયું છે, તમારે આત્મબળ નાશ પામ્યું છે, તમારે શૂરાતન છુપાઈ ગયું છે અરે ! જે હિંદુના સિંહાસન પર ધર્મધુરધર ન્યાયી રાજાઓ વિરાજતા હતા તેજ સિંહાસન પર હવે ધર્મના શત્રુ, ન્યાયના ખુની, લક્ષ્મીના લોભી અને હિંદુના ન્યાયતત્વને કલક લગાડનાર ધણા નૃપતિઓ હાલ જેવામાં આવે છે જે હિંદુસ્તાનના અભ્ય પ્રભાવશાળી આત્મા પાસે વિદેશના તમામ રાજાઓ પોતાનાં મસ્તક નમાવતા હતા તેજ હિંદુના રાજાઓ પોતાના પ્રાચીન ક્ષત્રિયધર્મને જુલો જઈ પોતાના પૂર્વજોની આબરૂને અધર્મી કર્મોથી દોષિત કરી રહ્યા છે, છતાં પણ હિંદુના રાજાઓની હજી આખી ખુલતી નથી પહેલાં જે શરીર પર તલવારો, બાલા, ઢાલ, કટારો લટકતી હતી તેજ શરીર પર અત્યારે સુદર વજાણવણ ધારણ કરવામાં આવે છે પહેલાં એક પણ ગોવધ ચર્તા પ્રજાઓની તલવાર આનમાંથી બહાર ખેંચાતી હતી તે જગ્યાએ અત્યારે

---

થોડે નંદે બહોળો વેપાર એ ઠક્કર ક્ષધર્મની ઉમદા વલણ છે

લાકડી ઉગામવાની પણ શક્તિ રહી નથી પહેલાં જે હિંદુભૂમિ પોતાના શોય વીચથી, જ્ઞાતવિજ્ઞાનથી, કળાકૃતિથી તથા ઉદાર ધર્મજોષાથી જગતમાં ઝળહળી રહી હતી તેજ પુણ્યભૂમિ આ સમયે એક અનશ્ચિની વિધવાની માફક હૃદયવિદારક રૂઢન કરે છે .

દોલતસિંહ—નાદાન છોકરી, રાજપટપટની વ્યાખતમા તુ શુ સમજે ? આજે તારા અપમાનભરેલા વચન સાંભળી હું મારા હૃદયમાં દુ ખી થાઉ છું મારી દયાનો તે આજે આવો ઉપયોગ કર્યો ? હું નહોતો ધારતો કે તુ મારી પુત્રી થઈ મારા ક્ષત્રુની ગરજ સારશે હું તારા અભિમાનનો બદલો આજે બરાબર આપીશ.

આમ કહી દોલતસિંહ અત્યંત ક્રોધના આવેશમાં મહાર ચાલ્યો ગયો એટલામાં રાજસિંહ તથા ગુલાબરાય સામેથી આવતા જણાયા ત્રણે બગીચામાં બેઠા

ગુલાબરાય—કેમ દોલતસિંહ ! આજે ઉદાસ જણાઓ છો ?

દોલતસિંહ—મારી દુરાગ્રહી કન્યા કોઈ પણ રીતે માનતી નથી તેથીજ મને દુ ખ થાય છે

ગુલાબરાય—શુ તમારે કહેવું પણ તે માનતી નથી ?

દોલતસિંહ—અરે ! લગ્નની વાત સાંભળવામાં આવતાની સાથેજ તે સિંહજીની માફક છંછેડાઈ મારી સામે થાય છે

ગુલાબરાય—દોલતસિંહ ! તમે જાણો છો કે રાજસિંહ તમારા માનની ખાતર કેટલી વાર અહીંથી પાછા ફર્યા છે ? વળી આજનો તમારો છેલ્લો વાયદો છે, છતાં તમે સ્પષ્ટ ઉત્તર આપતા નથી એ વ્યાજખી કહેવાય નહિ એક મોટા રાજ્યના કુમાર, તમારા જેવા ગરીબની પુત્રિની ઇચ્છા કરે અને તમે આમ બદલતા બતાવો તે ચોખ્ખું નથી તમે જાણો છો કે રાજકુમારે મોટા મોટા રાજ્યના માગા તમારા વચનને ખાતર પાછા ફેરવ્યા છે આજે

---

હમ્મર બધસની શો રૂમમાંથી ટોપી ખરીદવી એ એક જાતની મોજ છે

રાજસિંહ જો અહીંથી એમને એમ પાછા જશે તો પછી તમે કયી સ્થિતિમાં મુકાશો તે હું કહી શકતો નથી. રાજસિંહ તખ્તનશીન થયા પછી દક્ષિણે આમની બગીચે તમને આપવાનું તેમણે વચન આપ્યું છે તે યાદ કરો. હું તો તમારા લલને માટે કહું છું. પછી જેવી તમારી મરજી.

દોલતસિંહ—એ વિચાર રાજ મારા હૃદયમાં રમી રહ્યો છે, પણ કરવું શું? મુક્તા કોઈ વાતે લગ્નની હા બહુતી નથી ત્યાં શો ઉપાય? છતાં હવે રાજકુમારને યોગ્ય લાગે તેમ કરે. મેં મુક્તાને સમજાવવામાં કંઈ પણ બાકી રાખ્યું નથી. તે ઉદ્ધત છોકરીએ તો મને આજે ઘણું અપમાન ભરેલા શબ્દો સંભળાવી દીધા છે. માફ મન આપ્યારે સ્થિર નથી. હમણાં હું શિકાર પર બહાર છું. મુક્તા રાજસિંહને સોંપી તેને સમજાવવાની હું તેમને તક આપું છું.

એટલું કહી દોલતસિંહ શિકાર પર રવાના થયો. મુક્તાને એકાંતમાં મળવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થવાથી રાજસિંહ મનમાં આનંદ માનવા લાગ્યો. તેણે વિચાર્યું, “આજે ખુદલા દિલથી મુક્તા સાથે પ્રેમની વાતો થઈ શકશે.” મુલાખરાય પણ એજ વિચારમાં હતો કે, “આજે રાજસિંહને એકાંત આપવી જરૂરી છે.” જેથી તે પણ તરતજ બહાર ચાલ્યો ગયો.

રાજસિંહ પોતાના મનમાં તર્કવિર્તક કરતો હતો કે, “શું મુક્તા માફ કરેલું નહિ માને? શું મારા રાજવૈભવના સુખની આશા તે નહિ કરે? શું મને તે નહિ વ્હાય? શા માટે મને નહિ વ્હાય? મારામાં શી વાતની ખામી છે? ચાલ, પ્રથમ હું તેને સમજાવું, છતાં નહિ સમજે તો કેદ કરી હું બળાતકરે તેને મારી સાથે લઈ જઈશ.”

આમ વિચાર કરી રાજસિંહ તરતજ ધરમાં પ્રવેશ કર્યો. આ વખતે મુક્તા દિવાલ પર આધું ટેકવી ઉભી હતી. તેના મનમાં એવા વિચાર આવતા હતા કે, “હવે મારે શું કરવું? નીચ રાજસિંહ અત્રે આવી પહોંચ્યો છે. જરૂર આજે તે મારા ઉપર નિર્દયતાથી બુદ્ધિમંતુ ગુસ્સે થઈ હવે હું કયા બહાર? કોનો આશ્રય લઉં? પિતા બાપુ બોધ જ્યારે પુત્રિનો શિકાર કરે ત્યારે કોની

મદદ બેવી ? હવે આ સ્થાન મારા માટે દુષ્કાર રહેલું રહેલું મારે માટે સલામતીભરેલું નથી આલ જીવ, પાછળના દરવાજેથી નાસી જાઉં ”

આમ વિચાર કરી મુક્તા બહાર જવા લાગી એટલામાં તેણે પોતાની રહામે રાજસિંહને ઉભેલો જોયો તેને જોતાં જ મુક્તા મલરાઈ ગઈ અને નીચું જોઈ રહી

રાજસિંહે કહ્યું -- “ મુક્તા મારા સામું જો હું કોણ છું ? મને જોઈ તારે રાજ થવું જોઈએ તેને બદલે નીસાસા નાખતી નીચું જોઈ રહી છે ? બહાલી, હું તને સુખી કરીશ મારે ત્યાં તું જે સુખ ભોગવીશ તે સુખ બીજે કયાંય પશું તને મળી શકતો નહિ મારી સત્તાનો ખ્યાલ કર અને રનેહબીની નબરથી મારા સુખ તરફ જો તારા દેવ દુર્લભ મનમોહક સૌદર્ય મને દિવાનો બનાવી દીધો છે

સૌન્દર્ય પૂજક દિલ દિવાનું, પ્રેમદા આ થઈ ગયું,  
મનમોહના માથુંકે વિના, આ હૃદય સનું થઈ રહ્યું

હું ઇશ્કધેલો છું દિવાનો, તારા મનોહર રૂપ પર,  
જોતા પ્રતિમા લાગતા, આ જગરમાં શા કામસર !

થાઉં ફના તો છો બલે, લાવું તને સહવાસમાં,  
તુજ પ્યાર મેળવવા પ્રિયા ! કરું એક જમીને આસમાં

માટે સુદરિ ! હું કોણ છું તે સમજીને વાત કર ”

મુક્તા--કુમાર ! તમે મોટા રાજ્યના માલિક છો એ હું સારી રીતે સમજું છું, પણ મારો ધર્મ એ વાત સમજી શકતો નથી તમારી જાહેર બહાલી હું જોઈ શકું છું, પણ મારો ધર્મ એ જોઈ શકતો નથી ભાસે રસ્તો જુદો છે અને મારો રસ્તો જુદો છે, સિંહજીનો અને હાથીનો મેળાપ કયાંય સાબળ્યો છે ? મારી આજ્ઞા તમે છોડી દો હું પ્રાણીતે પણ તમને સ્હાઉં શકું તેમ નથી મારા અને તમારા રસ્તામાં વજ્રમય લોખંડની દિવાલો બધાઈ ગઈ છે, તે કદી પણ તૂટે તેમ નથી તમને હું કરગરીને કહું છું કે મારો પીછો છોડી દો, હું નિરાધાર છું, મને વિશેષ ના સતાવો

હજાર વ્રધસાની સીલકન ટોપીની માંગણી દીનપ્રતીદીન વધતી જાય છે

રાજસિંહ--મુક્તા ! તું શું નિરાધાર છે ? ના-ના, હવે તો તું એક વિશ્વાળ રાજ્યની ભવિષ્યની રાણી છે

મુક્તા--મારે રાજરાણી થવું જ નથી રાજસિંહ ! માનમા રહો તમારો ક્ષત્રિય ધર્મ યાદ કરો તમે તો પ્રેમના રક્ષક કહેવાઓ છો, પિતા કહેવાઓ છો જ્યારે પિતા જ પુત્રીપર ખરામ નજર કરે, ત્યારે દુનિયામા બાકી શું રહે ?

રાજસિંહ--મુક્તા ! હું તારી પાસે ધર્મનો ઉપદેશ સાંભળવા નથી આવ્યો તારા પિતા પોતાની મરજીથીજ અને તારો હાથ સોંપવા ઇચ્છે છે મારી ખુશીમાં આવે તેમ તારા તરફ વર્તવાનો અને સંપૂર્ણ અધિકાર છે

મુક્તા--રાજકુમાર ! તમે ભુલો છો તમારી ખુશી તમારા રાજ્યમાજ અજમાવે અહીં તમારી ખુશી નાખુશી કામ નહિ આવે હું મારા નિશ્ચય ઉપર પ્રાણુત્પત્તિ ત દહ રહીશ

રાજસિંહ--મુક્તા ! હઠીલા ન થા આવ મને બેઠ મારી આસાને શરણે થા મારા બોલને ઝીલી લે તારું હૃદય મારા હૃદય સાથે જોડી મુખી થા.

મુક્તા--રાજસિંહ ! હજી પણ ફરીથી કહું છું કે માનમા રહો. તમારા મુખમાથી નીકળતા જેરી બોલને અટકાવો જો કે હું નિરાધાર છું, છતાં પણ મારું શીયળ સાચવવાની મારામા શક્તિ છે મારા તરફ સઘળી માનવજાત દયાહીન બની છે તો મારો આધાર એક પરમાત્મા પર રાખીશ તમે સત્વર અહીંથી ચાલ્યા જાઓ તમને જોઈ મારા શરીરમાં આગના સોલા સળગી રહ્યા છે અને સતાવ્યા સિવાય આ સ્થાન છોડી ચાલ્યા જાઓ જાઓ, મહારો નિશ્ચય સાંભળો,

આકાશમા રવિ એક છે ને સિંહની ગતિ એક છે,  
છે વચન નરનું એક, તેમજ નારની રતિ એક છે  
વિશ્વાસ મારો એક છે, કિરતાર મારો એક છે,  
તેવીજ રીતે નારનો સત્તારમાં પતિ એક છે  
નારી સતી ધનમાલની પરવા જરી કરતી નથી,  
જે વરી એકજ નાથને તે અન્યને વરતી નથી

હજાર ધધજની બાલની ટોપી સફાઈમા સુ દર છે

રાજસિંહ—અરે દિવાની બાળા ! જેમ જેમ તને હું પ્રેમથી બોલાવું છું તેમ તેમ તું વધારે દુરાગ્રહી થાય છે હવે હું આજ તને સાફ બચાવું છું, કે આજે તારે મારી સાથે લગ્ન કરવાં પડશે જો સીધી રીતે નહિ માને તો બજારે તીર્થે અવશ્ય આજે તારે મને બેટવું પડશે આવ, પ્રિયા ! આવ, મને ભેટી મારા બખ્ખમી થયેલા હૃદયને શાન્તિ આપ મુક્તા ! હું પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહું છું કે આજ પછી તારા સિવાય બીજા કોઈ પણ સુદરીને હું ચ્હાઉંશ નહિ મારા પર વિશ્વાસ રાખ હું તને અતુલનીય વૈભવવિલાસમા રાખીશ

મુક્તા—રાજકુમાર ! આ માટે હઠ કરો છો ? મારી આશા તમે તો શું પણ દેવ કે દાનવ પણ હવે કરી શકે તેમ નથી કારણ મેં મારું હૃદય અમૃત્ય કિંમતે વેચી નાખ્યું છે મારા હૃદય પર મારો હવે હક્ક નથી મારું હૃદય મેં એ કિંમતમાં વેચ્યું છે કે જે કિંમત તમારી રાજવંશનીમા તો શું પણ સ્વર્ગમાં વસતા દેવો પાસે પણ નથી

રાજસિંહ—તારા વેચાયેલા હૃદયનો માલિક શું મારા કરતાં પણ અમીર છે ?

મુક્તા—અમીર નહિ, પણ બીખારી ફકીર છે, ફકીર છે, છતાં અમીરનો પણ અમીર છે

રાજસિંહ—તે કોણ છે ?

મુક્તા—મહેન્દ્રકુમાર જેના ઉપર તમેએ હું ખુબા હું મરે તોડી પાડ્યા છે એ મહેન્દ્રકુમારજી મારા પ્રિયતમ છે મારા તનમનના માલિક છે તેમના શુદ્ધ અમૃતમય પ્રેમ આગળ તમારા સ્વાર્થી પ્રેમની કિંમત હું એક કોડીની પણ આંકી શકતી નથી તમે રાજકુમાર છો, છતાં પણ એ મરતફકીર મહેન્દ્રકુમારના બેઠા ઉપાડવા યોગ્ય પણ તમને હું લેખતી નથી

રાજસિંહ—શું એ બીખારી મહેન્દ્રને તું ચ્હાય છે ?

મુક્તા—એ બીખારી નથી તેમની પાસે પ્રેમનો અમૃત્ય ખગ્ગનો છે

ફકર બધાંની ટોપીઓ આખા દિ દુસ્થાનમાં પ્રસરી રહી છે

રાજસિંહ—મુક્તા ! આગમાં ઘી હોમાય છે થુ કરે ? અને તારા પર દયા આવે છે, નહિ તો હમણાં જ તને બતાવી આપત કે આ અપમાનનો બદલો કેવો મળે છે ?

મુક્તા—હવસના સુધામ ! તારા જેવા વિષયથી અધિ બનેલા કાણ-ચાનચ-ચ રક્ષસી રાજના દિલમાં દયા હોય જ્ઞાની ? દયા શી ચીજ છે તે તું જાણે છે ? દયા નામ ઉચ્ચારવાનો તને હક્ક શો છે ?

રાજસિંહ—હુ બીજી વાત સાંભળવા નથી ઇચ્છતો. હુ એકજ વાત ઇચ્છુ છું કે મારી સત્તાને આધીન તારે થવું જ પડશે. આ ઘર તજી તારે સદાને માટે મારે ત્યાં રહેવું જ પડશે.

મુક્તા—પ્રાણોત્તે પશુ હુ તારી આ દુરાકાંક્ષા—પાપી ઇચ્છા પૂર્ણ નહિ થવા દઉં.

રાજસિંહ—ગાવંડ બાળા ! જોઈલે કે હવે તારા કેવા હાલ થાય છે ! જે મહેન્દ્રને તું મદાય છે તે મહેન્દ્રને કાલે સૂર્યાસ્ત થતાં પહેલા તારી નબરની સામે આ દુનિયામાંથી સદાને માટે વિદાય કરી દઈશ. મેં દયાની ખાતર તેને કારાગૃહમાં જવતો પૂરી રાખ્યો છે, પણ હવે તો તારી સામે તેનું મસ્તક ધડથી જુદું કરી નાખી ઠોકરે ઉડાવવામાં આવશે.

મુક્તા—થુ મદાર પ્રિયતમ તારા કારાગૃહમાં છે ? પ્રભુ ! પ્રભુ ! આ હુ થુ સાંભળુ છું ? થુ મારા પ્રિયતમ જીવની જાયામાં ? થુ સિંહ જીયા-બના બદીખાનામાં ?

રાજસિંહ—હા, તે મારા કારાગૃહમાં છે અને તને પણ અત્યારે ત્યાં જ લઈ જવામાં આવશે. તારી સામે તેની ગરદન કાપી હું તને બેટ આપીશ.

એટલું કહી રાજકુમાર બહાર ગયો. બહાર ઉભેલા સુધાબરાય તથા સિપાઈઓને બોલાવી મુક્તાને બાંધી સાથે લેવાની તેણે આજ્ઞા કરી.

---

હક્કર સધસની ટોપીએ પ જળબમાં પણ પુરતા પ્રમાણમાં પ્રવેશ કર્યો છે.



બહાદુર મુક્તા ઉઠા વિચારમાં પડી ગઈ હતે શુ કરવું એ તે વિચારવા લાગી “શુ મહેન્દ્ર કારાગૃહમાં જ હશે ? મારા પ્રિયતમ કેટલું બધું હું ખસડન કરતા હશે ? પ્રાણેશ્વર ! હું તમારી પાસે આવીશ તમારો દેહ પડતા મારા દેહને તેની સાથે મેળવી દેશશ આ અવતાર આપણે માટે હું ખચ ખચ બની રહ્યો છે તો પરમાત્માના ધામમાં જવું એ બંનેને માટે યોગ્ય છે અરે ! આપણું બંને નિરાધાર થયા મારે તો તમારો આશ્રય છે પણ તમને તો પરમાત્મા સિવાય કોઈનો આશ્રય નથી ”

શુલાબરાય સિપાહીને લઈ ભરમા દાખલ થયે ને મુક્તા તરફ આગળી કરી કહેવા લાગ્યો — “સિપાહીઓ ! આ છોકરીને આપણી સાથે લઈ ચાલો.” સિપાહીઓ આગળ વધવા જતા હતા એટલે મુક્તા બોલી — “અબરફાર ! બે એક પણ પગલું આગળ લયું છે તો ! હું ખુશીયાં તમારી સાથે આવું છું હવે સ્કળ સ્થાન મારે મન સરખા છે અહીં રહેવા કરતાં તો ત્યાં આવવામાં જ લાભ છે, કે જેથી હું મારા પ્રિયતમના દર્શન કરી શકું ”

એટલું કહી મુક્તા ધરમાંથી બહાર નીકળી

રાજસિંહ પણ વિચાર કરવા લાગ્યો — “મુક્તા હવે સમજી ગઈ જણાય છે.” પણ એ મૂખને શી ખબર કે મુક્તા તો મહેન્દ્રના દર્શન કરવા માટે જ તેની સાથે જતી હતી સર્વ બહાર જઈ ઘેઠા પર સ્વાર થઈ ચંદ્રપ્રભાના ધર તરફ રવાના થયા




---

મીલે ! આશીસો ! તથા બીજા મોટા કારખાના ધરાવનારાઓએ પોતાના સ્ટાફને માટે ૩ ૧૧-૨-૨૧૧ તથા ૩ ૩ ના સેલની ટોપીઓ અપાવવા સુકવું નહિ કારણ કે ૨૨ સ્ત્રી, ૨વી, અને શુધવારે મનામનો આનંસ છે

પ્રકરણ ૧૦ મું

છછેડાયેલી જેરી નાગણ

તુલ્યન્તિ મોજને વિપ્રા મયુરા ઘન ગર્જિતે ।

સાઘવ પર સપત્તૌ સ્વલાઃ પર વિપત્તિષુ ॥

બોજન વેળાએ બ્રાહ્મણ સતુષ્ટ થાય છે, વર્ષાદિની ગર્જના સાંભળી મોર આનંદમાં ડોલે છે, બીજને સુખ તથા સપત્તિ મળતી જોઈ સત પુરૂષ પ્રસન્ન થાય છે પણ દુષ્ટ પુરૂષ તો બીજને દુઃખી થતા જોઈ આનંદ પામે છે

“ જમ સુખી પોતે સુખી નિજ અતરે જે રહાય છે  
પર જન તણુ હિત જોઇને, જે હૃદયમાં હરખાય છે,  
સાધુ પુરૂષ તો તેજ છે, જે જીવહિત ધ્યાને ધરે,  
કૂર પાપી તેને જણવા નિર્દોષના જીવ જે હરે ’

**ખા** વળેને તોડવાથી કાઢા વાગે છે, પણ ગુલાબ પુષ્પ તોડવાથી સુગંધ આવે છે મોટા થયા તેથી શું ? તાડતું વૃક્ષ લખાઈમા ધણુ મોટું ગણાય છે, છતાં તે શીતળ જાયા આપતું નથી સર્જન પુરૂષો ગુલાબ જેવા છે, દુષ્ટ પુરૂષો બાનળ જેવા છે, દ્રાપદીના વસ્ત્ર ખેંચાતાં જોઈ દુઃખાસન તથા દુર્યોધન હરખાયા, પણ બીજમ તથા વિદુર દુઃખાયા સ્વાયંભૂ અધ બનેલા મનુષ્યો સારા અને નરસાનો બેદ જુલી જઈ ફક્ત ક્ષણિક સુખ માટે એવા દગાવાળ અને ભય કર પાપ કર્મો કરે છે કે જેની હકીકત સાબળતા હૃદયમાંથી હામની ખૂમ અનાયાસે નીકળી પડે છે

સૂચિત શવાની તૈયારી હતી એવામા રાજસિંહની સ્વારી ચંદ્રપ્રભાના નિવાસસ્થળ નિકટ જઈ પહોંચી તેણે ચંદ્રપ્રભાનું સંગીત સાંભળ્યું હતું, જેથી તેને સ્વયં ઉપજ્યો કે ચંદ્રપ્રભાએ કેવું દિલ રંજન કરવા સંગીત

---

હજાર બધસંની ટાપીઓ ગુજરાત તથા કાઠીયાવાડમાં પ્રસિદ્ધ થઈ ચુકી છે.

લલકાયું હશે ? ચદ્રપ્રભાએ આ વખતે બારીમાં જોયું તો રાજસિંહ આવતો જણાયો. હજી સુધી મહેન્દ્ર શુદ્ધિમાં ન હતા માટે ચદ્રપ્રભા તેને ઉઠાડવા લાગી અને બોલી કે, “ઉઠો, મહેન્દ્રકુમાર ! ઉઠો. તમારો શત્રુ અહીં આવતો જણાય છે તમે શુદ્ધિમાં આવો અને સત્વર કોઈ સ્થળે છુપાઈ જાઓ. આ સમય લેશ માત્ર હીલ કરવાનો નથી તમારો જીવ જોખમમાં ન આવે માટે હું તમોને સોગમ આપી કહું છું કે એક પણ શબ્દનો ઉચ્ચાર ન કરતાં બહાર અદર ચાલ્યા જાઓ” મહેન્દ્ર હવે શુદ્ધિમાં આવ્યો હતો. ચદ્રપ્રભાએ તેને ધણુ સમજાવ્યો, છતાં તે ત્યાંથી મિલકુલ ખસ્યો નહિ એટલામા રાજસિંહની સ્વારી ચદ્રપ્રભાના ઘર પાસે આવી પહોંચી ચદ્રપ્રભાએ બારી પાસેથી બરાબર જોયું તો તેણે રાજસિંહની સાથે એક રાજકુવરી જોઈ તેણે વિચાર્યું, “રાજસિંહ શા માટે તેને અહીં લાવ્યો હશે ? હા-હા, હું સમજી મને તે અહીં જેમ ફસાવીને લાવ્યો છે તેમ તેને પણ લાવ્યો હશે ! મને મહારાણી બનાવવાની અનેક આશાઓ આપી હુઆપથી અહીં લાવ્યો છે તેમ તેને પણ લાવેલો હોવા જોઈએ” પુન તે નિરખીને જોના લાગી તો રાજસિંહ કારાગૃહ તરફ જતો જણાયો ચદ્રપ્રભા વિચાર કરવા લાગી, “કાણુ જાણે એ નીચ કામાધે કેટલીયે રાજકુવરીઓના કાવ બગાડ્યા હશે ? તેની વિષયલ પરતા અમર્યાદિત છે હવે હું પણ તેને બરાબર બતાવી આપીશ કે નિર્દોષ સ્ત્રીઓને કલકિત કરવાથી કેટલુ બધું દુઃખ સહન કરવું પડે છે !”

થોડી વારમા રાજસિંહ કારાગૃહ પાસે જઈ પહોંચ્યો તો મહેન્દ્ર ત્યાં જોવામા આવ્યો નહિ વળી પહેરા ઉપરના સિપાહીઓ પણ દેખાતા ન હતા, જેથી રાજસિંહ ગુલાબરામ પ્રત્યે કહેવા લાગ્યો—“ગુલાબરામ ! મહેન્દ્ર નાસી ગયો હોય તેમ જણાય છે !”

ગુલાબરામ—એ તો પ્રથમથીજ મેં આપને કહ્યું હતું કે તેને જીવતો રહેવા દેવો એ હાનિકારક છે, છતાં આપના ખ્યાનમા ન આવ્યું તેમાં હું શું કરું ?

‘સત્યતા’ એજ ઠીકર અધિકારનો મુદ્રાલેખ છે.

રાજસિંહ—છટકીને તે ક્યા જનાર છે ? પહેરા ઉપરના સિપાહીઓએ તેની પુઠ પકડી હોય એમ જણાય છે તેઓ હમણાં પકડીને તેને હાજર કરશે ત્યાં સુધી મુક્તાને આ કારાગૃહમાં કેદ કરી રાખે.

આ આરા સ્થાનતાજ મુક્તા સ્વેચ્છાપૂર્વક એ કારાગૃહમાં જઈ બેઠી રાજસિંહ તેની આવી અડગ હિમ્મત અને ધર્મ જોઈ પણ આશ્ચર્ય પામ્યો તેણે પોતાના મનમાં વિચાર્યું, “ ખરેખર, જો આવી વીર નારી મહારી પ્રિયતમા થાય તોજ જી દગી સફળ થાય ” આમ ધારી પુનઃ વિચાર્યું, “ એ હીલી બાળાને સમજવવાનું કામ શાન્તાને સોંપુ જરૂર તે મુક્તાને સમજાવી મારા તરફ તેનું મન લલચાવશે ” હવે રાજસિંહ અદ્રપ્રભાના ધર તરફ સ્વાના થયો કારાગૃહમાં મુક્તા પણ ઉડા વિચારમાં પડી કે, “ શું મહેન્દ્રકુમાર અહીંથી નાસી છુટ્યા ? રાજસિંહે મને હારમાવી તો નહિ હોય ? શું વહાલા મહેન્દ્રકુમાર સાથે મારૂં પુનર્મિલન નહિ થાય ? તેમના પવિત્ર મુખનાં દર્શન હું નહિ પામું ? શું પરમાત્મા એવો નિર્દય બનશે ? મહેન્દ્ર કુમારને મળવા શત્રુની હાયામાં હું અહીં આવી છું, છતાં આ અભાગિની મુક્તા તેમના દર્શન તો નજ પામી ખેર ! પ્રભુ કહે તે સારા માટે તેઓ નાસી છુટ્યા તે ઠીકજ થયું છે, નહિ તો જરૂર રાજસિંહ તેમને મારી હાજરીમાં વિશેષ દુખી કરત મારૂં તો અહીં ગમે તે શાઓ, પણ પ્રભુ તેમનું રક્ષણ કરે. જો કે રાજસિંહની તાકત ન હતી કે મને બળાત્કારથી અહીં લઈ આવે, પણ હું તો મારી પુત્રીથી પ્રિયતમ મહેન્દ્રકુમારના દર્શન કરવાની ઇચ્છાથી અહીં આવી છું તેઓ જે દિવસથી મને છોડી ગયા છે તે દિવસથી મારા શરીરમાં દુખનો અગ્નિ પેદા થયો છે બોજન મને જેર સમાન બાસે છે નિદ્રા મને વેરણ જણાય છે રાત્રિના સ્વપ્નમાં પણ હું તેમનું નિર્દોષ મુખ જોઉં છું હું દિન રાત તેમના વિયોગે આંખમાંથી આસુઓ સારૂં છું મારા આ દારૂં છું દુખની વાત હું કોને કહું ? મારૂં દુખ જોઈ નિહાર હૃદયના પિતાને પણ દયા ન આવી તેમના હૃદયમાં તો

ઠંડર અધર્મની બે મસોર ટોપી ટકાઉમાં મળ્યુંત છે

રાજલોભનો કીડો પેઠેલો છે પ્રિયતમ સાથે જે વખતે બગીચામાં હું ફરતી હતી તે વખતે બધાં પુષ્પો ફેટલા સુદર લાગતાં હતાં ? પણ એજ પુષ્પો પ્રિયતમનો વિશેષ થયા પછી મને અમારા માફક જણાય છે પ્રિયતમ ! તમને જોઈને જોડો ખુશ થઈ ડાલતા હતાં તે મને જોઈને અમારા લાગ્યા છે જે શુભાખ્યાં પુષ્પો લાલ રંગ ધારણ કરતા હતા, તે સ્વામ રંગ ધારણ કરવા લાગ્યા છે તમારા ગયા પછી મહે કદાપિ પુષ્પને સ્પર્શ કર્યો નથી”

આટલું કહેતા મુકતાની આંખમાંથી અશ્રુભિન્નુની ધારા વહેવા લાગી

આ વખતે રાજસિંહ પણ ચંદ્રપ્રભાના ધરનીચે આવી પહોંચ્યો ચંદ્રપ્રભા તેને જોઈ ગભરાઈ તેણે મહેન્દ્રને કાલાવાલા કરી જણાવ્યું કે, “આ સમયે તમે બચ કર સકટમાં છો તમારો અનુ ઉપર આવે છે માટે તમે જલ્દી અહીંથી છુપાઈ જાઓ”

આવી રીતે મહેન્દ્રને વિનવણી કરી ચંદ્રપ્રભા તેને અદરના ખડમાં લઈ ગઈ અને બહારથી દાર બંધ કરી દીધા

એટલામાં રાજસિંહ પણ ઉપર ચઢી આવ્યો તેણે મહેન્દ્રને છુપાતા જોયો, પણ ચિત્તને કામૂમાં રાખી આ સમયે તે જ્ઞાન્ત ચિત્તે વિરામાસન ઉપર બેઠો ચંદ્રપ્રભા ચિંતાતુર બની દિવાનખાનામાં આમથી તેમ આંટા મારતી હતી

રાજસિંહ—ચંદ્રપ્રભા ! આજે તો તું કંઈ નવીનજ વિચારમાં જણાય છે ? દરથીજ મને તારા સંગીતમાં અજબ માધુર્ય જણાયું છે તું તારા આજનું સંગીત કોને સંભળાવતી હતી ?

ચંદ્રપ્રભા—હું મારા આજનું સંગીત મારા દિલના માલિકને સંભળાવતી હતી

રાજસિંહ—ચંદ્રપ્રભા ! મને આ છે કે આ ભુવનમાં કોઈ નવીન મનુષ્યનું આવનન થયું છે

---

મોટા મોટા શહેરમાં એજન્સીઓ આવવામાં આવતી

ચંદ્રપ્રભા—તમને આવો પ્રેમન પૂછવાનો શો હક્ક છે ?

રાજસિંહ—ચંદ્રપ્રભા ! હવે આગમા ઘી હોમાય છે

ચંદ્રપ્રભા—મને તેની ચિંતા નથી હવે હું તમારો લેશ માત્ર પશુ  
ભય રાખવાની નથી

રાજસિંહ—ચંદ્રપ્રભા ! તારા બોલે બોલ પર મારો કોધ ઉસ્કેરાય છે

ચંદ્રપ્રભા—હું તમારા જેવા પાપીઓના કોષને ગળુકારતી નથી

રાજસિંહ—બેવકા ઓરત ! મારા રસ્તામા આડે ન આવ આ  
ધરમા મારો શત્રુ હોય તેમ મને જણાય છે માટે મેં તને તારા પ્રાણુની  
પરવાહ હોય તો સત્વર દૂર થા

ચંદ્રપ્રભા—તો હું પશુ તમોને ચેતાવું છું કે મેં તમોને તમારા  
પ્રાણુની પરવાહ હોય તો આ ક્ષણેજ અહીંથી નાસી જાઓ

રાજસિંહ—દુષ્ટ પાપિણી ! હું કાળો નાગ છું

ચંદ્રપ્રભા—પશુ આ નાગણુ તમારા કરતાં વિશેષ ભય કર અને ઝેરી છે

રાજસિંહ—પ્રભા ! યાદ રાખજે કે હું વિક્રેલ વાધ છું

ચંદ્રપ્રભા—પરંતુ તમારા જેવા વાધ કરતાં આ સિંહણુ વિશેષ  
ઝનુની છે

રાજસિંહ—પ્રભા ! તું દિવાની બની ગઇ છે

ચંદ્રપ્રભા—હા-હા, હું દિવાની બની ગઇ છું, પશુ તે અત્યારથી  
નહિ, જ્યારથી મારા સ્વામીને ત્યારથી તે માફ હરણુ કર્યું છે ત્યારથી  
હવે તારા પાપી કૃત્યો બેઠ હું વધારે દિવાની બની છું રાજસિંહ ! હવે  
મને તું આગળની ચંદ્રપ્રભા ન સમજાશ, પશુ હવે તો હું ઝેરી નાગણુ  
બની છું મેં વધારે છછેડીશ તો કશ કરીશ નીચ ! મિત્રદ્રોહી ! આજ

---

એજન્સીની શરતો મંજૂરવાથી પુરી પાડવામા આવશે

દિન સુધી હું વખત વિચારીનેજ શાન્ત રહી હતી હવે મ્હારી સધળી શાન્તિ કોષના રૂપમાં ફેરવાઇ ગઇ છે

“મીઠી વીણુના બોલ પર, નાગણુ પ્રથમ લલચાય છે,  
મોઢી વીણુના સુર પર, તે વાદીને વશ થાય છે,  
સુર બધ પડતાં તે પુન નિજ રૂપ ભાવ પ્રકાશતી,  
બધન મહીથી મુક્ત થાવા પ્રાણુ સુદા ત્યાગતી ”

કોષના આવેશમાં આવેલી ચદ્રપ્રભાએ આ સમયે મહા ભય કરી વક્રાળ રૂપ ધારણ કર્યું હતું તેની કોષથી લાભચોળ બનેલી મુખાકૃતિ પરથી તે હમણાજ જાણે કે, રાજસિ હતું પુન કરશે એમ જણાતું હતું તેના હાથમાંનો તમચો કોષનું જાણે હમણાં લોહી પીશે એવો સ્પષ્ટ ભાસ થતો હતો તેનું આવું ચરણી સ્વરૂપ જોઇ રાજસિ હ દિગ્મૂઢ બની ગયો. પહેલાં તેણે કદાપિ ચદ્રપ્રભાને આવા ભય કર વેશમાં દીઠી ન હતી તે ધ્રુજવા જાગ્યો રાજસિ હ પોતાનાથી ડરે છે એવું જાણવામાં આવતાં ચદ્રપ્રભાએ કહ્યું - “રાજસિ હ ! ગભરાઇશ નહિ આજે તારૂં પુન કંઠવાની મારી લેશ માત્ર ઇચ્છા નથી તારૂં પુન હું એવી જગ્યાએ કરીશ કે જ્યાં હજારો મનુષ્યોની મેદની મળી હશે આજે તારો વાકો વાળ પશુ હું કરનાર નથી તારૂં સ્વામ મુખ મારી નજર આગળથી હમણાં હમણાં દૂર કરે જ, આ સમયે તો તને જીવતદાન આપુ છું ”

આમ કહી ચદ્રપ્રભાએ કોષાવેશમાં તમચાના બધા બાર હવામાં કર્યા શુલાબરાય આ અવાજ સાંભળી તરત ઉપર આવ્યો ચદ્રપ્રભાનું ઝનુની સ્વરૂપ જોતા તેના હાર્જાઝ ગગડી ગયા આ સ્થળે વધારે વખત રહેવું, એ ભય કર જોખમ છે એવું તેણે રાજસિ હને સત્તામાં જણાવ્યું તત્કાળ બન્ને ત્યાંથી નાસી છુટ્યા

એટલામાં બે ઘોડેસવાર આવ્યા તેઓમાંના એકે નમન કરી રાજસિ હના હાથમાં એક પત્રિકા મુકી પત્રિકા મહારાજની લખેલી હતી તથા

અમારા એજન્ટો પાસેથી અમારી ટોપીઓ કીકાપત ભાવે મળશે

તેમા રાજસિંહને સત્વર પોતાની પાસે આવવા વિષે લખ્યું હતું. પત્રિકા વાંચ્યા પછી રાજસિંહે રાજ્ય તરફ જવા નિશ્ચય કર્યો. પણ મુક્તાની વાત શાદ આવતાં તે વિચારમાં પડ્યો. થોડી વાર પછી તેણે ગુલાબરાયને ઉદ્દેશીને કહ્યું - “ ગુલાબરાય ! શાન્તા ક્યા છે ? તેને મારી પાસે બોલાવો. ”

ગુલાબરાય—કુમાર ! તે અહીં સામેજ છે

આમ કહી વિના વિલંબે તે શાન્તાને બોલાવી બાળ્યો.

શાન્તા રાજસિંહને નમન કરી ઉભી રહી રાજસિંહે તેને ઉદ્દેશી કહ્યું - “ શાન્તા ! આજે તને એક કામ સોંપવાનું છે મને ખાતરી છે કે મારે એ કામ જરૂર તું પૂર્ણ કરીશ ”

શાન્તા—કુમારશ્રી, આપ જે કામ મને સોંપશે તે જીવના જોખમે પણ હું પૂર્ણ કરીશ

રાજસિંહ—તેનું ઇનામ તને ઘણું સારું મળશે જે સાંભળ, જે બાળા સાથે હું લગ્ન કરનાર છું તેને મેં સામેના કારાગૃહમાં પુરી છે તું ગમે તે પ્રયત્ન તેનું દિલ મારા તરફ લવચાવવાનો પ્રયત્ન કરજે તેના સહવાસમા રાત દિવસ રહી તેનું મન રીઝવજે જરૂરી કાર્ય પ્રસંગે હમણાં હું રાજ્ય તરફ જાઉં છું, ત્યાંથી પુનઃ સત્વર પાછો આવી પહોંચીશ કહે જોખમ્યે કે આ કાર્ય ત્હારાથી થઈ શકશે ?

શાન્તા—કુમાર ! આપ બોલકર રહો. આપે ફરમાવેલું કામ બજાવવા હું મુક્તા તરફજ અહીંથી જાઉં છું

આમ કહી શાન્તા ચાલતી થઈ

રાજસિંહ જતા જતા ગુલાબરાયને જણાવ્યું કે, “તારે હવે અહીંજ રહેવાનું છે આપણી આગળની ગોઠવણ પ્રમાણે બે ચાર દિવસમા ઠોઠ પણ માણસનું ખુન કરી તે ખુનનો આરોપ મહેન્દ્ર પર મેલી, તેને પકડી તરતજ

અમારી ટાપીઓ ખરીદતી વખતે મોર જાય તપાસીને ખાસ ખરીદ કરજે



રાજ્ય દરબારમાં આવવું યાદ રાખજે કે આ કામ તારે સાવધાનતાથી કરવાનું છે જો હું અહીં રહીશ અને ખુન થશે તો પિતાશ્રી મારા ઉપર શકા લાવશે કે મહેન્દ્ર પર આ ખોટું આજ્ઞા ચઢાવવા રાજસિંહે તરકટ રચ્યું છે. પણ જો હું ત્યાં હાજર તો પિતાશ્રીને પણ મારા પર શક દેહ નહિ આવે વળી હું ત્યાં હાજર તો આ ખુન બદલ મહેન્દ્રને મૃત્યુની સજા અપાવી શકીશ

આમ કહી રાજસિંહ ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો.

રાજસિંહના ગયા પછી ગુલાબરાય તથા શાન્તા બન્ને એકાતમાં બેઠાં શાન્તાએ ગુલાબરાયને કહ્યું —“ ગુલાબરાય ! હાલ તો તમે બહુ ખટખટમાં પડ્યા છો. શું મને યાદ કરવાનો પ્રસંગ પણ તમને મળતો નથી ? ”

ગુલાબરાય—શાન્તા ! આ શું બોલે છે ? તારા જેવી પ્રિયતમાને છુલ્લી જવાબ ? તું તો મારા હૈયાનો હાર છે ? જીવન પર્યાંત હું તને છુલ્લી શકનાર નથી

શાન્તા—જાઓ-જાઓ, ખાલી ન બનાવો સ્વાધીનીજ પ્રીતિ આખી કુનિયામાં ચાલી રહી છે તમે પણ સ્વાધીની છો હોં !

આમ કહી શાન્તાએ ગુલાબરાયના ગાલપર ધીમેથી પ્રેમસૂચક ચીપડ મારી

ગુલાબરાય—શાન્તા ! તારી મનમોહક સૂતિએ મહેને દિવાનો કેમ બનાવ્યો છે તે તું કહીશ ?

શાન્તા—હવે ખાલી બનાવવાની વાત જવા લો મારે મુક્તાબાની સારવારમાં જવાનું છે

ગુલાબરાય—શા માટે ?

શાન્તા—મુક્તાબાની પ્રીતિ રાજસિંહ તરફ આકર્ષવા માટે

---

જામારે ત્યાં મળતી ટોપીઓના નામ.

ગુલાબરાય—તુ સહુનાં કાર્ય કરે છે, પણ મારું કાર્ય શા માટે કરતી નથી ?

શાન્તા—ફરમાવો તમારું કાર્ય કરવાને પણ આ શાન્તા ખડે પગે તૈયાર છે

ગુલાબરાય—જો સાબળ આપણે એક માણસને આ સ સારમંથી સદાને માટે વિદાય કરવાનો છે, સમજ કે ?

શાન્તા—ના, હું બિલકુલ ન સમજી વિદાય કરવો છે એટલે શું ?

ગુલાબરાય—એટલે એ મનુષ્યને પરલોકનો અવાસી બનવા જઠનમનો બુસાફર બનાવી દેવો છે

શાન્તા—હા, સમજી પરલોકનું અવાસી નહિ પરંતુ પ્રેમનું અવાસી કરવું છે એ વાત રાજસિંહજી મહારાજ બરાબર સ્વીકારવાડી ગયા છે મુક્તાનું જીવન હરો લક્ષ્મી તે જીવન તેમને સોંપી દેવાનું કામ મારે બજાવવાનું છે મારે ! એમાં તે શી મોટી વાત છે !

ગુલાબરાય—ગાડી રે ગાડી ! હજી પણ ન સમજી આપણે કેમ મનુષ્યનું જીવન હરવાનું નથી, પણ જીવન હરવાનું છે, એટલે તેનું ખૂન કરવાનું છે !

શાન્તા—પુન ! અરરરર આપ રે ! શા માટે પુન કરવું છે ? !

ગુલાબરાય—રાજકારસ્થાનની વાતમાં તુ શું સમજે ?

શાન્તા—શું નિર્દોષનું પુન કરવામાં રાજ્યની સૌભા મણાય ? શું રાજ્યમાં આવી કારસ્થાન ચાલતી હશે ?

ગુલાબરાય—આ બાબતમાં તારે પડિતાર્થ બતાવી મને સ્વીકારાવું આપવાની જરૂર નથી. તારે તો મારી વાતમાં હા એ હા બજાવવાની છે જો

આ કામ તુ ચતુરાઈની પાર પાડીશ તો તને અમૂલ્ય ધનામ આપીશ, સમજી કે ?

શાન્તા—ઠીક ચાલેો કબુલ, પણ કહો જોઈએ કે ખુન કોનું કેવી રીતે કરવાનું છે ?

ચુલાબરાય—શાન્તા ! આ બહાદુર ચુલાબસિંહ આ સમસીરથીજ ખુન કરે તેમ છે, પણ ખુન કરવું કોનું તેની કષ્ટગમ પડતી નથી તારા ખ્યાનમાં એવો કોઈ પાપિષ્ઠ મનુષ્ય છે ?

શાન્તા—હા-હા, ઠીક યાદ આવ્યું જુઓ હું રહસ્યે જ્યારે કલ્પવીશ્યુવા જાઉં છું ત્યારે એક વૃદ્ધ પુરુષ હમ્મેશ્વા થોડે દૂર ઉભો રહી અને આંખથી ધસારા કરે છે રોજ તે મને સતાવે છે, પણ હું તેના પર દ્રષ્ટિ સુદ્ધા ફેંકતી નથી તે રોજ નિસાસા નાખી ચાલ્યો જાય છે તેના દેખાવ પરથી તે કોઈ સોદાગર હોય એમ જણાય છે તમારી મરજી હોય તો કાલે બેની સાથે હું તમારી મુલાકાત કરાવી આપું.

ચુલાબરાય—જો કાલે તુ મને તેની મુલાકાત કરાવી આવે તો હું તેને સદાને માટે યમદૂતને સ્વાધીન કરી દઉં પછી તે તારી સામે ધસારા કરતો બધ થશે, આપણું ધાયુ' કામ થશે, અને આપણને રાજસિંહ પાસેથી મોટામાં મોટું ધનામ મળશે અને એક કાંકરે એ પક્ષી મરશે.

શાન્તા—ના-ના, મારે રાજસિંહની પાસેથી ધનામ નથી જોઈતું, મારે તો તમારી પાસેથી ધનામ લેવાનું છે શું તમે મને ધનામ નહિ આપો ?

ચુલાબરાય—તુ તો મારા જીવનની મોહબતવતી મોહિની છે તુ આ શું બોલે છે ? તુ જો માગે તે આપવા આ રસિકવિહારી નિરતર તૈયારજ છે.

શાન્તા—હું જે માંગીશ તે તમે આપશો ? એમજ હોય તો આપો વચન.

---

જે કીમતમાં સસ્તી હોવાથી ગરીબ તથા તવગર વાપરી શકે છે

શુભાળરાય—લે આ વચન, શુ વીર નરનો ખોલ પાછો ફરનો હશે ?

શાન્તા—હાના ! એવા નિદોષ વૃદ્ધનુ ખુન કરાવી રાજસિંહજી શુ કરવા ધારે છે ?

શુભાળરાય—એ ખુનનો આરોપ મહેન્દ્ર ઉપર નાખી તેને મૃત્યુની શિક્ષા અપાવવાની છે એમ કરવાથી રાજસિંહજીના રસ્તામાંથી એક કદેા ફુશ્મન સદાને માટે દૂર થાય તેમ છે

શાન્તા—પણ નિર્દોષ મહેન્દ્ર પર આવુ તરકટ રચવાનુ કારણ તુ છે ?

શુભાળરાય—આ પ્રશ્નનો ઉત્તર હું યથાપ્રસંગે તને આપીશ શાન્તા ! રાત ઘણીજ ગઈ છે, માટે હવે તુ મુક્તા પાસે જા હુ પ્રભાતમાં તને મળીશ પાસે મળીશ

આમ કહી શાન્તા તથા શુભાળરાય એક બીજાથી છુટા પડ્યા

## પ્રકરણ ૧૧ મું

પ્રશ્નનો અજામ અને અનુચિત પ્રેમનું પરિણામ.

ગદ્ય સુવર્ણે ફલમિશ્નુવદ નાકારિ પુષ્પ સ્વલુ ચંદનસ્ય ।

વિદ્વાન્ધની મૂપતિ વીર્ષજીવીઘાતુ. પુરાકોઽપિનબુદ્ધિદોઽમૂત્ ॥

વિધાતાએ સુવર્ણમાં ગદ્ય, શેરડીમાં ફળ, ચંદનમાં પુષ્પ, વિદ્વાનને ધનવાન, તથા રાજાઓને અમર ન કર્યા તેનું કારણ શું ? શું વિધાતાને કોઈ શુદ્ધિ આપનાર સલાહકાર તે સમયે નહિ મળ્યો હોય ?

અહ્યુત લીલા ઇચ્છતી છે, માનવી ત્યાં શું કરે ?  
કાયલ બનાવી શ્યામ તોયે, કંઠમાં અમૃત ઝરે !  
શુભ પુષ્પમાં કાટા ખીજાવ્યા, કરતુરી કાળી કરી,  
ગજરાજ પર અકુશ મૂકી, અબાડી ફિર ઊપર ધરી !  
એવી લીલા વિધિએ રચી, ના કોઈથી જ કળાય છે,  
લેખો વિધાતાના નહિ, જન કોઈથી સમજાય છે

જે કુદરત આ વિશ્વની અગમ્ય ઘટમાળ ઘડી રહી છે તેની લીલા અમાધ છે, તેની કળાનો અંત નથી મહાન વિદ્વાનો ધન વિના હયરાન થાય અને કંઈક મૂખાંઓ અહળક લક્ષ્મીના જોરે મોજમગ્ન હોય છે એ શું કુદરતની અકળ લીલા નથી ? વિભિષણને રાજ્ય મળે અને હનુમાનજીને તેજ ચડે એ શું કુદરતની અકલ્પનીય કળા નથી ? ભક્તજનો દુખી થાય અને પ્રપચીના પોતાર પડે એ ભેદ શું અગમ્ય નથી ? પાત્રવ્રતા અન વસ્ત્ર વિના કંઈ પામે અને કુલટાઓ હીરા મોતીથી દેહ દીપાવે એમાં શું કુદરતની મંજીર ભૂલ નથી ? કુલીન હસ જોવી કુમારિકા નાદાનના પાંખમાં

રાજકોટ પરાગ વેકુંઠરાય છબીલદાસને ત્યાં અમારી ટાપીઓ જાળવાળી  
તથા છુટક મળશે

સપડાય અને કુલટા ધમધીર સાથે જોડાય એમાં થુ કુદરતનો ઉં  
સ કેત નથી ?

લક્ષ્મી બે પ્રકારની છે સુરી તથા આસુરી સુરી લક્ષ્મીનો માલિક તેને  
બાળખી ઉપયોગ કરે છે, પોતે તેનાથી સુખી થાય છે અને ખીજને  
ધનથી સુખી કરી શકે છે આસુરી લક્ષ્મીનો માલિક મધપુડાની મધમા  
જોડે છે મધમાખ પોતે તેનો ઉપયોગ કરતી નથી, ખીજને કરવા દેતી નર  
પણુ પારધિ અચાનક જેમ મધપુડાને લઈ જાય છે તેવી જ રીતે આસુર  
ધનનો સ્વામી તેનું સુખ લઇ શકતો નથી અનીતિ આચારી, તથા કુકર  
ધધા કરી તે પોતાની લક્ષ્મીનો તથા પોતાનો પણ નાશ કરે છે

પ્રાત કાળનો સમય હતો વ્યવસાયી મનુષ્યોનો અવરજવર ચાલુ થ  
હતો જાહેર રસ્તા પર પાણીનો છટકાવ થતો હતો સુર્યનારાયણ પા  
પોતાના કામળ પ્રકાશિત કિરણોથી રિશ્તે દેહીધ્યમાન કરતા હતા આ સમ  
શાન્તા સદાળા બેઠી થઈ અને બોલી — “મહેન મુક્તા ! હું તમારા મા  
બગીચામાંથી થોડા પુષ્પ સુટી લાવું ?”

મુક્તાએ વિરક્ત બાવથી કહ્યું — “ના મહેન, હું પુષ્પોનો ઉપયોગ કરા  
નથી”

શાન્તા — મહેન ! આમ કેમ બોલો છો ? પુષ્પો કોને ન ગમે ? પુષ્પો  
દેવને પણ પ્રિય છે

મુક્તા — હશે, પણ મારે મન તો આ સમયે તે અગાશ રૂપ છે હ  
પછી હું પુષ્પનું નામ લઇ મને હું ખીને વધારે કુપ્પ ન આપીશ

શાન્તા સમજી કે, “મુક્તાને પુષ્પ ઉપર પ્યાર નથી, હવે મારે પ  
અર્હીથી સંકેત પ્રમાણે શુલાભરાયને મળવા જવું છે, મટે મુક્તા પાસેથી કે

---

સુરતમાં મેક્સ' એમ એમ પ્રધર્ષની કુ પત્નીમાંથી અચારી  
ટોપીઓ જઘ્યાબધ તથા છુટક મળશે.

રીતે રજા મેળવવી ? ઠીક યાદ આવ્યું મુકતાને હજી સ્નાન કરાવવું છે, માટે તેની પાસે જળ લાવવાનું નિમિત્ત દર્શાવી હું ચાલી જાઉં”

આમ વિચાર કરી તેણે મુકતાને કહ્યું —“ બહેન ! હવે હું તમારા સ્નાન માટે જળ ભરી લાવવા જાઉં છું ”

આટલું કહી શાન્તા બગીચા તરફ રવાના થઈ

ગુલાબરાય તો ધણી સમયથી શાન્તાની રાહ જોતો હતો એટલામા શાન્તા તેની પાસે ઉપસ્થિત થઈ તેને જોઈ ગુલાબરાય બોલ્યો —“ શાન્તા ! પેલો વૃદ્ધ પુરૂષ આવી પહોંચ્યો છે કે ?”

શાન્તા—ના, તે હમણાં આવેા જોઈએ હવે હું બગીચામાં જાઉં છું તમે અહીં વાડની પાછળ છુપાઈ રહો.

એમ કહી શાન્તા બગીચામાં ગઈ અને પુરૂષ વીણવા લાગી ગુલાબરાય હાથમાં ખુદ્દો તલવાર લઈ ત્યાજ છુપાઈ રહ્યો હતો, એટલામા સામેથી એક યુદ્ધો પુરૂષ આવતો જણાયો શાન્તા તેને જોઈ નીચું નિહાળી પુરૂષ વીણવા લાગી યુદ્ધો બગીચા બહાર ઉભો રહ્યો અને શાન્તા તરફ એકી નજરથી જોઈ મનમાં બળકડવા લાગ્યો કે, “ આ સુ દરીને વશ કરવા હું દરરોજ અહીં આવું છું, છતાં કોઈ દિવસ તે મારા તરફ નજર સુઝા કરતી નથી પ્રભાતમાં જ્યારે બધા મનુષ્યો પ્રભુના દર્શન કરવા જાય છે ત્યારે હું તેનાં દર્શન કરવા સીધો અહીં આવું છું, છતાં તે મને ગિલ્ફુલ દાદ આપતી નથી આજે તો ઘેરથી નિકળતાં શુકન પશુ સારા થયા છે, માટે પ્રભુ આજે મારી દાદ સાલજશે ”

આ સમયે શાન્તા પશુ તે યુદ્ધો તરફ જોઈ હસવા લાગી તેને હસતી જોઈ યુદ્ધો ખુદ્દો ખુદ્દો થવા લાગ્યો, પશુ એ જાણતો નહોતો કે પરમાત્માએ તેને માટે આજે અત્યુમાર્ગનાં દ્વાર ખુલ્લાં કર્યાં હતાં શાન્તાને હસતી જોઈ તે પશુ તેને ઈશ્વારા કરવા લાગ્યો. એટલે શાન્તાએ તેના તરફ તીરછી નજર ફેંકી,

---

દીલ્લી પારસદાસ મનુલાલ કે બડાદરીબા, ત્યાંથી પશુ અમારી ટાપીઓ

જરૂરથી તથા છુટક કીફાયત બાવથી મળશે

અને ઈશ્વારથી પોતાની પામે બોલા થો છુદ્દો તરત સમજી ગયો અને જ્ઞાન્તા પાસે આવી ઉભો રહ્યો.

જ્ઞાન્તાએ કહ્યું — “આપ કોણ છો અને અહીં દરરોજ શા માટે આવો છો ?”

છુદ્દો—તમે જાણો છો, છતાં શા માટે મને પૂછો છો ? હું પ્રતિદિન પ્રાતઃકાળે દેવદર્શન છોડી તમારાં દર્શન કરવા આવું છું તમેજ ખ્યાલ કરે કે એમ હું શા માટે કરતો હોઉં ?

જ્ઞાન્તા—હું તો કંઈ પણ જાણી શકતી નથી, કે આપ આપના પનોત પગલાં અહીં શા માટે લાવો છો ?

છુદ્દો—ત્યારે હવે હું ખુલ્લું જણાવી દઉં ? અહીં બીજી કોઈ માણસ તે નથી ને ?

જ્ઞાન્તા—ના કોઈ પણ નથી આપ નિર્ભય થઈ જણાવો, પણ પ્રથમ કહો જોઈએ આપનું નામ શું છે ?

છુદ્દો—મારું નામ કલ્યાણરાય છે હું જાતે વણિક છું વેપારને અથે અહીંથી બે ગાઉ પર આવેલા શિહોરગઢમાં મારે દરરોજ જવું પડે છે એમ વખત આવશ્યક કાર્યથી મારે વહેલું ઉઠી શિહોરગઢ તરફ જવાનું હવે દિવસ જરા ચઢેલો હતો તે સમયે હું આ સ્થાન પાસેથી પસાર થતો હતો, એ પ્રસંગે તમે આ બગીચામાં પુષ્પ વીણતા હતાં હું ઉભો રહી તમને બરાબર જોવ લાગ્યો જેમ જેમ હું તમને જોતો ગયો તેમ તેમ મારા શરીરમાં નવી જીવન આવળી હોય એમ મને લાગ્યું અને તમારા સાથે વાત કરવાનું મન થયું, પણ વાત હું શી રીતે કરી શકું ? તમે પુષ્પ સુટી ચાલતા થયાં અને હું પણ નિરાશ થઈ તે દિવસે ચાલ્યો ગયો પણ તે દિવસથી હું મારો ધંધો છોડ પ્રતિદિન પ્રજ્ઞાતકાળે તમારાં દર્શન કરવા અત્રે આવું છું મારા અહેત્યાજ

અકાલા કે તાજના પેઠ ઠા કરસનદાસ ડોશાબાઈને ત્યાંથી પણ જ્ઞાન્તાએ ન્યા છુટકે કીશાયત બાવે અમારી ટોપીઓ મળશે





ਪੰਜੂ ਹੋਲ ਨੇ ਅ ਨਮ ਮਾਰੀ ਪਾਸਯਾ ਗੁ ਮਾਗਤਾ ਨੇ ਅ ਗਏ ਅ ”

੧੯-੧੦੮

## કંઈકનો અ જામ અને અનુચિત પ્રેમનુ પરિણામ ૧૦૯

તમારી સાથે આજે વાત કરવાનો અલભ્ય પ્રસંગ મને પ્રાપ્ત થયો. તમે મને બોલાવી માફ જીવન સફળ કર્યું છે

શાન્તા—અહુજા સારૂ થયું હવે તમે અહીં બેસો

કલ્યાણુરાય—પણ મને હર લાગે છે મને કોઈ જોઈ જશો તો ?

શાન્તા—અહીં આપણા બેના સિવાય બીજા કોઈ નથી, તમે અલભ્ય નહિ પણ કહો જોઈએ તમે મારી પાસેથી શું મેળવવાની ઇચ્છા રાખો છો ?

કલ્યાણુરાય—હજી પણ તમે ન સમજ્યા ? હું તમને જોઈ દિવાનો મન્યો છું આ દિવાનાને ઠેકાણું લાવવો એ તમારી ફરજ છે મને તમારા પર યા આવે છે તમે રાજકુવરી જેવાં જણાવ્યો છો, છતાં તમારા અંગ પર મેક પણ અલકાર નથી તેનું કારણ શું ? હ્યો, હું તમારા માટે સાર્યા પોતીનો મૂલ્યવાન હાર લાવ્યો છું તે તમે સ્વીકારો

શાન્તાએ તે હાર લઈ પોતાના કંઠમાં નાખ્યો અને છુટ્ટાને બનાવવા મોલી, “ વાહ વાહ ! હાર ધણી કિમતી છે શેઠ ! આ હાર તમે કયાથી મેળવ્યો ? ”

કલ્યાણુરાય—મોતીબજારમાંથી

શાન્તા—પણ રૂપિયા કયાથી કાઢ્યા ?

કલ્યાણુરાય—અરે એ શું બોલ્યા ? અમે વાણિયાલાલ બધા ધંધા કરીએ દલાલી કરીએ, વેપાર કરીએ અને હું ડી પત્રિકાની પણ ફેર-પણી કરીએ

શાન્તા—હું ડી કેને કહેવાય ?

---

નેશનલ બેંકોફર જેનું લાઇબ્રેરી તથા ફેલ્ટ ધણી ઉચી કોલેજીનીની  
હોવાથી આહકા લાભો ટાઇમ સુધી વાપરી શકે છે

કલ્યાણુરાય—બજારમાં દેખાડતાની સાથે જાળકલદારમ્ રૂપિયા ખનનન પતી જાય તેને હુંડી કહેવાય હમણાં એ માસ પહેલાં એ ઉપરા ઉપરી ત્રણ હુંડીઓ વટાવી હતી

શાન્તા—આ હુંડી કયા ગામની હતી ?

કલ્યાણુરાય—અરે ! હુંડીનું વળા ગામ હોય ? મારા ઘરમાં ત્રણ હુંડીઓ હતી જે એ બધી વટાવી

શાન્તા—તમે શું કહો છો એ હું સમજી શકતી નથી

કલ્યાણુરાય—જુઓ, હમણાંના વખતમાં નવી હુંડીનો ધ ધો ધમવોકાર ચાલે છે આ હુંડી નવીન પ્રકારની છે પેલી હુંડી આટલી તથા શરારી ગણાય છે, જ્યારે આ હુંડી દીકરીઓની વેચાય છે દશ વર્ષની હોય તો દશ હજાર, બાર હજાર—જેવો હુંડીનો વેચનાર અને જેવો હુંડીનો સ્વીકારનાર

શાન્તા—ઓ બાપ રે ! આ તો દીકરી વેચીને માલદાર થવાનો ધ ધો ! શેઠ ! તમારી યાત્રિમા કોઈ પૂછનાર નથી કે ? ન્યાતનું મહાજન આ ધ ધો ન અટકાવી શકે ?

કલ્યાણુરાય—મહાજન બહુ કરે તો દડ કરે બીજું શું કરે ? ને દડ લે છે, પણ અમે તો એમ સમજીએ છીએ કે તેને સેકડે અમુક ટકા દલાવી આપી છે અરે ! લક્ષ્મી દેખી મુનિવર ચળે તો અમ સરીખા પામરનું ગળું શું ?

શાન્તા—તમે એવી કેટલી હુંડીઓ વટાવી ?

કલ્યાણુરાય—ત્રણ હુંડીઓ

શાન્તા—એ ત્રણ હુંડીઓનું શું મળ્યું ?

---

એ ગલોર એકરટ્ટા S Y પ્લેન આ ટોપીઓની આઠકો ધણી હોસે માંગણી કરે છે તથા દેશાવરમાંથી વેચારીઓ પશુ પુર જગ્યામાં માંગણી કરે છે

કલ્યાણરાય—પહેલીના પચીસ હજાર, બીજીના અઠાર હજાર અ ત્રીજીના તો પચીસ હજારથી વધારે લેવાનો વિચાર છે, કારણ કે છોકરી સા છે હમણાંજ ફત્તેહગઢથી ફકીરચંદ ફતવાજીનું માથું આવ્યું છે તે બાવી હજાર આપે છે પણ મારે તો સત્તાવીસ હજાર લેવાના છે

જ્ઞાન્તા—આ કંપાનો આટલો બધો ભાવ વધારવાનું કારણ ?

કલ્યાણરાય—કારણ બીજું શું હોય ? ફતવાજી શેઠ પાંચઠ વર્ષન ઉંમરના છે અને અમારી કુટુંબી તો બીચારી સોળ વર્ષની નાની બાળકી છે

જ્ઞાન્તા—વાહવા ! ત્યારે તો “લાકડે માકડું” વળગાડવા જેવો ધાત્ર ધડ્યો છે પણ શેઠ હવે તમે મારી પાસેથી શી ઇચ્છા રાખો છો ?

કલ્યાણરાય—તમારા ઇશ્કની

જ્ઞાન્તા—ભૂદ્ધા થયા છતાં હજી ઇશ્ક યાદ આવે છે ?

કલ્યાણરાય—કેમ યાદ ન આવે ? હું ભૂદ્ધો હોવા છતાં મારો આત્મ તો હજી નવજીવાન છે વળી રોજ એક તોલો હું પુષ્ટિકારક શીલાજીત ખાઉં છું

જ્ઞાન્તા—શીલાજીત ખાધાથી શું થાય ?

કલ્યાણરાય—શક્તિ વધે અને અનગના જોરથી અતર રૂપસુ દરી જોને જોઈ માતેલા સાઠની માફક ઉઢાળા મારે

જ્ઞાન્તા—પણ શક્તિ વધે શું થયું ? કયા તમારી ઉંમર અને કયા મારી ઉંમર ? આપણે બન્ને સાથે ફરવા નીકળીએ તો બાપ અને દીકરી જેવો સબ્બ જણાય !

કલ્યાણરાય—એ જમાનો ગયો હવે તો બહુબીચારી જ્ઞાતિમાં આવ્યાજ સબ્બ જોડાય છે

---

બેગલોર એકસ્ટ્રા S Y હોશ ચામડું, આ ટોપી તેજ તથા પસીના સામે ટક વામા પહેલે ન બરે પુરવાર થઈ છે જેથી તે લાંબા ટાઇમ સુધી બગડતી નથી

જ્ઞાન્તા--પણુ જુદા માણસો નાની ઉમ્મરની કન્યા સાથે તેનો ભવ બગાડવા શા માટે લગ્ન કરતા હશે ?

કલ્યાણુરાય--પ્રાણીઆ વૈદે મને કહ્યું છે કે જે જુદાઓ નાની ઉમ્મરની કન્યા સાથે લગ્નનું સુખ માણે તો તેમનું આયુષ્ય વધે છે, માટેજ હું નાની ઉમ્મરની સુ દરી સાથે પ્યાર કરવા નીકળી પડ્યો છું

જ્ઞાન્તા--આપ રે ! નાખોદ જન્મે એવા પ્રાણીઆ વૈદેનું કે જે બીચારી બાળકીઓનો ભવ બગાડવા જુદાઓને એવી નીચ સલાહ આપે છે શેઠ ! ત્યારે તમે શું આયુષ્ય વધારવા માટેજ અહીં આવ્યા છો ? પધારો મોલેરા મેમાન, આજે તમારા આયુષ્યમા સદાને માટે હું વધારો કરીશ

એટલામા ગુલાબરાયે છેટેથી જુમ પાડતા કહ્યું --“ જ્ઞાન્તા ! હું પોતેજ આ વૃદ્ધના આયુષ્યમા વધારો કરી આપીશ ”

કલ્યાણુરાય--અરે જ્ઞાન્તા ! એ કેણુ બોલ્યું ?

જ્ઞાન્તા--એ તમારા આયુષ્યને વધારનાર તમારો ચમદૂત બોલ્યો એનું બોલવું સાભળી તમે ચમકશો નહિ, પ્રેમ તો શિર સાટેજ મળે છે આવો પધારો ! અને મારી યૌવનવાટિકાને લુટી તમારા આયુષ્યને વધારો

કામધ કાંડો કલ્યાણુરાય જ્ઞાન્તાને આલિંગન કરવા તૈયાર થયો, પણ અફસોસ, કલ્પ માત્રમાજ ગુલાબરાયની સમસેરથી કલ્યાણુરાયનું શિર ધડથી જુદું થઈ ગયું માણસ ધારે છે કષ્ટ અને કુદરત કરે છે કષ્ટ કલ્યાણુરાય જ્ઞાન્તાની સાથે રમણુ કરી ઉમ્મર વધારવાની પાપપૂર્ણ આજ્ઞાનું પોતાના મનમા પોષણુ કરી આવ્યો હતો, છતાં તેની બાકી રહેલી ઉમ્મર પણ અહીં પૂરી કરી તે ધજના દરબારમા ચાલ્યો ગયો તેને કયા ખખર હતી કે તેના અન્ને આવતા પહેલાંજ વિધાતાએ તેના મૃત્યુની જાળ પાથરી

રસેશીયલ M M કબોલીટીની બેગબોર ખાસ ખરીદો જે તમોને

પ્રથમ પસંદગી આપશે

હીધી હતી. ચેતો ચેતો ! પરજીના પ્રેમમાં પત ગીઆ માફક પટકાતા પામર કામાધ કાઢાઓ, ચેતો અને પરદારાને મૃત્યુનું દારૂ સમજો

કલ્યાણુરાયનું ખુન થયેલું જોઈ શાન્તા દિર્ઘમૃદ બની મધ આજ દિવસ સુધી તેણે કાઢતું પણ ખુન થતું જોયું ન હતું તેના અતરમાં આ સમયે દયાનો આવિર્ભાવ થયો હવે તે પોતાની જાતનો મનમાને મનમાં તિરસ્કાર કરવા લાગી એ વૃદ્ધ પોતાને લીધેજ મૃત્યુ પામ્યો છે એવું જાણી તેને દુઃખ થવા લાગ્યું

ગુલાબરાયે આ કાર્ય માટે શાન્તાને ધન્યવાદ આપ્યો શાન્તાએ કહ્યું - “ મને ધન્યવાદ આપી તમારાથી છુટા થઈ જવાય તેમ નથી મને આપેલું વચન તમે ભરાબર યાદ રાખજો દયો, હવે હું મુક્તા પાસે જાઉં છું ”

ગુલાબરાય વૃદ્ધ કલ્યાણુરાયના ઉપ્પુ શૌણિતથી ભીંજાયેલી સમશીર સાફ કરતો હતો એટલામાં મહેન્દ્રની શોધમાં ગયેલા સિપાહીઓ સામેથી આવતા જણાયા ગુલાબરાય તેમને જોતાજ યુમ પાડવા લાગ્યો કે, “ ખુન ! ખુન ! સિપાહીઓ, મહેન્દ્રને પકડો-તે ખુન કરી નાસી જાય છે. ”

આ યુમ સાબળી સિપાહીઓ ગુલાબરાય પાસે આવી પહોંચ્યા અને એ સ્થળે કલ્યાણુરાયના મૃતદેહને પડી રહેલો જોઈ તેઓ સહુ ચમકી ઉઠ્યા ગુલાબરાયે તેમને જણાવ્યું - “ આ મૃત દેહને મહારાજ નરેન્દ્રનાથ પાસે લઇ જાઓ અને જણાવો કે પાપાત્મા મહેન્દ્ર એક નિદોષનું ખુન કરી નાસી ગયો છે ”

સિપાહીઓના સરદારે ગભીરતાથી પૂછ્યું - “ મહારાજ અમને પૂછે કે મહેન્દ્ર શા કારણથી આ ખુન કર્યું છે તો અમારે તેમને શો ઉત્તર આપવો. ”

ગુલાબરાય-તમારે તેમને જણાવવું કે, મરનાર પાસે હીસ મોતીના ફાગીના હતા, તે લઈ લેવા માટે ખુન કરી મહેન્દ્ર નામી ગયો છે જાઓ, તમે સત્વર આ મૃતદેહને મહારાજ પાસે લઇ જાઓ હું પણ અત્પકાળમાં જાં આવી પહોંચુ છું

ખરીદો અમારી પીલ્મના કેપ

આટલુ કહી ગુલામરાય ચાલતો ગયો. ગુલામરાયના મયા પછી સિપાહીઓ મૃતદેહને લક્ષ્યપૂર્વક નિહાળવા લાગ્યા.

૧ સિપાહી—દેખો દેખો ! એ ખુન કિસકા હુવા હય, યહ ઓરત હય આ મર્દ ?

૨ સિપાહી—કયુ મીયા અ ઘે હો ? આપકુ ઇતનાભી માલુમ નહિ હય કે યહ છુટ્ટા ઔર મર્દ હય !

૩ સિપાહી—મગર ઇસકે મુખપે મુછ નહિ હન, કયા ઇસકા ચાચા મર ગયા હોગા ?

૪ સિપાહી—અરે છોડો મીયા અચરી ગાત ! અચચા સરીખા તો બોહી લગતા હય.

૫ સિપાહી—અમે દેખ તો સહી ! યહ તો અપના ગામકા કર્નાયાનીયા હય, જસને અપની બેટીકી પચ્ચીસ હજાર રૂપિયા લેકર વિકી કી થી.

૧ સિપાહી—કમ ગખ્તકા સાલેને કયા લડકીકા પચ્ચીસ હજાર રૂપિયે લીયે ? ઇસકુ પુછો તો સહી, વો રૂપિયે કીધા રખે હય ? અપનેકુ બી થોડાસા મીલ જા, તો અપના ખેડ પાર હો જાવે.

૨ સિપાહી—તુમ સન ઉલ્લુ કે પટ્ટે હો ! યહ મુદ્દા કયા જવાબ દેગે ? લ્યાનત હો અમસે વૈસે પર અમસા હરામી પચસા ઇસકા નતીજા કેસા આયા વો અપન અભી અપની આખોસે દેખ સકતે હય જો વો પચસા ખાવે, ઇસકા બી જડમૂળસે નખખોદ નીકલ જાવે.

૩ સિપાહી—મગર વો બનીયા ઇધર કાયકુ મરા ? સાલે ઇતના બી નહિ સમજ કે ખીયાબાન જગલમે કોન ઇસકી લાસકો દફનાવેગે ?

૪ સિપાહી—અભી ઇસકુ ઉઠા કર લે જાના પડેગા, ઇસકુ કિસ તરફસે ઉઠા સકેગે ?

૧ સિપાહી—ઇસમે કયા બિચાર કરતે હો ? તુમ ઉઠાવો ઇસકા શિર, મૈંય ઉઠાઉં ઇસકા મદન, ઓર મામુદમીયા ! તુમ ઉઠાવો ઉસકા પાંઉ તું કર ઇસ મુર્દેકુ લે ચલો.

૨ સિપાહી—ઇસી તરફસે લેનેમે અપનાં કપડા સખ ખુન હો જમગા

૩ સિપાહી—અખી તો છધર દેખો છધર ખુનડી બાતો ચલ રહી હય ધાસકી તરફ ઇસ જમાનેમે આદમ ગત કટા રહી હય

૪ સિપાહી—જમાનેકી બાત છોડ દો અપને ચચ્ચેકે જમાનેમે ધરકુ શીલ મારનેકા કાયદા હોતા, અખી તો બહુત રાજ્યમે મુખ પર શીલ લગાતે હય જમાનેકી બાત છોડ દો સાલે યહ છુરે જમાનેમે બદીકા ધધા જોર શૌરસે ચલ રહા હય રાજકુ તો કુછ બાતકી બાતમી બી નહિ મીલતી

૫ સિપાહી—રાજકી કસુરમે રાજ કયા કરે ? અપને નરેન્દ્રનાથ મહારાજ કીતના ભોના, ઓર પરહેજગારી રાજ હય ? કયા વો જન શકતે હય કે ઇનકે રાજ્યમે અયસા અધેરા ચલ રહા હય ઓર અપને દરબારમે એક બડા કમબખત આદમી હય !

૬ સિપાહી—અખ સખ બાત છોડ દો બદીકા ખાલા જમ ભરા જમગા તખ અમીર, ઉમરાવ, સખ બડે બડે આદમીકી બી મીટી ખરાબ હો જમગી સચ હય —

હમેશા બદલાતા હય, અયસા જમાના,  
આજ ઇસકા કલ ઉસકા જમાના,  
દીખાતા હય નૌરઝ કયા કયા જમાના !  
બહુત યાદ આતા હય પીછલા જમાના

આખી અનેક બાવા આદમના વારાની ભાગીતુડી ચાવની વાતો કરતા સિપાહીઓ કમ્પાબુસના રાખને ઉચકી ચાલતા થયા



## મકરણ ૧૨ મું

## કુંભરાતુ કારસ્થાન

વર ન રાજ્ય નકુ રાજ્ય વર ન મિત્ર ન કુમિત્ર મિત્રમ્ ॥

વર ન શિષ્યો ન કુશિષ્ય શિષ્યો વર ન દારા ન કુદાર દારા ॥

રાજ્ય ન રહે અગર ન હોય તો સારૂ, પણ ખરાખ રાજ્ય સારૂ નહિ,  
મિત્ર ન હોય એ ઠીક પણ ખરાખ મિત્ર સારો નહિ, શિષ્ય ન હોય તો કંઈ  
વાધો નહિ પણ ખરાખ શિષ્યથી સાર શો ? તેવીજ રીતે સ્ત્રી વગર વાઢા  
રહેવું એ સારૂ, પણ કુલટા અને અધર્મી સ્ત્રી મળી હોય તેમાં ફાયદો શો ?  
તેથી સુખ શું ?

સ્વચ્છ દી નૃપના રાજ્યમાં, રહેવું ગણાયે જૂલ છે,  
કુલટા મળે જે કારખી, તો જીદગાની ધૂળ છે  
મધમાખ સમ જીવન સુસી લેનાર મિત્ર અનેક છે,  
સકટ સમય શિર આપનારો, લાખમાહી એક છે

મનુષ્યો પોતાના સુખ માટે શરીર પટકી દરેક કામ કરે છે, પણ  
ખરૂં સુખ તેઓ સપાદન કરી શકતા નથી પવિત્ર પ્રેમ એજ  
મનુષ્યનો જીવનદાતા આરામ છે સ્વાર્થી પ્રેમની વ્યથવા હવસની કિમ્મત શી ?  
તેનું માન શું ? મોહ નાશ પામતાજ હવસ કિંવા પાપવાસના નાશ પામે છે  
સ્વાર્થી હવસ ઉપર મરી પીટનારા બાહ્યાતર પ્રેમીઓ પ્રેમનું ખરૂં સુખ અનુ-  
ભવી શકતા નથી યુવાન વયના કામાંધ મનુષ્યો વિશુદ્ધ પ્રેમની વ્યાખ્યા સમ-  
જ્યા સિવાય કેવળ વાસનાની તૃપ્તિ કરવાના તુચ્છ ઉદ્દેશથી બાહ્ય પ્રેમ  
દર્શાવે છે દમયંતી જ ગલે જ ગલ શ્યા માટે લટકી ? સાવિત્રી સત્યવાનનું  
અદ્વૈતાધિય જાણવા છતાં તેનેજ કેમ વરી ? અહંભાદને ઉચ્ચ પવતના

ખરીદો નમુ પાસમિન્ટ જે ગભેર

શિખર ઉપરથી કે કવા છતા તેણે પિતાનુ વચન આ માટે ન માન્યુ ? એનું નામજ વિશુદ્ધ પ્રેમ છે એ પ્રેમથીજ વિશ્વની સત્ય ધટના ચાલી રહી છે સ્વાર્થી પ્રેમ તો કામચલાઉ ભાડુતી છે ચાપરાજના શિર બદલે પોતાનુ શિર આપવા તૈયાર થનાર પહાડસિંહ સરખા કુલિન મિત્રો અધુના ક્યા છે ? સ્વાર્થી પાસે પ્રેમની કિ મતજ નથી

ચદ્રપ્રભા મહેન્દ્રપર દિવાની થઇ તેને જોતાં તે જ્ઞાન સાન લુહી ગઇ છતાં તે ખરા પ્રેમની પુખ્તરણુ હતી એમ આ સ્થળે આપણાથી ફવી રીતે કહેવાય ? નિર્દોષપર જોડુ જ્ઞાન ચઢાવી પોતાના સુખ માટે બીજા મનુષ્યનુ અહિત કરવુ તેમા વિશુદ્ધ પ્રેમ ક્યા રહ્યો ? ચદ્રપ્રભા ગમે તેટલી પ્રેમાળ છતાં તેના હૃદયમા પાપી પ્રેમનીજ ઇન્દ્રિયા હતી શુ આ પ્રેમથી એ મહેન્દ્રના મનને જીતી શકશે ? કદિ નહિ ચ પો ગમે તેજો સુવાસિક હોવા છતાં ખરા બ્રમર તેની પાસે જતોજ નથી

મધ્યાન્હ કાળનો સમય હતો પ્રચંડ તાપથી જળ, સ્થળ તથા વનમાં વિહાર કરતા પ્રાણીઓ પોતપોતાના સ્થળમાં ભરાઈ બેઠાં હતાં આ વખતે ચ દ્રપ્રભા પોતાના અવાસમાં વિચાર કરતી હતી “ રાજસિંહ ગઇ કાલે જે બાળાને કેદ કરી લાવેલો છે તે બાળા કોણુ હતો ? જ્ઞાન્તા તે બાળાની સારવારમાં છે માટે તે આ વિષયનો યથાથ પુલાસો કરી શકશે ”

આમ ધારી ચદ્રપ્રભા જ્ઞાન્તા પાસે ગઇ ચદ્રપ્રભાને જોઇ જ્ઞાન્તાએ માનપૂર્વક તેને નમન કર્યું ચદ્રપ્રભાએ મુકતાને જોતાંજ માની લીધું કે મહેન્દ્ર જેને રહાય છે તેજ આ બાળા છે મુકતા પણ ચદ્રપ્રભાના સુખ તરફ એકાગ્રદષ્ટિથી જોઇ રહી મુકતાનુ ભાવણુ જોઈ ચદ્રપ્રભા આશ્ચર્ય પામી તે પોતાના મનમા વિચાર કરવા લાગી, “ મારા કરતાં આ બાળા અત્યંત રૂપસૌંદર્યશાલિની છે, પણ તેથી મારે શુ ? મારે તો આ સમયે તેને આશ્વાસન આપી તેની હૃદય ભાવના શી છે તેજ જાણી લેવુ જોઇએ ”

આમ વિચારી ચંદ્રપ્રભા મુક્તા પ્રત્યે કહેવા લાગી.—“બહેન ! ગભરાશો નહિ. હું ખર્ચા લેમ’ ધારણ કરી પરમકૃપાળુ પ્રજ્ઞતુ સ્વરણ કરવું એ મનુષ્ય માનવો ધર્મ’ છે આપણે તો વીર ક્ષત્રિયાઓ છીએ આપણે જ્ઞા માટે મહારાણુ જોઈએ ? બહેન ! હું તમને થોડી હકીકત પૂછવા આવી છું તમે મહેને ખરો ખુલાસો કહેશો ?”

મુક્તાએ સરળ બાવથી કહ્યું —“જે પુછશો તે ખરજ કહીશ ”

ચંદ્રપ્રભા—તાર નામ શું છે તથા તને અહીં કેણુ લાવ્યું છે ?

મુક્તા—મારું નામ મુક્તા છે તથા નરાધમ નિખુર રાજસિંહ મને અત્રે લઈ આવ્યો છે

ચંદ્રપ્રભા—જ્ઞા માટે ?

મુક્તા—તે સ્વ અધી હું કંઈ જાણતી નથી

આટલું કહેતાં અભાગિની પ્રિયતમવિયોગિની મુક્તાનો કંઈ રુધાઈ મથે.

ચંદ્રપ્રભા—ન ગભરાઓ બહેન ! તમે રાજસિંહને મ્હાઓ છો ?

મુક્તા—ના, હું અત કરણપૂર્વક તેનો તિરસ્કાર કરે છું

ચંદ્રપ્રભા—હતા તમને અત્રે લાવવાનું કારણ ?

મુક્તા—બહેન ! હું અહીં બીજી આજ્ઞાએ આવી હતી તે નરાધમે મહેને જણાવ્યું કે, ‘તું જોને મ્હાય છે, તે મારા કારાગૃહમાં છે કાલે સૂર્યનો અસ્ત થતા પહેલાં તેનો ક્ષિરચ્છેદ થવાનો છે’ મેં તે વાત સાંચી માની અને મનમાં સંકલ્પ કર્યો કે પ્રાણાધિક પ્રિયતમનાં એક વખત પણ દક્ષિન થાય તો પછી આ હું ખી જીવનનો અત આણુવો

ચંદ્રપ્રભા—તમે આ વાત જ્ઞા પરથી સાંચી માની ?

મુક્તા—તેના બોલવા ઉપર હું એકદમ વિશ્વાસ મૂકુ એવી ખૂબ’ નથી, પણ એ દુષ્ટ મ્હારા પ્રિયતમને કારાગૃહમાં પૂર્યા છે એ વાત હું જાણતી હતી,

---

ડી બી માર્ક’ ન. ૨૦૦૦ ની હંગેરીયન કેપ ટકાઉમાં સરસ તથા સસ્તી છે

જેથી તેના બેલવા પરથી અહીં આવી છુ પણ મને હજી મારા હૃદયેશ્વરના દર્શન થયા નથી.

ચદ્રપ્રભા આ વાત સાંભળી મનમાં કહેવા લાગી — “બીચારી આ આળાને શી ખબર કે તે જેના દર્શનની પ્યારી છે, જેના દર્શન કરવાની કામનાથી તે દુશ્મન સાથે અત્રે આવી છે તેને તો મેં મારા અવાસમાં છુપાવી રાખ્યો છે ” આમ વિચારી પ્રકટ રીતે તેણે કહ્યું — “હીક છે ખહેન ! તમારા પ્રિયતમનું નામ શું છે ? ”

મુકતા—મહેન્દ્રકુમાર

નામ સાંભળતા ચદ્રપ્રભાના મનમાં એવો વિચાર ઉપજ્યો કે, “નહી હવે મારા પ્રેમમાં જ ગાળુ પડશે મુકતા મારા પ્રેમની હરિકાષ્ઠમાં ઉતરવા આવી છે જો હું તેને સહજ પણ ફાવવા દઇશ તો મહારે નિરાશ થવું પડશે માટે આજે મહેન્દ્રને વચનથી બાંધી તેમની પાસે પ્રેમભિક્ષા માગુ મને મુકતાની દયા આવે છે પણ લાચાર કે તે મારા રસ્તામાં કાટારૂપ છે ”

ચદ્રપ્રભાને આમ વિચારયુક્ત જોઈ મુકતા બોલી “ખહેન ! તમે કેમ વિચારમાં પડ્યા ? ”

ચદ્રપ્રભા—કંઈ નહિ, એ તો તમને હવે મારે કેવી રીતે મદદ કરવી એ વિષયનો હું વિચાર કરતી હતી ખહેન ! ધીરજ રાખજો પ્રભુ તમારે શ્રેય કરશે

આમ કહી ચદ્રપ્રભા ચાલતી થઇ

મુકતાએ વિચાર કર્યો — “મહેન્દ્રનું નામ સાંભળતા એ વીરબાળા શા માટે ચમકી ? શું તે તેમને ઝોળખતી હશે ? મને તે હો, મારે શું ? ”

ચદ્રપ્રભા પુનઃ મુકતાનાજ પાદ ધડવા લાગી — “આ વીર બાળા પર ગમે તે તરકટ રચી તેના અને મહેન્દ્રના પ્રેમમાં ખલેન પહોચાડુ તોજ હું મહેન્દ્રનો પ્યાર મેળવી શકું અરેરે મહેન્દ્રકુમાર ! તમારે માટે હું શું શું

અમારી બધાં હજેરીયનની આસ માંગણી છે

કરી રહી છું ? મુક્તાને સુખી કરવાને બદલે તેનું અહિત કરવા હું તૈયાર થઈ છું પ્રભુ ! આજે હું આ થું કરવા બેઠી છું ? મહેન્દ્રકુમાર ! તમે જાણો છો કે ચન્દ્રપ્રભા આજે તમને પ્રપચની જાળમાં જકડનારી છે ?”

આવા તક સાગરમાં કુબેલી ચન્દ્રપ્રભા મહેન્દ્ર પાસે ઉપરિચિત થઈ તેને જોઈ મહેન્દ્ર બોલ્યો — “ચન્દ્રપ્રભા ! આજે માફ કરી અનિષ્ટ થવાનું હોય એવો મને ભાસ થાય છે હવે તો સત્વર આ સ્થળનો ત્યાગ કરવાને હું ઇચ્છુ છું ”

ચન્દ્રપ્રભા—તમેને જવાની રજા હું કેવી રીતે આપુ ? તમારે તો અહીં જ રહેવું પડશે, અગર અત્રેથી જવું હોય તો દયા લાવી મને પણ સાથે લઈ જવી પડશે

મહેન્દ્ર—ચન્દ્રપ્રભા ! મારા જેવા લવસાગરમાં ભટકતા મુસાફર ઉપર તારે આવો અસીમ પ્રેમ શા માટે રાખવો જોઈએ ? તું અહીં સુખી હોવા છતાં શા માટે મારી સાથે હું ખ જોગવવા ત્હારે આવવું જોઈએ ?

ચન્દ્રપ્રભા—હું આ સુખ જોગવવા ઇચ્છતી નથી માફ સુખ તમારા નિત્યના સહવાસમાં સમાયું છે હવે તમારો એક ક્ષણનો વિયોગ પણ મ્હારાથી વેઠી શકાય તેમ નથી

મહેન્દ્ર—પ્રભા ! તે તો નહિ બને કયા આશાથી મારી સાથે આવી તું હું ખી થવા ઇચ્છે છે ?

ચન્દ્રપ્રભા—તે તમે નથી જાણતા કે ? તમે સંઘળું જાણો છો છતાં શા માટે પુછી મને હું ખી કરો છો ?

મહેન્દ્ર—ચન્દ્રપ્રભા ! મેં તને પ્રથમથીજ જણાવ્યું છે કે તારી અનુચિત આશા આ ભવે તો હું પુરી કરી શકું તેમ નથી, પુનઃ એની એ વાત કરી શા માટે મારા બળતા હૃદયને વિરોધ બાળે છે ?

---

હંગેરીયન પેશા કેપ જરૂર ખરીદો.

ચન્દ્રપ્રભા—મહેન્દ્રકુમાર ! શું તમે મને તદ્દન નિરાશ કરશો ?

મહેન્દ્ર—હાથાર, મારા હૃદય ઉપર મારો પોતાનો હક્ક નથી તો પછી તે હૃદય તમને શી રીતે આપુ ?

ચન્દ્રપ્રભા મનમાં વિચાર કરવા લાગી કે “મહેન્દ્રકુમાર ! તમે મને રીખાવો છો અને હું તો તમને કરમર છું તમે એમ કહો છો કે તમારું હૃદય તમે બીજાને આપી દીધેલું છે ના—ના, તે હૃદય તમારે પાછું ખેંચી લેવું પડશે હું તે હૃદયની બીખારણું છું બીખના પદલામાં તે હૃદયની બેટ મને આપવી પડશે તમે સીધી રીતે નથી માનતા તો હવે હું હાથારીથી છળકપટનો આશ્રય સ્વીકારીશ જે મુકતાને તમે આહો છો તે મુકતાને આજે તમારા જીવરમાંથી દૂર કરીશ ”

આમ વિચાર કરી તે મહેન્દ્ર પ્રત્યે બોલી — “મહેન્દ્રકુમાર ! તમે મારી પાસે બેસો હું તમને એક ખાનગી વાત કહેવાની હતી, પણ તે વાત સાંભળી તમે ઉસ્કેરાઈ જઈ કાંઈ આડું અવળું કરી બેસશો એવો ભય ઉપજવાથી મેં તે વાત છુપાવી હતી પણ હાથાર કે અત્યારે તે કદા સિવાય રહેવાતું નથી જે કે કાષ્ઠનું ખરાબ ચરિત્ર ખુદતું કરવું તેમાં પાપ છે, પણ તમે નિર્દોષ એ પાપની હાથમાંથી બચો એટલા માટે તે પાપ હું મારા શિરે સ્વીકારી લઉં અત્યારે એ વાત તમને નિરૂપાયે હું કહેવાની છું ”

મહેન્દ્ર—તે તો હું પણ જાણુ છું કે રાજસિંહે મારો જીવ લેના ધાર્યો હતો

ચન્દ્રપ્રભા—ના, હું જે કહેવાની છું તેની સાથે રાજસિંહનો બિલકુલ સંબંધ નથી

મહેન્દ્ર—તો પછી મને બીજાની શી ધારતી છે કે તેના પાપની હાથમાં આવી જાઉં ?

ચન્દ્રપ્રભા—મહેન્દ્રકુમાર ! હું અત્યારે જે વાત કહેવાની છું તેનો તમોને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહિ હોય કારણ કે તમે હજી અચિરત્રને ઝોળખતા નથી આમ હોવાથી મા ! વાત તમારા ધ્યાનમાં નહિ આવે

મહેન્દ્ર—પ્રભા ! આવા સજ્જાતમક નયન ઉચ્ચારી તું મને અધીરો ન બનાવ જે વાત કહેવી હોય તે મને ખુદને ખુદની કહે

ચન્દ્રપ્રભા—પ્રણેશ ! તમે તે વાત સાંભળી ક'પી ઉપશો, માટે હૃદય કાણુમાં રાખી એક ચિત્તથી સાંભળજો તમે જેને રહાઓ છો, રાત દિવસ જેને યાદ કરો છો તે તમોને કેવી રીતે રહાય છે એ તમો જાણો છો ?

મહેન્દ્ર—તેની શી વાત કર ? તેનો મારા તરફનો અપક આનુરાગ તથા તેના પ્રેમામૃતપૂર્ણ મધુર વચનો વગેરે પ્રતિક્ષણે મને યાદ આવે છે મારું તમામ હું ખ હરવાનું તેનામાં જાડું છે તે તને અહીં શી રીતે બનાવું ? હું જે સમયે તેનાથી છુટા પડ્યો તે સમયે તે મારી પવિત્ર દેવી મુક્તાના નયનોમાંથી ટપકતાં આંસુ મને યાદ આવે છે એની એ ચિત્તાવસ્થા કરણપૂર્ણ મૂર્તિ મારા મનમાં દિરમાંથી ક્ષણ કાળ માટે પણ ખસી શકે તેમ નથી

ચન્દ્રપ્રભા—મહેન્દ્રકુમાર ! તમે શુંનો છો જ્યાં સુધી તમો તેની સાથે હતા ત્યાં સુધી તો તે તમને રહાતી હશે, પણ તમો છુટા થયા પછી એ જાણતી પણ નહિ હોય કે તમો દુનિયા પર ક્યાં છો !

મહેન્દ્ર—હું નથી સમજી શકતો કે તમો મને શું કહેવા માગો છો ?

ચન્દ્રપ્રભા—હું તમને એ કહેવા માગું છું કે જેની પાછળ તમોએ જીવન પટકા માણું છે તે તો કમારનીય બીજ સાથે લગ્ન કરી ચુકી છે

મહેન્દ્ર—ચન્દ્રપ્રભા ! જે કાષ્ઠ બોલે તે જીભ સંભાળીને બોલજો આટલાવી દે જીહ્વાને તું મારી પવિત્ર દેવીને કલકિત કહે છે ? હવે પછી એક શબ્દ પણ બોલીશ નહિ શું સતી સાધ્વી એકનયની મુક્તા બીજ સાથે લગ્ન કરે ? તે સ્વપ્નમાં પણ કેમ મનાય ?

---

આ ટોપી ગ્રાહકોમાં માનીતી થઈ પડી છે

ચન્દ્ર—તમે તો તેની પાછળ દિવાના બની ગયા હો. તેમ બળ્યાય છે તમે પવિત્ર છો એટલે તેને પણ પવિત્ર સમજે છો, પણ હું આજે મારી નજરથી જોઈ આવી કે તમારી મુકતા ખીજના પ્રેમમાં પડી છ

મહેન્દ્રે અતરના ઉઠાણમાંથી એક ગાઢ નિશ્વાસ મૂકી કહ્યું —“ અરે પ્રભુ ! આ હું શું સાબળું છું ? શું શીતળ પવનમાં આજનો વર્ષાદ ? શું અમૃતમાં ઝેર ? શું મારી મુકતા ખીજના પ્રેમમાં ? શું હૃદયવસ્ત્રના અન્ધની અકશાયિની ?

ચન્દ્રપ્રભા—હજી પણ તમે માની શકતા નથી ? શું મારા બોલ ઉપર તમેને જરા પણ વિશ્વાસ નથી ? ઠીક છે, હું તમેને નજરે નજર બતાવી આપીશ કે તમારી મુકતા ખીજ પુરૂષથી પ્રેમ કરી રહી છે, પછી કાંઈ !

મહેન્દ્ર—શું હું મારી આંખોથી જોઈ શકું તેવી રીતે તું મને બતાવીશ ?

ચન્દ્રપ્રભા—હા, તમે પોતેજ જોઈ શકશો કે તે ખીજ સાથે પ્યાર કરે છે

મહેન્દ્ર ઠીક ત્યારે ચાલ મને ત્યાં લઈ જા

ચન્દ્રપ્રભા—હું તમેને ત્યાં કેવળ એક શત્રુથી લઈ જઈ શકું તેમ છું

મહેન્દ્ર—બોલ, તારી શત્રુ શી છે ?

ચન્દ્રપ્રભા—જુઓ, મારી સાથે તમે આવજો આપણે બન્ને દૂર ઉભાં રહી એ બનાવ જોયા કરીશું શત્રુ એટલી છે કે, ત્યાં ને કાંઈ જોવામાં આવે તેથી ઉસ્કેરાઈ જઈ તમારે એક પણ શબ્દ બોલવો નહિ—ગુપ્તગુપ્ત જોઈ મારી સાથે પાછા ફરવું

મહેન્દ્ર—ઠીક ચાલ, મહેને તારી શત્રુ કણુમ છે

ચન્દ્રપ્રભા—ના, એમ નહિ તમે પ્રતિજ્ઞા લ્યો કે એ બનાવ જોઈ તમારે લેલ માત્ર પણ ગુસ્સો કરવો નહિ



મહેન્દ્ર--મજદેવના સોમન ખાધને કહુ છું કે ત્યાં હું એક પણ શબ્દ બોલીશ નહિ ચાલ, જરૂરી અને ત્યાં લઈ જા, નહિ તો હું દિવાનો બની જઈશ

ચંદ્રપ્રભા--આમ અધીરા થસો તે કામ નહિ આવે આજે તો હું તમારી સાથે આવી શકું તેમ નથી આવતી કાલે તમને હું ત્યાં લઈ જઈશ વળી તમારે એક બીજી શર્ત કરવી પડશે

મહેન્દ્ર--બીજી કયી શર્ત છે ? તું અને એ પ્રસંગ નજરોનજર બતાવી દે પછી તારી સઘળી શર્તો મારે કબુલ છે

ચંદ્રપ્રભા--ના, તેમ નહિ તે વાતની પણ તમારે પ્રથમથી જ શર્ત કરવી પડશે

મહેન્દ્ર--બીજી શર્ત શી છે ?

ચંદ્રપ્રભા--એજ કે તમે જ્યારથી મુક્તાને બીજાના પ્રેમમાં જુઓ ત્યારથી તમારે તમારું હૃદય અને સોંપવું અને જે પ્રમાણે તમે મુક્તાને ઝહાતા હતા તે પ્રમાણે તમારે મને ઝહાવું

મહેન્દ્ર--આ બીજી શર્ત પણ મને કબુલ છે હું મુક્તાને બીજાના પ્રેમમાં જોડે ત્યાર પછી હું જે પ્રમાણે તેને ઝહાતો હતો તે પ્રમાણે તને ઝહાઈશ હવે કઈ વાધો છે ?

ચંદ્રપ્રભા--ના, હવે કાઈ વાધો નથી અત્યારે રાત ધણી વીતિ ગઈ છે, માટે તમે શાંતિથી આરામ લ્યો કાલે પ્રભાતમાં હું જરૂર તમોને ત્યાં લઈ જઈશ

આમ કહી ચંદ્રપ્રભા ચાલતી થઈ અત્યારે મહેન્દ્રની ચિંતાને પાર ન હતો. તેને નિદ્રા ક્યાંથી આવે ? ચંદ્રપ્રભા ! તે તારી પાંખી ધમ્મણ પૂરી કરવા માટે મહેન્દ્રના મનમાં મુક્તા માટે કેવો ખોટો વહેમ ભરાવ્યો ? ઝાઝવાના

---

આ ટોપી ધણી સરતી છે જથાળ ધ વેચનારને ધણી લાભદાયક છે

જળની માફક ખોટી આજ્ઞામાં મોહાય થઈ શા માટે તે પાપ ઉપર પાપ કર્યું ?  
અરે ! મનુષ્યજાતિમાં હોવા છતાં પિશાચિની પણ ન કરે એવું અધોર  
કર્મ કરવા તું શા માટે તૈયાર થઈ ? સત્યનો સહાયક શ્રીહરી સમર્થ છે  
તે શું તારા પાપી કર્મની તને શિક્ષા નહિ કરે ? તું જાણતી નથી કે,

આ કૃત્ય કાળો ફેર છે, જગદીશ તેથી ફરે,

આ કર્મ કાળુ જોઈને, કીરતાર ક'પી ઉઠશે

મહેન્દ્ર નિદ્રાવશ થયો એટલે એ સમયનો લાલ લાલ ચંદ્રપ્રભા  
કારાગૃહ પાસે ગઈ અને તેણે શાન્તાને સ કેતથી પોતાની પાસે બોલાવી

શાન્તાએ આશ્ચર્યથી કહ્યું — ‘ખૂદેન ! આવા મધ્ય રાત્રિના સમયે  
અચાનક આવવાનું કારણ ? ’

ચંદ્રપ્રભા—શાન્તા ! હું તને એક કામ સોંપવા આવી છું

શાન્તા—જે કામ બતાવશે તે હું બધી ખુશીથી પૂર્ણ કરીશ

ચંદ્રપ્રભા—લે, હું તને આ રાજકુમારનો પોષાક આપુ છું આ પોષાક  
પહેરી કાલે તારે બગીચામાં મુક્તા સાથે ખાંડામાં લુપ્ત થવાનું છે, સમજ ?

શાન્તા—એવો વિચિત્ર પ્રેમ કરવાથી મુક્તાને તથા મને શો ફાયદો છે  
તથા આમ કરાવવાથી તમને શો લાભ થાય તેમ છે ?

ચંદ્રપ્રભા—લે, તેના બદલામાં તને પ્રથમથી જ આ હાર ધનામમાં  
આપુ છું મને આ બાબતમાં શો લાભ થાય તેમ છે તેની તને આગળ ઉપર  
ખબર પડશે આ કામ પૂર્ણ થયા પછી તને પુનઃ અમૂલ્ય ધનામ મળશે

શાન્તા—પ્રભા ખૂદેન ! તમારું આ કામ હું નિવિંદને પાઠ ઉતારીશ  
એ માટે તમે સર્વાંશે નિશ્ચિત રહેજો.

ચંદ્રપ્રભા—શાન્તા ! તું આ કામ ચતુરાઈથી પાર પાડજે, વળી આ  
પ્રકારની બીજા કોઈ પણ માણસને ખબર ન પડે એ માટે સાવધાન રહેજો.

આમ કહી પ્રજા ચાલી ગઇ

શાન્તા પણ આજ વિષય પર તર્કવિત્ત કરતી નિદ્રાવશ થઇ પ્રાત કાળે શાન્તા બેઠી હતી અને તેણે મુક્તાને જણાવ્યું, “બહેન ! આજે તો હું સામેના જળાશયમાં સ્નાન કરવા જનાર છું, તમે મારી સાથે આવશો ?”

મુક્તા—ધણી જ ખુશીથી આવીશ ત્યાં આવવાથી કુદરતની લીલી ફરિયાળીવાળો મનોહર દેખાવ દ્રષ્ટિગોચર થશે

પછી શાન્તા તથા મુક્તા સ્નાન કરવા ચાલી સ્નાન કર્યા પછી શાન્તાએ રાજકુમારનો પોષાક પહેર્યો તે જોઈ મુક્તા બોલી—“શાન્તા ! તે આ શું પહેર્યું ?”

શાન્તા—રાજકુમારનો પોષાક

મુક્તા—આ પોષાક પહેરવાનું કારણ ?

શાન્તા—કારણ એજ કે રાજકુમાર બની આજે તમારી સાથે મારે ભાગ કરવા છે તમારી સાથે પ્યારમાં પડી તમને સ્નેહથી આશ્વિનન યુ બન કરવા છે તમને એ બે વડીલી મોજતા રમગમ ગમશે કે ?

મુક્તા—ઝાડીરે ઝાડી ! અંી સાથે અંી પ્યાર કરે ? એમા આનંદ શો ? એ તો ન્હાના છોકરાની રમત કહેવાય

શાન્તા—પણ તમે મને ચાહો છો કે નહિ ? કેમ કાઈ બોલતા નથી ? શું હું તમારો પ્રિયતમ થવાને લાયક નથી ?

મુક્તા—આજે તું પ્રેમરસના ઉલટા પાઠ શા માટે પઢે છે એ હું સમજી શકતી નથી

આવી અનેક મીઠી મસ્કરીની વાતો કરતી શાન્તા તથા મુક્તા બગીચામાં આવી એક વિરામસન પર બેઠી દૂરથી આ બનાવ જોનાર ભ્રમણામાં બૃહ્દ ખાચ એવા હતો શાન્તાએ પોતાનો કામળ હસ્ત મુક્તાના કંઠમાં નાખ્યો

વજનમાં ધણી હલકી છે

અને તેના ગુલામી ગાલ પર ચુબન કર્યું. મુકતા સ્વર્ગમાં ગયું અને બોલી -  
“જ્ઞાન્તા ! આમ કરવાથી તને શો જ્ઞાન દે મળે છે ?”

જ્ઞાન્તા—મુકતા ! મારી માફક મહેન્દ્રકુમાર પણ તારા ઉપર આવી  
રીતે પ્યાર કરતા હતા, કેમ ખરૂં કે ?

મહેન્દ્ર નામ સાકાળતા મુકતાની આંખમાંથી આંસુ ટપકવા લાગ્યા  
જ્ઞાન્તા એ અશ્રુજળ સ્વચ્છ કરતા બોલી—“મુકતા ! આ સંસાર દુઃખલયક  
છે આકાશના રંગ માફક મનુષ્ય માત્રની દશા અવનવા રંગ ધારણ કરે છે  
કોઈનો સમય એક સરખો રહ્યો નથી અને રહેનાર નથી તારામંથી જ મને  
જ ગલ કાટકી નીચ ધેર વેચાઈ, છતાં ધર્મથી અલગ થઈ નહિ બહેન !  
સીતા જેવી પ્રાત સ્મરણીય દેવીને અસહ્ય કષ્ટ સહન કરવા પડ્યાં તો  
માનવી કોણ માત્ર ? તુ આગળ જતા સુખી થઈશ ” આમ કહી પુનઃ જ્ઞાન્તાએ  
મુકતાના ગાલ પર કોમળ હસ્તથી પ્રહાર કર્યો. આ સમયે ચંદ્રપ્રભા પણ  
મહેન્દ્રને લઈ બગીચા નજીક આવી તથા તેણે ચાલતો બનાવ દર્શી બતાવી  
કહ્યું—જુઓ જુઓ, મહેન્દ્રકુમાર ! સામેના બગીચામાં શો બનાવ બને છે ?”

મહેન્દ્ર એ બનાવ નિહાળતા જ કંપી ઉઠ્યો. તેણે બરાબર જોયું કે મુકતા  
કોઈ રાજકુમારના પ્રેમમાં તટલીન બની છે તેનું આખું શરીર કુન્નવા લાગ્યું  
હજારો વાંછીના ડાંબ કરતા પણ આ બનાવે તેને વધારે દુઃખ દીધું. તે મનમાં  
બોલવા લાગ્યો—“શુ વિશ્વમાંથી સત્ય, ધર્મ અને નીતિનો સહારો માટે  
લોપ થઈ ગયો ? શુ પવિત્ર ગંગાજીનું જળ પણ બ્રહ્મ થયું ?” તે પુનઃ  
અબડ્યો—

કહો કોઈ ફિરરતાઓ, જહાંમાં શુ વફા છે ના ?  
હસો ના કોઈ તો બોલો, વફા શુ ક્યાંય પણ છે ના ?  
જગતમાં કેટલા મજનું સમા દિલથી બની આજક,  
હશે જલતા બની પાગલ ? જાતિ એવફા મારુક

અરેરે! કેટલા સ્વપ્ના સનમની ચસ્મ ખજર પર,  
 ઝુકાવે શિર છતાં આખિર, બને એ બેકદર દિલબર  
 અરેરે! કેટલા બોળા બને, મિરિકન સનમ પાછળ,  
 છતાંયે બેઢયા કાતીલ હૂલાવે દિલમા ખજર  
 બતાવે કે ફિરસ્તાઓ! જહામા શુ વફા છે ના ?  
 સહુ છે બેવફા શુ હા ? વફા શુ કયાય પલુ છેના ?”

આમ મનમાં બળકતો આમથી તેમ ચોપાસ હિન્માદગ્રસ્ત ચિત્તથી  
 મહેન્દ્ર દુરવા લાગ્યો પ્રભા સમજી ગઈ કે અગ્નિ સાથે વિશેષ સમય  
 સુધી રમત રમવામાં સાર નથી તેણે મહેન્દ્રનો હાથ ઝાલ્યો

મહેન્દ્ર ગુસ્સાથી બોલ્યો — “પ્રભા ! મારો હાથ છોડી દે મારા માટે  
 આ સમય કેટલો દુઃખદાયક છે તે તું જાણે છે ?”

ચન્દ્રપ્રભા—તમે એ મારી સગે કરેલી શર્ત્ત વાદ છે કે ?

મહેન્દ્ર—તારી સાથેની શર્ત્તજ આ વખતે મને લાગ્યાર બનાવે છે  
 મહારા અતરમા સળગેનો ક્રોધાગ્નિ એ શર્ત્તને લીધેજ મનમા લુપ્તાય છે,  
 નહિ તો આ સમયે મુક્તાના તથા તેના પ્રિય પ્રેમી રાજકુમારના જીવનનો  
 અત જ આગ્યો હોત

ચન્દ્રપ્રભાએ મહેન્દ્રના ક્રોધાવેશને દૂર કરવાનો ધણો પ્રયત્ન કર્યો  
 પછી મહેન્દ્ર ચન્દ્રપ્રભા સાથે ગયો ક્રોધ મનુષ્યનો કદ્દમા કટકો શત્રુ છે  
 ક્રોધાવેશમા ધણું મનુષ્યો ન કરવા યોગ્ય સાહસનાં કામો કરી બેસે છે  
 મુક્તા પ્રત્યે મહેન્દ્રને જે ક્રોધ ઉપજ્યો હતો તે અસહ્ય હતો જો  
 ચન્દ્રપ્રભા સાથે ન હોત, અગર તેને સમજાવીને લઈ ગઈ ન હોત તો  
 અવશ્ય મુક્તા તથા જ્ઞાતાનો નાશ થાત

ચન્દ્રપ્રભા મહેન્દ્રને લઈ પોતાને ઘેર ગઈ મહેન્દ્ર આકુળઆકુળ હૃદયે  
 વિરામાસન પર બેઠો

ચન્દ્રપ્રભા—મહેન્દ્રકુમાર! આપ હવે થોડો આરામ લ્યો.

મહેન્દ્ર—એ શું બોલી? આરામ મારે માટે જગત પિતાએ નિર્માણ કર્યો જ નથી હવે તો અહીંથી સ્તર ચાલ્યો જાઉં તો જ મને કંઈક આરામ મળે.

ચન્દ્રપ્રભા—મને એકલી મુકી તમે ક્યાં જશો? હવે તો તમારે મને આપેલું વચન બરાબર પાળવું જ પડશે.

મહેન્દ્ર—ચન્દ્રપ્રભા! એ વચન ક્યારે પાળીશ તે તું જાણે છે? હું તે વચન ત્યારે જ પાળીશ કે જ્યારે બગીચામાં પ્યાર કરતા પેલાં બંને પાપીઓને યમદ્વાર પહોંચાડીશ. તું હવે મને ન બોલાવીશ મને આજે કંઈ ગમતું નથી.

સમય વિચારી ચન્દ્રપ્રભાએ બોલવું બંધ કર્યું એટલે બંને પ્રેમપીડિત પખીડાઓ નિદ્રાને વશ થયાં.




---

વજનમાં હલકી હોવાથી અમીર ઉમરાવો હોશે વાપરે છે.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

કુલટાનાં કર્મ કથા.

ન પશ્યતિ ચ જન્માન્ધાઃ કામાન્ધો નૈવ પશ્યતિ ।

મદાન્મત્તા ન પશ્યન્તિ અર્થો દોષ ન પશ્યતિ ॥

જન્માંધ કર્માથી જોઈ શકે? કામાંધ પણ કોઈને જોતો જ નથી, મદોન્મત્ત કોઈનું સાલળવા ઇચ્છતો નથી તેમજ સ્વાર્થ દોષયુક્ત કાર્ય કરવામાં પણ પાછી પાની કરતો નથી

વ્યભિચારિણી નારી કદિ ના રહેતા પ્રેમ પિછાનતી,  
કુલટા અને કામાંધ દષ્ટિ, પાપ કેવળ જાણતી  
નિજ ધર્મને જુલો જઈ, સ્વચ્છદી થઈને સચરે,  
ગૃહકુળ લજ્જા ત્યાગીને, પરપુરુષ સંગે પરવરે

**સ્ત્રી** જાતિ સસારમાં સ્વતંત્ર રહેતા સરજાયેલી નથી બાળપણમાં તેને માઆપ સલાળે છે, યુવાનીમાં તેનો સ્વામી તેનું રક્ષણ કરે છે, વૃદ્ધાવસ્થામાં સત્તાનો તેની સેવા ચાહતી કરે છે, માટે સ્ત્રી કદાપિ સ્વતંત્ર નથી બાળપણના સરકાર બચ્યા પર અજબ અસર કરે છે શ્રીમત માતૃપિતાના સત્તાનો હદ અહારના લાડથી ઉછરે છે, પણ દરેક માઆપે સત્તાનો ઉપર પૂરતો અકુશ રાખવાની જરૂર છે, નહિ તો આ નજીવી ભુલથી આગળ જતાં સત્તાનો ખરાબ રસ્તે ચડી જાય છે

હાલ કન્યાકેળવણીની ચોપાસ જુમ સલાળાય છે તેમજ કન્યાને કેળવવી એ પણ માઆપની પ્રથમ ફરજ છે, છતાં આ કેળવણી એવી તો ન જ હોવી જોઈએ કે જે કેળવણીથી બાળાઓ ઉદ્ધત, તથા સ્વચ્છદી અને યુવાની દિવાની છે, મગજમાં સ્વતંત્રતાનો ફૂકો રાખવાનારી મોહાંધ અવસ્થા છે આ અવસ્થામાં દરેક નરનારીએ સપૂર્ણ નીતિયુક્ત જીવન ગુજારવું જોઈએ કુટુંબી સોબત, હલકા ખાનપાન, નિર્લજ્જ પહેરવેશ વગેરેથી

વજનમાં હલકી હોવાથી અમીર ઉમરાવો હોયે વાપરે છે

બચવાની દરેક કુમારિકાની પ્રથમ ફરજ છે શાન્તા જેવી કુલિન કુટુંબની કુમારિકા હદ બહારની સ્વતંત્રતાથી કંઈ સ્થિતિમાં સપડાણી તે નીચેની વાત-પરથી જણાશે

શાન્તા મુક્તાને લઈ પાછી કારાગૃહમાં આવી બોળી બીચારી મુક્તા શાન્તા તથા ચંદ્રપ્રભાના કારસ્થાનને સમજી શકી નહિ તે તે એમજ સમજી કે શાન્તા તેની સાથે નિર્દોષ હાસ્યવિતોદક કરી તેને રીઝવવા ઇચ્છે છે પણ તે બીચારીને ક્યા ખમર હતી કે તેની વિરૂદ્ધ બચકર કુટિલ કારસ્થાન રચવામાં આવ્યું હતું આ સમયે શાન્તા પણ આવી પહોંચી અને બોલી — ‘બેન ! કેમ ઉદાસ જણાવો છો ?’

મુક્તા—મારા ભાગ્યમાં સદાને માટે ઉદારીનતા જ નિર્માણ થયેલી છે  
શાન્તા—ખરા પ્રેમીઓ સસારમાં દુ ખ ભોગવવા જ સરળયેલા છે, પણ દુ ખ હમ્મેશા કાયમ રહેતું નથી

આ વાત સાંભળી મુક્તાએ દીર્ઘ નિઃવાસ મૂક્યો અને બોલી, “શાન્તા ! ખરેખર તેમજ છે કુ વિરહાગ્નિથી મળી રહી છું અને પ્રિયના વિયોગે દુ ખ ભોગવું છું ”

શાન્તા—વીરબાળા ! તમારા દુક સમયના સહવાસથી મારા આચાર વ્યવહારમાં અજબ ફેરફાર થયો છે તમારી ધાર્મિક રહેણીકરણી, શુદ્ધ સાત્વિક જીવન અને પરહિતકારી ભાવના જોઈ તમને સહજ ધન્યવાદ આપું છું પણ બેન ! મને કહેશો કે તમે કાણ છો ? રાજસિંહ તમને અહીં શા માટે લાવ્યો છે તથા તમારા પ્રિયતમની મને કાંઈ પિછાન આપશો ?

મુક્તા—દુ ખી પાસે દુ ખની વાત જણાવતાં હૃદયમાં દુ ખનો ભાર જોઈ શક છે શાન્તા ! મારી કર્મકથની અત્યંત દુ ખદાયક અને હૃદયવિદારક છે



આમ કહી મુક્તાએ અથથી તે પ્રતિ સંધી-તમામ હકીકત શાન્તાને કહી સભાળવી વાત કરતા તેના નયનમાથી અશ્રુપ્રવાહ વહેવા લાગ્યો. શાન્તાએ પોતાના પાલવથી મુક્તાનું અશ્રુજળ સ્વચ્છ કરી નાખ્યું. તેના મનનું સમાધાન કરતા તે બોલી, “મુક્તા ! આ માયાવી સત્ત્વર સ્વાર્થ તેમજ જળ પ્રપચ્ચથી બરપૂર છે. યુવાની દિવાની છે તેને સભાળવી એ સળગતા અગ્નિ ઉપર ચાલવા જેવું કઠિન છે. તમે તમારી ધાર્મિક દ્રવ્ય બગાડી વીર બાળાને જાણે તેવાં પ્રશ્ન સનીય વીરત્વના કાર્ય કરી દુખ પામ્યા છો, પણ મેં પાપિણીએ યુવાનીના મદને વશ થઈ ભાન સાન ભૂલી જઈ નહિ કરવાના કામો ક્યાં છે અરે રે ! મારી શી દશા થશે ? પ્રભુના દરબારમાં હું મારૂં કાળું મુખ શી રીતે બતાવી શકીશ ?”

આટલું બોલી તે મુક્ત કંઠે રદન કરવા લાગી તથા કપાળ ઉપર હાથ પછાડવા લાગી

તેની આવી સ્થિતિ નહિ જોઈ શકાવાથી મુક્તાએ કહ્યું —“શાન્તા ! અહં યુજરી ભૂલી જા જાગી ત્યાથી રહવાર ગયું. પસ્તાવો એ પણ મનુષ્ય માત્રનો સન્માર્ગે ચડાવનાર માણસ માત્રનો ગુરૂ છે

હા ! પસ્તાવો વિપુલ ઝરણું સ્વર્ગથી ઉતર્યું છે !  
પાપી તેમા કુબહી દહને પુણ્યશાળી બને છે !  
ઓહો ! કેવું સ્મરણ મધુર પાપનું એ ધરે છે !  
મારી પામ્યું કુદરત કને એમ માની ગળે છે !”

શાન્તા—બેન ! મારાં કુકર્મેનો પાર નથી. ન કરવા જેવાં કામો કરી મેં મારા જીવનને બ્રહ્મ ક્યું છે અરે રે ! મારૂં હવે શું થશે ?

મુક્તા—બીજાતિ હોવા છતાં તારા હસ્તથી એવા તે શાં પાપી કાર્યો થયાં છે કે જેને માટે તારે અસહ્ય કષ્ટાત કરવું પડે છે ?

આ ટોપી પણ વળનમા હલકી છે

શાન્તા—શુ કહુ બેન ! તારા જેવી સ્વધર્મપરાયણુ પવિત્ર વીર  
બાળા પાસે એ વાત કરતાં મને કંપારી છુટે છે, છતાં પણ હૃદયનો ભાર  
હલકો કરવા તથા મારી હૃદયબેદક કથા સાંભળી તેનું અનિષ્ટ પરિણામ  
જાણી કોઈ પણ સ્ત્રી પાપિષ્ઠ કાર્યમાં સામેલ ન થાય એ હેતુથી હું તમને  
મારી કર્મ કથા સંભળાવું છું તમે તે સાંભળશો ?

મુક્તા—વણી પુશીથી સાંભળીશ અને બનતા પ્રયત્ને તને હવે પછી  
હું સન્મારોં ચલાવીશ

શાન્તા—હું મનહર નગરની રહેવાસી હોઈ ઉચ્ચ ક્ષત્રિય કુળમાં મે  
જન્મ લીધો છે મારા પિતા શ્રીમાન્ તથા કુલિન ગણ્યતા હતા બાળપણમાં  
મને સહુ શાન્તાગૌરી કહી બોલાવતા પણ હવે મને શાન્તા કહે છે માતા  
પિતાનાં ધણાં લાડ વચ્ચે હું બાળપણમાં ઉછરી જ્યારે આઠ વર્ષની મારી  
ઉંમર થઈ ત્યારે શુભ શુકન જોઈ મારા પિતાએ મને નિશાળે બેસાડી  
અમારા ગામમાં ઊંડરાઓની તથા કન્યાઓની નિશાળ એક હતી જે  
વિદ્યાલયમાં હું વિદ્યાભ્યાસ કરતી હતી તે વિદ્યાલયમાં મારી જ્ઞાતિનો  
એક છોકરો મારી સાથે ભણતો હતો તેની ઉંમર દસ બાર વર્ષની હતી  
તેનું નામ પ્રવીણલાલ હતું અમે બન્ને બાળરનેહી હોઈ સાથે રમતાં તથા  
સાથે ભણતાં હતાં સમય પોતાનું કામ કરતો ગયો બાળપણનો નિર્દોષ સ્નેહ  
વયોવૃદ્ધિની સાથે મોહવિકારમાં પલટાવા લાગ્યો અભ્યાસ ઉપર અરૂચિ  
થઈ તથા અમે બન્ને અભ્યાસના નિમિત્તથી ગુપ્ત પ્રેમનો અભ્યાસ કરવા  
લાગ્યાં ચતુર શિક્ષાગુરૂ મારો તથા પ્રવીણલાલનો ગુપ્ત સંબંધ જાણી ગયા  
અરે રે ! વિકાર દ્રષ્ટિની શર્મ ભરેલી વાતો કરતાં પણ હું લજવાઉં છું ”  
આમ કહી શાન્તા રડવા લાગી

તેને રૂદન કરતી જોઈ મુક્તાએ ગભીર કંઠે કહ્યું —“ બેન ! જે મનુષ્ય  
પોતાની બૂલ સમજી સુધારવાનો પ્રયત્ન કરે છે તે આગળ જતાં સુખી તથા  
સદ્ગુણી થાય છે હા હા, પછી તારૂં શુ થયું ? ”

જ્ઞાન્તા—જ્યારે મારી ઉમ્મર ચૌદ વર્ષની થઈ ત્યારે મારા પિતાએ મને વિદ્યાલયમાંથી ઉઠાડી લીધી, છતાં બાળપણના રનેહી પ્રવીણલાભે પોતાના હૃદયમાંથી મને દૂર કરી નહિ તેમ છૂં પણ મારા એ પ્રણય સહચરનું વિસ્મરણ કરી શકી નહિ

મુક્તા—આ તો બધી તારીજ બૂલ છે કુવારી કન્યાએ અવર યુવક તરફ દૃષ્ટિ કરવી એ શું આયજ્વાળાનો ધર્મ છે ?

જ્ઞાન્તા—બેન ! તે સમયે હું ધર્મ તથા અધર્મના ભેદને બિલકુલ સમજતી નહોતી નવયુવાનીના પૂર બહારમાં સારાસારનો વિચાર હું બૂલી ગઈ હતી કહો જોઈએ તેમાં હું શું કરું ?

મુક્તા—તારી બૂલ છે કુલિન કુમારિકા નવયુવાવસ્થામાં પોતાની ફરજ વિસરી જાય છે તો એ એકજ બૂલને પરિણામે તેના સમસ્ત સ્ત્રી જીવનની પાયમાલી તથા અધોગતિ થાય છે તેથી પોતાનું જીવન બચાવવા ઉપરાંત પૂર્વજ્ઞેની પ્રીતિને નહિ બુલસાય એવું કલક લાગે છે ઠીક, પછી શું થયું ?

જ્ઞાન્તા—પછી મારાં લગ્ન થયા આપણા હિંદુ સંસારમાં લગ્નની કાંઈ કિંમતજ નથી માતા પિતા મરજીમાં આવે તે જગ્યાએ શ્રીમંત તથા મોટું ઘર જોઈ કન્યા પરણાવે છે, પણ બીજી તરફ બિલકુલ દૃષ્ટિ કરતાં જ નથી મારાં લગ્ન પણ એક યુવક સાથે થઈ ચુક્યા

મુક્તા—ખરૂં છે બેન ! હિંદુ સંસારમાં રનેહલગ્ન થતાં જ નથી, પણ દેહ લગ્ન થાય છે લગ્ન શું વરતુ છે, તે કરવાનો શો હેતુ છે તથા તે હેતુ કેવી રીતે પાર પડે છે એ વાત આબકાલનાં માથાપો બાળ્યતાં નથી સમાન ગુણ સ્વભાવના સ્ત્રી પુરુષોએ પરસ્પરની પ્રસન્નતાથી બાંધેલા પ્રેમનું બંધન એજ લગ્ન છે એ બંધન ત્રાહિત માણસ બાંધી શકતો નથી લગ્ન એ સ્વભાવસિદ્ધ પ્રેરણાથી જન્મ પામેલી સ્ત્રી પુરુષના પવિત્ર પ્રેમની

અમીર ઉમરાવને વાપરવા લાયક છે

ગઈ છે કામદીડાનું કે વિષય વાસનાનું સ્વરૂપ એ કાષ્ઠ શુદ્ધ પ્રેમ નથી પ્રેમ સ્વાર્થી નથી પરસ્પરના ગુણ સ્વભાવનું જ્ઞાન મેળવી પાત્ર વસ્તુમાં પ્રીતિ જોડવી જોઈએ અને પ્રાણાત સુધી પ્રેમરસનું પાન કરવા સ્ત્રી પુરૂષે પરસ્પર પ્રીતિનું પાત્ર થાવું અભ્યાસ કરવું જોઈએ જે અપ્રિય છે તેના ઉપર પ્રીતિ બધાતી નથી સ્વભાવ પોતે જ તેનો સ્વીકાર કરવો નથી આ સિધ્ધાંત સમજ્યા વિના લગ્ન થાય તો પરિણામ નિરાશાજનક આવે એમાં શું આશ્ચર્ય ?

શાન્તા—મહારા લગ્ન થયા પછી પણ પ્રવીણલાલે મારો પીછો છોડ્યો નહિ તે અવનવા વચ્ચાણુપણુ આપી મને રીઝવવા લાગ્યો તથા મારી પાછળ તે પણ દિવાનો બની જઈ બેઠકવા લાગ્યો.

મુક્તા—તારે તેને ઉત્તેજન આપવું જોઈતું નહોતું તારી સહાનુભૂતિ સિવાય અવીણુલાલ શું કરી શકત ?

શાન્તા—અલબત્ત ! હું જ પાપી હતી, પણ એ સમયે મને કંઈ સૂઝતું જ નહોતું હું તે વખતે મોહથી અધ બની હતી.

મુક્તા—તારા શ્વસુરપક્ષનાં માણસો આ વિષય સંબંધી કાષ્ઠ બળ્યતા નહોતાં ?

શાન્તા—એન ! પાપ છાતું કયા સુધી રહી શકે ? અવીણુલાલ મને અવનવા સ્થળે ફેરવતો ધણી વખત તેને હું મળતી, કવચિત્ સમયનો લાભ જોઈ હું તેને મારે ઘેર પણ બોલાવતી હતી.

મુક્તા—ત્યારે શું તારા ઘરમાં કોઈ વડિલની હાજરી નહોતી ?

શાન્તા—મારી સાસુના મૃત્યુ પછી હું સ્વતંત્ર થઈ હતી ત્યાર પછી ઘરમાં હું એકલી જ હતી મારા સસરા પણ ધણે ભાગે કામ ધંધા માટે બહાર રહેતા હતા આખો દિવસ હું પ્રેમી અવીણુલાલને પ્રેમપત્રો લખવામાં જ ગાળતી અને પ્રસંગોપાત તેને બોલાવી મોજમગ્નહ ઉડાવતી.

મુક્તા—શાન્તા ! તારી આવી વાત સાંભળતા હું ઘણી દુઃખી થાઉં છું, તારે માટે મારા મનમાં ઘણો તિરસ્કાર ઉપજે છે

શાન્તા—એન ! આ તો હજી પાશ્વરામાં પેલી પુણી છે એક દિવસે પ્રવીણલાલ મારા ધરમાંથી બહાર નીકળતો હતો એવામાં મારા સસરાજી આવી પહોંચ્યા

મુક્તા—હીક, પછી શું થયું ?

શાન્તા—થાય શું ? એન ! તમે હજી સ્ત્રીચરિત્ર સમજતાં નથી. મેં જાણ્યું કે ડોસો માફ પોગળ જાણી ગયેલો હોવાથી મારા તથા પ્રવીણ લાલના બાર વાગી જશે અને આ મારી મહોકાણુનો અધ્યાય મારા પતિ પાસે પહોંચશે, માટે મેં પાણી આવ્યા પહેલાં પાળ બાંધી તથા હું બુઢાનો ધડો લાડવો કાઢવા હું તત્પર થઈ

મુક્તા—એક પાપમાં દુઃખી હતી, છતાં નિર્દોષનો જીવ લેવાનું બીજું પાપ કરવા તું તૈયાર થઈ ?

શાન્તા—હા, મેં તેમજ કયું જ્યારે મારા પતિ ઘેર આવ્યા ત્યારે મેં તેમની પાસે સ્ત્રીચરિત્રનો પાઠ બાંધવા માંડ્યો. મેં રૂદન કર્યું, માફ સિર પટકયું અને મારે તેમના પિતાશ્રી સાથે નથી રહેવું એમ ચોખ્ખે ચોખ્ખું જણાવી દીધું, કામાલ કુલટાઓ શું કરી શકે છે એ વિષયની તેમને બિદકલ ખબર નહોતી તેમણે બહુ બહુ વિનવણીથી મને પુછ્યું કે ‘તને થયું શું છે ?’ ત્યારે મેં તેમને દુઃખતાં દુઃખતાં જણાવ્યું કે, ‘તમારા પિતાશ્રીએ માફ શીયળ લુટ્યું છે’

મુક્તા—શાન્તા ! ખરેખર તું રાક્ષસી છે, તું કોમળાંગી અવળા નહિ પણ સુદરીના વેષમાં ઢેરી સર્પિણી છે

શાન્તા—અરે ! હજી મને ઉપમા આપવામાં તમે બૂલ ખાઓ છો. હજી સાલજો તો ખરાં મારા સ્વામીને બાબેરી હું મનમાં મલકાવા લાગી એટ-

---

જે અમારા કારખાનામાં જ તૈયાર થાય છે

લામાં મારા સસરાજી આવી પહોંચ્યા તેમને જોઇ મારા અણુધ સ્વામી તેમના ઉપર તુટી પડ્યા. કોષાવેશમાં તેઓ જે પિતાનું ખૂન કરશે તો પચાત થશે એમ વિચારી હું રૂદન કરતાં કરતાં તેમને મનાવી અંદર લઈ ગઇ મારા સસરાજીને મારા સ્વામીએ જે તિરસ્કાયુક્ત શબ્દો કહ્યા તથા તેમના પર જે બ્રુહમ યુગ્મરી બહાર કાઢ્યા તેનું સ્મરણ કરતાં આજે પણ મારૂ હૃદય ફાટી જાય છે બીચાગ સસરાજીએ ત્યારથી જ મારૂ ધર છોડ્યું છે પુન તેઓ દેખાયા જ નથી

મુક્તા—નિર્દોષ પર બ્રુહમ યુગ્મરનાર ઓ શાન્તા! શું તારા આ પાપકર્મનો બદલો પરમાત્મા તરફથી તને નહિ મળે એમ તું ધારે છે? વિશ્વસ સારમાં કોઈ પણ પાપકર્મ જાનું રહી શકતું નથી

પાપી જનોના હૃદયમાંથી, દુષ્ટતાનો વાસ છે,  
પાપના કરનાર ઉપર, શ્રી હરીનો ત્રાસ છે,  
પાપના જે વૃક્ષ તે ફળ, ઝેરના દેનાર છે,  
પાપ જાનું ના રહ્યું, ના કોઈનું રહેનાર છે

શાન્તા—એન! પાપાણુ ઉપર ગમે એટલું પાણી રેડવામાં આવે તો પણ તે પીગળે છે કે? કોલસાને સો મણ સાબુથી ધોવામાં આવે તો પણ શું તે કાળાશ તજ દે છે કે? લાખો મણ પુષ્પના ઢગલામાં ઢીંગ શું પોતાનો જાતિસ્વભાવ ભૂલી જાય છે કે? તેવી જ રીતે હું તે સમયે દુષ્ટતા ભરેલાં પાપ કર્મો કરી પાપની જીવંતી જાગતી પ્રતિમા બની ચુકી હતી અને મારા પાપનો ધડો પુકાયે.

મુક્તા—બહુજ સાર થયું પાપનો ધડો પુટ્યા સિવાય કોઈ પણ મનુષ્ય સન્માનને સ્વીકારતું નથી ઠીક, પછી તારૂં શું થયું?

શાન્તા—એક દિવસે આકુળ બાકુળ ચહેરે પ્રવીણાભ માટે ઘેર આવ્યો તેણે બહુઆવ્યું, ‘શાન્તા! મારા અને તારા પાપનો ધડો ભરાઈ ચુક્યો

અનુભવી કારીગરોના હાથથીજ બને છે

છે તારો પતિ અધી વાત આપણો ગુપ્ત પત્રવ્યવહાર પકડાવાથી જાણી ગયો છે આજે રાતે જરૂર તે કાંઈ નવા જીની કરશે હવે આપણે કયો માર્ગ અહણ કરીશું ?' મે તેને કાંઈ રસ્તે મારો અચાવ કરવા જણાવ્યું તેણે કહ્યું 'તેને આ દુનિયામાંથી હમ્મેશાને માટે વિદાય કર્યાં સિવાય આપણે નિશ્ચિત જીવે રહી શકીએ તેમ નથી આજે રાતે ખાણ સામગ્રીમાં તું આ ભુકી નાખી દેજે એટલે આપણો માર્ગ સાફ બની જશે' એમ કહી તેણે મને એક જાતની ધોળી ભુકી આપી

મુક્તા—ત્યારે શું તે તારા સ્વામીનાથનું ખૂન કયું ?

જ્ઞાન્તા—ઉતાવળા બની ગયા સિવાય હું જો કાંઈ કહું તે પ્રથમ સાબળી થયો માણસ ધારે છે શું અને પ્રભુ કરે છે શું ? મે ભોજનમાં જોર ભેળવ્યું મારી અધી ગોઠવણ કરી હું તો જ્ઞાત થિતે તેમની રાહ જોતી બેઠી એટલામાં મારા સ્વામીનાથ પધાર્યા અમારો અધો પત્રવ્યવહાર તેમના હાથમાં ગયો હતો તેમણે આવતાની સાથે જ બ્રકુટી ચઢાવી, આખોમાંથી અમિકણા વર્ષાવી, કોધથી કપતા કંઠે કહ્યું—'આજે ઘેર કોણ આવ્યું હતું ?' મે ઉત્તર આપ્યો નહિ તેઓ વિશેષ કોધે બરાઈ મારા પર તુટી પડ્યા મુક્તા બેન ! એ વખતે મને જો માર પડ્યો હતો તેના ચિહ્નો આજ સૂધી મારા અંગ ઉપર કાયમ છે

મુક્તા—પણ તે ભોજનમાં વિષ ભેળવ્યું હતું તેથી શું થયું ?

જ્ઞાન્તા—મે એ ભોજન તેમની પાસે મૂક્યું સદેહ ઉપજવાથી તેમણે એ ભોજન એક બિલાડીને ખવડાવી ખાત્રી કરવા માડી હજાહજ વિષ ભરેલું અન્ન ખાતાની સાથે બિલાડી મૃત્યુ પામી એ સમયે મારા હૃદયમાં જે બયાનક કમ્પારી છુટી હતી તેનું વર્ણન હું કરી શકું તેમ નથી ભોજનમાં દંડો છે એવું જાણી મારા સ્વામીના મુખ પર જે જાણ પ્રસરી હતી તેનું આખેહુલ વર્ણન શબ્દોદારા હું કરી શકું તેમ નથી

---

ખાસ રપેશીયલ ઑડરથી બનાવી આપવામાં આવે છે

મુક્તા—એટલું બનવા છતાં તારા પતિએ તને જીવતી છોડી એ ઉપ-  
રથી તે ધણો દયાળુ હોવો જોઈએ એમ લાગે છે !

શ્રાન્તા—અરે ! કાંઈ મનુષ્ય એવે સમયે જીવતી છોડે ? તેણે લય કર  
નિર્દયતાથી મને બાંધી તેણે પોતાના સકળ બળનો ઉપયોગ કરી મને  
પુષ્કળ માર માર્યો પછી કોધાવેશમાં દાર બધ કરી કાંઈ લેવા તેઓ બહાર  
આદ્યા મયા

મુક્તા—પછી તે શું કયું ?

શ્રાન્તા—મેં જાણ્યું કે તે દિવસે મારૂં આવી બન્યું છે નક્કી રાતના  
મારૂં ખૂન થશે આમ સમજી મહા મુશ્કેલીથી હું બધનમુક્ત થઈ અને  
નાસી જવાનો લાગ શોધવા લાગી બેન ! લયનક પ્રસંગે કેટલાક મનુષ્યોની  
મતિ મુજાબ જાય છે તો કેટલાક મનુષ્યો સમયસૂચક બની જાય છે મેં એ  
વખતે હૃદયમાં હિંમત લાવી જીવમટોસટનું જોખમ ખેંચ્યું બારીમાં દોરડું  
બાંધી તેની મદદથી સડસડાટ કરતી હું નીચે ઉતરી ગઈ અને ત્રાસની મારી  
નાસી છુટી ઘેર લય કર રાત્રિના સમયે વજ્રસમ હૃદય રાખી મનહરપુરીથી  
ચાર ગાઉ દૂર આવેલા માણેકપુર નામના ગામમાં હું જઈ પહોંચી

મુક્તા—ત્યારે તું ગુલાબરાયના સહવાસમાં કેવી રીતે આવી તથા અહીં  
તને કેાણુ લાગ્યું ?

શ્રાન્તા—બેન ! હજી મારે માથે હું ખનો કુચર તુટવાનો બાકી રહ્યો  
હતો. હજી વિશેષ અધર્મમાં સપડાવવાનું મારા હિંમતમાં લખાયેલું હતું  
તે દિવસે સુર્યોદય થયા પછી હું મણિપુર જઈ પહોંચી ત્યાં એક સારતા  
આવેલી હોઈ તેના શીતળ જળમાં મેં સ્નાન કર્યું એટલામાં એક સ્ત્રી મારી  
પાસે આવી પહોંચી અને પ્રેમથી મારી સાથે વાત કરવા લાગી, ‘બેન ! તમે  
ક્યાથી આવો છો ? તમારે ક્યાં જવું છે ?’ મેં તેને કહ્યું ‘બાંધ ! હું  
આ ગામથી તદ્દન અજાણી છું અને ક્યાં જવું તેની મને કાંઈ ખબર નથી.’

દિવાલ મારો તે શાષ્ટ્રની મળે છે



મુક્તા બેન ! મારૂં રૂપલાવણ્ય જોઈ તે સ્ત્રી મને એક સુદર મહાલયમાં પોતાની સાથે લઈ ગઈ એ મકાન સુસૌભિત હતું એ મકાનની દિવાલો ઉપર મનમોહક છબીઓ ટાંગેલી હતી એ છબીઓના ભાવ રતિરસોત્પાદક અને કામોત્તેજક હતા શ્રૃંગારી નીચ ભાવયુક્ત ચિત્રોથી મનુષ્યના ચિત્તને વિચળિત બનાવવાનું એ સ્થળ હોય એમ સ્પષ્ટ ભાસ થતો હતો

એ મકાનમાં કોઈ પુરૂષ જણાતો ન હતો, પણ આઠ દસ સ્વરૂપવતી કુમારિકાઓ ચચળગતિથી આમથી તેમ ફરતી હતી

મુક્તા—સાર થયું કે ત્યાં તું ઠેકાણે પડી નહિ તો તારા દુ ખનો પાર રહેત નહિ

શાન્તા—બેન ! આ સ્થળે તમારી સમજદેર થાય છે એ સ્થળે જવાથી મારું હિત થવાને બદલે ઉલટું બધું અનિષ્ટ થયું એ મકાનમાં ચાલતા પ્રકારની જો મને ખમર હોત તો હું તેમાં પણ પશું ન મૂકત

મુક્તા—ત્યાં શું થયું ?

શાન્તા—બેન ! એ સ્થળે નીચ અધર્મી વ્યવસાય ચાલતો હતો. બધી યુવતીઓના શીયળનું ત્યાં પૈસા ખાતર ખૂન થતું હતું કેટલાક કુકર્મી વિષયલ પટ યુવકો એ સ્થળે રગરાગ ઉઠાવતા હતા રડીકા ચાર સદા ખુવાર નો જીવતો દાખલો એ ઘર પૂરું પાડતું હતું બધા શરીર વેશધારી જ્યોત્સનાનો ત્યાં આવાગમન થતું હતું તેઓ એ વ્યવસાયને ઉત્તેજન આપતા હતા

મુક્તા—આ તું શું જોલે છે ? તું શું ત્યાં પશું ભય કર અધર્મમાં સંપડાઈ ?

શાન્તા—હા તેમજ બન્યું શરદ પૂર્ણિમાનો શીતળ ચંદ્ર આસમાની આકાશમાં પ્રકાશિતો હોઈ તેના પ્રકાશનો વસુધરા ઉપર વિસ્તાર થયો હતો એ સમયે ઇસ્કમાં આ ધ બનેલા પામર કીડાઓ એ મકાનમાં આવવા લાગ્યા

---

આઈરે આપી ખાસ બનાવી આપવામાં આવે છે

મે એક યુવતીને પુછ્યું, 'બેન ! મને કોઇ ધર્મશાળામાં મૂકી જશો ?' એટલામાં એક વૃદ્ધ સ્ત્રી મારી પાસે આવી અને બોલી, 'બેટા ! ગભરાવશું નહિ આ ઘર તારૂં જ છે' આમ કહી તેણે મને સુઢર વસ્ત્રાભૂષણ પહેરવા આપ્યાં એક સ્ત્રીએ મને સુગંધી અત્તર સાંછુથી સ્નાન કરાવ્યું.

મુક્તા—શાન્તા ! તારી કર્મકથા પાપી કુકર્મોથી પરિપૂર્ણ છે. આ કથા સાંભળી મને અસહ્ય યાતના થાય છે હવે તું તારી કથા ટુકમાં જ મને કહી સંભળાવ આ વિષયમાં મારે તને યથામતિ ઉપદેશ આપવાનો છે.

શાન્તા—બેન ! ત્યાર પછી મધરાતના સમયે એક પાપી કામાંધ ક્રીડા મારી પાસે આવ્યો તેની મુખમુદ્રા કોઇ ક્ષત્રિય રાજવંશી જેવી લાગતી હતી તેણે શિર પર ગુલાબી રંગનો જરીયાન સાફો બાંધ્યો હતો. પગમાં સુરોભિત મુરવાળ, તથા હાથની આંગળીમાં રત્નજડિત હીરાની મુદ્રિકા પહેરી હતી તેના કમરપટા સાથે મ્યાનમાં સમસેર લટકતી હતી.

મુક્તા—એવો લ પટ ક્ષત્રિય કોણુ હતો ?

શાન્તા—એજ દુષ્ટાત્મા નરાધમ ગુલાબરાય હતો એ મકાનની મુખ્ય ડોસીએ મારા ૩૫ સૌંદર્યની તેની પાસે પ્રજ્ઞા સા કરી તેને પોતાના મકાનમાં બોલાવ્યો હતો.

મુક્તા—એ સમયે ગુલાબરાય તને ઓળખતો હતો ?

શાન્તા—ના, પણ એવે સ્થળે એમ બને છે કે કોઇ નવીન લાવણ્યુકત લલના જે પોતાને ત્યાં આવી ચડે છે તો સારા ઇનામની લાલચે કુલદા નારીઓ કામાંધ ક્રીડાઓને ઇચ્છિત લલના સોપી તેમની પાસેથી મોં માગુ ઇનામ મેળવી શકે છે.

મુક્તા—નીચ ગુલાબરાયને તે સમયે તે શા માટે જીવતો છાડ્યો ?

શાન્તા—મુક્તા બેન ! હું શું કહું ? હું તે સમયે નિરાધાર હતી. મારાથી કંઇ બને તેમ ન હતું એ પાપી અને બનેક આસાએ

આપી પોતાની સાથે લઈ ગયો અને એ કાર્યના બદલામાં વૃદ્ધ ડોસીને તેણે ધણુ સારું ઇનામ આપ્યું મુક્તા બેન ! ત્યારથી જ હું ગુલામરાયના અધર્મી સહવાસર્થી સપડાઈ છું એ નરાધમે મારી પાસે ધણું પાપી કૃત્યો કરાવ્યા છે થોડા દિવસ પહેલાં એક નિર્દોષ વૃદ્ધનું તેણે ખૂન કર્યું છે અને એ આરોપ નિર્દોષ મહેન્દ્રકુમાર ઉપર ઠેલ્યો છે બેન ! મને માફ કરજો મારા બચકર પાપી જીવનની સઘળી ખરી હકીકત મેં તમને કહી સંભળાવી છે આ સંસાર હવે મને વિષ સમ લાગે છે મારું જીવન બચકર બળ્ડતાથી ભરેલું છે અરેરે ! મેં પાપિણીએ મારા સ્વાર્થ ખાતર તમારું પણ અહિત કર્યું છે મુક્તા બેન ! તમે આ પાપિણીને ઉદાર અત કરજીથી ક્ષમા આપશો ?

આમ કહી જ્ઞાન્તા મુક્તાના ચરણોમાં ઢળી પડી મુક્તાએ તેને તેમ કરતા અટકાવી અને કહ્યું—જ્ઞાન્તા ! તું ગમે એવી પાપિણી હોવા છતાં તને તારા પાપો માટે પશ્ચાત્તાપ થતો હોવાથી હું તારા તરફ સહાનુભૂતિની દ્રષ્ટિથી જોઉં છું તારા હૃદયથી થીજી કાર્ય થવાની આશા રખાય જ કયાથી ? પણ મને અત્યારથી ખાતરી છે કે તું હવે સુધરીશ તારો પરતાવો એ જ તારો ગુરૂ છે કહે જોઈએ કે તે મારો શો અપરાધ કર્યો છે ?”

જ્ઞાન્તા—ચંદ્રપ્રભાના કહેવાથી મેં રાત્રકુવરનો પોષાક પહેર્યો હતો અને તારી સાથે પ્રેમાભિનય કર્યો હતો એ કામના બંધામાં આ હાર મને ચંદ્રપ્રભાએ આપ્યો છે મને સંશય છે કે તુકસાન વેડી આમ કરવામાં ચંદ્રપ્રભાનો કોઈ ગુપ્ત પાપી હેતુ હોવો જોઈએ શા માટે તેણે આમ કર્યું છે તે બાબત હું કંઈ જાણતી નથી

આમ કહી તે વ્યાઘ્રુળ હૃદયે કારાગૃહમાં આમથી તેમ બટકવા લાગી હૃદયમાં કટાર લઈ તે મુક્તા પ્રત્યે પુનઃ કહેવા લાગી, “મુક્તા ! હવે

---

જન્માબ્ધ તથા છુટક કીર્તિપત્ર બાવેથી મળે છે,

હું આજથી આ પ્રિય કટારને નહિ છોડુ હવે હું પરમાત્માના દર આરમા મારા પાપની શિક્ષા ભોગવવા બધા પશુ તે પહેલા નીચ ગુલામ-રાયનું આ બ કટારની ધારથી ખૂન કરીશ ”

આમ કહી તે ધુળવા લાગી

મુક્તા—શાન્તા ! તારી બાળપણની જીવનકથા ધિક્કારયુક્ત છે તારા જેવી કુલિન કુટુંબની કન્યાએ આવું અત્યંત તિસ્કારયુક્ત પાપી જીવન ગુળરેણુ હોવાથી મને અત્યંત ખેદ થાય છે તે તારા કુળને, તારા શ્વસુરપક્ષને, તારી જ્ઞાતિને, તારા ગામને, તારા દેશને તથા છેવટે આર્ય-નારીના નામને લય કર કલક લગાડતું છે

શાન્તા—ખરેખર તેમજ છે મુક્તાબેન ! હવે હું જીવીને પશુ શું કરું ? વિશ્વસ સારમાં હું મારૂં આ કાળું મ્હો કોષને બતાવી શકુ તેમ નથી

મુક્તા—શાન્તા ! આમ ન બોલ અનેક જન્મોના પુણ્ય પ્રભાવથીજ દુર્લભ માનવજીવન મેળવી શકાય છે સત્કર્મોના પુણ્યયોગથી જ આ અમૂલ્ય દેહ પરમાત્મા આપે છે તેનો સ્વેચ્છાથી નાશ કરવો અથવા આત્મધાત કરવો એ સજ્જન મનુષ્યનો ધર્મ નથી શાન્તા ! તારૂં જીવંત જાણવામાં આવ્યા પછી મને હિંદુ પ્રાચીન ગૌરવ યાદ આવે છે જે શીયળ સાચવના રાજકુટુંબી સતી ચત્ર, જે શીયળ સાચવવા રાજસ્થાનની રૂપસુંદરી પદ્મિની સાથે અનેક ક્ષત્રિય વીરાંગનાઓએ બહાર પ્રતનું પાલન કર્યું, જે શીયળ સાચવવા સોનરાણી મૃત્યુને આમ તણુ આપવા તૈયાર થઈ તે શીયળની અમૂલ્ય કિંમતને તું ન સમજી શકી ? તે તારા જી-જીવનને ઘણું કલકિત કર્યું છે તું તારા પાપોનો અંત કરણુપૂર્વક પશ્ચાત્તાપ કરી તારા હવે પછીના દિવસો પ્રભુસ્મરણમાં પશ્ચાર કર કર્પાંત છોડી દે તે દીનદયાળુ દીનાનાથ અવશ્ય તને સહાય કરશે ગમે

જાત જાતની તુરકી ટોપીઓ કીકાવત બાવે મળે છે

એવો પાપી મનુષ્ય અત કરણથી પોતાના પાપોનો પશ્ચાત્તાપ કરી પ્રભુ-ભક્તિમાં લીન થાય છે તો અતે અવસ્ય સુખી થાય છે

શાન્તા—ઓ દયાની પવિત્ર મૂર્તિ આજે તમે મારા જીવનનું સાચું કે કયું છે મોલેન થયેલું જળ શુદ્ધ ગગાજળના મિલનથી જેમ શુદ્ધ થાય છે, દીપક પ્રગટ થતા જેમ અધકાર દૂર થાય છે તેમ આજ મારા અત કરણમાં તમે પુણ્યનો પ્રકાશ પ્રસાર્યો છે એન ! મને ક્ષમા આપજો હવે તો રાજસિંહના દરબારમાં જ મારે જવું જોઈએ

મુક્તા—શાન્તા ! ત્યાં જઈ તું શું કરીશ ?

શાન્તા—હું શું કરીશ ? જુઓ સાબળો, ગુલાબરાયના પાપિષ્ટ કાર્યમાં મેં આગળ પડતો ભાગ લીધો છે આ કામના બદલામાં ગુલાબરાય મને ઇનામ આપનાર છે, માટે એન ! હું અહીંથી ત્યાં ઇનામ લેવા જઈશ

મુક્તા—વાહવા ! ત્યારે તો હીરા મોતીના હારથી તારૂં સર્વાંગ દેહીપ્રમાન બની જશે કેમ ?

શાન્તા—એન ! આજે હું એ ઇનામ લેવા જાઉં છું કે જે આજ દિન સૂઝી કાઠ આર્યમહિલાએ ન લીધું હોય મથારથળે ઉપરિચિત અર્ધ પાપીઓના સમૂળા પાપપ્રપયો હું પુદ્ધા કરી દઈશ તથા તેમને તેમનાં પાપોનો બરાબર બદલો મળે એવો પ્રઅધ કરીશ એન ! હું હવે રાજસિંહના દરબારમાં તમને મળીશ

આમ કહી શાન્તા ઉત્તેજિત ભાવથી ચાલતી અર્ધ.



## પ્રકરણ ૧૪ મું

લય કર ભ્રમ કિંવા સતીત્વની કસોટી.

મિત્રદ્રોહીકૃતઘ્નઞ્ચ યઞ્ચ વિશ્વાસઘાતક ।

તે નરાનર્કમ્ યાન્તિ યાવન્નદ્રદિવાકરૌ ॥

મિત્રદ્રોહી, કૃતઘ્ની, અને વિશ્વાસઘાતી મનુષ્યો સૂચક તપે ત્યાં સુધી નર્કમાં જ પડ્યા રહે છે

પુરમાત્મા આપણા માગણિક કાર્યોને આરભ કરતાં પૂર્વે ઇચ્છાઓ, વૃત્તિઓ, નીતિનું બીજ, અને ગાઢ અનુરાગ બુદ્ધિ છે આપણા ધારેલા કામ માટે કામની વિશ્વાસતા, કઠિનતા, અને શક્યતા આ ત્રણ બાબત ઉપર પુખ્ત વિચાર કરવાની જરૂર છે શુભ કામ થવાં હુલેલ છે, પણ અનાયાસે હુલ પાપી કર્મો સહેલાઈથી અર્થનિય છે સત્તાના દોરદમામમા, માયાના મદમા, ઘણી વખત મનુષ્ય ન કરવાનાં કામ કરી બેસે છે કેટલાક રાજ્યો પોતાની સત્તા બેસાડવા પ્રજા પર અવનવા કાયદા લાગુ કર્યે જ ન્યાય છે અલખત, રાજ્ય એ ધૃત્વરી અશ છે, તેની સત્તાને પ્રજાએ માન આપવું જ જોઈએ, પણ તે ક્યારે ? તે સત્તા અધર્મી હોવી ન જોઈએ, ન્યાયનું ખૂન કરનારી હોવી ન જોઈએ લોકમતના અવાજને ગુગળાવી નાખનારી હોવી ન જોઈએ રાજ્ય અને પ્રજાનો સબંધ ગાડીના બે ચક્ર બરાબર છે એક ચક્ર અટકવું તો બીજા ચક્રની તાકત નથી કે ગાડી ચાલી શકે ને દેશમાં રાજ્ય અને પ્રજામાં એકવચ્ચ નથી, બન્નેની અરસપરસ પ્રત્યે સ્નેહભાવના નથી તે દેશ કદાપિ ઉત્તર થઈ શકતો નથી માટે દરેક ધાર્મિક પ્રજાવત્સલ રવધર્મશીલ રાજ્યો પ્રજામતના અવાજને માન આપવું જ જોઈએ

વાપરવામાં સારી છે.

સત્તાનો એ રીતે ઉપયોગ થઇ શકે છે સત્તા એ બેધારી તલ વાર જેવી છે જે તેનો સન્માર્ગે ઉપયોગ થાય તો તેના જેવી બીજી કોઇ શક્તિ નથી, પણ એ જ સત્તાનો જો દુરુપયોગ થાય તો પ્રજામાં અસ્પર્શ બેઠેલી તથા નાફરમાની ફેલાય છે એ સત્તા સામે જ્યારે આરિત્રવાન વિદ્વાન વિશુતિ બહાર પડે છે ત્યારેજ પાપી સત્તાનો અંત આવે છે

રાજસિંહની સત્તા સ્વાથેમય, ક્ષત્રિય કુળને કલક લગાડનારી તથા પ્રજાદ્રોહી હતી એ સત્તા સામે જ મહેન્દ્ર મરણીઓ થઇને બહાર પડ્યો હતો ને રાજસિંહના પ્રપચી કારસ્થાન, મણિપુરનું અંધેર તથા ગુલાબ રાયના દગાબાજ બચકર કમોં તરફ અંત કરણથી બણો તિરસ્કાર છુટ્યો હતો આવા દુષ્ટ મનુષ્યોના જીવન, સસારમાથી સદાને માટે નષ્ટ કરવા તથા પ્રજામાં શાન્તિનો વિગ્ન વાવટો ફરકાવવા તે બહાર પડ્યો હતો

બીષણકાળ રાત્રિનો અધિકાર સર્વત્ર પથરાયો હતો હિંસક આણીઓ પોતાની વિકાળ ચીસોથી અરણ્યમાં ગર્જના કરી પોતાનો શિકાર શોધવા નીકળી પડ્યા હતા તેમને જોઇ બીજા ગરીબ આણીઓ પોતાનો પ્રાણ બચારવા જંગલની ગીચ ઝાડીમાં છુપાઇ જતા હતા મુક્તા કારાગૃહમાં બેઠી હતી તેને આજની રાત અગમ્ય તથા બચકર ભાસવા લાગી હમ્મેશા તેની પાસે રહેનારી શાન્તા પણ આજે તેનો ત્યાગ કરી ચાલી ગઈ હતી મુક્તા વિચાર કરતા લાગી, “શુ શાન્તા જેવી તરણુ સુદસી આવા પ્રપચી કારસ્થાનમાં સપડાય ? તે આટલી બધી નીચ બની હશે ? મારા શિરચ્છત્ર મહેન્દ્ર પર ખૂનનો આરોપ મૂકાયો તે વાત શુ સાચી હશે ? શુ આવા દુષ્ટાચક્ર પ્રસંગમાં જ અમારા બનેલા જીવનનો અંત આવશે ? પરમાત્મા કયા અંધોર પાપની સજા આજે હું કારાગૃહમાં ભોગવી રહી છું ? આ કારાગૃહમાં જ હું મારા દુખી જીવનનો અંત લાવું ? જે હું તેમ કરું તો મહેન્દ્ર શુ જાણે કે

મે તેમના વાસ્તે શા શા કષ્ટો સહન કર્યા છે ? એક વખત પણ જો તેમની મુલાકાત થાય તો મારા મનની સઘળી હકીકત તેમને જણાવી પછી આ દુખી જીવનનો અંત લાવુ ” .

સમસ્ત રાત્રિ તેણે આવા હૃદયભેદક કદપાતમાં વ્યતીત કરી પ્રાતઃકાળ થયો તેણે ગમે તે પ્રયત્ને કારાગૃહમાંથી પલાયન કરી જવાનો ચોતાના મનમાં દઢ સંકલ્પ કર્યો, પણ ચંદ્રપ્રભાએ તેને પુનઃ મળવાનું વચન આપ્યું હતું, માટે જો તે મળે તો મહેન્દ્ર વિષે કંઈ પણ ખુલાસો તેની પાસેથી મેળવવાનો તેણે વિચાર કર્યો વિદ્યેષમાં તેણે સ્વગત કર્યું, — “ ચંદ્રપ્રભા મહેન્દ્રને મ્હાલ્ય છે તે દિવસે મહેન્દ્રનું નામ સાંભળતાં તે કેવી ચકિત થઈ હતી ? મારો પ્રિયતમ મહેન્દ્ર કુમાર તેના પ્રેમમાં તો નહિ ફસાયો હોય ? ના—ના, તેમ તો ન જ અને ચંદ્રપ્રભા દેખાવમાં મણી દયાળુ જણાય છે જો આજે તેની મુલાકાત થાય તો ગમે તે પ્રયત્ને હું તેના અંતરની વાત જાણી લઉં ”

એટલામાં સામેથી ઘોડેસ્વાર આવતો જણાયો મુક્તાએ વિચાર્યું “ મારા પ્રિયતમ મહેન્દ્રકુમાર આવતા હશે ? પણ તેમને શી ખબર કે હું અહીં છું ? શાન્તાના કહેવા પ્રમાણે જો તેમના પર ખૂનનો ખોટો આરોપ મૂકાયો હોય તો પછી તેઓ છુટા કયાથી હોય ? પ્રભુ તેમનું શ્રેય કરજે ”

ઘોડેસ્વારને નિહાળતા જ મુક્તાએ ચોતાની આખો બધ કરી તથા સ્વાભાવિક રીતે જ તેનાથી બોલી જવાયું કે, “ આવી પહોંચ્યો, ધમનિ ખૂની ! ”

રાજસિંહ આજે ઉલ્લાસમાં હતો તેણે ધાયું હતું કે, “ શાન્તાએ મુક્તાને સમજાવી મારા તરફ તેનું મન લલચાવ્યું હતું ” તેણે આવતાની સાથે કારાગૃહ તરફ દ્રષ્ટિ ફેંકી, પણ શાન્તા જોવામાં આવી નહિ તેણે

---

દેશાવરમાં પણ આ ટોપીઓનો ઉઠાવ સારો છે



મનમાં વિચારું કે “ મારે તો મુક્તાતું કામ છે જ્ઞાન્તા હોય ન હોય તેથી મને શું ? ”

રાજસિંહ—મુક્તા ! શો વિચાર કરે છે ?

મુક્તા—વિચાર ખીજે જ્ઞાનો ? હું કેવળ મહારા પ્રિયતમ મહેન્દ્રકુમાર-  
નું જ રમરથુ કરે છું

રાજસિંહ—મુક્તા ! હવે તો તું તેનાં દર્શન કરવાની આજ્ઞા છોડી દે  
તેના શિરે ખૂનનો આરોપ હોવાથી તેને પ્રાણદંડની શિક્ષા કરવામાં આવશે  
મેં ચોપાસ તેને પકડવા જિંપાહીઓ મોકલ્યા છે, તેઓ સત્વર અહીં તેને  
પકડી લાવશે માટે માન, અને મારી સાથે લગ્ન કરી સુખી થા

મુક્તા—મહેન્દ્ર પર ખોટું ખૂનનું આળ ચઢવી જ્ઞા માટે તું પ્રભુનો  
ગુન્હેગાર થાય છે ? એક નિર્દોષ ઉપર જીવન ગુજારી તું જ્ઞા માટે મલકાય છે ?

રાજસિંહ—આ સર્વ ગુન્હા તારા માટેજ કરે છું જો તું તારો પ્રેમ  
મને અર્પણ કરે તો હું મહેન્દ્રને સર્વ વાતે સુખી કરી તેને અદળક વિલાસ  
વેલવનું દાન કરે પણ તે બધો આધાર તારા ખોલ ઉપર છે

મુક્તા—આવી નીચ વાત કરી તું જ્ઞા માટે મને સતાવે છે ?  
મારો ટેક એક જ છે પાણી વલોવવાથી માખણની પ્રાપ્તિ નહિ થાય ? હવે  
મને છોડવી છોડી દે તારી સાથે વાત કરતા પણ મને તિરસ્કાર છુટે છે

રાજસિંહ—મુક્તા ! હું તારા ઇન્કારના જીજ્ઞે નહિ પણ પ્યારનાં  
મધુર વચન સાંભળવા આવ્યો છું

મુક્તા—કામધી ! મારામા તે શું જોયું છે ? મારા દેહ ઉપર તને  
મોહ થવાતું શું કારણ છે ?

રાજસિંહ—મુક્તા ! તારા યૌવનના ખીલેલા બાગમાં હું રજા લુટવા  
આવ્યો છું

મૃગલોચની ઓ મદભરી, ના રોષ અતરમાં ધરો,  
આલિંગી મ્હારા અગને, આ કામની પીઠા હરો  
રસવેલી રસના સાગરે, પિયુ સાથ રનાન સદા કરો,  
ત્યાગી વિરક્તિ ભાવને, રતિનાથને આવી વરો

મુક્તા—યુષ્ક કર ચઢાળ ! આવા પાપી વચનો ઉચ્ચારનાર ત્હારી  
જીભને બ્હાર ખેચી કાઢ મળ મૂત્રથી ભરેલા આ હાડપિન્જર ઉપર તું શું  
મોહ પામ્યો છે ? જો આ આખ પર મોહ પામ્યો હોય તો તે કાઢી આપુ  
કે જેથી તારા જેવી પાપની મૂર્તિ તેને પુનઃ જોવા ન પામે જો લોહી માંસથી  
ભરેલી નકના આગાર જેવી આ જ ધા ઉપર મોહ પામ્યો હોય તો તે ચીલી  
આપુ ? મોલ મોલ, કામધિ કુતરા, કયી ચીજ ઉપર તું મોહ પામ્યો છે ?

રાજસિંહ—કાના આધાર પર આવા ગર્વિષ્ટ સ્વપ્નો ખેલે છે ?  
જાણે છે કે તું પરવશ છે હું ધન્ય છે કેરવા આ રથને સામર્થ્યવાન છું

મુક્તા—નીચ ! જેને કામનો આધાર નથી તેનો બેલી પરમાત્મા છે.

નહિ આધાર જેને છે, પ્રભુ બેલી ચરો તેનો,  
કનૈયો કાન બસીલાલ, જુલે છે દુષ્ટ તું શેનો ?

રાજસિંહ—શું તને મૃત્યુનો ડર નથી ? તને જીવની પરવા નથી ?

મુક્તા—ના, શુદ્ધ ક્ષત્રીયાશ્રિઓ પોતાનું શીયળ સાચવવા મોતથી ડર-  
તી જ નથી

સતી સૌભાગ્યની દેવી, પતિપદ પ્રેમથી પૂજે,  
નિરતર નાથને સેવી, ગુણો નિજ નાથના ગૂંજે,  
પતિ માટે રતિ ધરતી, પતિ માટે બળી મરતી,  
ન ચિંતા લેશ પશુ ધરતી, ચરણ સ્પર્શ કરા દુન  
વહે છે દિવ્યતા રંગમાં, કરે સચાર ખગ જગમાં,  
સતી વિષ્ણુપ્રેક્ષતા જગમાં, સતીની અન્ય ના જુએ

રાજસિંહ—શા માટે હઠ કરી મૃત્યુને આમ ત્રણ આપે છે ? હું જીવ  
જતા પશુ મારી આશા પૂર્ણ કરીશ ગુમાની બાળા ! યાદ રાખજે કે,

રહીને : કેદખાનામાં, મનોહર રૂપ ટળી જશે,  
હુધાતૃષ્ણાથી આ તારે, શરીર ખોણુ બની જશે,  
નહિ જો કેદથી માને, જીવન તારે આ સચારાં,  
જશે ક્ષણ કાળમાંહી, જીવ છુટે જોળી તમ આમાં

મુક્તા—ભલે ચાહે તેટલો જીવન ગુનાર હું પશુ હવે મરવાને તૈયાર

મૃદુ

તુ માગે શિશ તો આપુ, ભલે માળા બનાવી લે,  
તુ ધ્રુષ્ટે ચામ તો આપુ, કફન તેનું બનાવી લે,  
નથી કંઈ હાડની પરવા, કરી જોડી રમણી લે,  
ધરે જો મોહ જ ધાનો નરક છે એક કાપી લે  
કરી આપુ હૃદય કડકા, પરંતુ મન નહિ મળશે,  
રૂઝિને માંસ ચુસી લે, કદાપિ જીવ નહિ મળશે

\*

\*

\*

વાંચક ! હવે આપણે મુક્તા તથા રાજસિંહને બંધી છોડી ચંદ્રબા  
તથા મહેન્દ્ર તરફ જઈએ

મહેન્દ્ર આ સમયે વિરામાસન ઉપર બેસી પોતાના મન સાથે આકાશ  
પાતાળની ચિંતા કર્યા કરતો હતો મહેન્દ્રને પોતાની માયાળુભાવ દેશાવવાના  
હેતુથી ચંદ્રબાએ સુશોભિત વસ્ત્રાલંકારો સળ્યા હતા મહેન્દ્ર આજે શી  
નવાજીની કરનાર હતો એ વિષયની ચંદ્રબાને કલ્પના સુધ્ધા નહોતી  
મહેન્દ્રના વિચાર દરેક પળે બદલાતા હતા તેને આજે કયાંય એન પડતું  
નહતું તેણે અતરમાથી હોડો નિશ્વાસ નાખ્યો અને બોલ્યો, “ પ્રભુ ! મારે  
ક્યાં સુધી આમ સ્વસ્થ બેસી રહી દિવસ કાઢવા ? હું એક ક્ષત્રિય કુમાર

હોવા છતાં દુ ખોથી કાયર બની જઇ કર્મપર આધાર રાખી ક્યાં સુધી બેસી રહીશ ? આ બ્રમને એવો છે કે મારે તેની તલવાર ”

‘તલવાર’ શબ્દ તેના મુખ પર આવતા સામેની હાત મર તેની નજર પડી તેણે તરત સમસેર મ્યાનસહિત હાથમા લીધી અને ચંદ્રબ્રમા પ્રત્યે બોલ્યો - “ચંદ્રબ્રમા ! આનુ નામ શુ ? ”

ચંદ્રબ્રમા—તલવાર એ નીચ રાજસિંહની તલવાર છે તેને તમે મૂકી દો

મહેન્દ્ર—ના, તુ ભૂલે છે આ તલવાર રાજસિંહની નહિ, પણ પર-માત્માએ મને આપેલી બેટ સમજી છુ જો જો, મને જોઇ આ તલવાર શરમાય છે, મને જોઇ તે પોતાનુ તેજ ઝળિયુ કરી નાખે છે એ શા માટે એમ કરતી હશે ?

ચંદ્રબ્રમા—એને તમારા તરફ એવી દયા આવતી હોવી જોઇએ કે આવા સુકુમાર યુવકે મને શા માટે હાથમા લીધી હશે ?

મહેન્દ્ર—ના-ના, તે મારી દયા નથી ખાતી પણ મને ધિક્કારે છે, મને જોઇ તે લજાય છે ( તલવારને યુબન કરી ) પ્રિય તલવાર ! હવે શરમાઇશ નહિ તારી મદદથી હુ ગદાર ધાર્પ કામ જરૂર પાર ઉતારીશ તથા પાપીઓને તેમના પાપનો બરાબર બદલો આપીશ

ચંદ્રબ્રમા—કુમાર ! આ શુ કરો છો ? જો કેઈ તમારી આવી સ્થિતિ જોશે તો તે તમને ગાડા ગણી કાઢશે

મહેન્દ્ર—હુ ગાડો છુ, દિવાનો છુ જ્યારથી મારા હાથમા આ તલવાર આવી છે ત્યારથી હુ ઉત્તેજિત તથા ઉન્માદગ્રસ્ત બની ગયો છુ વૈરની વસુલાત લેવાને અત્યંત અધીર બની ગયો છુ

ચંદ્રબ્રમા—પણ આ તલવાર લઇ તમે શુ કરશો ?

---

ખરીદો ન્યુ બુક્સીલી બેંગલોર.

મહેન્દ્ર—હુ શું કરીશ ? સંભળ, બરાબર સાંભળ, આજે આ શૌચિ-  
તની તરસી તલવારથી હુ દુષ્ટ જીવોને જહનમમા મોકલી દઇશ

ચન્દ્રપ્રભા—એમાં તો હુ કંઈ પણ સમજતી નથી પ્રિય મહેન્દ્ર !  
આમ કરી તમે મને શા માટે બ્રમમાં નાખો છો ?

મહેન્દ્ર—પ્રભા ! નથી સમજતી તો હવે બરાબર સમજી લે કે મારી  
આવી દુર્દશા કરનાર એ નીચ રાજસિંહનો આ સમશૈરથી બન લખ્ત

ચન્દ્રપ્રભા—તમે તો દિવાના થયા છો આમ કરી શા માટે તમે તમારા  
મગજને તપાવો છો ?

મહેન્દ્ર—પ્રભા ! હજી હુ દિવાનો થયો નથી, દિવાનો તો હુ હવે થઇશ  
વૈરની આગથી જરૂર આજે હુ ઉન્નત બની જઇશ

ચન્દ્રપ્રભા—તમે આવા બોલ બોલી મારા જીવને દુખી કરો છો  
પ્રભુએ આપેલો સુખનો સમય શા માટે જતો કરો છો ?

મહેન્દ્ર—મારા સુખનો સર્વ તો સદાને માટે અસ્ત થયો છે બપોરથી  
પેલા અગ્નિચામા ગુફતાની સાથે મહે પરપુરુષને ખાર કરતાં જોયો છે ત્યારથી  
મારૂં તનબદન સળગી ઉઠ્યું છે મારા રૂવેરૂવામાંથી કિનાનો પોકાર નીકળે છે  
સુખના દિવસ નાશ પામ્યા છે મારી આજ્ઞાના તાર સાથે અથડી રહેલી નૌકાને  
તેણે જ ભરદરિયામાં કુચાવી દીધી છે પણ ચન્દ્રપ્રભા ! તે દુરાચારી લખત  
રાજસિંહના, વિશ્વાસઘાતિની મુક્તાના તથા તેના નવીન આશકના આજે  
કેવા હાલ થાય છે એ થોડા સમયમાં જ તું જોઇ ને જાણી શકીશ

ચન્દ્રપ્રભા—ત્યારે શું તમે તેની સાથે લડવા માગો છો ?

મહેન્દ્ર—હા, આ શત્રુશૌચિતપિપાસુ સમશૈર એ જ આજથી મારું  
સહચરી છે એનાથી હુ મારી ધારેલી આશા પૂર્ણ કરીશ પાપીઓને પાપન  
શિક્ષા આપી તેમને આ સમશૈરથી જ યમ દ્વાર પહોંચાડીશ વૈરને  
પદલો લોહી રેડીને લખ્ત હૃદયમાં સળગી ઉઠેલી ક્રોધની જ્વાળા.

એમ કરીને જ હુ શાન્ત કરીશ હવે આ સસારમા માફ પ્રિય કોણુ છે ? પ્રિય શબ્દનો વિશ્વસ સારમાંથી નાશ થઈ જાયો, રનેહમા ભય કર દાવાનળ પ્રગટો, આ સમસર એજ મારી જીવનદોરી છે આ સમયે એ જ મારી કામધેનુ છે, એ જ મારો ગુરુ છે, એ જ મારી રક્ષક છે અને એ જ મારી જીવનજ્યોતિ છે, એ જ માફ શ્રેય કરશે એનાથી જ વિશ્વમા હુ સત્યતાની ઝાંખી કરાવીશ તથા કુલટા કામાંધિ પિશાચોના કુકર્મો ખુલ્લા કરી અધર્મ તથા અનીતિને વિશ્વમા છાપરે ચઢાવીશ ચદ્રપ્રભા ! તે મારા ઉપર જે ઉપકારો કર્યા છે તેનું વિરમરણુ હુ કરી શકું તેમ નથી ઇશ્વર મહેને તારા ઉપકારોનો બદલો કાઢક અશૈ પણુ વાળવાનો મને પ્રસન્ન આપે એવી મારી તેને પ્રાર્થના છે

ચદ્રપ્રભા—તમે આમ ન બોલો તમે મારો તિરસ્કાર કરી ચાલ્યા જશો ? તમારા સિવાય આ સસારમા માફ કોણુ શુભેચ્છક છે ? મને એકલી મૂકી તમે ચાલ્યા જાઓ છો તે તમારે માટે ઉચિત છે કે ?

મહેન્દ્ર—હુ તને વારવાર કહી ચુક્યો છું કે, પ્રાણ્વિતપ્પત હુ મહારા ધર્મના ત્યાગ કરી શકું તેમ નથી

ચદ્રપ્રભા—ત્યારે મારે તમારા તરફથી નિરાશ થઈ પ્રેમની આમર્શ બળી મરવું કે ?

મહેન્દ્ર—તું જેમ મને ચાહે છે તેમ હું તને ચાહું છું, પરંતુ બચેના પ્રેમની કાવનામાં ફક્ત છે હું તને નિર્દોષ ભાવથી મ્હાલિ છું ત્યારે તું વાસનાને વશ થઈ દૈહિક પ્રેમ ધરે છે તેહારી એ વાસના હુ પૂછું કરી શકું તેમ નથી તું યુવાનીના મદમાં અજાણ તારૂં જ્ઞાન ભૂલી છે કામાંધિ ક્રોધાઓ પાશવિક મોહમાં પટકાઈ જઈ વિષય વાંચના પૂછું કરે છે તેમ આપણે શા માટે કરવું જોઈએ ? મારાથી કાળાતરે પણુ એવું અનુચિત કાર્ય થઈ શકે તેમ નથી હવે મારો બધો મોહ નાશ પામ્યો છે ફક્ત વૈરની

---

આ ટોપી બધી સરતી છે જથાળધ વેચનારને બધી લાભદાયક છે

ધુનમાં જ હું દિવાનો બન્યો છું હવે તો સ્વતંત્ર મસ્તક ધડથી જૂદું કરી  
શોણિતસરિતા વહેવડાવીશ ત્યારેજ મને શાન્તિ મળશે

ચ દ્રવળા મહેન્દ્રને કંઈ કહેવાજતી હતી એટલામાં કારાગૃહમાંથી હૃદય  
બેઠકે આવજ સંભળાયો કે, “અરે ! આ નરાધમ મનુષ્યના પાઝામાંથી આ  
અબળાને કોઈ બચાવો અને મારા શીયળનું રક્ષણ કરો”

વાંચક ! મુક્તા રાજસિ હતી પાઝામાં કારાગૃહમાં સપડાઈ હતી તથા  
દુષ્ટ રાજસિ હ તેના પ્રેમની માયના કરતો હતો એ પ્રસંગનું દર્શન અમે  
કરાવી ચુક્યા છીએ દુષ્ટ રાજસિ હતી માગણીનો જ્યારે મુક્તાએ  
સાફ ઇન્કાર કર્યો ત્યારે એ નરાધમ તેના પર તરી પડ્યો મુક્તાને બળાત્કારથી  
તેણે જમીન પર પટકી નિરાધાર મુક્તાએ બૂમો પાડી કોઈની મદદ માગી  
આ બૂમ સાંભળી મહેન્દ્ર સમજી ગયો કે એ મુક્તાની જ કારમી બૂમો છે  
પરંતુ હવે પોતાનો તેની સાથે શો સંબંધ છે ? હવે પોતે તેનું મુખ  
આ માટે જોવું જોઈએ ?

પુનઃ મુક્તાએ ચીસ પાડી — “ અરે મહેન્દ્રકુમાર ! મારા પ્રાણેશ !  
તમે ક્યા છો ? આ જુદમી શયતાનના અત્યાચારમાંથી મને છોડાવો અરેરે !  
કોઈ ક્ષત્રિયનદન મારી બહારે ધાઓ”

મુક્તાની આ કારમી ચીસ સાંભળી ચ દ્રવળાનો તિરસ્કાર કરી  
મહેન્દ્રકુમાર સમશેર લઈ કારાગૃહ તરફ જવા લાગ્યો ચ દ્રવળાએ તેને તેમ  
કરતા અટકાવ્યો અને બોલી “મહેન્દ્રકુમાર ! તમે આ માટે સાહસ  
ખેડી તમારી જીદગી જોખમમાં નાખો છો ? શું તમે રાજસિ હતો પરાજય  
કરી શકશો ?”

મહેન્દ્ર—રાજસિ હ તો શું પશુ ગમે તેવો વીર પુરુષ આ સમયે  
મારી સાથે હરિફાઈ કરી શકે તેમ નથી વિશ્વમાં હવે મને મૃત્યુનો પશુ કર  
નથી હવે જીવીને કરવું શું ? આ બધા પ્રપચી પ્રસંગોથી મારું હૃદય

બેદાઈ ગયું છે હવે તો મારા બધા દુસ્મનોનો સહાર કરી તેમના ઉબ્બુ શોષિતથી આ ભવાનીને સ્નાન કરાવીશ ત્યારે જ મને શાન્તિ મળશે

અદ્રપ્રજ્ઞા—મહેન્દ્રકુમાર ! તમે ભૂલો છો શું તમે રાજસિંહનો શિરચ્છેદ કરી શકશો ? તમે તેનું શિર ઉઠાવવા માગો છો ?

મહેન્દ્ર—હા, હવે મેં દૃઢ પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે —

ઉઠશે શિર ઠોકરોથી, શત્રુનાં મયદાનમાં,  
લોહી પીશે આ ભવાની યુદ્ધના તોફાનમાં,  
જીવ જાય તો પરવા નહિ પણ પ્રતિજ્ઞા તોડુ નહિ,  
કુલટા અને એ ચારને જીવતા કદિ છોડુ નહિ,  
ફિટકાર છે મુખનામ પર, જીવતા કદિ જવા દઉં,  
પાપના પુતળાતણ, સમશૈરને બળિદાન દઉં

તેજસ્વી તલવાર ! શત્રુઓનાં લોહીમાં સ્નાન કરવાને સજ્જ થા તારી મદદથી આજે હું મહારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરનાર છું

એટલામાં પુનઃ મુક્તાની કારમી ચીસ મહેન્દ્રના કાને સંભળાઈ

મહેન્દ્ર—આવુ છું—આવુ છું, તારી મદદે આવુ છું, જો કે તું તો વિશ્વાસપાતી છે, પણ હું મારો ધર્મ-ક્ષત્રિય ધર્મ બળવવા આવુ છું

આ વખતે મહેન્દ્રના બન્ને નેત્રોમાંથી જાણે કે ક્રોધના અગ્નિકણ્ણા ઝરતા હતા પુલ્લી તલવાર લઈ તે અદ્રપ્રજ્ઞાના મકાન બહાર જઈ ક્ષણ કાળમાં જ કારાગૃહ પાસે ધટના સ્થળે ઉપસ્થિત થઈ પ્રતિરૂપર્થી રાજસિંહને ઉદ્દેશી કહેવા લાગ્યો — “રાજસિંહ ! સંભાળ

ઉઠી જાશે કેના થાશે, મગજમાં જો હશે ફાકો,  
છુદાઈ ક્ષણ મહી જાશે, અગર જો ખુચશે કાટો”

રાજસિંહ—કોણ ? બિખારી મહેન્દ્ર ? તું કોની સામે થયો છે તેણે તને જાન છે ?

---

હજાર બધસૌની ટોપીઓ ગુજરાત તથા કાઠીયાવાડમાં પ્રસિદ્ધ થઈ ચુકી છે.



બાણલો બહાદુર સામે આવી શુ કરનાર છે ?  
યુદ્ધમાં આ હાથનો, આજે થનાર શિકાર છે

જા, નામદે ! ચાલ્યો જા, હજી પણ ચેતાવું છું કે જીવવાની ઇચ્છા  
હોય તો એક પણ શબ્દ બોલ્યા સિવાય શુપત્યુપ અહીંથી ચાલ્યો જા તારા  
બકવાદની મને પરવાહ નથી

ભસે છે જ્ઞાન જે બહુએ, નહિ તે તો કરડવાના,  
ગગનમાં ગાજતા મેઘો, નહિ કદિએ વરસવાના,  
યુમાની જે બની ગાડા, કરે મુખે બહુ બકવા,  
કદિ ના હામ લીડીને, કંઈ એ કામ કરવાના

રાજસિંહ—મહેન્દ્ર ! મને લાગે છે કે આજે તું તારા મૃત્યુને સાથે  
લઈ આવ્યો છે હજી તું આ રાજસિંહની બહાદુરીથી અચાત છે મારી  
આ એક આંખથી આ આખું જગલ ઘુમે છે શત્રુઓ મને જોતા જ પોતાનું  
શ્વિર મારા ચરણમાં નમાવી તાબે થાય છે

ધરા મુજવનારો હું, જગતને પલમાં પલકાવું,  
પ્રપચોની કરી બાળ સદા જગમાંથી હું ફાવું

જેમ આ બહાદુરની તલવારને,  
ગર્વિઓ ગર્વ ને માન મુકે,  
ધરણી કમકમ ધ્રુવે ચરણના રૂપસુંથી,  
ગર્ભિણી નારના ગર્ભ છુટે  
જેમ આ સિંહની કારમી આંખને,  
શત્રુઓ સંકળના ગાત તુટે

મહેન્દ્ર—બૂલે છે, મોહાધ પિશાચ ! તું બૂલે છે આ બરાડા પાડવાનું  
મયદાન નથી, આ દોલતસિંહનું મકાન નથી, કે આ વીરકેશરી કરી જાય

---

અમારી ટોપીઓ ખરીફતી વખતે મોર છાપ તપાસીને ખાત્ર ખરીફ કર્યો

બરાડા તો ગધેડા પશુ બહુ પાડે છે આજે આ મહેન્દ્ર સ્વતંત્ર બંધનમુક્ત છે હવે હું મરણીયો થયો છું આજે મારી પ્રતિજ્ઞા છે કે—

લાજ પડશે તારી આ અપદાનમાં,  
મરતા કફન મળશે નહિ,  
કામને ગીધ ગ્રાસ કરશે લાજને,  
પામશે તે આમને હાથે નહિ.  
મેલની ગજના સાલણી ફેશરી,  
પટકતો શીશને પહાડ સાથે,  
તેમ આ વીર પશુ વૈરની આગથી,  
ધુમતો કાળ ચર્ધ ટુજ માથે  
જામ છે જગરમાં આગ સળગી રહી,  
પાન કરી લોહી ટુજ શ્વાત થાશે  
પ્રિય સમરોર આ ચર્ધ અધીરી રહી,  
હૃદયને ચીરીને પાર નજશે

આમ કહી મહેન્દ્ર વિકાળ સિંહની માફક રાજસિંહ ઉપર ટુટી પડ્યો. રાજસિંહ જમીન પર પટકાતા મહેન્દ્રને વિનવણીથી કહેવા લાગ્યો—  
“મહેન્દ્ર ! મને ક્ષમા આપ, બહાદુર ક્ષત્રિય સકટમાં આવી પડેલા ક્ષત્રુ ઉપર પશુ દયા દર્શાવે છે હું શરણાગત છું, તું મને જીવતદાન આપ આજ પછી હું તારા કોષ પશુ કામની આડે આવીશ નહિ મારા અપરાધો ભૂલી જઈ, દયા લાવી મને ક્ષમા આપ”

મહેન્દ્ર—બોલ, રાજસિંહ ! ક્યાં ગઈ તારી ક્ષણ કાળ પહેલાંની વિશ્વવિજેતાના જેવી બહાદુરી ? ક્યાં ગઈ તારી રાજસત્તા ? ક્યાં ગયા તારા મહદ્યારો ? શું કોઈ તારો મહદ્યાર નથી ?

રાજસિંહ—બહાદુર મહેન્દ્ર ! મને ઊંડી દે રાજસિંહાસન ઉપર બેસવાની મારી મહત્વાકાંક્ષા છે હું પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહું છું કે સતી સાખી

મુક્તા આજથી મારી માતા સમાન છે વળી તારા ઉપકારના બદલામાં હું તને રાજ્યમાં સારો અધિકાર આપીશ.

મહેન્દ્ર—અધિકારની લાલચ ? એવી લાલચ દોલતસિંહને આપતાં ન ધરાયો કે એ લાલચ મને આપે છે ? રાજસિંહ ! આજે તારો નાશ કરવાની મેં પ્રતિજ્ઞા કરી છે, છતાં પણ મને મારો ક્ષત્રિય ધર્મ યાદ આવે છે આશ્રયે આવનારને ક્ષમા આપવી એ ક્ષત્રિયનો ધર્મ છે જો મારે તારો નાશ કરવો હોય તો અહીં મને ઠાણુ રોકનાર છે ? પણ ના ના, તારા જેવા બીર નામદ આપવાને મારતા મને શરમ આવે છે ઉઠ, એકે આ રાજસિંહ ! હું તારો દુરમન છું પણ હું તને એક ઉદાર સ્વર્ત પર ક્ષમા આપુ છું જો સંભળ, તારૂં મસ્તક મારા ચરણોમાં નમાવી જ્યાં સૂધી મારી નજર પડે ત્યાં સૂધી ચાલ્યો જા.

મૃત્યુના ભયથી ભયભીત બનેલો રાજસિંહ તરત જ મહેન્દ્રના ચરણમાં મસ્તક નમાવી પાછો પગે ચાલતો થયો.

મુક્તાને જોતાં જ મહેન્દ્રને બગીચાનો બનાવ પુનઃ યાદ આવ્યો કોપાવેશમાં મુક્તાને હાથ પકડી તે બોલ્યો —

“કુલટા ! બ્યભિચારિણિ ! મારા જેવાને જીડે કુલે ઉતારી અધવચથી દોર તોડનારી કાળી નાગજી ! તારી મદદે પેલો તારો નવીન પ્રિયતમ કેમ ન આવ્યો ? સકટ વખતે તારે મને કેમ યાદ કરવો પડ્યો ?”

મુક્તા—પ્રિય મહેન્દ્ર ! તમે આ શું બોલો છો ? ! હું શું વિશ્વાસ ધાતી છું ? ના-ના, નાથ ! મેં કેમ પણ શું-હોં કર્યોં નથી હું નિર્દોષ છું

મહેન્દ્ર—તારી લપટતા મેં મારી નજરે જોયલી હોવા છતાં અસત્ય બોલી તું તારો ભય કર અપરાધ છુપાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે ?

---

મોટા મોટા શહેરમાં એજન્સીઓ આપવામાં આવશે.

મુક્તા—નાથ ! હું સમજી શકતી નથી કે તમે શા માટે આમ બોલો છો ? અરેરે ! તમારે માટે મેં અનેક કષ્ટો સહન કર્યા છે દિન રાત તમારા નામની માળા જપતી હું દિવસ ગુળર છું તમારા મિલનની આશાએ હું આ દેહ ટકાવી શકું છું, છતાં તમે મારા ઉપર આટલા રોષે શા માટે બરાઓ છો ?

મહેન્દ્ર—હજી પણ તું તારૂં પાપ છુપાવે છે ? તું તારા બીજા પ્રિયતમના કંઈમાં હાથ નાખી પ્રેમ કરી રહી હતી તથા હાસ્વાભાષ કરી રહી હતી એ મેં મારી નજરે જોયું છે મુક્તા ! તને અને તારા કુળને પિષ્કાર છે !

મુક્તા—નાથ-નાથ ! તમે આ શું બોલો છો ? શું હું વ્યભિચારિણી છું ? પ્રિયતમ ! મ્હારા ઉપર આવું તદ્દન અસત્ય કલક ન મૂકો

જપુ છું આપની માળા દિવસ ને રાત હે રવામી,  
ભવેભવમાં ગણુ છું આપને કે હું પિયુ પામી

મહેન્દ્ર—અરે પાપની જીવતી પુતળી ! હજી પણ તું અભિચરિત્ર બતાવી તારૂં પાપ છુપાવે છે ? શું કહે કે તું સ્ત્રી જાત છે, નહિ તો તારી જ દગીની અત હું હમણા જ લાવત જો પ્રથમથી મને આવી ખબર હોત તો હું તારો સગ ન કરત હું નહોતો ધારતો કે તું મારા જીવનમાં કાટારૂં પથ પરીજા હું તે સમયે ન સમજી શક્યો કે તું અભિચરિત્ર ચલાવી મ્હને ઠગે છે ! તારો બાજુ પ્રણય હું પારખી ન શક્યો એ માટે મને અફસોસ થાય છે

પ્રણય જ્યારે નારનો પિષ્કારમાં પલટાય છે,  
પ્રણયીને ભૂલી પ્રીતિ પર નર મહી જો રહાય છે,  
નારી મટીને નાગિણી એ નાર બની બસ જાય છે,  
પ્રમદા નહિ પિશ્વાચિની એ વિશ્વમાં કહેવાય છે

મુક્તા—ન બોલો નાથ ! તમે આવા હૃદયવિદારક શબ્દ ન બોલો ! તમે મારા પર ખોટું આળ ન મૂકો દેવના સોગન ખાઈ કહું છું કે હું સર્વથા નિર્દોષ છું જો મેં તમારા સિવાય અન્ય પુરુષ તરફ પાપ દષ્ટિથી જોયું હોય તો મારા દેહમાં કીડા પડેા લાવો સ્વામિન્ ! મને તમારા હાથમાંની તલવાર આપો હું મારું હૃદય ચીરી મારી પવિત્રતાની ખાત્રી કરી આપું કે મારી નસેનસમાં તમારા પવિત્ર નામના સ્મરણનું સૌશ્રિત પ્રસરી રહ્યું છે ! એ તલવારથી હું મહારા હૃદયની કિંમત બતાવી આપીશ

આમ કહી મુક્તા મહેન્દ્રના હસ્તમાંથી સમશેર ખેંચવા મર્ષ બોલે મહેન્દ્ર તેને ધિક્કારથી કહેવા લાગ્યો -

“કુષ્ટા ! પાપીયસિ ! તારૂં શ્યામ મુખ દૂર લઇ જા”

આમ કહી મહેન્દ્રે મુક્તાની દેહલતા ઉપર એવા જોરથી લતાપ્રહાર કર્યો કે તેનું શિર કારાગૃહના કડિન દરવાજા સાથે જોડાઈ અચળાયું, અને તેમાંથી રૂધિરની ધારા વહેવા લાગી

મુક્તા—હું નિર્દોષ છું તમે શા માટે મારા શિર ઉપર અસત્ય કલક મૂકેા છો એ હું સમજી શકતી નથી

મહેન્દ્ર—ચુપ કર ! એક ગુન્હો છુપાવવા માટે બીજો ગુન્હો ન કર

મુક્તા—હું પરમાત્માના સોગન ખાઈ કહું છું કે હું એમાંની કોઈ વાત જાણતી નથી

મહેન્દ્ર—તું હવે વિના કારણ મને છેતરવાનો પ્રયત્ન ન કર તારૂં પાપ મેં નજરે નજર જોયું છે તે શું ખોટું ?

મુક્તા—તદન ખોટું પ્રિય કુમાર ! તમારા મુખમાંથી આવા શબ્દો સાંભળી મને થયું હું ખ સાચ છે હું તમારા બમનો બોગ ચર્ષ પડી છું કુમાર ! દયા કરો નિર્દોષ પર આળ ચઢાવી ઇશ્વરના ગુન્હેગાર ન બનો પરમાત્મા મારી સત્યતાની સાક્ષી પૂરશે

અચીર ઉમરાવને વાપરવા લાગક છે

મહેન્દ્ર—પરમાત્માનું પવિત્ર નામ તારા મુખમા હવે શોભતું નથી  
પરમાત્મા અન્યાયી નથી કે તે તારા જેવી પાપિણીની રક્ષા કરે

મુક્તા—ઓ ! પતિતપાવની સરિતાઓ ! જળ, સ્થળ અને ગગન  
મહળમા વિહાર કરતા પ્રજ્ઞ દેવતાઓ ! જગલમા ઉગેલા વૃક્ષો ! કોઈ તો  
મારી વહારે ધાઓ અરેરે ! હું નિર્દોષ દોષિત ગણાઉં છું કેમ કોઈ કાંઈ  
બોલતું નથી ? ઓ જગતના તાત ! તું શું કરે છે ? સત્યવાદીનું રક્ષણ કરવામા  
તું શા માટે વિલંબ કરે છે ? હું મન વચન અને કર્મથી પવિત્ર નથી ? મારા  
હૃદયમાં પ્રિયતમ મન્દ્રકમારના પવિત્ર નામની જપમાળ જપાતી નથી ? હું  
પાપિણી છું ? ઓ પ્રભુ ! બરસભામા તમે જેવી રીતે દેવી દ્રૌપદીની લજ્જાનું  
રક્ષણ કર્યું હતું, તેવી રીતે આ વખતે હે દીનદયાળુ ! તું મારી વહાર શા  
માટે કરતો નથી ? તું ગરીબનો બેથી છે, છતાં મારી દાદ કેમ લેતો નથી ?  
તું આમ કરીશ તો તને દયાળુ કોણ કહેશે ? નાથા, ઓ શ્રીહરી આમ છેક  
નમેરો નાથા

મહેન્દ્ર—પાપીઓ પોતાના પાપને છુપાવવા ધણા દોષ કરે છે તેમ  
તે પણ આજે સ્ત્રીચરિત્રની ભૂમિકા બરાબર ભજવવા માડી છે

મુક્તા—પ્રભુ ! હવે હદ થાય છે ! નિર્દોષને અન્યાય અપાય છે

મુક્તાને હૃદયભેદક વિલાપ જોઈ વીરમતિ તરતજ ત્યાં આવી પહોંચી  
અને દૂરથી બોલી, ' મુક્તા ! પરમાત્મા સત્યતાનો જ સહાયક છે, પણ  
સત્યની કસોટી ક્યાં સિવાય તે મદદગાર થતો નથી જેવી રીતે અગ્નિના  
યોગ સિવાય શુદ્ધ સુવર્ણની કસોટી ચર્મ શક્તી નથી તેવી જ રીતે હું જો  
સિવાય શુદ્ધાત્મા મનુષ્યની કિંમત સમજી શકાતી નથી મહેન્દ્ર ! ભ્રમણામા  
ન ભૂલ જેત આ બધા પ્રપંચી કારસ્થાન છે મુક્તા નિર્દોષ છે, તે સતી  
આધ્વી વીરબાળા મન, વચન અને કર્મથી સદા પવિત્ર રહી છે તેના જેવી  
વિશુદ્ધ ચરિત્રવાળી સતી સન્નારીઓથી જ બરમાવશેષ ભારતનું પ્રાચીન

વાપરવામાં સારી છે

જૈરવ શોભે છે તેના જેવી સતીઓના પુણ્ય પ્રભાવથી આ નદનવન સમ  
જાણીતો ભારતવર્ષ હજી પશુ પોતાના તેજથી ઝળહળી રહ્યો છે તેની  
તપશ્ચર્યા એજ હિંદુ જવાહીર । તેનું પતિવ્રતાપણુ એ જ હિંદોના  
અમૂલ્ય વારસો ! મહેન્દ્ર હવે સાહસ ન કરીશ મુક્તા નિર્દોષ છે, તું અમ-  
ણીમા છે, પ્રભુ તમારે ઉભયનું શ્રેય કરશે

મહેન્દ્ર—શુ મુક્તા નિર્દોષ છે ? હું અમણીમા છું ? આ કોણ  
બોલ્યું ? આ બોલ પેલા દયામયી દેવીના છે તેઓ કયા મયા ? શુ ચાલ્યા  
ગયા ? શુ આ કમલાગ્ન્યને દક્ષીન આપ્યા વિના પાછા ગયા ? અરેરે !  
તેમણે મને કેટલી વખત બચાવ્યો છે ?

આમ કહી મહેન્દ્ર મુક્તા પ્રત્યે કહેવા લાગ્યો—‘મુક્તા ! તું મને  
ક્ષમા આપીશ ?’

મુક્તા—ન બોલો, આ મારા જીવનના આધાર ! આમ બોલી મને  
દોષિત ન કરો

મહેન્દ્ર—મુક્તા ! બગીચામાં તારી સાથે જે રાજકુમાર પ્રેમાભિનય  
કરતો હતો તે કોણ હતો ?

મુક્તા—એ તો શાન્તા હતી

મહેન્દ્ર—નહિ, તે રાજકુમાર હતો

મુક્તા—કુમાર ! હું પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહું છું કે શાન્તાએ તે સમયે  
કુમારનો પોષાક પહેર્યો હતો અને ખાલી વિનોદમાં જ તે મારી સાથે મર  
જીમાં આવે એવા ચેનચાળા કરતી હતી તે સમયે તમારે રમરણુ થઈ  
આવવાથી મારા નયનમાં અશ્રુજળ ભરાયું હતું શાન્તા મારા કંઠમાં હાથ  
નાખી એ અશ્રુજળ સ્વચ્છ કરતી હતી

મહેન્દ્ર—ત્યારે શુ એ બધો ચંદ્રપ્રભાનો પ્રપચ હતો ?

મુક્તા—તેના અંતરમાં શુ હશે એ હું કેવી રીતે સમજી શકું ?

---

અમીર ઉમરાવને વાપરવા લાયક છે

મહેન્દ્ર—મુકતા ! મારી પ્રાણેશ્વરિ ! એ બધો ચંદ્રમણનો પ્રપચ હતો એ પ્રપચમાં તું પૂરી ફસાઈ હતી અરેરે ! મેં પ્રથમથી પૂરતી તપાસ કર્યાં સિવાય ઉત્તેજિત બની જઈ તારા પર હુ ખનૌ કુખર તોડી પાડ્યો તારા જેવી નિર્દોષ સતી સાખીને મેં નહિ કહેવા જેવાં કઠોર હૃદય-ભેદક વચનો કહી સહજાવ્યાં મેં તને પહતા પર પાડુ મારી તારા જેવી હુ ખિનીને મેં ભમને વશ થઈ વિશેષ હુ ખી કરી હુ તારો મુન્હેઝાર છુ જો-જો, તારા શિરમાંથી ટપકતુ રૂધિર મારા આ અવિચારી કર્મથી મને આપ આપી રહ્યું છે જ મહનાં વનચર પક્ષીઓ પણ તારૂં રૂધિર જોઈ કીલ કીલ કરી મને પિચ્કાર આપતાં હોડી જાય છે સૂર્યનારાયણે પણ પોતાનો પ્રકાશ ખેચી લઈ પૃથ્વી પર અધકાર ફેલાવ્યો છે, અરેરે ! સમસ્ત જગત જાણે કે મારા પર ઉશ્કેરાયુ હોય એવો મને લાસ થાય છે મુકતા ! ભમને વશ થઈ મેં તને જો અસહ્ય હુ ખ દીધું છે તેનું વિરમરણ કરી તું મને ક્ષમા આપીશ ? મેં અભાગીએ વગર વિચારે તારા અતરતમાને દુભવી મહા પાપ કયું છે.

આમ કહી મહેન્દ્ર મુકતાના ચરણોમા નખી પડ્યો

આ જોઈ મુકતા હાથ જોડી મહેન્દ્રને કહેવા લાગી —“મારા જીવિતેશ્વર ! મારા પ્રિય પ્રાણેશ્વર ! આમ કરવું તમને શોભે કે ? આમ કરી તમે મને જ ઉલટા પાપિણી બનાવો છો હુ તો તમારા ચરણકમળમા આશ્રય પામનારી દાસી છુ તમારી સેવા કરી સુખી થવું એ જ આ તુજ જીવનનું કર્તવ્ય છે કાન્ત ! હવે આકદ ન કરો મારૂં તન, મન, તથા ધન આપ જ છો, એટલે હું જ તમારી પાસે ક્ષમા માગી શકુ તેમ છુ

હુ તો છત્તુ છુ પતિ તમારી સેવા,  
મને અન્ય વિષયથી નહિ કંઈ લેવાહેવા—હુ.

મળે જાશ બાકરાં ખાઈને પેટ ભરીશુ,

મળશે તે પર સતોષ મુજર કરીશુ’

પતિના જોઈ દુઃકડા તે મીઠા મેવા—હુ



કચન નહિ તો એ કારટ કનકની મુડી,  
પતિ સેવા એ સતી નારની મુડી,  
પતિ પ્રેમભક્તિએ અમે વેચાયા એવા—હું

એટલામાં સામેથી શુભાચરાય તથા બીજા ઘોડેસ્વાર આવતા દેખાયા  
એ જોઇ મુક્તા બચથી બોલી —“ પ્રિયતમ ! સાવધાન ચાઓ સામેથી  
દુશ્મન આવતા જણાય છે ”

મહેન્દ્ર—પ્રિયા ! એમાં ડર શાનો છે ? ક્ષત્રિય વીરોએ અત્યુચ્ચોનો  
ભય રાખવો જ ન જોઇએ

વીર પુરૂષો કાળથી ના કોઇ દિન ગભરાય છે,  
આવવું ને જવું એ તો આ જગતનો ન્યાય છે,  
નિજ ધર્મની મમતા મુકી જે જીવ બચાવવા રહાય છે  
ધિક્કાર એવા જીવનને જે ધર્મદ્રોહી થાય છે

વિના વિલંબે શુભાચરાય આવી પહોંચ્યા અને તેણે સિપાઇઓને  
હુકમ કર્યો —“ મહેન્દ્રને પકડો ”

મહેન્દ્ર—શુભાચરાય ! તું કોને પૂછીને મને પકડવા આન્યો છે ?

શુભાચરાય—રાજસિંહના હુકમથી મહેન્દ્ર ! તું જાણે છે કે તારે  
માથે ખનનો આરોપ છે તું સત્વર મારે અરજી થા, નહિ તો તને  
એકલો જાણી આ બધા સૈનિકો તારા પર તુટી પડશે

મહેન્દ્ર—એકલો એટલે શું ? મારૂં બાહુબળ તમને સહુને પહોંચી  
વળવા અકિતવાનું છે

શિયાળના ડરબ્યાથી સિંહ તો ડરતો નથી,  
ભસે જે શ્વાન તેની હું પરવા જરા કરતો નથી

---

હાયમક કેપ જે ટકાઉમાં ધણી સરસ છે

ગુલાબરાય—અમારા પાઝામાં સપડાયલો હોવા છતાં અભિમાન ઊઠતો નથી ? મહેન્દ્ર ! મુખેથી બહાદુરી બતાવવી એ બહુ સહેલી વાત છે, પરંતુ કસોટી વખતે કમર કસવી દોહાલી છે

મહેન્દ્ર—ગુલાબરાય ! તારામાં કેટલી બહાદુરી છે એ હું બરાબર જાણ છું રાજસિંહની તથા તારી બહાદુરી તો મેં તે દિવસે ચંદ્રપ્રભાના ઘરમાં બરાબર જોઈ લીધી છે તે દિવસ શું તું ભૂલી ગયો છે ?

ગુલાબરાય—મહેન્દ્ર ! તને રાજસિંહની શક્તિનો ખ્યાલ નથી તે ધારે તો ક્ષણ કાળમાં જ ધરાને ઝગ્ગવી શકે તેમ છે—તારા જેવા પામરને પરલોકમાં પહોંચાડી શકે તેમ છે

મહેન્દ્ર—હીક છે, હીક છે—

દગાબાજ છે એ રાજસિંહ ને બહાવલો તું સારથી,  
કાંપતા સૈનિક સહુ આ વીરની તલવારથી  
જે હતા રણવીર તે તો સ્વર્ગના વાસી થયા,  
સાપ સૌ ચાલ્યા ગયા, પણ લીસોટા બાકી રહ્યા

ગુલાબરાય—હજી અભિમાન છે ?

મહેન્દ્ર—આ તલવાર પર શુભાન છે

પાછળથી છુપી રીતે રાજસિંહ હે હુમલો કરી મહેન્દ્રને પકડી લીધો મુક્તા બેહોશ બની જમીન પર ઢળી પડી સૈનિકા મહેન્દ્રને પકડી આલતા થયા



## પ્રકરણ ૧૫ મું

## અબળાનો અતુલાય

નાસ્તિ કામ સમો વ્યાધિર્નાસ્તિમોહ સમો રિપુ ।

નાસ્તિ ક્રોધ સમો વન્દિર્નાસ્તિ જ્ઞાનાત્પરં સુખમ્ ॥

કામના સમાન અન્ય વ્યાધિ નથી અજ્ઞાન સમાન મોહ કદો શત્રુ નથી, ક્રોધ સમાન ક્રોધ દાવાનળ નથી અને જ્ઞાન સમાન ક્રોધ સુખ આપનાર ફળ નથી

કામ સમ વ્યાધિ નહિ, અજ્ઞાન શત્રુ માણવો,

ક્રોધ સમ અગ્નિ નહિ સદૃશીની મિત્ર પ્રમાણવો

સુખ માથે શિશ્યા હોતા નથી તેમ વિદ્વાન પુરુષો માથે કાંઈ હીરા મોતીના હાર ઉગતા નથી ક્રોધજ અને કાગ જેમાવમા એકજ રંગનાં હોવા છતાં જ્યારે તેમના સુખમાંથી વાચા પ્રકટે છે ત્યારે આપો આપ ઉભયની પરીક્ષા થઈ જાય છે અને બન્નેનો ભેદ માલુમ પડી આવે છે

ક્રોધ મનુષ્યનો મહાન્ વિરોધી કદો શત્રુ છે ક્રોધી મનુષ્યથી સારાં વિવેકથીલ વિચારયુક્ત કાર્યો થઈ શકતાં નથી માટે ક્રોધાવેશમાં ક્રોધ પશુ કાર્ય કરવું જોઈએ નહિ

સત પુરુષો ક્રોધને વશ થતા જ નથી અજ્ઞાની પામર જનો જ ક્રોધને વશ થાય છે દુર્વાસા સમાન મહાન્ પ્રવૃદ્ધ ઋષીનો ક્રોધથી પરજ્વળ થયો ત્યાં પામર માનવીનું શું સમજવું ? ચંદ્રપ્રભા ક્રોધાવેશમાં રાજસિંહનું ખૂન કરવા તત્પર થઈ હતી ક્રોધી મનુષ્ય પોતાનું કદાપિ હિત કરી શકતું નથી તો પછી અન્યનું હિત કયાંથી કરે ? ચંદ્રપ્રભા પશુ બચતીત હૃદયે રાજદરબારમાં રાજસિંહ પ્રત્યે વૈરનો બદલો વૈરથી લેવા આવી ગઈ

અમારી ટોપીઓ ખરીદતી વખતે મોર અથ તપાસીને ખાસ ખરીદ કરજો

મહેન્દ્રના વિદાય થયા પછી ચદ્રમલા પોતાના મકાનમાં એકાન્તમાં એસી અત્યંત કલ્પાત કરવા લાગી તેને દુનિયાનું સુખ, દુનિયાનો વૈભવ અને ભોગ વિલાસના સકળ સાધનો વિષે સમાન જણાવા લાગ્યા પોતાના હસ્તથી થયેલાં સધળા પાપકાર્યોનાં હવે તે જ્યારે વિચાર કરવા લાગી ત્યારે તેને ઘણો પસ્તાવો થવા લાગ્યો તેણે વિચાર્યું — “અરે રે ! મેં પાપિણીએ આ બધું તરકટ શા માટે રચ્યું ? આ સંસારમાં મનુષ્ય દેહ મહાન્ દુર્લભ ગણાય છે અનેક જન્મનાં સુકૃત્યથી જ દુર્લભ માનવદેહની પ્રાપ્તિ થાય છે, છતાં માનવદેહ ધારણ કરી મેં શું સુકૃત્ય કીધું ? અરેરે ! યુવાનીના આવેશને વશ થઈ, સારાસારનું જ્ઞાન ભૂલી રાજસિદ્ધ સાથે નાસી આવી, મારા શ્વસુરપક્ષને તથા મારા અીજીવનને મેં કલક લગાડ્યું પતિવ્રતા બીએ પરપુરુષનો વિચાર પણ ન કરવો જોઈએ મેં પાપિણીએ નહિ કરવાના કામો કરી આ દુર્લભ મનુષ્યદેહને એળે ગુમાવ્યો છે મહેન્દ્રપર મારી પ્રેમ દ્રષ્ટિ !”

સ્વમત આટલું કહી તે બળડતી બધ થઈ પુનઃ દિવાનીની માફક દગ્ધહૃદયે બોલવા લાગી, મહેન્દ્રનો પ્રેમ મેળવવા માટે મેં “કટલા જળ પ્રપન્થોનો આશ્રય સ્વીકાર્યો છે ? નિર્દોષ મુક્તાપર ખોટું આળ ચડાવ્યું, મદિરા પી અધમમાં અધમ પાપ મેં કર્યું હું પાપિણી હોઈ વિદુદ્ધ ચરિત્રના મહેન્દ્રકુમારને પણ પાપિષ્ઠ કરવા વિચાર કર્યો આ બધું કરી મેં સાર શો કાઢ્યો ? શું મારો પ્રેમ મહેન્દ્ર તરફ શુદ્ધ હતો ? ના, શુદ્ધ કેમ કહેવાય ? એ કેવળ વાસનાનો મોહ હતો મહેન્દ્રના રૂપરંગમાં હું અજાણ, તેમાજ મોહી, તેને ચાહ્યો ! આ પ્રેમ શુદ્ધ નહીં પણ આ લોક તથા પરલોકને બળે કરનારો જ પ્રેમ ગણાય સીતા, તારા, દમયંતી અને સુયા, તારા-મતી વગેરે દેવીઓ વિશ્વમાં પોતાના સતીત્વના પ્રભાવથી અમર નામના મૂકી ગઈ છે હું દુષ્ટા તે પવિત્ર દેવીઓનાં નામ ઉચ્ચાર્યા લાયક પણ રહી નથી પ્રભુ ! માફ હવે શું થશે ? આ રૂપમાં આગ લાગે મેં મારા

સૌંદર્ય'માં અન્ય જાત જે મહા પાપો કર્યા છે તેની ક્ષમા કાળાતરે પણ મને મળી શકે તેમ નથી એ બધા પાપની શિક્ષા પ્રભુ મને શી કરશે ? હવે પરતાવો કુર્યે સાર શો ? પાણી પીધા પછી ઘર પૂછ્યે સાર્યક શુ ? બહુ થવાનું થઈ ચુક્યું, હવે તો કરેલા શુન્દાઓની પ્રભુ પાસે શિક્ષા લેવા જવું એ જ ઉત્તમ છે, છતાં પણ તે પહેલાં નિર્દોષ વીર કુમારિકા મુક્તાની માશી માગી તેની પાસે સત્ય વાત જાહેર કરવી એજ ઉત્તમ છે એમ કરવાથી મારા પાપોનો ભાર કાંઈક ઓછો થશે ”

આમ નિચાર કરી ચંદ્રપ્રભા મુક્તા પાસે આવી મુક્તા લોહી લુહાણુ સ્થિતિમાં કારાગૃહમાં પડેલી હતી તેને પોતાના શરીરનું પણ ભાન ન હતું તેની એવી સ્થિતિ જોઈ ચંદ્રપ્રભાએ પહેરેલા વસ્ત્રનો પાલવ ફાડી મુક્તાના ધા ઉપર પાટો બાંધ્યો બેલાન મુક્તા બપડવા લાગી, “વહાલા મહેન્દ્રકુમાર ! તમે ક્યા રા ? મારા જીવિતેશ્વર ! મારી પાસે આવો—હું નિર્દોષ છું”

આ શબ્દો ચંદ્રપ્રભાના કાન પર અથડાતા તેની આખોમાથી આસુ સરવા લાગ્યા, તે સ્વગત કહેવા લાગી મારી ભૂલના ભોગનું આ કેવું ગંભીર પરિણામ આવ્યું છે ?”

આ નિગરે પ્રભાનું મગજ ફગી ગયું ધીરજ ધરી તે મુક્તા પાસે બેઠી શીતળ જળના સ્પર્શથી મુક્તા શુદ્ધિમાં આવી તે ઉઠી અને ચંદ્ર પ્રભાને વળગી પડી બોલી — ‘ચંદ્રપ્રભા ! હું નિર્દોષ છું તે શું તું જાણતી નથી ? જો જાણતી હો તો મારા પ્રિયતમનો ભ્રમણા શા માટે તું દૂર કરાવતી નથી ?’

ચંદ્રપ્રભાએ આ પ્રશ્નનો ઉત્તર તુલ્ય હૃદયના આવેશથી આપ્યો તે મુક્તાને કંઈ વળગી પડી અને બોલી — “મુક્તા બેન ! એ વિષયમાં હું જ સર્વાંશ દોષિત છું જાહેન ! તમે મને ક્ષમા આપો ”

આમ કહી ચદ્રપ્રભા મુક્તાના ચરણ પાસે પડી ગઈ મુક્તા તો આ બનાવ જોતાં જ આશ્ચર્યમાં પડી કે પ્રભા આ શું કરે છે ? તે પોતાનું રૂદન ભૂલી ગઈ પણ ઉલટી પ્રભાને દિલાસો દેવા લાગી તેને ઉઠેશી મુક્તા બોલી — “ચદ્રપ્રભા ! આમ કરવું તને ઉચિત છે ? ઉમ્મરે તું મારાંથી મોટી હોવા છતાં મારી પાસે ક્ષમા માગી મને પાપમાં શા માટે નાખે છે ? એન ! તને આમ ન ઘટે ”

ચદ્રપ્રભા—ગુન્હેગાર નિરોધ પાસે ક્ષમા માગે તેમાં દોષ જેવું કાંઈ હોય એમ મને લાગતું નથી

મુક્તા—તને કાણુ ગુન્હેગાર કહે છે ?

ચદ્રપ્રભા—એન ! મારાં પાપોથી અનુભવ્યાં હોવાથી જ તમે આમ કહો છો ? હું તમારી પાસે સેકડો વખત ક્ષમા માગું તો પણ બોધી છું

મુક્તા—શા માટે તું આમ કહે છે ?

ચદ્રપ્રભા—મેં તમારૂં ઘણું અનિષ્ટ કર્યું છે તમારા પ્રિયતમ મહેન્દ્ર-કુમારને બાંહેરી શાન્તાને એક રાજકુમારનો પોષાક પહેરાવી તેની સાથે તમને પ્રેમમાં વાત કરતા બતાવી મેં રજતુ ગળ કર્યું છે એન ! કહો જોઈએ કે તમારી આવી બોલીવોહાણુ હાલત કરનાર હું જ છું કે બીજું કોઈ છે ? તમે તો શું પણ સાક્ષાત ઇશ્વર સુદ્ધા મને મારા મહા પાપની ક્ષમા આપે તેમ નથી

મુક્તા—ચદ્રપ્રભા ! પરમકૃપાળુ પરમાત્મા તને તારા અપરાધોની ક્ષમા આપે એમજ હું ધન્ય છું

ચદ્રપ્રભા—પ્રભુ મને ક્ષમા આપે એ અશક્ય છે પ્રભુએ મહારા જેવી પાપિષ્ઠાને કૂરમાં કૂર શિક્ષા કરવી જોઈએ

મુક્તા—એન ! અધીરી ન થા ! શાન્તિથી બેસ શા માટે વિના કારણ તારૂં હૃદય ઉશ્કેરે છે ?

---

આ ટોપી ધણી સરતી છે જથાળ ઘેચનારને ઘણી લાભદાયક છે

ચદ્રપ્રભા—હવે આ તનમનને જીવનના અત સુધી શાન્તિ કે આરામ મળનાર નથી જેણે બીજાને શાન્તિ આપી નથી તે શાન્તિ ભોગવવા સરખું નથી હું શાન્તિ ક્યાંથી પામું ?

મુક્તા—ત્યારે હવે તું શું કરીશ ?

ચદ્રપ્રભા—મને આ કફેડી સ્થિતિમાં મુકનાર નરાધમનો હવે હું જીવ લપ્પશું

વિકાળ છું હું કાળી નામણુ માફ વૈર લેવાને,

રાક્ષસી બની છું હું બદલો આજ દેવાને

મુક્તા—બીજાની હોવા છતાં તારામાં આટલું શૈયી ક્યાંથી આવ્યું ?

ચદ્રપ્રભા—વીર ક્ષત્રિયાણીઓ જ્યારે ખરા સ્વરૂપમાં પ્રગટ થાય છે ત્યારે જ તેમનું સ્વાભાવિક શૈયી દીપી નીકળે છે

મુક્તા—તને આ સ્થિતિમાં કોણુ લાવ્યું છે ?

ચદ્રપ્રભા—નરાધમ રાજસિંહ

મુક્તા—બહેન ! તારી માફક મારા પર પણ તેણે અનહદ જીદમ ગુળથોં છે મારા ભોળા પિતાશીને ભભેરી તેમની પાસેથી લગ્નનું નક્કી કરી તે દુષ્ટ મને અહીં લાવ્યો મને મારા બહાલા મહેન્દ્રથી વિખુટી પડાવી મારા આ હાલ કરનાર તે દુષ્ટ રાજસિંહ છે

ચદ્રપ્રભા—મુક્તા ! તેના પાપનો ઘડો ભરાઈ ચુક્યો છે હું મ્હારે હાથે જ તેનું હૃદય ચીરી હવે મારા દેહનો અત આણીશ

આટલું કહી તેણે કમરમાંથી કટાર કાઢી મુક્તાને પૂછ્યું “આત્મ નામ શું છે ?”

મુક્તા—એ કટાર છે

ચદ્રપ્રભા—એનો કોણુ ઉપયોગ કરી શકે ?

---

ઠક્કર બ્રહ્મસંની ટોપીઓ ગુજરાત તથા કાઠીયાવાડમાં પ્રસિદ્ધ થઈ ચુકી છે

મુકતા—વીર પ્રતાપી ક્ષત્રિય બન્યો સમય પ્રમાણે જ એનો ઉપયોગ કરી શકે, તેજ તેને શોભાવી શકે

ચ દ્રવ્રજા—મુકતા બહેન ! બોલતા બૂલ્યા હવે તો વીર ક્ષત્રિય પુત્રને બદલે વીર ક્ષત્રિયાણીઓએ જ આનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ અથવા હિંદની પતિવ્રતા નારીએ આ કટારીને પોતાની નાની બહેન સમજી રાત દિવસ તેને શીયળ તથા ધર્મ રક્ષણ માટે પાસે રાખવી જોઈએ

મુકતા—બીઓએ આ કટારી રાખવાનું કંઈ પ્રયોજન ?

ચ દ્રવ્રજા—પોતાના પ્રાણ કરતાં પણ વધારે મૂલ્યવાન શીયળનું રક્ષણ કરવા

મુકતા—ખરૂં છે બહેન ! દુષ્ટ પાપી મનુષ્યો પોતાની પાપવાંછના તૃપ્ત કરવા આવે તો આ કટારથી તાત્કાલિક તેની વાંછના પુરી કરવી ખરૂં કે ?

ચ દ્રવ્રજા—એમાં સંશય શો ? મુકતા બહેન ! મને જવાની રજા આપો આ કટાર હવે અધીરી થઈ રહી છે

મુકતા—પ્રજા બહેન ! તમે અધીરાં ન બની જાઓ આ હાથ છોડી દો, નહિ તો કોષાવેશમાં તમે વખતે આપઘાત કરશો

ચ દ્રવ્રજા—હું આપઘાત કરું ? શા માટે ? મેં કાનો ગુન્હો કર્યો છે ? હું મારા હૃદયમાં શા માટે એને સ્થાન આપું ? આ કટારને હું તેના જ હૃદયમાં સ્થાન આપીશ મારા સ્વામીથી છુટી પડી મને બિખારણુ બનાવી પોતાના દાવ પેચમાં રમીડી જે મને અહીં લાવ્યો તેના હૃદયમાં જ આ કટારને સ્થાન આપીશ

મુકતા—બેન ! તે રાજકુમાર છે તારાથી તેનો પરાજય નહિ થાય

ચ દ્રવ્રજા—તે રાજકુમાર છે તેથી મને શું ? જેને સ સારમાં જીવનના દલાવા લેવા પાછી હોય તેને જ મૃત્યુનો ડર હોય છે બીજા મરણીયાને શું ? માફ ચાહે તે ચાઓ, પણ એક વખત તો આ કટારથી રાજસિંહના પ્રાણ હરીશ તે પણ વળી બરદરબારમાં.



આમ કહી ચંદ્રપ્રભા પૂર્વ દિશા નિહાળી વળી બપોરના લાગી, “રાજ-  
સિંહ ! તૈયાર થજો જો ચંદ્રપ્રભાની તુ ચાહતા કરે છે, જેને તારા વિલાસની  
પુતળી સમજે છે, જેને મળવા તારૂં દિવ અધીર થઈ રહ્યું છે, જેને ભેટવા  
તારૂં આતુર મન ઉછાળા મારી રહ્યું છે તેજ ચંદ્રપ્રભા આજે તારા ઉછાળતા  
હૃદયમાં આ ચમકતી કટારને સ્થાન આપવા આવે છે રાજસિંહ ! આજે  
તુ તારા સૈનિકો, તારા સબધીઓ, તારા પાલિકા લશ્કરના ભડવીર સિંહ  
હીઓ વગેરે સહુને તૈયાર કરી રાખજો આજે તારા મનુષ્યજીવનની છેલ્લી  
પળોનો હિસાબ કરીને જ હું તારી પાસે આવું છું

ચઢી હું ખૂનને ચરખે જીવનમાં આગ સળગે છે,  
હવે દિલની નસેનસમાં, કિનાની આગ સળગે છે  
નહિ છોડું તને જાલિમ ! જીવનની આશ છોડી દે,  
કટારી કારમાં સાથે હવે તુજ પ્યાર જોડી દે

વાંચક ! આ વચનો ઉચ્ચારતી વખતે ચંદ્રપ્રભાને પોતાના શરીરનું ભાન  
ન હતું તેનો ચોટલો તેની પીઠ ઉપર કાળા નાગની માફક ઝૂલી રહ્યો હતો  
પહેરેલા વસ્ત્ર ધૂળમાં રંગદોળાઈ ગયા હતા, છતાં આવી બેભાન અવસ્થામાં  
તે મુકતાને કહેના લાગી -- “મુકતા બેન ! મને ક્ષમા આપો હું પાપિષ્ઠી  
મરવા જ સરજાયેલી છું મહેન્દ્રકુમારની હું જોટલી પ્રજા સા કરું તેટલી  
થોડી છે મશ્વરે તમને તમારે લાયક જ પ્રિયતમ આપ્યા છે પ્રભુ ! તમારૂં  
ઉભયનું કલ્યાણ કરો એવો મારા ખરા અંત કરણનો આશીર્વાદ છે બેન !  
હું જાઉં છું જતી વખતે પણ કહેતી જાઉં છું કે, ટૂંક સમયમાં તમે બન્ને  
વિજ્ઞાન રાજ્યનાં માલિક થશો મને ક્ષમા આપજો”

આમ કહેતી પાછું જોતી આગળ વધતી દિવાની થયેલી ચંદ્રપ્રભા  
અદસ્ત થઈ મુકતા તેને કંઈ પ્રજ્ઞવા જતી હતી, પણ તેનો જિહામણો  
ચહેરો જોઈ કંઈ બોલી શકી નહિ તેના ગયા પછી મુકતાએ પણ મણિપુરનો  
રસ્તો લીધો

પ્રકરણ ૧૬ મુ

ન્યાયના નામે નીતિનું ખૂન

કુપ્રામવાસ કુલહીનસેવા કુમોજન ક્રોધમુખી ચ માર્યા ।

પુત્રશ્ચમુર્ખો વિષવા ચ કન્યા વિનાશિતા ષડ્ પ્રદહતિ કાયમ્ ॥

કુપ્રામર્મા નિવાસ, કુલહીનની સેવા, કુમોજન, ક્રોધાળી કુલહા સ્ત્રી,  
મુખ પુત્ર અને વિષવા પુત્રી આ છ અમિ વગર બાળનારા મનુષ્યના કડ્ડામાં  
કડ્ડા શત્રુ છે

નિજ માન મુખ ઉજ્જવળ કરી સ્વધર્મ માર્ગે ચલે,  
સન્માર્ગમાં જીવન ગુળરી પાપથી મનમાં હરે,  
શત્રુ વખાણે સહ સદા સુપુત તેને જાણવો,  
લાખ તારા છે પ્રકારો, ચદ્ર એક પ્રમાણવો

એક પુત્ર તારે છે, બીજો કુબાડે છે એક જ સૂય આખા વિશ્વને

પ્રકાશમાન કરે છે એક જ સિ હ આખી વનભૂમિને ગળાવે છે  
રામ કૃષ્ણ, પરશુરામ, અર્જુન, કર્ણ, શકરાચાર્ય, ભવજીતિ, વારિમકી,  
બાસ, પાણિની, વિક્રમ, ભોજ, ભરથરી, શિવાજી તથા અકબર એક જ  
થયા તારા, સીતા, મદોદરી, ગર્ગી, દ્રૌપદી, કુતા ગાંધારી, અનસુયા  
તથા દમયંતી એક જ થઈ એ દરેક દેવી વ્યક્તિ પોતાના પુણ્યમય જીવન  
પ્રભાવથી વિશ્વસ સારમાં સદાને માટે અમર નામના મૂકી ગઈ છે આધુનિક  
યુગના સચ્ચરિત્રવાન સત સાધુ ગાંધીજી આર્યાવર્તની ત્રીજા કોટીની વસતિને  
અહિંસાનો પાઠ બહાવી સ્વરાજ્ય એ દરેક દેશીને જન્મસિદ્ધ હક્ક છે  
એવું શીખવી રહ્યા છે આ બધા જીવો અમર છે તારપર્થ એ છે કે એક જ  
સુપુત્રથી આખો દેશ ઉજ્જવળ થાય છે

ભરતખંડના ઇતિહાસમાં શુદ્ધ ક્ષત્રિય રાજવંશીઓ મહાન પરાક્રમી  
કામો કરી પોતાના કુળની મહત્તા વધારી ગયા છે પ્રજાને સુખે સુખી

સદ્ગામી સુદર છે

તથા પ્રગ્નને દુ ખે દુ ખી થવુ એ જ હરેક રાજનો ધર્મ છે પ્રગ્નને પુત્ર સમ પાળવી એમા ક્ષત્રિય રાજનુ ગૌરવ છે ગૌ તથા પ્રાજ્ઞાનુ રક્ષા કરનાર રાજ જ ખરો રાજ બેખાય છે બાકી બધા ધન્વંતરણુના ફળ માફક ખાલી દેખાવડા જ નામધારી રાજ કહી શકાય આપણી વાર્તાના નાયક રાજસિંહના પિતા મહારાજ નરેન્દ્રનાથ શુદ્ધ સાદિક જીવન ગુળરનારા પરાયકારી નૃપતિ હતા, જ્યારે બીજી બાજુ તેમનોજ પુત્ર રાજસિંહ અનાચારી, મિથ્યાભિમાની, તથા દાવપેચની રમત રમનારો હતો અનાચારીથી સૂકૃત્ય થઇ શકતુ જ નથી અનાચારી પોતે પાપકર્મ કરે છે અને ખીજને તેમા હોમે છે અનાચારથી રાવજુ, કીચક, દુર્યોધન વગેરે મહારથી-ઓનુ પણ અકાળે મૃત્યુ થયુ તો પછી સામાન્ય રાજસિંહ શા દિસાખર્મા ?

નરેન્દ્રનાથનો રાજદરબાર આજે જનસમૂહની મેદનીથી ચીકાર બરાઇ ગયો હતો પછવાડેથી આવનાર મનુષ્યને જગ્યા મળવી દુર્લભ થઇ પડી હતી આજે ન્યાયાધીશ ખૂનના ગુન્હાની તપાસ ચલાવનાર હતા રાજસિંહ તથા શુદ્ધાચાર્ય મહેન્દ્રપર ખૂનનો આરોપ મૂકયો હતો દરબારમાં ચોપાસ ગમગીની છવાઇ રહી હતી મહેન્દ્રને બદીવાન તરીકે બોખડતી બેઠીઓ પહેરાવી હાજર કરવામા આવ્યો હતો તેની જ્ઞાન્ત બબ્બ મુખમુદ્રા પર નિર્દોષતાની રપટ છાયા જોવામા આવતી હતી બરાબર નિયમિત ક્રમયે ન્યાયાધીશ આવી પહોચ્યા અને તરતજ મહેન્દ્રનુ નામ પોકારવામા આવ્યુ સિપાહીઓએ મહેન્દ્રને પિજરામા ઉભો કર્યો ન્યાયાધીશ તપાસનુ કામ ચાલુ કરતાં પૂછ્યુ —“તાર નામ શુ ?”

મહેન્દ્ર—મહેન્દ્ર !

ન્યાયાધીશ—શો બધો કરે છે તથા ક્યા રહે છે ?

મહેન્દ્ર—હું જ ગણમા રહુ છુ અને રખડવાનો બધો કરુ છુ

ન્યાયાધીશ—તુ કયા રાજ્યની રૈયત છે ?

મહેન્દ્ર—પિશાચના રાજ્યની હું રૈયત છુ.

---

દેશાવરમા પણ આ ટોપીઓનો ઉઠાવ સારો છે

ન્યાયાધીશ—સભ્યતાથી બોલ આ રાજદરબાર છે તુ બનશે છે કે આજે તારા માથે ખૂનનો આરોપ છે તારા ઉપરના આરોપના બચાવમાં તુ શું કહેવા માગે છે ?

મહેન્દ્ર—મને આ દરબારમાં ન્યાય મળવાનો લેશ માત્ર સંભવ નથી, મારે હું અત્રે કોઈ પણ પ્રકારનો બચાવ કરવા માગતો નથી

ન્યાયાધીશ—તુ આમ બોલી આ ન્યાયમંદિરનું તથા આખા રાજ્યનું અપમાન કરે છે આ રાજ્યમાં કોને ન્યાય મળ્યો નથી તે તુ કહી શકીશ ?

મહેન્દ્ર—આ રાજ્યમાં કોને ન્યાય મળ્યો છે ? પવિત્ર બીઓની લાજ આ રાજ્યમાં ધોળ દિવસે લુટાય છે, એવા પાપીઓને આપે શી સજા કરો છો ?

ન્યાયાધીશ—દરેક ગુન્હેગારને આ રાજ્યના કાયદાની કલમના આધારે સજા કરવામાં આવે છે

મહેન્દ્ર—તો પછી તમે ન્યાયાધીશ શાના ? આ રાજ્યના અન્યાયક્રુત કાયદાની કલમોથી તમે ગમે તેને દોષિત ઠરાવી સજા કરતા હો તો પછી તમારી પાસે ન્યાય મળવાનું રહ્યું જ કયાં ? તમે તમારી સ્વતંત્ર વિચારશક્તિનો ઉપયોગ કરી ન્યાય આપી શકતા નથી જેમ શિક્ષક પાઠ શીખવી રાખે, તેમ તમે આ રાજ્યના કાયદાનો પાઠ ભણી ન્યાય આપવાનો દબ કરો છો જેમ મહારી નોળીયાને નચાવે તેમ તમે કાયદાનું પુછકું હાથમાં પકડી નાચો છો પછી તમે ન્યાયાધીશ શાના ?

કલમને કાયદાની આ તમારી વાત છે ખોટી,  
બુદ્ધિ પાયા ઉપર આ છે ઇમારત ન્યાયની ખોટી  
બુખાનીને પુરાવે ત્રાજવું જે બારી થાય છે,  
ભલે ખોટો છતાં પણ ન્યાય સાચો એ ગણાય છે

---

મોટા મોટા શહેરમાં એન્જ-સીઓ આપવામાં આવશે.

ન્યાયાધીશ—અસ કરો, વધુ એક અક્ષર બોલશો તો તમારો ગુન્હો વિશેષ ભય કર ગણાશે

મહેન્દ્ર—જો એમજ હોય તો ખડ કહેનારાના મ્હો સીવી થ્યો જેથી તમને સવાલો પૂછવાની પણ જરૂર નહિ રહે

ન્યાયાધીશ—હજી પણ તમને ચેતાવું છું કે, આ દુરાગ્રહનો ત્યાગ કરી તમારા જ્યાવની વાત પર આવો તમને સત્ય ન્યાય મળશે એ માટે નિરસ દેહ રહો

મહેન્દ્ર—મને શું સત્ય ન્યાય મળશે ? અરે ! તમારા રાજ્યમાં ન્યાયનું નામનિશાન પણ રહ્યું નથી જે ગૌમાતાને આખી હિંદુ કોમ ભક્તિપૂર્વક પૂજે છે, જે ગૌમાતા આખા હિંદ દેશનું પોષણ કરે છે, માતા વિનાના રીઆતા બાળકોને પવિત્ર દૂધ પાછ, મોટા કરે છે બીખારીથી અમીર સુધીના માણસો ઉપર જે નિરતર ઉપકાર કરે છે તે પવિત્ર કામધેનુને પણ તમે ધનસાધ આપી નચાવી શકતા નથી આપણા ધર્મમાં જણાવ્યું છે કે જે મનુષ્ય હોવાનો દાવો કરે તે પછી ચાહે તો રાગ હોય કે રક હોય, તે સર્વેએ પવિત્ર ગૌમાતાના એક લોહીના ટીપાને બદલે પોતાના દેહની આહુતિ જરૂર પડે તો આપવી આમ છતાં તમારો ન્યાય હિંદીઓના એ પરમધર્મને ઠોકરે ઊઠાવે છે

ન્યાયાધીશ—આ એક ધાર્મિક તાવય છે વિચારશીલ રાજ્યો બનતા પ્રયત્ને ગૌવધ અટકાવવામાં પાછી પાની કરતાજ નથી, પણ કોઈ પણ રાજ્યમાં કાયમ ગૌવધ બંધ થયો છે ? તેનો કોઈ પુનવો છે ?

મહેન્દ્ર—ધણોજ મજબૂત પુરાવો છે બહાદુર નરકેસરી અકબર બાદ-શાહે પોતાની તમામ પ્રજાને હુકમ કર્યો હતો કે મારા રાજ્યની સરહદમાં જે ગૌમાતાની ગરદન ઉપર છુરી ચલાવશે તેની ગરદન તે જ વખતે શરીરથી જૂદી કરી નાખવામાં આવશે એનું નામ રામ, એનું નામ ન્યાયમૂર્તિ ન્યા

સુધી એ બાદશાહનું જીવન હયાત હતું ત્યાં સુધી એક પણ ગૌવધ હિંદૂમિ પર થવા પામ્યો ન હતો તેઓ મુસલમાન હોવા છતાં દરેક હિંદી પ્રજા તેમનો પોતાના પિતા સમાન સમજતી હતી કોઇ પણ ગુન્હેગાર મુખમાં તુલ્ય લઈ મારી મારે છે તો દરેક મનુષ્ય તેને ઉદાર દિલથી મારી આપી છોડી મૂકે છે, તો ગૌમાતા કે જે સદાય મુખમાં તુલ્ય લઈ ચરે છે, છતાં તેને ઈન્સાફ કેમ નથી મળતો ? કહો જોડે, ન્યાયમૂર્તિ ! આપ એ ગૌમાતાની ફરિયાદનો શો જવાબ આપો છો ? એ નિર્દોષ માતાના ગળાપર કાતીલ છુરી ચલાવનારને તમે શી સજા ફરમાવો છો ?

ન્યાયાધીશ—તેને સજા આપવી તે કંઈ અમારા હાથમાં નથી એક વખતે જે કાયદાઓ લઈ કાઢવામાં આવ્યા છે તેમાં વારંવાર ફેરફાર થઈ શકે તેમ નથી

મહેન્દ્ર—તો પછી શા માટે ન્યાયના આસન પર બેસી તેને લગ્નવો છો ? ધર્મના ખૂની બની, હાથમાં અન્યાયની કલમ લઈ શા માટે નિર્દોષનું લોહી પી રહ્યા છો ? તમે ન્યાયના તખ્તા પર અદલ ઇન્સાફ તોળવા બેસો છો, છતાં તમારા સ્વતંત્ર મનથી જ્યારે ન્યાય આપી શકતા નથી ત્યારે શા માટે આવા પાપી રાજ્યને મદદ આપી તેને ટકાવી રહ્યા છો ?

ન્યાયાધીશ—મહેન્દ્ર ! તારા ઉપર ખૂનનો અપરાધ હોવા છતાં રાજ્યની નિંદા કરી તુ બીજો રાજદ્રોહનો અક્ષર્ય અપરાધ કરે છે બોલ, શા માટે તે એક નિર્દોષનું ખૂન કયું ?

મહેન્દ્ર—કોણ કહે છે કે મેં ખૂન કયું ?

ગુલાબરાય—મિત્ર ! હજી પણ જૂઠું બોલે છે ? ખૂન કરી અપરાધ માટે દયાની માયના કરવાને બદલે ઉભટો રાજ્યની નિંદા કરી રાજદ્રોહનો બીજો ગુન્હો કરે છે ?

દીવાલ માગો તે સાહજની મળે છે

મહેન્દ્ર—મારે શા માટે ખૂન કરવું જોઈએ ? વળી મેં ખૂન કર્યું છે તેની કંઈ સાબિતી છે ?

ગુલાબદાસ—દ્રવ્યના લોભથી તે ખૂન કર્યું છે મરનાર માણસ પાસે હીરા મોતીના દાગીના હતા, તે લુટી લેના માટે તે તેનું ખૂન કર્યું છે અરે ! મેં મારી નજરે તને ખૂન કરી નાથી જતા જોયો છે છતાં હજી સાબિતી પૂછે છે ?

મહેન્દ્ર—આ મધુ ખોટું તરકત છે હજાહજ પ્રપચ છે તુમ્હ લક્ષ્મીના લોભે હું ખૂન કરું ના—ના, ન્યાયમૂર્તિ ! જો તમે તમારા શુદ્ધ હૃદયથી પક્ષપાત વિના મને ન્યાય આપી શકો તેમ હો, ન્યાયના આસન પર બેસી, અદલ ઇન્સાફ આપવાનો તમે દાવો કરતા હો તો આજે મને ખરો ન્યાય મળવો જોઈએ હું મારા ઇષ્ટ દેવના સોગંદ ખામને કહું છું કે, મેં ખૂન નથી કર્યું ખૂનનો મને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નથી ધનને લોભે હું નિર્દોષનું ખૂન કરું એ વાત હે ન્યાયમૂર્તિ ! તમે માની શકો છો ?

આ વખતે રાજસિંહ તરફ જ બોલી ઉઠ્યો—‘ શા માટે નહિ ? ધનને લોભે ભાઈ ભાઈનું ખૂન કરે છે, મિત્ર મિત્રનું ખૂન કરે છે, પુત્ર પિતાનું ખૂન કરે છે તો તું તો ભૂખે મરતો બીખારી, ધનને લોભે કેમ ખૂન ન કરે ? આજે તને એ ખૂનના બદલામાં પ્રણવધની બચકર શિક્ષા કરવામાં આવશે આપવામાં આવશે

મહેન્દ્ર—રાજસિંહ ! તું શું મહો લાઇ આ શબ્દો ઉચ્ચારે છે ? એક વખતે તારા કાલાવાલાથી દ્રવીભૂત થઇ મેં તને જીવનનંદ દીધું છે એ વાત તેમજ પ્રસંગ તું શા માટે ભૂલી ગયો છે ?

પાળો ઉઠેરે સાપને પશુ ઝેર દૂર થશે નહિ,  
બાળો સુખને અગ્નિમાં નિજ ગૃધ્ર તે ત્યજશે નહિ,  
લાળો પ્રવત્નો થાય પશુ જાતિસ્વભાવ જતો નથી,  
પાપી અને હયવાન નર ઉપકારને મણતો નથી

અનુભવી કારીગરોના હાથથીજ બને છે

રાજસિંહ—યુષ્કર હયવાન ! તારે આજે મૃત્યુની શિક્ષા ભોગવતા પહેલાં આ સર્વ ન્યાય દરખાસીઓનાં દેખતા મારા ચરણમાં મસ્તક નમાવવું પડશે

મહેન્દ્ર—ભૂલી ગયો, રાજસિંહ ! તું ભૂલી ગયો આ વીર મહેન્દ્ર પ્રાણુતે પણ તારા જેવા નરાધમ બહાવલાના પગમાં પોતાનું શિર નહિ ઝુકાવે

શુભે મરે જો કેશરી, પણ ધાત્ત તે ચરશે નહિ,  
રણવીર જાયો વીર ક્ષત્રી, શત્રુને નમશે નહિ,  
સત્ય જોનો ધર્મ છે તે, પાપીયા ડરશે નહિ,  
સેકડો શત્રુ તણો તે, લેશ ભય ધરશે નહિ

ન્યાયધીશ—આ અપમાન ભરેલા વચન તું કોને સભળાવે છે તેનું નામે કાંઈ લાન છે ?

મહેન્દ્ર—હા, હું સારી રીતે જાણું છું કે એ મહારાજા નરેન્દ્રનાથનો કુમાર છે, ઝરીયન પોષાકમાં ચમમકતો નરવેશધારી પ્રિથ્વાચ રાજસિંહ છે. ન્યાયધીશ ! હું તેને સારી રીતે ઓળખું છું

ન્યાયધીશ—બસ કર, અહીં હવે ન્યાય અપાય છે

મહેન્દ્ર—અહીં ન્યાય નથી અપાતો, પણ રાજસિંહે શીખવાડેલો પાઠ ભણાવ છે

ન્યાયધીશ—તું પાગલ છે ‘વિનાશકાળે વિપરીત શુદ્ધિ’ એ સૂત્રાનુસાર તારો વિનાશ જ તને આવું બોલાવે છે જ્યારે મનુષ્યનો કાળ નજીક આવે છે ત્યારે તેને ખરા રસ્તો સૂઝતો નથી

મહેન્દ્ર—ખરૂં છે જ્યારે ઘો મરવાની થાય છે ત્યારે તે વાધરીવાડે જાય છે આ રાજ્યના પાપનો ઘડો પણ હવે ભરાઈ ચૂક્યો છે, નહિ તો ગરીબ પર જીલ્લમ થાય નહિ નિર્દોષને અન્યાય અપાય નહિ

જે અમારા કારખાનામાં જ તૈયાર થાય છે.



ન્યાયાધીશ—રાજ્યમાં ગરીબ હોય या અગીર-સર્વને સરખો ન્યાય આપાય છે

મહેન્દ્ર—ન્યાયાધીશ ! તમે જુલો છો આ રાજ્યમાં તો સત્ય બોલ નારના હોઈ સીવી લેવાય છે

ન્યાયાધીશ—શુ તમને મૃત્યુનો પશુ ડર નથી ?

મહેન્દ્ર—સત્ય બોલનારા હૃદયેશ્વરો મરણીયા જ હોય છે, તેને મૃત્યુનો ડર કદિ હોતો જ નથી

ન્યાયાધીશ—હવે મને એમ લાગે છે કે, તમોને મેં ખ્યાવ કરવાને બોલવાની છુટ આપી તે મોટી ભૂલ કરી છે

મહેન્દ્ર—હજી વખત વહી ગયો નથી જો તમારી ભૂલ અર્થ હોય તો તે સુધારી દેયો કોઈ નિર્દોષ કે ગુનેગાર આવે તેને વિષયલ પટ કુકર્મી કુમાર રાજસિંહના કહેવા પ્રમાણે સજા આપી દેતા જાઓ

ન્યાયાધીશ—તમારા બોલે બોલ પર મારો ક્રોધ ઉશ્કેરાય છે તમે લય કર સજાને પાત્ર છો ગુલાબરાય તથા રાજસિંહના પુરાવા ઉપરથી ખૂન તમે જ કર્યું છે તેમ સાબિત થાય છે આજે તમોને એવી લય કર સજા કરીશ કે જે સાંભળી સહુ કે પી ઉઠે અને લાવિષ્યમાં આ રાજ્યની સરહદની અંદર કોઈ પશુ ખૂન કરવાની હિંમત ન કરે તમે કરેલા લય કર ગુન્હા બદલ હું તમને તમારા જીવતા નખ ઉતારી, લય કર આગમાં તમને બાળી મુકવાની સજા કરું છું

ન્યાયાધીશો કરેલી આ સજા સાંભળતાં પ્રેક્ષક વર્ગ કે પી ઉઠ્યો સિપાહીઓ મહેન્દ્રને પિજરામાંથી ખસેડવા આવ્યા, એટલામાં તો દરબારમાં સૌરખંડાર મચી નહોતો તથા એક યૌગિની હાથમાં ખુલ્લી કટાર લઈ મહેન્દ્ર નજીક આવી તેને અતરના આવેગથી ભેટી પડી ન્યાયમંદિરમાંના સઘળા પ્રેક્ષકોનું તથા અધિકારીઓનું ધ્યાન આ બનાવ તરફ ખેંચાયું મહેન્દ્ર સમજી

ગયો કે, તેને હું ખના દરેક પ્રસંગમાંથી સુકત કરનાર પેલી યોગિની આ સમયે પણ તેને મદદ કરવા ઉપસ્થિત થઈ હતી. દેવીને જોતાં મહેન્દ્રના નોત્રામાંથી અશ્રુજળની ધારા વહેવા લાગી એ જોઈ યોગિનીનું હૃદય થણ દવીભૂત થયું. વાતસલ્ય રનેહ યાદ આવ્યો. આ વખતે તેની ભવ્ય મુખા-કૃતિ હરેક અનુબંધને ભય સમાન ભાસતી હતી. કોઈની પણ બીક કે પરવાહ રાખ્યા સિવાય ઉચ્ચ કંઠે યોગિની મહેન્દ્રને પૂછવા લાગી—“ભેટા ! તને ગુન્હેખાર તરીકે અહીં કોણ લઈ આવ્યું છે તથા આ બધું તોફાન શું છે ?”

મહેન્દ્રે અત્યંત નમ્રતાથી કહ્યું, “માજી ! મારે માથે હુકમ ગુલા બરાબ તથા પિશાચ રાજસિંહે ખૂનનો ખોટો આરોપ મૂક્યો છે. આ ખૂનના ખોટા ગુન્હા માટે કહેવાતા ન્યાયાધીશે મને જીવતા બાળી મુકવાની કુર રાક્ષસી શિક્ષા કરી છે.”

યોગિની—કાણે તને આ સજા કરી ?

મહેન્દ્ર—અત્રે બેઠેલા ન્યાયાધીશે

ન્યાયાધીશનું નામ સાંભળતા યોગિની કોષ કંક શ્વ કંઠે ન્યાયાધીશને પૂછવા લાગી, “ન્યાયાધીશ ! આ નિર્દોષને તમે શા માટે મૃત્યુની શિક્ષા કરી છે ?”

ન્યાયાધીશ—કાયદા મુજબ તે ગુન્હેખાર છે. ગુન્હેખારને ન્યાયને અનુસરી શિક્ષા કરવી એ રાજ્યનો ધર્મ છે.

યોગિની—આ રાજ્યમાં ન્યાય છે જ કેમ ? આ રાજ્યમાં કોને ન્યાય મળે છે ? મને ધણી વર્ષો થયાં ન્યાય મળ્યો નથી તો પછી બીજાને મળવાની આશા હું કયાંથી રાખું ? ન્યાયાધીશ ! તમે મને ઝોળખો છો કે ?

ન્યાયાધીશ—ના.

એટલામાં મહારાજા નરેન્દ્રનાથ પધાર્યાં. સવળા દરબારીઓએ તથા શ્રેષ્ઠકાએ ઉભા થઈ તેમનો સત્કાર કર્યો. સહુની વિચિત્ર વર્ણવ જોઈ

જ્યાંજ્યાં તથા છુટક કીફાયત ભાવેથી મળે છે,

નરેન્દ્રનાથે ન્યાયાધીશને પૂછ્યું —“ ન્યાયાધીશ ! આજે આ બધું શું થાય છે ? ”

ન્યાયાધીશ—મહારાજ ! આ ગુન્હેગારને દેહાત દહની શિક્ષા ખૂનના આરોપ માટે કરવામાં આવી છે સિપાહીઓ ગુન્હેગારને કારાગૃહમાં લઈ જતા હતા, એવામાં આ યોગિનીએ આવી આ વિચિત્ર વલણ અખત્યાર કરી છે તે કહે છે કે આ રાજ્યમાં કોઈને પણ ન્યાય મળતો નથી તથા તેને પોતાને પણ ન્યાય મળ્યો નથી

નરેન્દ્રનાથ—યોગિની ! વૈરાગ્ય વૃત્તિ ધારણ કરેલી હોવા છતાં રાજ દરબારમાં આવી ઉદ્ધતાઈ કરવી એ તમારો ધર્મ છે ? વિના કાગળ આ માટે તમે રાજ્યના ન્યાયપણાની ઉપર કલક મૂકો છો ? આ માટે તમારે કહેવું જોઈએ કે આ રાજ્યમાં કોઈને ન્યાય મળતો નથી ?

યોગિની—હું ખાત્રી તથા હિમ્મતપૂર્વક કહું છું કે આ રાજ્યમાં અ ધેર આવે છે

નરેન્દ્રનાથ—તમે જે કંઈ કહો છો તેની રપબ્ત વચનથી ખાત્રી કરી આપો

યોગિની—બધું ! હું નિર્દોષ છું છતાં મારા પર ભયકર કારસ્થાન રચાયાં છે તે આપ જાણો છો ?

‘ બધું ’ શબ્દ સાબળતા નરેન્દ્રનાથને પોતાની એન વીરમતિ યાદ આવી તે યોગિનીને લક્ષ્યપૂર્વક નિહાળવા લાગ્યા વિના વિલંબે તેમની ખાત્રી ચક્ર કે એ યોગિની ખીજ કોઈ નહિ પણ તેમની ભગિની વીરમતિ હતી, છતાં હૃદયનો ભાવ છુપાવી સિપાહીઓને તેમણે હુકમ કર્યો કે, ‘ આ દિવાની યોગિનીને દમણા જ અત્રેથી લઈ જઈ કારાગૃહમાં પુરો તેના બોલવાનો કંઈ આશ્ચર્ય સમજતો નથી, તે ઉન્માદગ્રસ્ત મની ચક્ર હોય એમ લાગે છે ! ’

---

રેશમી બાલની ઉચ્ચી કબોલીટીની જલ તરંગ કેપ ટકાઉમાં મજબુત છે

યોગિની—અધુ ! શુ મને તમે દિવાની કિંવા ઉન્માદગ્રસ્ત ધારે છે ? બને હું દિવાની છું, પણ તમારી તો ભગિની છું દરમારીઓ તથા પ્રેક્ષક અધુઓ ! તમે સહુ મારૂ વૃત્તાંત સાંભળો. માઝ નામ વીરમતિ છે તથા હું આ તમારા નરેન્દ્રનાથ મહારાજની બેન થાઉં છું .

‘બેન’ શબ્દ સાંભળતાં આખો દરબાર યોગિનીના મુખ તરફ જ બેઠો રહ્યો.

યોગિની વિશેષમા કહેવા લાગી—‘ મહારાજ સિવાય મને હમણા કોઈ ઓળખતુ નથી, પણ હું મારૂ વૃત્તાન્ત કહી સમજાવીશ ત્યારે જ તમોને ખાત્રી થશે કે મારૂ કહેલું અક્ષરે અક્ષર સત્ય છે. મારા અધુએ મારાં લગ્ન મારી સોળ વર્ષની હિમ્મરે વીરાણીના ઠાકાર વીરાજીત સાથે કર્યા હતાં. અમારી જગીર નાની હતી, છતાં અમારો માનમરતબો મોટા રાજ્ય પર સારો હતો. મારાં લગ્ન થયાને છ માસ પણ વીત્યા નહિ હોય એ લાભ મારા સુખી દિવસોનો અત આપ્યો તથા દુ ખની રાત્રિનો ઉદય થયો. મારા સ્વામીને અસાધ્ય રોગ લાગુ પડ્યો. મહાન્ વૈદ્યરાજે તથા નામાકિત હકી-મોની દવા ચાલુ કરી, પણ રોગનાં લક્ષણોમા અલકુલ પરિવર્તન થયું નહિ. દિન પ્રતિદિન તેમના રોગે જબીર સ્વરૂપ ધારણ કરવા માંડ્યું. હાલવા ચાલવાની શક્તિ મ દ પડી ગઈ, અને ખાન પાન લેવાનું છોડી દીધું. ખાલી કસુ બાના ગંગડા તથા દવાના શીશા સિવાય કોઈ વસ્તુને સ્પર્શ કરતા નહોતા. સખ્ત મ દવાડને લીધે ડાયરો પણ આખો દિવસ તેમની પાસે ભરાયા કરતો અને તેને લીધે આ અભાગિણીથી તેમની પાસે જઈ કોઈ પણ પ્રકારની વાત કરી શકાતી નહોતી.

વળી અમારા ગરાસીઆઓમા તો ઓજલતુ સખ્ત બેર હોવાથી બહાર કોઈને સુખ દેખાડી શકાતુ નહિ. હું છુપી રીતે કોઈ મને ન બુએ તેમ તેમના મુખ પર દષ્ટિ ફેંકી હૃદયમા બળી મરતી હતી. એક દિવસે સુયોગ બેઠો હું મારા સ્વામીનાથ પાસે ગઈ એ સમયે કોઈ મનુષ્ય ત્યાં ન હતું અને બેઠો

અહાર આપી ખાસ બનાવી અપવામા આને છે

તેમનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું મારી સાથે તેઓ કંઈ વાત કરવા જતા હતા, પણ આસોનજીવાસના સખત દબાણને લીધે તેઓ પોતાના મુખમાંથી એક પણ શબ્દ ઉચ્ચારી શક્યા નહિ છતાં હસ્તસંકેતથી આકાશ તરફ આંગળી કરી અને જણાવ્યું કે 'તારો માલિક પરમાત્મા છે તે જ તારૂં રક્ષણ કરશે,' એ દુઃખદાયક પ્રશ્ન મારૂં હૈયું ધીરજ ખોઈ ખેડું હૃદય ભરાઈ આવવાથી હું કંટપાત કરવા લાગી એટલે પુનઃ તેમણે અને સંકેતથી ધીરજ ધારણ કરવા સૂચ્યું તેમના સંકેતનો આશય એવો હતો કે, 'મારી આખર વખતની આ સ્થિતિમાં તું રૂદન કરે એ બ્યાજખી છે? આમ ન કર' પછી પાછા તેઓ સંકેતથી અને સૂચવવા લાગ્યા 'તને ગર્ભ છે પરમાત્મા કરશે તો રાજ્યગાદીનો તે જ માલિક થશે' આ પ્રસંગ હૃદયભેદક હતો મેં તેમની સમક્ષ જો હૃદયભેદક રૂદન કર્યું હતું તેવું રૂદન પરમાત્મા કોઈને પણ ન કરાવે થોડા કાળ પછી મારા પતિ આ માયાવી મૃત્યુ લોકની જીવન લીલા પૂર્ણ કરી પરલોકવાસી થયા

“થોડા મારૂં પછી હું મારા ખંડુને ત્યાં આવી પણ મારી લાભીને હું કંટકરૂપ જણાવા લાગી, કારણ કે તે વ્યભિચારિણી હતી સેનાધિપતિ અને તેની વચ્ચે પ્રેમનું પળરણ પ્રકટ્યું હતું એક દિવસે મેં દાસી પાસેથી રાણીના હસ્તથી લખાયેલી ચીઠ્ઠી પકડી તેમા સેનાધિપતિને રાણીએ ગુપ્ત ગીતે નિમગ્ન કર્યું હતું યસુના દાસીએ મારી પાસે ધણી કાલા-વાલા કરી પેલી ચીઠ્ઠીની માગણી કરી, પણ મેં તેને ઉઠાડી જવાબ આપી બનાવી કે, ‘હું આ વાત કોઈને નહિ કહું, તું ખુશીથી સેનાધિપતિને બોલાવ’ સેનાધિપતિ રાણીવાસમાં આવ્યો પ્રસંગ નિચારી પ્રથમથી હું પાસેના ખડમા છુપાઈ ગઈ હતી રાણીએ સેનાધિપતિને ચીઠ્ઠી સળધીની પૂછપરછ કરી, પણ સેનાધિપતિએ ચીઠ્ઠી મળ્યા નથી એમ કહ્યું રાણી તેનો ઉત્તર સાંભળી ચેતી ગઈ કે મેં જ તેની ચોરી પકડવા ચીઠ્ઠી છુપાવી હતી છતાં તેણે હિમ્મતથી સેનાધિપતિને જણાવ્યું, ‘તમે નિડર રહો પ્રાતઃકાળ પહેલાં’

વીરમતિનો રરવો હું કરી નાખીશ તથા આપણા ગુપ્ત પ્રેમનો માર્ગ નિષ્કટક બનાવી દૂધશું.

“હું એ વખતે મળેવતી હતી મારા ભાઈ નરેન્દ્રનાથ જ્યારે અપન લુવનમા પધાર્યા, ત્યારે એ દુષ્ટ રાણીએ મારા બાપુને ભરમાવી મારા ગર્ભની વાત કરી હું નિર્દોષ હતી, છતાં મારા ઉપર અસત્ય પાપનું કલક મૂકી તેમણે મારો બહોળો તિરસ્કાર કર્યો તે જ સમયે તેઓ મારો નાશ કરત, પણ સ્ત્રીહત્યાના પાપથી ડરી તેઓ તેમ કરી શક્યા નહિ ફક્ત મારી ભાભીના બહેરવાથી જ મારા બાપુએ સત્ય વાત જાણ્યા સિવાય અને દોષિત ગણી પછી રાતના હું ભર ઉધમા હતી ત્યારે તેમણે મારાઓને ભોલાવી અને નદીમાં ફેંકી દેવાની દુષ્ટ આજ્ઞા કરી મારાઓએ અને બાધી નદીના જળપ્રવાહમાં ફેંકી દીધી ‘રામ રાખે તેને કેણુ ચાખે?’ એ નિયમ પ્રમાણે ઇશ્વરની અગાધ માયાના પ્રભાવથી થોડા સમયમાં હું કિનારે આવી ત્યાં એક મચ્છીમારે પોતાના અત કરણુમાં દયા ઉપજવાથી માફ રક્ષણુ કર્યું. ટૂંક સમયમાં મેં એક બાળકને જન્મ આપ્યો કદમૂળ ખાઈ એ બાળકને હું ઉછેરવા લાગી અરેરે. મારા સ્તનમાંથી દૂધ પણ સુકાઈ ગયું હતું કયાથી દૂધ આવે? હું એ રિપરીત પ્રસંગે એકાગ્ર ચિત્તથી ઇશ્વરનું સ્મરણુ કરતી હતી, પરંતુ એ કશુંસાચરે મારા ઉપર કે મારા બાળક ઉપર ખિલકુલ કશું કરી નહિ માફ બચ્ચુ છાતીફાટ રડવા લાગ્યું એ સમયની મારી સ્થિતિ ગમે એવા કઠોર હૃદયના શત્રુના મનમાં પણ દયા ઉપજાવે એવી હતી મહારી બુદ્ધિશક્તિ સકંટોની પરપરાથી વિભ્રમિત બની મંદ હતી કાણ કાળ માટે પણ હું સ્થિર કિંવા શાન્ત રહી શકતી નહોતી નિરાધાર હાલતમાં મારા બાળપુત્રને હૃદય સરસો ચાપી વન જ ગલમાં હું ભટકવા લાગી એટલામાં એક સુદર ઝુપડી મારા જોવામાં આવી મારા પુત્રને લઈ હું ત્યાં ગઈ અને ત્યાં જ તેને સુવાડી પત્થર જેવું હૃદય કરી ચાલતી થઈ તે પરિત ઝુપડીના મહતના અંતરમાં માયા ઉપજવાથી

આ ટોપી પણ વજનમાં હલકી છે

તમણે મદારા શિશુપુત્રને પોતાના આશ્રમમાં રાખ્યો. હું તેમનાથી અળગી  
હી અવારનવાર મારા પુત્રના મુખનું અપ્રત્યક્ષ લાવતી દશન કરતી હતી.

“ વખત ટ્રાઇની રાહ જોઇ ખેસી રહેતો નથી તે પોતાનું કામ કરતો  
પર્યો જોતજોતામાં મારો લાડકવાયો પુત્ર દશ બાર વર્ષની ઉંમરનો થયો.  
પેલા મહાતે પોતાના અતકાળ કેસને તેને દોલતસિંહના આશ્રમમાં રાખ્યો  
હતો તે દોલતસિંહને ત્યાં જ ઉછર્યો હતો. ત્યાં તેની અને રાજકુમારી મુક્તા  
મધ્યે પ્રેમગાઠ જોડાઇ નિર્દોષ પ્રેમથી તેઓ બન્ને અરરપરસના સહવાસમાં  
હી દિવસ ગુજારતા હતા. પણ વિધાતાના લેખ ટાળવા કોઈ સમય  
નથી મારા પુત્ર ઉપર ત્યાં પણ પાછો ફર્યો હતો. ”

આમ કહેતા જ યોગિની દરબારમાં મુઝા ખાઇ ઢળી પડી સઘળા દરબારીઓ,  
ન્યાયાધીશ તથા પ્રેક્ષક વર્ગ યોગિનીની આ અત્યંત કંઈક રસિક  
જીવનકથા સાંભળી તેના પ્રત્યક્ષ લાભાવની નજરથી જોવા લાગ્યા. મુઝા વળતા  
પુત્ર જે યોગિનીએ ખોતલુ શરૂ કર્યું ‘ મહારાજ દોલતસિંહ પોતાની પુત્રી  
મુક્તાને સખધ બીજે રચણે કરવા ઇચ્છતા હતા, જેથી મારા પુત્રનું અપ  
માન કરી નિષ્કુરતાથી તેમણે તેને કાઢી મુક્યો. અનાથ બાળક રખડતો  
રજળતો જ ગયેલો આવ્યો ત્યાં કુદરને બીજી દુઃખદાયક તક સાધી એક  
રાજકુમાર તેને ખેડીઓ પહેરાવી પાતાના રાજ્યમાં લઇ ગયો. ત્યાં મહારાજને  
ભભેરી તેને ભય કર કારાગૃહમાં નાખ્યો એ રાજ્યના ભય કર કાવત્રા તથા  
ભય કર રચણથી હું માહિતગાર હોવાથી ત્યાંથી મેં તેને બધનમુક્ત કર્યો.  
પુત્ર તેના પર તેજ રાજકુમારે ખૂનનું ખોટું તહોમત મુકી તેને દરબારમાં  
હાજર કર્યો છે. વહાલા બધુ નરેન્દ્રનાથ તથા દરબારીઓ ! હું જે આ હકીકત  
જણાવું છું તે સર્વથા સત્ય છે હવે કહો જોઇએ આ રાજ્યમાં ધોળે દિવસે  
અધેર આવે છે કે નહિ તથા ઇન્સાફને નામે ન્યાયને ઠોકરે ઉડાવાય છે કે  
નહિ ? આ રાજ્યમાં પ્રપચીઓના પોનાર પડે છે અને સદાચારીઓ અપ  
ચારી મળે. હું બંને દાવાનળનો ભોગ થઇ પડી કારાગૃહમાં સડે છે ”

આમ રેપેશીયલ ઑડરથી બતાવી આપનામાં આવે છે

ન્યાયાધીશ—યોગિની, તમારા કહેવા પ્રમાણે જો એ વાત સત્ય હોય તો એવા રાજકુમારને સખ્ત શિક્ષા કરવાની જરૂર છે. પણ વાર, તમારા પુત્ર પર એવા ખોટા આળ ચઠાવવાનું તે રાજકુમારને ક'ઈ કારણ ?

યોગિની—કારણ એ જ છે કે એ રાજકુમાર દોષતસિહની પુત્રી સુકતાને પરણવા ઈચ્છે છે જો મારો પુત્ર છુટો રહે, તો વચ્ચે કાંટાફ તેને ખુચે માટે આ બધા પ્રપચી કારસ્થાન તેણે રચ્યા છે.

ન્યાયાધીશ—આવા કરેલી કામ કરનાર રાજકુમાર કયા રાજ્યનો છે તે તમે જણાવી શકશો ?

યોગિની—તમારી દષ્ટિ સમક્ષ સઘળો બેઠ ખુલ્લો થયો છે, છતાં તમે મને આવો પ્રશ્ન કરો છો ?

ન્યાયાધીશ—તમારૂં વૃત્તાંત મામિકું છે તમારથી ક'ઈક નવીન અજનાળું પડશે એમ હું ધાર છું.

યોગિની—ન્યાયાધીશ ! આ દુ ખદાયક વૃત્તાંત જણાવનાર વીરમતિ હું પોતે જ છું આ સામે કહેવાતા યુદ્ધેશ્વર તરીકે ઉમેરો છે તેજ મારો પુત્ર મહેન્દ્ર છે સામે તખ્ત પર બેઠેલા નરેન્દ્રનાથ મારા જ્યેષ્ઠ ભાત છે અને પેલા નીચું જોઈ બેસી રહેનારા રાજસિંહ તથા ગુલાબરાય મારા પુત્રની આવી દુદ્દશા કરનાર માનવવેશધારી રાક્ષસો છે કહો જોઈએ, હવે મને શો ન્યાય આપો છો ?

આટલું બોલી યોગિની એકી ટસે ન્યાયાધીશના ગભીર મુખ તરફ જોઈ રહી.

યોગિનીનું આ વૃત્તાંત સાંભળી મહેન્દ્ર કેદીની દશામાં જ બર દરબારમાં યોગિનીના પગમા પડ્યો અને હર્ષવેશમાં બોલી ઉઠ્યો—“કાણુ માતા વીરમતિ ! વીરમતિએ તેને હર્ષથી હૃદયસરસો ચાપ્યો. બન્નેનાં નેત્રાંમાંથી આંસુની



શારાઓ વહેવા લાગી આપ્તી સભા આ વાન સાબળી દિ ગૂંદા બની ગઈ  
સૌ કાષ્ઠ રાજસિંહ તથા ગુલામરાય તરફ ધિક્કારની દ્રષ્ટિથી જોવા લાગ્યા  
યોગિની તથા તેના પુત્ર મહેન્દ્રકુમાર માટે સહુના અતરમા સહાનુભૂતિ  
કેવળ

પુન યોગિની મહેન્દ્રને કહેવા લાગી - “બેટા મહેન્દ્ર ! જો તું શુદ્ધ  
ક્ષત્રિયકુળદીપક હોય, શુદ્ધ ક્ષત્રિયાણીના સ્તનતુ તે અમીમય પાન કયું  
હોય, વીર ક્ષત્રિયાણીના ઉદરમા તું ઉછર્યો હોય તો આ જ સમયે તું તારા  
માહુબજથી તારી આ લોખડની બેડીના ટુકડે ટુકડા કરી નાખ ”

યોગિનીના મુખમાથી આવા વીરત્વ ઉત્તેજક વચન સાબળી વીર  
કુમાર મહેન્દ્રે વજ્રમય બેડીના એક ઝપાટાયા ટુકડા કરી નાખ્યા એ દેખાવ  
જોઈ ધણા ખરા દરબારીઓ અને પ્રેક્ષકોના મુખમાથી સ્વાભાવિક રીતે જ  
એવા ઉદ્ગાર નીકળ્યા કે, “ધન્ય છે ! શુદ્ધ ક્ષત્રિયાણીના વીર કુમાર !  
તને ધન્ય છે” આ બનાવ નિહાળી ન્યાયાધીશની ખુદિ પથ્થુ બહેર મારી  
ગઈ મહારાજા નરેન્દ્રનાથ સત્ય ઘટમાળ સમજી જવા છતાં પોતાનો સંધળો  
બેદ ખુલ્લો થઈ ગયેલો હોવાથી બર દરબારમા ક્રોધથી બોલી ઉઠ્યા -  
“ ન્યાયાધીશ ! આ યોગિનીનું બોલતું તદ્દન ખોટું છે ગુલામરાય તથા  
રાજસિંહ બંને ખરા છે ખરો જૂની મહેન્દ્ર જ છે માટે તેને લઈ જઈ  
ફરમાવેલી શિક્ષા સત્વર અમલમા મૂકે અને આ દિવાની યોગિનીને  
કેદ કરો ”

આમ કહી નરેન્દ્રનાથ એ સ્થળનો ત્યાગ કરી ચાલ્યા ગયા

પ્રકરણ ૧૭ મુ.

પ્રેમભવાળા કે લોહીની ધારા.

અતિ રૂપેણ વૈ સીતા અતિ ગર્વેણ રાવણઃ ।

અતિદાનાદ્વાલિર્વૈધો હ્યતિસર્વત્ર વર્જયેત્ ॥

અત્ય ત સુદરતાને લીધે સીતાતુ હરણુ થયુ, અતિ ગર્વને લીધે રાવણતુ મરણુ થયુ, ધણુ દાન દેવાથી બળી રાખને બધાતુ પડ્યુ, માટે અતિનો સર્વત્ર ત્યાગ કરવો.

“ બલિત્યારના કરનાર ઉપર, શ્રી હરીને ત્રાસ છે,  
અકાળ મૃત્યુ આવતુ ને, કાણુ મઠી બસ નાશ છે,  
રાવણુ અને કીચક મર્ધા, પરનારી કેરા પ્યારથી,  
કુબી મયા એવા ધણુ જગમા મણુએ મહારથી

દુરેક વિષયની હદ હોવી જોઇએ દુનિયામાં અતિ શબ્દે ધણુ  
અનિષ્ટ ઉત્પન્ન કર્યા છે બહુ બોલવામા સાર નથી, તેમ  
અતિ ચુપકીદીમાં પણ માલ નથી અતિ વર્ણવથી લીલો કાળ પડે  
છે વૃક્ષહાનનો અતિ રૂપથી તેનો ખાવિદ સૈર અદ્ધાન સહિમના પ્રપચનો  
ભોગ થઇ પડી માર્યો મરો અતિ હુપદથી રાવણુનો તથા  
હીરણ્યકશ્યપુનો નાશ થયો અતિ કૌંધે દુર્વાસાનો પરાજય  
થયો, અતિ તામસી સ્વભાવથી વિશ્વામિત્ર જેવા મહાન્ ઋષિની હાર  
થઈ અતિ વિલાસથી મહામદશાહની ખાવમાલી થઈ, અતિ દૂરતાથી  
ઔરંગઝેબની રાજકારકીદી કલકિત થઇ માટે અતિ નામથી સર્વત્ર  
દૂર જ રહેવું

રાજસિદ્ધ શુભાખરાય જેવા નીચ સરદારના સહવાસથી અનાચારી  
બન્યા હતા સારા નરસાની પરીક્ષા કર્યા વગર મગજમાં દુષ્ટતા ફાકાથી

વજનમાં હલકી હોવાથી અમીર ઉમરાવો હોસે વાપરે છે

દરેક આત્મતામાં તે માથુ મારી સદાચાર તથા ક્ષત્રિય ધર્મને ભૂલ્યો હતો વહિ-  
લોના કુળાચારથી વિરુદ્ધ વર્તી નિષયલ પટ બની તેણે ચંદ્રપ્રભાને પ્રલોભનમાં  
નાખી તેનું જીવન ભ્રષ્ટ્ર કર્યું હતું મહેન્દ્ર જેવા શુદ્ધ સાત્વિક વૃત્તિના  
ક્ષત્રિય પુત્ર પરં અનહદ જીલમ ગુજરી સુક્તા જેવી નિર્દોષ રાજકુવરીને  
સતાવવામાં તેણે બિલકુલ પાછી પાની કરી નહોતી આવા અનેક પાપી  
કર્મો કરનાર ઉપર પરમાત્મા કયાંથી પ્રસન્ન હે ? તેનું કયાંથી શ્રેય થાય ?  
જ્યાં સુધી પાપનો ઘડો અધુરો હોય છે ત્યાં સુધી જ આવા પાપી જીવોનો  
દેખીતો વિજય થાય છે, પણ જ્યારે પાપનો ઘડો પુરે છે ત્યારે આપોઆપ  
પાપાત્માનો વિનાશ થાય છે

કરશ્ચીત્તાં કૃણ દરેક મનુષ્યન ભોગવવા પડે છે આજે રાજસિંહનાં  
પાપકર્મો ભરાઈ સુકયા હતાં તેની વિજયધ્વજન આજે વિનાશના રૂપમાં  
પહોંચી જવાની હતી તેની જીવનદોરીના તાર આજે તુટનાર હતા તેની  
મનુષ્યજીવનની મુસદ્દરીનો આજે અંતિમ દિવસ હતો બલાટલીપીનું  
અડન કાણુ કરી શકે !

ન જાણે કોઈ કે એ પ્રેમને, શો રગ જામે છે ।

અજબ છે પ્રેમજ્વાળા પ્રલ પશુ ના પાર પામે છે

મહિપુર ગામમાં આજે સર્વત્ર શાન્તિનું સામ્રાજ્ય છવાયું હતું  
ચોપાસ ગરુડીની સ્તિવાય કાઠ દ્રષ્ટિગોચર થતું નહોતું મનુષ્ય  
માત્રનું હૃદય શોકોત્તર જણાતું હતું મહિપુર ગામના સરીયામ રસ્તા પર, કે  
ગલીમાં જ્યાં જુઓ ત્યાં એ જ વાન સંભળાતી હતી કે, “હવે મહારાજ  
જીવતા બાળી સુકવાની શિક્ષા બંધ કરે તો બધું સાફ ગાંધ કાલનો ગુન્હેગાર  
નિર્દોષ જણાય છે પ્રભુ તેને જ્યાંવે તો સાફ એ બધો શુભાચાર્ય તથા  
રાજસિંહનો પ્રપચ હોય એમ જ લાગે છે ચોખ્ખીના વેશમાં કાલે  
પોતાનું જીવનવૃત્તાંત જણાવનાર બાઈ વીરમતિ તો નહિ હોય ? પણ જો

ઠક્કર બધસાંની દુકાને દર શની, રવી, અને બુધવારે કિંમતી છનામો મળે છે

તે વીરમતિ હોય તો મહારાજ તેના તરફ દયાલાવ કેમ બતાવતા નથી વીરમતિ આપણા મહારાજ નરેન્દ્રનાથના એન થાય છે વળી સૌ કોઈ જાણે છે કે નરેન્દ્રનાથના રાજ્ય જેવું કોઈ ધાર્મિક રાજ્ય આ પ્રદેશમાં નથી ”

પ્રજા વર્ગમાં આ પ્રમાણે અનેક તર્કવિતર્કની વાતો ચાલી રહી હતી એ સમયે કારાગૃહમાંથી મહેન્દ્રને લઈ સૈનિકોનું લશ્કર આવતું જણાયું પ્રથમ દારમાં પાચદળ લશ્કર ખાકી પોષાકમાં સજ્જ થઈ બહુક સાથે ચાલતું હતું બીજી દારમાં કાળા પોષાકમાં સજ્જ થયેલા સિપાહીઓ ચાલતા હતા મધ્ય ભાગમાં એક બળદ ગાડી ચાલતી હતી એ ગાડીમાં મહેન્દ્રને મુરકેટ્ટાટ બાંધી બેસાડવામાં આવ્યો હતો તેની આસપાસ ખુલ્લી તલવાર લઈ આઠ દશ ધોડેરવારો ચાલતા હતા એ રવારી જાણે કે કોઈ દુશ્મનનો પરાજય કરવા નીકળી હોય એવો ભાસ થતો હતો ગાડીના શિરોભાગ ઉપર એક પાટીઆ ઉપર મોટા અક્ષરથી લખેલું હતું કે “ આ ખૂનીને આજે સરિતાના તટ ઉપર જીવતો બાળી મુકવામાં આવશે ” એ ત્રાસ દાયક વાક્ય વાંચી મનુષ્યો ત્રાસ ત્રાસ પોકારતા હતા કેટલાક કોમળ હૃદયના મનુષ્યોના નેત્રોમાં અશ્રુજળની ધારાઓ વહેતી હતી મનુષ્ય માત્રને પોતાનો પ્રાણ પ્રિય હોય છે પ્રાણ બચાવવા મનુષ્ય સર્વસ્વનો ત્યાગ કરે છે, છતાં સત્ય ધર્મ માટે પ્રાણ અર્પણ કરનાર વિરલાઓ વિશ્વમાં છે જ નહિ એમ તો કોઈનાથી કહી શકાશે નહિ

મહેન્દ્રને લઈ સૈનિકો સરિતાતટ ઉપર જઈ પહોંચ્યા ત્યાં એક પ્રચંડ ચિતા સળગાવેલી હોઈ તેની જવાળાઓ આસમાન સુધી પહોંચી જવાની રૂપધારી કરતી હતી મહેન્દ્રને ગાડીમાંથી નીચે ઉતારવામાં આવ્યો મુખ્ય ન્યાયમંત્રી, રાજનો કારભારી તથા સૈન્યના મોટા અમલદારો મહેન્દ્ર સમક્ષ આમન પડે એકા

મુખ્ય ન્યાયાધીશ મહેન્દ્રને કહ્યું — “ મહેન્દ્ર ! ન્યાયને અનુસરી આજે તને દેહાંત દહની શિક્ષા અપાય છે તાર જીવનના અત સમયે કંઈ કહેવું છે ? ”

‘સત્યતા’ એજ હજાર અક્ષરોનો મુદ્દાલેખ છે

મહેન્દ્ર—નાયાધીશ ! મનુષ્ય માત્રને પોતાના પૂર્વજન્મનાં કર્મોનું ફળ ભોગવવું પડે છે જાણી જોઇને આ જીવનમાં મેં કાંઈ અસત્કર્મ કર્યું નથી, છતાં હું મને કરવામાં આવેલી અસત્ય ન્યાય વિરુદ્ધ શિક્ષાને આધીન થાઉં છું

એટલામાં રાજસિંહ મહેન્દ્રને ઉદ્દેશી કહેતા લાગ્યો—“ મહેન્દ્ર ! ખૂન કરનારની શી દક્ષા થાય છે તે હવે સમજાયું ? ”

મહેન્દ્ર—કોણ ખૂની ? શું હું ખૂની ? તદ્દન ખોટી વાત હું ખૂનની બાબતમાં કંઈ જાણતો નથી

ગુલામરાય—તારા મૃત્યુની ક્ષણ ઉપસ્થિત થવા છતાં હજી પશુ ગુન્હો કબૂલ કરતો નથી ?

મહેન્દ્ર—નાયાધીશ ! મારી દષ્ટિ આગળથી કૃપા કરી તમે આ બંને પાપીઓને દૂર કરો હું મરતી વખતે પશુ આ દુષ્ટોનું મુખ જોવા ઇચ્છતો નથી

આ સમયે મહારાજા નરેન્દ્રનાથ ધટના સ્થળે આવી પહોંચ્યા તેમની મુખ મુદ્રા આજે ચિંતાતુર તેમજ ગભીર હતી મુખપર પૂણું ગમગીનીની છાયા ફેખાતી હતી. તેમને જોતાં જ રાજસિંહે તથા અન્યાય અધિકારીઓએ નમન કર્યું બધાની દાજરી વચ્ચે મહારાજાએ મહેન્દ્રને પૂછ્યું —“ મહેન્દ્ર ! હજી પશુ જો તું તે કરેલો ખૂનનો અપરાધ કબૂલ કરીશ તો તને જીવનદાન આપવામાં આવશે ”

મહેન્દ્ર—મહારાજા ! તુરંત જીવ બચાવવા માટે હું અસત્ય બોલું ? પ્રાણ બચાવવા અધર્મનો માર્ગ પ્રદર્શ કરે ? મારાથી એમ કદાપિ બનનાર નથી હું નિર્દોષ છું, છતાં તમારી દષ્ટિમાં ગુન્હોગાર છું તો મને સત્વર શિક્ષા કરો ગુન્હોગાર કોણ છે એ જગતનો નાથ શ્રી કિરિતાર સારી રીતે જાણે છે

---

હઠ્ઠર બધસંતુ નામ ટોપીના પાંચોનીયર વેપારી તરીકે પ્રસિદ્ધ છે

નરેન્દ્રનાથ—તને તારો જીવ વઢાલો નથી ?

મહેન્દ્ર—સ્વધર્મ કરતા જીવ વઢાલો મહુનાર ક્ષત્રિય પુત્રને લાખો વાર ધિક્કાર છે

નરેન્દ્રનાથ—આ તારો દૂરાગ્રહ છે

મહેન્દ્ર—આ દૂરાગ્રહ નહિ પણ ખરો સત્યાગ્રહ છે અસત્ય ખોલી જીવનદાન માંગવું તે કરતાં મરણને શરણ થવું અને વિશેષ ઉત્તમ જણાય છે

મહારાજ નરેન્દ્રનાથ સમજતા હતા કે તેમની બેન વીરમતિ તથા તેમનો ભાણેજ મહેન્દ્ર બન્ને નિર્દોષ હતા આ બધા પ્રયત્નથી કાવાદારા ગુલાબરાય તથા રાજસિંહના જ હતા

એ સમયે રાજસિંહ મહારાજ સમક્ષ આવી ઉભો રહ્યો અને નમ્રતાથી કહેવા લાગ્યો—“આપુ, ખૂનીની શિક્ષા અમલમાં મુકવાનો વખત થઇ ગયો છે આજ હોય તો શિક્ષા અમલમાં મુક ”

મહારાજએ ક્રોધાવેશમાં રાજસિંહને કહ્યું—“ રાજસિંહ ! આ ખૂની નિર્દોષ જણાય છે, તારો એ બાપતમા શો મત છે ? ”

ગુલાબરાય—મહારાજ ! કુમાર સત્ય કહે છે ખૂનીને જલ્દી શિક્ષા કરી ન્યાયદેવતાનું માન જાળવવું જોઇએ

નરેન્દ્રનાથ—કુમાર ! આજે મારૂં મરતક ફરે છે અને એનું પડવું નથી આજના મામલાએ મારા મન ઉપર ગંભીર અસર કરી છે મારૂં હૃદય સાક્ષાત્ પુરે છે કે મહેન્દ્ર તદ્દન નિર્દોષ છે

‘નિર્દોષ’ શબ્દ સાંભળતાં રાજસિંહ તથા ગુલાબરાયનાં મુખ ઉપર ઉઠાસીની છાયા છવાઇ ગઇ રાજસિંહ વિશેષ ક્રોધ કહેવા જતો હતો એટલામાં આકુળઆકુળ બની ગયેલી ચંદ્રમલા રાજસિંહ પાસે આવી. તેણે બાપ જોઇ રાજસિંહ તથા ગુલાબરાયનાં મોં વિવશ બની ગયાં.

વજનમાં હલકી હોવાથી અમીર ઉમરાવો હોલો વાપરે છે

ચંદ્રપ્રભા કોઈનો ભય રાખ્યા સિવાય અસીમ સાહસિકતાથી રાજસિંહને પૂછવા લાગી—“રાજસિંહ ! બધી તૈયારી કરી રાખી છે ને ?”

રાજસિંહ—શાની તૈયારી ? ચંદ્રપ્રભા ! આ તુ શું બોલે છે ? તુ એક ક્ષણ પંથુ અત્રે નહિ રોકાતાં ચાલી જ, નહિ તો મહારાજ તારા ઉપર શેષે ભરાશે

ચંદ્રપ્રભા—હવે આ સ સારમાં મને કાઢતો પણ ભય રહ્યો નથી આજે આ ક્ષણે જ તારી સાથેનો મારો સંઘર્ષો દિસાય ચુકવવા હું આવી છું

રાજસિંહ—(વિસ્મિત બની) એટલે ?

ચંદ્રપ્રભા—તે મારા જીવનને કલકિત કર્યું છે ત વાદ છે કે ?

રાજસિંહ—ચંદ્રપ્રભા ! આ સમયે એ વાત છોડી દે જો, સામે મહેન્દ્ર માટે ભય કર ચિતા સળગાવવામા આવી છે તારે આ સમયે મૌન ધારણ કરવું જોઈએ તેને બદલે વિના કારણ શા માટે પૂછપરછ કરે છે ? જા, હમણાં અહીંથી દૂર ચા

રાજસિંહના આ વચન સાંભળવામા આવતા ચંદ્રપ્રભાનો ક્રોધ તેમજ ઉન્માદ અત્યંત વૃદ્ધિ ગત થઈ ગયા તેણે છછેડાયતી સાપણીની માફક પુકાડા મરના કહ્યું—‘બહાવલા ! તુ એક ક્ષણિકુળેત્પજ રાજકુમાર હોવા છતાં આજે મારા જેવી એક અમળાથી કેમ ડરી જાય છે ? નિજુર ! તારા જીવનપ્રત્યેાતી બાજીતો બે હવે કોઈ પણ રીતે ગુપ્ત રહી શકનાર નથી સલાત કિરતા પણ આજે તને સહારજાર બનાર નથી નરાધમ ! નિયાર કરી એ કે તે કેટલા નિદોષ સત્યાગ્રહી, સ્વધર્મસ્તીન સચ્ચરિત્રના મનુષ્યોને વિના અપાયે દુઃખી કર્યા છે ? આ મહેન્દ્રકુમાર જેના દેવચરિત્રના કુમાર ઉપર તે ખૂનનો બનાવટી આરોપ મૂક્યો છે ? એ સ્વધર્મનિષ્ઠ કુમારના પ્રજુદક માટે આ ભય કર ચિતા સળગાવવામા આવી છે કે ? રાજસિંહ ! વાદ રાખજે કે, મહેન્દ્રકુમારનો જીવ લેનાતા પહેલાં જ તારા

આ ટોપી પણ વચનમા હવડી છે

આ અધમ પાપી માનવજીવનનો અત આવનાર છે હવે એક બાબત એ  
તુ ક્ષયતાનનો સરદાર છે તો ખીજ બાબત એ ઉ-માદિની બની ગયેલી આ  
ચ દ્રમભાની શૈક્ષિતપિપાસુ ભય કરે કટાર છે ”

એ સ્થળે એકત્રિત થયેલા સઘળા મનુષ્યોનું લક્ષ્ય ચ દ્રમભા અને  
પિશાચ રાજસિંહ તરફ આકર્ષાયું હતું અણીને વખતે પોતાની બાજીને  
ઉલટી જતી જોઈ પુષ્કળ ક્રોધે ભરાય રાજસિંહે ચ દ્રમભાને ઉદ્દેશી, નેત્રા-  
માંથી જાણે કે અગ્નિકણા વર્ષાવતા કહ્યું — “બલિચારિણી, પતિના  
આશ્રયનો ત્યાગ કરી પરપુરુષ સાથે પલાયન કરી જનાર કુલટા ! કપી  
હિંમતથી તુ આજે મને ભય બનાવવા આવી છે ? મારે માથે ખોટા  
કલકો મૂકતા પહેલાં તુ તારા જ પાપી જીવનનો પૂરતો વિચાર કરી જો  
હજી પણ હું તને સાવધાન કરું છું કે જો તુ તારું કલ્યાણ ધ્વંસી દેશ  
તો આ ક્ષણે જ અત્રેથી ચાલી જ, નહિ તો મહારા ક્રોધની આગમાં તારું  
ક્ષણભયુર જીવન બળીને આકાસાર ચક્ર જશે—તારી આ હસ્તીનો દુનિયામાંથી  
ચિરકાળને માટે અત આવી જશે ”

ચ દ્રમભા નિર્ભયતાથી બોલી ઉઠી — ‘ દુષ્ટાત્મા ! આજે તારૂં  
બેજી ખસી ગયું હોય એમજ મહેને લાગે છે પિશાચ ! તેજ પ્રલોભન  
દર્શાવી, છળપ્રપચની બાજી મિલકાત મહેને અધર્મને રસ્તે ચઢાવી હતી હજી  
પણ હું એ બનાવને ભૂલી ગઈ નથી—વૈર લેવાની મારા અતરતી મહત્વા-  
કાક્ષા જ્ઞાન્ત ચક્ર નથી મને આ પ્રપચી પૃથ્વીમાં કોઈ પણ પ્રકારનો ન્યાય  
જોઈતો નથી આજે હું તને સાથે લઈને જ આ પ્રપચી દુનિયાનો ત્યાગ કરી  
ધન્સાદ્ મેળવવા શ્રી કિરતારના દરબારમાં જનાર છું મારા જખ્મી થયેલા  
જીવનના ધા તારૂં લોહી રેકાયા સિવાય રૂઝાનાર નથી—તુ જીવતો હોય તો  
પરલોકમાં પણ મને આરામ મળનાર નથી ”

આમ કહી ક્ષણકાળની અદર જ ચ દ્રમભા રાજસિંહના અગ ઉપર  
તૂટી પડી રાજસિંહ તેના હુમલાને રોકવા જટલી સાવધાનતામાં નહોતો.



ચ દ્રવ્યભાગે હાથમાંની કટારથી રાજસિંહના હૃદયને ચીરી નાખ્યું. પાપી એક કારખી ચીસ પાડી ધરાશાયી થઇ મૃત્યુની લાકડી વેદનાથી તરફડવા લાગ્યો.

એકજોરે બનેલા આ ખની બનાવથી સઘળાં માણસો દિગ્મુદ્ બની મર્મા મહારાજા નરેન્દ્રનાથ પુત્રને મૃત્યુના મુખમાં પડેલો જોઈ હૃદયવિદારક કલ્પાત કરવા લાગ્યા. કેટલાક અનુચરો રાજસિંહના મૃતપ્રાય દેહ પાસે એકત્રિત થઇ જઈ તેની સારવારમાં રોકાયા તથા બીજા કેટલાક અનુચરોએ ચ દ્રવ્યભાગને પકડી તેના હાથમાં બેડી પહેરાવી દીધી.

હાથમાં બેડી પડવા છતાં ચ દ્રવ્યભાગના લાવમાં સઘળ પશુ પરિવર્તન થયું નહિ. તેણે રાજસિંહ તરફ જોઇને કોષકક'જ કઠે કહ્યું — “કુલાગ્રર રાજસિંહ ! આ અતકાળ વખતે પશુ જે વૃ તારા પાપનો સ્વીકાર કરીશ તો દયાળુ ઈશ્વર તરફથી તને થોડી ક્ષમા મળશે. હવે કયા લોકને માટે વૃ તારા પાપ છુપાવી રાખે છે ?”

અસહ્ય મૃત્યુવેદના અનુભવતાં અનુભવતાં રાજસિંહે પાણીની માગણી કરી અનુચરોમાંના એકે તત્કાળ પાણી લઈ આવી તેના મુખમાં બે ચાર ઘુટલા જોટકુ રેડ્યું. પછી સજેતથી રાજસિંહે મહારાજા, મહેન્દ્રકુમાર ન્યાયાધીશ વગેરેને પોતાની પાસે ઉપસ્થિત થવા સૂચવ્યું. તેઓ સહુ નજીક આંબ્યા એટલે મહા કષ્ટે નુટક નુટક સ્વરે રાજસિંહે કહ્યું, “પિતાજી ! મારા પાપોની સજા મને મળી ચુકી છે. મહેન્દ્રકુમાર તદન નિર્દોષિ હોઈ, મારી સચનાથી જ ગુલાબરાયે પેલા વૃદ્ધ વ્યાપારીનું ખૂન કર્યું હતું. અને કોઈ પશુ રીતે મહેન્દ્રનો જીવ લઇ દોલતસિંહની પુત્રી મુક્તા સાથે મારું સજા થાય એમ ઈચ્છતા હોવાથી એ કારસ્થાન રચ્યું હતું. વળી મારું ખૂન કરવાના ગુન્હા માટે આપ ચ દ્રવ્યભાગ ઉપર બિંદુલ જુલ્લ ગુન્જારસો નહિ. તેના જીવનની પાપમાત્રી કરનાર હું જ હતો. તેણે પોતાનું વૈર લીધું છે. અફસોસ ! મારા જેવા પાપીને નરકમાં પશુ સ્થાન મળનાર નથી.”

‘સપ્તતા’ એજ ઠંકર અધસનો મુદ્રાલેખ છે.

આટલુ બોલ્યા પછી રાજસિંહ પ્રભુના દરબારમાં આસ્થો મચો. એક સાયરે ચમાચી લખ્યુ છે કે,

બહાર ક્યા ક્યા ગૂંચળ કરતે હવેં ચૌરી જિન્દગાની પર,  
હવાકા કિલ્તો બનવાતે હવેં, બહલે હિસ્ પાની પર.  
મગર અ જામ દેખા તો મુહવિવસ લા-હિયાલી ચે,  
સિકે દર બળ્ય મચા દુનિયાસે, દોનો હાથ ખાલી ચે.

પછી નરેન્દ્રનાથની આજ્ઞાથી ચંદ્રપ્રભાને બધનમુક્ત કરવામાં આવે. મૃત્યુ પામેલા રાજસિંહના સમદેહના અગ્નિસસ્કારની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી પછી ચંદ્રપ્રભાએ નરેન્દ્રનાથ તરફ જોઈ નમ્રતાથી કહ્યું—“હું આ જીવનથી હવે કંટાળી ગઈ છું. પ્રથમ મારો વિચાર આત્મધાતથી જીવનનો અત લાવવાનો હતો, પરંતુ આત્મધાત એ મહા પાપ હોવાથી વિચારપૂર્વક એ આ પાપપૂર્ણ સંસારનો ત્યાગ કરી વનવાસમાં સદુજીવન ભરીત કરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. સંસારનો ત્યાગ કરતાં પહેલાં મારા સ્ત્રીજીવનની અધોગતિ કેવાં કારણોથી ક્યા સંયોગોમાં થઈ હતી તેનું વર્ણન હું જાહેર દરબારમાં કરવા ઇચ્છુ છું. એ હકીકત જાણી થણી સ્ત્રીઓ ઉપદેશ મેળવી શકે એવી સલાહના હોવાથી જાહેર દરબારમાં ચક્ર પાછળ સ્ત્રીઓ બેસી શકે એવી ગોઠવણ કરવાની પણ ખાસ જરૂર છે.”

મહારાજ નરેન્દ્રનાથે કહ્યું—“બલે તારી ઇચ્છા પ્રમાણે આવતી કાલે જ જાહેર દરબાર ભરવામાં આવશે તથા અધુરી રહેલી તપાસનું કામ એ દરબારમાં પૂર્ણ કરવામાં આવશે.”

પછી મહારાજાએ મહેન્દ્ર તેમજ રાણી ઉપર ક્રુપો પહેરેા રાખવાનો બદોલત કર્યો અને ગુલામરાય તથા જ્ઞાતાને કેદ કરવાની આજ્ઞા આપી તેમણે એ સ્થળનો ત્યાગ કર્યો.

પ્રકરણ ૧૮ મુ

વિશુદ્ધ ન્યાય

તથા

કરણી તેવી પાર ઉતરણી

દયાત્સાધુર્યાદિ નિજપદે દુર્જનાય પ્રવેશ

તન્નાશાય પ્રભવતિ તતો વાચ્છમાનઃ સ્વય સઃ ।

તસ્માદેયો વિપુલમતિર્મિર્નાવકાશોઽધમાના

જારોઽપિ સ્યાદ્રૂહપતિરિતિ શ્રૂયતે વાક્યતોઽગ્ર ॥

સદાચારી પુરુષ કદાપિ દુરાચારી પુરુષને પોતાના નિવાસસ્થાનમાં રહેવાની અનુમતિ આપે છે તો એ દુરાચારી થોડા દિવસમાં જ સદાચારીને નાશ કરવા સમર્થ થાય છે, એટલા માટે સદાચારી પુરુષે અધમ પુરુષને સ્થાન આપવું નહિ જાર પુરુષ કવચિત્ કરમણી થઇ બેસે છે એ લોકાકિત કાંઈ બોલી નથી

કવિ જ્ઞામળે પણ યથાર્થ સંખ્યુ છે કે —

પરહર પ્રીત પરનારી, પરહર નાર કુળ સોભી,

પરહર અટકણુ અમ્બ, પરહર મિત્ર જન બોભી,

પરહર પૂત કપૂત, પરહરો પુરુષ કુસમી,

પરહર વાસ કુવાસ, પરહરો દાસ કુદગી,

પરહર જે કારજ પ્રુણ વિણુ, પરહર ચાહી ચિતથી,

જ્ઞામળ કહે પરહર પાપમતિ, પરહર પરનિદા નિત્યથી



એહર આપી ખાસ બનાવી આપવામાં આવે છે.

બીજે દિવસે નહીં કરેલા સમયે પાછો દરબાર ભરાયો. એ દરબારમાં ચક્રની પાછળ પુષ્કળ સ્ત્રીઓ ચંદ્રપ્રભાની જીવનકથા સાંભળવા માટે આવીને બેઠી હતી. રાણી સાથે છુપી રીતે વ્યભિચાર કરનાર સેનાધિપતિ, દુષ્ટ ગુલાબરાય તથા શાન્તાને ગુન્હેબાર તરીકે દરબારમાં હાજર કરવામાં આવ્યાં હતા. ન્યાયાસન ઉપર આજે મહારાણા નરેન્દ્રનાથ પોતે બેસનાર હોવાથી હરેકે ગુન્હેગારને શી સજા થાય છે એ જાણવા સહુ જિજ્ઞાસુ બની ગયાં હતાં. અર્ધ ઘટિકા પીતિ ગયા પછી મહારાણા નરેન્દ્રનાથ દરબારમાં ઉપસ્થિત થયા. એટલે સહુએ આસન ઉપરથી ઉઠી તેમને નમન કર્યું. પછી સહુએ પોતપોતાનું આસન લીધું.

મહારાણાની સૂચનાનુસાર ચંદ્રપ્રભા દરબારના મધ્ય ભાગમાં આવી ઉભી રહી તથા આગ્રા મળતાં જ તેણે પોતાની જીવનકથા કહેવા માંડી -

“હું વિલાસપુરના મહારાજા ચંદ્રસિંહજીની કન્યા થાઉં છું. મારી માતા અને ત્રણ વર્ષની ઉંમરની મૂંઝી પરલોકવાસિની થઈ હતી. મારા પિતાને એક દરે પાંચ રાણીઓ હતી. મારી માતા તરફ તેમનો વિશેષ અનુરાગ નહિ હોવાથી એ બીચારીના મૃત્યુથી તેમને કાષ્ઠ વિશેષ દુઃખ થયું નહિ. તેઓ રાત દિવસ વ્યસન અને વિલાસમાં મસ્ત રહેતા હોય. રાજાનો કારભાર અધિકારીઓ ચલાવતા હતા. રાણીવાસમાં રહેતી ચ પાનામની એક દાસીને અને ઉછેરવાનું કામ સોંપવામાં આવ્યું હતું. મારી સાવડી માતાએને પણ સારો વસ્તાર હોવાથી તેઓ મહારા તરફ વિશેષ પ્રેમભાવ દર્શાવતી નહોતી.

“બાલ્યાવસ્થામાં મને રાણીવાસની ખટપટોનું સહજ પણ જ્ઞાન નહોતું. હું ચ પાના સહવાસમાં નિહોંપી જીવન પીતાડી રમત ચમતમાં મારા દિવસો પસાર કરતી હતી. એવી સ્થિતિમાં બીજા સાત આઠ વર્ષ પસાર થઈ ગયાં તથા હું તેર વર્ષની થઈ શૈશવાવસ્થાના મારા સૌદર્ભમાં આ તેર વર્ષની ઉંમરે એકાએક અજબ પ્રકારનું પરિવર્તન થયું. જે કાષ્ઠ મારા તરફ જોતું તે પોતાની નજર પાછી ખેંચી લેવા ઇચ્છતું નહિ. આપનાની

જે અમારા કારખાનામાં જ તૈયાર થાય છે.

અદર હુ મારી તેજસ્વી અગકાન્તિ જોઇ મુગ્ધ બની જતી હતી પિતાનો મારા તરફ વિશેષ પ્રેમ હોવા છતાં હું એક રાજકન્યા હોવાથી અને જોઇતી હરેક વસ્તુ અનુયાયે મળતી હતી

“ચ પા વિધવા હોવા છતાં જીવનોચિત રસિકતાનો તેનામાં અભાવ નહોતો હું જ્યારે તેર વર્ષની થઇ ત્યારે તેની ઉમ્મર આળીસેક વર્ષની હતી, છતાં તે એક વિધવાને ન જાને એવો ઠાઠમાઠ કરતી હતી રાણીવાસમાં પરપુરુષને આવવાની મના હોવા છતાં મને ફરવા લઇ જવાના નિમિત્તથી તે ઇચ્છિત સ્થળોએ સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાથી આવજા કરી શકતી હતી જ્યાં સુધી હું અભોધ હતી ત્યાં સુધી તો ચ પાનુ વતન જાણી શકી નહોતી, પરંતુ ધીમે ધીમે તેના જીવનના ગુપ્ત હિસ્સાને હું જાણી શકી પાછળથી મારા જાણવામાં એમ આવ્યું કે, ચ પાને જ્યારે તેની પદર સોળ વર્ષની ઉમ્મરે રાણીવાસમાં મારી માતાની સેવિકા તરીકે રાખવામાં આવી ત્યારે તેની સાથે મારા વ્યસની પિતાનો ગુપ્ત સંબંધ ચાલુ થયો હતો એ સંબંધ ચાર પાંચ વર્ષ સુધી ચાલ્યા પછી તેમણે ચ પાનો ત્યાગ કરેલો હોવા છતાં તેઓ તેને રાણીવાસમાંથી રજા આપી શક્યા નહોતા

“મહારાજશ્રી, આ સંધળી ગુપ્ત હકીકત જાણે હું એટલા જ હેતુથી જણાવું છું કે, વિષથી બાપ પોતાની પુત્રીને એક અધર્મી સ્ત્રીના સહવાસમાં ઉછેરી તેના જીવનની અને ચારિત્ર્યની પ્રારબ્ધી જ કેવી રીતે પાપમાલી કરે છે એ સહ કોઇ સમજી શકે આ પ્રસંગે હું એવા પિતાની પુત્રી તરીકે જોળીખાતાં પણ શર્માઉં છું, છતાં મેં દુનિયા સાથેના મારા સંધળા માયાવી સંબંધોનો ત્યાગ કરવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરેલો હોવાથી જે ખરી હકીકત છે તે હું નિવેદન કરું છું

“ચ પા વિવાસ વૈભવમાં ઉછેરેલી હૃદયપ્રુષ્ટ શરીરવાળી ખૂબસૂરત બી હોવાથી કામી પુરુષોત્તમ લક્ષ્ય સ્વભાવિક રીતે જ તેના તરફ આકર્ષાતું

---

હકાર અધર્મની દુકાને દર શની, રવી, અને બુધવારે કિંમતી ઇનામો મળે છે.

હવે વિલાસપુરના નગરસૈંદ કસ્તુરચંદ સાથે તેને આડો સબંધ હતો એ વાત પણ પાછળથી હું જાણી શકી હતી તે કેટલીક વખતે સંખ્યાકાળ પછી ઉત્તમ વસ્ત્રાલકારો પહેરી, સુગંધિત તેલથી કેશકલ્પાને બાંધી મને સાથે લઈ નગરસૈંદના બગીચામાં જતી હતી તથા મને બગીચામાં ફરવાનું જણાવી તે અમુક સમય સુધી બગીચાની અંદર આવેલા પ્રાસાદમાં ચાલી જતી તે બપોરે પ્રાસાદમાંથી પાછી મારી પાસે આવતી ત્યારે તેનો ચોટલો નરમ થઈ મળેલો જણાતો હતો, તેના બાલ ઉપર દત્તચિહ્ન જોવામાં આવતાં હતાં, પરીનાથી તેનું સર્વાંગ જાણે કે, કૌંઝાઈ મધુ' હોય એવો સ્પષ્ટ ભાસ થતો હતો તથા તેણે ધેરથી નીકળતાં પૂર્વે પહેરેલી નવીન સાડી ચુશાઈ મધ હોય એવી દેખાતી હતી

“એક દિવસે સંખ્યાકાળે તે મને બગીચામાં મૂકી નગરસૈંદના પ્રાસાદમાં ગઈ હતી હું એક પુષ્પવૃક્ષ નીચે આરામ પામવાના આસન ઉપર બેસી સંખ્યા સમયનો મનમોહક કુદરતી દેખાવ જોવામાં લીન બની ગઈ હતી એવામાં સૌંદર્ય સ્વરૂપની ઉન્નતિનો અત્યંત સ્વરૂપવાન દેખાતો એક બાળક પાછળથી આવી મારી નજીક ઉભો રહ્યો તેણે ‘રાજકુમારિ! કેમ છો?’ કહી મને બોલાવી વિચારોની લીનતા દૂર થઈ મેં એ બાળક તરફ જોયું તત્કાળ હું તેને જોળખી ગઈ એ બાળક નગરસૈંદનો એકનો એક પુત્ર હોઈ તેનું નામ મદનમોહન હવે ન્હાનપણમાં ધણી વખતે મને બન્ને સાથે રમ્યાં હતાં, કેમ કે, ચ પાની સાથે ન્હાનપણથી જ મારું નગરસૈંદને ત્યાં આવવું જરૂર થતું હતું

“મદનમોહનના પ્રથમ ઉત્તરમાં હું કાંઈ બોલી નહિ તે બેશ્વરમ બની મારી પાસે બેઠો તથા તે દિવસથી હું તેના પ્રેમમાં પડી આવી રીતે મારા પાપી જીવનના પ્રથમ પગથીઆ ઉપર તે દિવસે મેં પગ મૂક્યો

‘જો બાલ્યાવસ્થાથી મને ધર્મનીતિનું શિક્ષણ મળ્યું હોત, તથા જેવી અધર્મી વિષયો કીને બદલે દાહ સદાચારી સ્વધર્મપરાયણા કી પાસે

ને રાખવામાં આવી હોત તો મહારાજીબનની પામમાલી થાત નહિ, પરંતુ વધાતાના વિધાનને કાણુ ફેરવી શકે ? લલાટની લીપીને કાણુ ઉઠેલી શકે ?

“ પ્રથમ કહી ચુકી છું કે, હું ઘણી રૂપાળી હતી સર્વત્ર મારા પૈંદરની પુષ્કળ પ્રજા સાથે હતી મારી એ સુ દરતાની માહિતી મળતાં જ્યાં રજવાડી કુટુંબોમાંથી મારે માટે માગા આવવા માંડ્યાં એ તે હું જ્યારે ૧૬૨ વર્ષની હતી ત્યારે ધરમપુર નામક રાજ્યના હરિસિંહ નામના મહારાજના કુમાર લક્ષ્મણસિંહ સાથે મારે સગ થઈ ગયામાં આવ્યો તથા થતા થતા પ્રસન્ને મારું લગ્ન કરી નાખી અને સાસરે મોકલી દઈ વિશેષ નેશિત થયા.

મને અનીતિને માર્ગે ચલાવનાર ચયા હોવા છતાં એ પ્રસન્ને મારો એના તરફ ધણો જ પ્રેમ હતો. ચયાનો ત્યાગ કરી હું સાસરે જવાને નારાજ હોવાથી પિતાએ તેને જરજવાહિરથી સત્વર કરી મારી સાથે મોકલી હતી વળી ચયા જેવી વિવિધ પુરુષોને પોતાની માયાજળમાં ફસાવવાની ઇચ્છા ધરાવનાર સ્ત્રી વિલાસપુરના નગરશેઠને ચુસી લઈ બીજે કોઈ નવીન શિકાર સપડાવવા માટે મારી સાથે મારે સાસરે આવી હતી, પરંતુ તેની એ શુષ્ક પાત્રના એ વખતે હું જાણતી નહોતી.

“ મહારાજ સુર પક્ષમાં ચયા થોડા કાળ સુધી તો જ્ઞાન્ત રહી પછી જલિમ સિંહ નામના સેનાધિપતિ સાથે મળી જઈ તેણે મહારાજા હરિસિંહનું કાસળ કાઢી નાખવાની છુપી જાળ બિલાવવા માંડી જલિમસિંહને સ્વભાવ ધણો કુટ હોઈ ઉપરથી તે નીમકદલાલ દેખાતો હોવા છતાં પોતાના અંતરથી કટ્ટો સ્વરજ્યોત્સવી હતો એક વખતે મહારાજ શિકારે ગયા હતા કુટ જલિમસિંહે અગાઉથી મારાએ મોકલી તેમના પ્રાણનો વિનાશ કરવાનો પ્રયત્ન ચોજી રાખ્યો હતો. અતે તેની એ પ્રયત્નજળ પાર ઉતરી તથા મહારાજ હરિસિંહનું અરણ્યમાં જ અકાળે મૃત્યુ નિપજ્યું એ

---

જયાજય તથા છુટક કીધાયત આવેયાં મળે છે,

## વિરુદ્ધ ન્યાય તથા કરણી તેવી પાર ઉતરણી ૨

વખતે જલિમસિ હે પોતાના પાપકર્મને એવી સફાઈથી છુપાવી રાખ્યું કોઈને તેના ઉપર લેશ માત્ર પશુ સદેહ આપ્યો નહિ

“ મહારાજાનું ખૂન કરવામાં આવ્યું એ પ્રસંગે મારા પતિની ઉત્ક્રેષ્ણ પદ્મ વર્ષની હોષ રાજ્યના કાવાદાવા અને છળપ્રયોગથી તે પશુ અચ્છાત હતો તેમની તથા ખીજ લાગતો અને સરદારોની સમતિ રાજકાર્યનાર ચલાવવાનું કામ જલિમસિ હે પોતાના હાથમાં લીધું

“ લોકોનો અત હોતો નથી એ સર્વ માન્ય સિદ્ધાંત અનુસાર જલિમસિ હે મારા પતિનો પશુ વિનાશ કરી હમ્મેશ્વરને માટે નિર્વિધે રાજસિંહન ઉપર સત્તા બેસાડવાનો ઇરાદો રાખતો હતો એ કાર્યમાં ચપા અને મદદ કરે તો જલિમસિ હે તેણે તેની સાથે લગ્ન કરવાની આજ્ઞા દર્જાવી હતી ચપા અને જલિમસિ હે મારા પતિનું કાસળ કાઢવાનો સુચે શોધવા લાગ્યા, પરંતુ દેવસૈયે એક વફાદાર નોકર એ બેઠ જાણી ગયા ત ચપા અને જલિમસિ હેનું પાપ પ્રકાશમાં આવી ગયું જાહેર દરબારે જલિમસિ હેને ગુન્હેગાર તરીકે ઢાળી કરવામાં આવ્યો પછી તેના ઉપર મારે પુરૂષ જુદમ ગુજરવામાં આવ્યો ત્યારે તેણે પોતાનો પ્રથમનો ગુન પશુ કબૂલ કર્યો તેનો તથા ચપાનો આડો સબ્ધ પ્રકાશમાં આવ્યો અને જલિમસિ હેને પ્રાણદણની તથા ચપાને એક અળ સમજાવ્યા હતા દર્જાવી દેશનિકાલની સજા કરવામાં આવી રાજ્યનો કારો પછાથી મારા પતિનું ચલાવવા લાગ્યા

“ ચપા મારી સાથે આવેલી હોવાથી તથા તેનું દુઃખરિત પુરુષે હોવાથી સ્વાભાવિક રીતે મારા પતિના મનમાં મારે માટે વિરાગ ઉપજવાનો સંભવ હતો, પરંતુ તેમનું હૃદય ઉદાર તથા સ્વભાવ સ હોવાથી તેમના અંતરમાં મારા આરિગ્ય માટે બિહુલ સદેહ ઉપજ્યો ના અરે રે! જો એ વખતથીજ મે મારી ચિત્તવૃત્તિઓને સમજમાં રાખી હે

હઝર બધસાંનું નામ ટોપીના પાથોનીયર વેપારી તરીકે પ્રસિદ્ધ છે



તે આને એક મહારાણી તરીકે હું વિપુલ ઐશ્વર્યની અધિકારિણી હોતુ, પરંતુ સ્વભાવતઃ ઔષધ હોતુ નથી

“મહારાજ નરેન્દ્રનાથ ! આપના કુમાર રાજસિંહનો મારા પતિ સાથે માલ સંબંધ હતો મારા પતિ ધણી સરળ સ્વભાવના ભોળા પુરુષ હોવાથી તેઓ રાજસિંહના છળકપટો તેમજ ધુત ઔવહારથી તદ્દન અજાણ્યા હતા તે તેમની સાથે યા તો તેમની ગેરહાજરીમાં સહાય સિવાય રાણીવાસમાં અર્થાત્ મારા નિવાસસ્થાનમાં આવી શકતો હતો તે મને ‘ભાભીસાહેબ’ના વિનોદાત્મક સંબોધનથી સંબોધી કેટલીક વખતે મારી કૃષ્ણ મરકરી કરતો હતો ધણી વખત રાત્રે ભોજનાદિથી નિજી થયા પછી મારા પતિ, તે અને હું સાથે બેસી ચોપાટ રમતા હતા મારા પતિ જોષ કે જાણી ન શકે એટલી સાવધાનતાથી કોઈ કોઈ પ્રશ્નને રાજસિંહ મારા તરફ તેના ચચળ કામવિદ્વળ નયનોના કટાક્ષે ફેંકતો હતો હું તેની આંતરિક વૃત્તિ કળી ગયેલી હોવા છતાં મેં તેને મારા દેહનું ધન દીકું નહોતું, પરંતુ જેમ જેમ દિવસો વીતતા ગયા તેમ તેમ અનેક પ્રકારના પ્રલોભનો દર્શાવી તેણે મને વશ કરી પછી એ દુષ્ટની સલાહથી સારાસાર કે ધર્માંધર્મનો વિચાર કર્યા સિવાય છુપી રીતે મારા પતિના આશ્રયનો ત્યાગ કરી તેની સાથે હું પલાયન કરી મધ્ય હું દેખતી આંખોએ શુભતા દોજખમાં પડી તેણે મને લોકાલયથી દૂર એકાંતમાં એક મકાનની અંદર લઈ જઈને રાખી તથા દ્રાક્ષાસ્વતું નામ દઈ તેણે મને મહાપાનનું વ્યસન લગાડ્યું મારી પાસે ગુલાબરામની સલાહથી રાજસિંહે શાન્તાને રાખી તથા તેણે પશુ અને યજ્ઞાવવાના અનેકવિધ પ્રયત્નો કરેલા હોઈ અતે હું રાજસિંહના વિલાસનું પાત્ર થઈ પડી.

“આવી રીતિમાં કેટલાક વર્ષ વીતી ગયાં ત્યાર પછી રાજસિંહે મહેન્દ્રકુમારને પકડી લાવીને મકાનમાં મારો નિવાસ હતો એ મકાન પાસેના

લાઈની મ પટો ધણી ચમકદાર છે.

## વિશુદ્ધ તથા કરણી તેવી પાર ઉતરણી. ૨૦૫

ગુપ્ત કારાગૃહમાં કેદ કર્યા મહેન્દ્રકુમારનું દેવદુલ્હન સૌદમ્ય જોષ મારા મનમાં વાસનાનો પ્રયત્ન જ્વાળામુખી પુન પૂર જોડાથી સળગી ઉઠ્યો યુક્તિ પ્રયુક્તિ તથા જળ પ્રપચ્છી મે તેમને મોહાધીન કરવાના અનેક ઉપાય અભિમાન્યા, પરંતુ તેઓ પોતાના ધર્મ ઉપર અચળ રહ્યા. મુકતાહેવી ઉપર તેમનો દૈવી પ્રેમ હોવાથી તેમણે મારા કાલાવાલા અને માચના તરફ સહજ પશ્ચ લક્ષ્ય આપ્યું નહિ હું જ્યારે તેમનો પ્રેમ મેળવવામાં હરેક પ્રકારે નિરાશ થઇ ત્યારે મુકતાહેવી ઉપર પુરૂષ વેશમાં જ્ઞાન્તાને પ્રેમ કરતી બતાવી તેમના અંતરમાં મે હૃદયવિદારક સંદેહનું બીજ રોપ્યું, પરંતુ તેથી મારી પ્રેમજ્વાળા જ્ઞાન્ત ન જ થઇ અતે મહેન્દ્રકુમાર તથા મુકતાનો એક બીજા પ્રત્યેનો સ્વર્ગિય વિશુદ્ધ સ્નેહ જોષ સૌદમ્યની પ્રબળતાનો મારો ગર્વ ગળી ગયો. મારા પાપજીવનનું સ્મરણ થઇ આવતાં પાછો મારો અંતરાત્મા મને કબજા લાગ્યો મારા ધૃણિત જીવન ઉપર મને ધણે તિરસ્કાર ઉપજ્યો તથા રાજસિંહે મને કુળત્યાગિની કરેલી હોવાથી તેના ઉપર વેર લેવા માટે હું અધીર બની ગઇ મહારાજશ્રી, મહેન્દ્રકુમાર જેવા નિરપરાધી સમ્યચિત્ત સ્વધર્મપરાયણ વીર ક્ષત્રિય કુમાર ઉપર રાજસિંહે જે જીદમ્બ ગુણયો છે, દેવીસ્વરૂપ મુકતાબહેન ઉપર તેણે જે સકટોની વૃષ્ટિ વર્ષાવી છે તે સર્વથા અક્ષમ્બ છે એવા કુર્વાચાર પુત્રના મૃત્યુ માટે આપે લેશ પણ અશ્રુસ્રાવ કરેલા જોષતો નથી. આમ છતાં તેનું ખૂન કરવા બદલ ન્યાયદૃષ્ટિથી જો મને ગુન્હેગાર ગણવામાં આવતી હોય તો આપ જે સજા કરો તે સહન કરવા હું તૈયાર છું મારા તરફ મિલકુલ દયા નહિ દર્શાવવાની તથા આપને મોઝા ભાગે તે કઠોરમાં કઠોર સજા ફર્માવવાની હું આપને વિનંતિ કરું છું”

આટલું બોલી અદ્રમ્ભા યુવ રહી સહુ કોષ મહારાજથી સૌ ન્યાય કરે છે એ જાણવા માટે ધણી અધીર બની ગયા. અતે મહારાજએ

અનુભવી કારીગરોના હાથથીજ બને છે.

શાન્તિનો ભગ કરી ગભીર ઉચ્ચ કંઠે કહું ‘‘ચંદ્રપ્રભા ! કોઈ પણ પ્રકારના સંક્રાંત સિવાય તે તારી જે સત્ય કથા કહી છે તેથી છેવટે તારા અતુરમાં જીવનને સન્માર્ગે વળવાની જે પ્રેરણા ઉત્પન્ન થઈ છે એ માટે તને ધન્યવાદ ઘટે છે રાજસિંહનું ખૂન કરવા માટે હું તને અપરાધિની નહિ ઠરાવતાં નિર્દોષ ઠરાવું છું તેમજ હું એ હતભાગી પાપાત્માનો પિતા થતો હોવા છતાં ન્યાયને અંગે મારે એમ કહેવું પડે છે કે, જે તે હમણા કદાચ જીવતો હોત તો પણ મારે તેને પ્રાણપ્રધની શિક્ષા કરવી પડત હતી તો તેને નિમિત્ત બનાવી મારે કઠોર કર્તવ્ય સંપન્ન થયું છે એ એક રીતે સાચું જ થયું છે વળી જે તું સમ્યક્રિતમાં તારું અવશિષ્ટ આયુષ્ય પસાર કરવાને મંજૂરી હોય તો ગભ્ય તરફથી તારા ભરખપોષણનો સવળો બદો બસત કરી આપવાને હું તયાર છું વળી છુપી તપાસને અતે હું એમ જાણી શક્યો છું કે શાન્તાના હૃદયમાં પણ પોતાના જીવ કાળના સંકળ પાપ માટે વણે પશ્ચાત્તપ ઉપજ્યો છે તેને પણ એક અમળા જાણી તથા તે સુધરી શકે એ હેતુ લક્ષ્યમાં રાખી તેના સવળા અપરાધિની હું હાથ આપું છું હવે ગુનામરાથ જ રાજસિંહનો દુઃખ સલાહકાર હોય તથા રાજસિંહે તેની મદદથી જ હરેક ગુન્હો કર્યો હતો એ ધ્યાનમાં લઈ હું તેને શિરઝેદની સગ્ન કરું છું આવતી કાલે રહવારે જ તેને કરવામાં આવેથી આ ગિલા અમલમાં મૂકાશે’’

આટલું બોલ્યા પછી મહારાજ નન્દનાથ ચુપ રહ્યા સહુ તેમણે આપેલા ન્યાયની મુક્તકંઠ પ્રશંસા કરવા લાગ્યા થોડા સમય પછી તેમણે પુનઃ શાન્તિનો ભગ કરી યોગિની અથાત વીરમતિને ઉદ્દેશીને પૂછ્યું.- ‘‘બહેન ! તમે રાણી તથા સેનાધિપતિ ઉપર જે આરોપ મૂક્યો છે તેની સામિતી તરીકે કોઈ પ્રમાણ નહીં કરી શકશો ?’’

તરત જ રાણીએ સેનાધિપતિને લખેલો પેલો પ્રેમપત્ર વીરમતિએ મહારાજના હાથમાં મૂક્યો મહારાજ ખરી વાત જાણી શક્યા બીજી તરફથી

વજનમાં હલકી હોવાથી અમીર ઉમરાવો હોશે વાપરે છે

## વિશુદ્ધ તથા કરણી તેવી પાર ઉતરણી. ૨૦૭

સેનાધિપતિ ભયની ભાવનાથી કંપવા લાગ્યો. મહારાજાએ ક્રોધને વશ થઈ તેના દરેક જોઈ પિંકારથી કહ્યું — “નીમકહરામ કૂતરા ! તને પણ તારા ભય કર પાપ બદલ શિરચ્છેદની સજા કરવામાં આવે છે”

બરાબર આ વખતે દરબારમાં એવી અફવા ઉડી કે, રાણીએ ઝેર ખાઈ આત્મહત્યા કર્યો છે તપાસ કરતા મહારાજાને એ વાત ખરી માલૂમ પડી તેમણે એ માટે અફસોસ નહિ દર્શાવતા છુટકારાનો એક શ્વાસ મૂક્યો.

પછી મહારાજાએ વારમતિ, મહેન્દ્રકુમાર અને મુક્તાને સન્માન તથા પ્રેમથી ઉચિત આસને બેસાડ્યાં. મહારાજા મુક્તા તરફ જોઈ અત્યંત રોહથી કહ્યું — “ભારતની નિષ્કલ ક ભવ્યતમા પ્રતિમા ! તારા જીવનને ધન્ય છે. તે તારા ક્ષત્રિય કુળને તથા માતૃપિતાના નામને તેજસ્વી તેમજ કિર્તિમાન બનાવ્યું છે ઉપરાઉપરી અનેક સક્રોત આવી પડવા છતાં, પિતા તરફથી જીવન ગુજરવા છતાં તે દ્રવ્યોના એક વાર નારી તરીકે તારા અમૂલ્ય સતીત્વ ધનનું રક્ષણ કરેલું હોવાથી તને જેટલો ધન્યવાદ આપવામાં આવે તેટલો થોડો જ છે તારા જેવી ભાગિનીઓ જ આ ભરમાવશેષ ભારતનું ઉજ્જવળ ગૌરવ છે. હરેક આર્યનાગ માટે તારૂં વિશુદ્ધ ચારિત્ર્ય અનુકરણીય તેમજ આદર્શરૂપ છે. સુભદ્રે ! ધર્મવરકૃપાથી હવે તારૂં જીવન સુખી થશે હું આજે જ તારા પિતાને તારૂં લગ્ન શુભ મુહૂર્તે બહાદુર કુમાર મહેન્દ્ર સાથે કરી આપવા લખી જણાવું છું. મહેન્દ્રના લગ્નની ક્રિયા હું સ્વહસ્તે જ કરીશ તથા લગ્ન થયા પછી તમે આદર્શ દંપતિને હું મારૂં રાજસિંહાસન સમપણું કરી વાનપ્રસ્થાશ્રમ સ્વીકારીશ આ થોડા દિવસોમાં જે જે બનાવો બની ગયા છે તેની મદદ મન ઉપર ધણી ઊંડી અસર થઈ છે એક રાજા તરીકે હું મહારી કારકીર્દીને જેમણે એવી સફળ તથા ઉજ્જવળ બનાવી શક્યો નથી તેથી મહેન ધણો ખેદ થાય છે. રાજ્યના ન્યાયાધીશ મહેન્દ્રની જે તપાસ ચલાવી હતી તે ઉપરથી તેમની અધૈયગતા પૂરવાર થયેલી હોવાથી તેમને

---

આ ટોપી ધણી સસ્તી છે જથાબધ વેચનારને ધણી લાભદાયક છે.

પદ્મજી કરવામાં આવે છે તથા જે જોખમદારીભરેલો અધિકાર મત્રી વિશુદ્ધ-  
સિંહને સ્વાધીન કરવામાં આવે છે ન્યાયાધીશ કુળવાન સારા સ્વભાવવાળો  
સર્વ ધર્મમાં તત્પર રહેનારો તથા પ્રવીણ હોયો જોખમ એમ હવે હું સમજી  
ચુક્યો છું ‘જોઈડું સાથ તે સારા માટે’ એવી જો લોકાક્રિત છે તે કાંઈ ખોટી  
નથી જે ખોટા બનાવે બન્યા છે તથા તેના જે પરિણામ આવ્યા છે  
જે સર્વનો વિચાર કરતાં ભવિષ્યમાં આ રાજ્યની ઉન્નતિ થવાની હોય  
એમજ મહેને લાગે છે હવે ચ દ્રમલાનો સૌ વિચાર છે તે જાણવામાં આવ્યા  
પછી દરબાર બરખાસ્ત કરી શકાય ”

ચ દ્રમલાએ ઉભી થઈ મહારાજને નમન કરી કહ્યું -“આપની મારા  
તરફની કૃપા માટે અતઃકરણપૂર્વક હું આપનો ઉપકાર માનુ છું, પરંતુ  
હવે લોકાક્ષયમાં નહિ રહેતા વનમાં અગર કોઈ તીર્થક્ષેત્રમાં રહી બાકીનું  
આયુષ્ય ધર્મનું ચિત્વન તથા ઇશ્વરનું સ્મરણ કરવામાં મુગ્ધરવાનો મહારો  
નિશ્ચય થયેલો છે, તેથી આપની ઉદારતાનો લાભ હું લઈ શકતી નથી ”

આમ કહી ચ દ્રમલા આસન ઉપર બેઠી એટલે શાન્તાએ કહ્યું -“જો  
ચ દ્રમલા બહેનને કાંઈ હરકત ન હોય તો એક સેવિકા તરીકે તેમના સહ-  
વાસમાં રહી હું પણ મારાં જૂતકાળના પાપોને સત્સમાગમથી તથા ધર્મોપદેશથી  
ધોઈ નાખવા માગુ છું જો મહારી આટલી ઇચ્છા તેઓ પૂર્ણ કરશે તો  
હું તેમની જીવનપર્યંત ઋણી રહીશ ”

ચ દ્રમલાએ સમતિ દર્શાવી પછી મહારાજની આજ્ઞા થતાં ગુલાબરામ  
તથા સેનાધિપતિને સખ્ત બદોબસ્ત સહિત કારાગૃહમાં લઈ જવામાં આવ્યા  
તથા દરબાર વિસર્જન થયો



હકાર બધાની ટોપીઓ મુજરાત તથા કાઠીયાવાડમાં પ્રસિદ્ધ થઈ ચુકી છે.

પ્રકરણ ૧૯ મુ

સખીઓના શૃંગારવિનોદ

સાલિસાહજિક પ્રેમ દૂરાદપિ વિરાજતે ।

ચકોરીનયનદ્વન્દ્વમાનન્દયતિ ચન્દ્રમા ॥

હે સખી ! જે સ્વાભાવિક પ્રેમ છે તે દૂરથી પણ જણાઈ આવે છે, ચંદ્ર જો કે દૂર રહ્યો છે તો પણ ચક્રાર પક્ષીની સ્ત્રીનાં જે નેત્રને આનંદ પમાડે છે

I am all yours—I kneel, I burn,  
Feel every naked rushing nerve  
And tendril of my being yearn,  
For you, for you I starve.

H Trench

હું તારો છું—મારું જે કાંઈ છે તે સંપૂર્ણ તારું છે હું હુટણીએ પડું છું, બળી જાઉં છું, મારા દેહની બહારની દરેક વેગવતી શિત, મારી જીવનશક્તિ તને આલિંગન કરવા ઉત્સુક છે હું તારે માટે જ મુકામ જાઉં છું

અરે દિલ ચમ્પ રહે તેમર સજનજર પ્યાર આવે છે,  
સુગંધી હાર મજરાની ભલકતી મ્હેક આવે છે,  
સુરાહી એક કર ખીજે પિયાલો પૂર મદિરાથી,  
બમલમાં પ્રેમની પોથી કંઈ નખરાં બતાવે છે !

વ્યસનત્રાણુનું મનોહર આગમન થયું હતું. કોણ જાણે કે ક્યા દેશમાંથી ક્યા પુલકમય, અમૃતમય દિવ્ય લામથી, ક્યા મોહમંત્રથી દીક્ષિત થઈને, ક્યા સુખસ્વપ્નમાંથી જન્મત થઈને આનંદલક્ષ્યા, પુનઃ એ જીવન

દિવાલ માત્રો તે સાધજીની મને છે

મોહનરૂપથી સુવન ભૂલાવીને જૂતળવાસીઓ સમક્ષ ઉપસ્થિત થયા હતા. પ્રકૃતિના વક્ત્રુમાં, વાયુદેવતાના સુશીતળ રૂપશ્ચર્માં, વનરૂપિણી મોહનવેશમાં, પુષ્પોના મધુર હારમાં, રાત્રિના સુરભિ નિશ્વાસમાં, પોતાનો આવિર્ભાવ પૃથ્વી ઉપર પ્રદર્શિત કરીને પુનઃ વસન્તે દર્શન દીધું હતું.

લગભગ પદરેક દિવસથી રાજા નરેન્દ્રનાથે કરેલી વ્યવસ્થા પ્રમાણે મુક્તા તેના પિતાના આશ્રયમાં આવીને રહી હતી. રાજસિંહ તથા ગુલામ-રાયનાં ભયકર પાપકાર્યો તથા તેનું પરિણામ જાણવામાં આવ્યા પછી દોલતસિંહના મનમાં ધણો અનુતાપ થયો હતો જે પુત્રીને પહેલાં તે ઠપકો આપતો હતો તે જ પુત્રી ઉપર હવે સમય તથા પ્રસંગના પ્રભાવથી તેનો પ્રેમ ધણો વધી ગયો હતો. મહેન્દ્ર મહારાજા નરેન્દ્રનાથનો ભાણેજ થતો હોય મુક્તા સાથે તેનું લગ્ન થયા પછી નરેન્દ્રનાથ તેને રાજસિંહાસન અર્પણ કરનાર છે એવું જાણવામાં આવ્યા પછી દોલતસિંહના હૃદયનો પાર રહ્યો નહોતો. લગ્નને ફક્ત દશ દિવસ બાકી રહેલા હોવાથી સર્વ પ્રકારની તૈયારીઓની ધામધુમ ચાલી રહી હતી.

હજી સંધ્યાકાળ થવાને થોડો વિલંબ હતો. મુક્તા તેની બે ચાર સખીઓ સાથે બગીચાની અંદર વિમર્ષ ચિત્તે ફરતી હતી. તેના અંતરમાં તે પ્રિયતમ મહેન્દ્રનું સ્મરણ કર્યા કરતી હતી. સંધર્ગા દુષો દૂર થઇ ગયેલાં હોવાથી તથા સુખના દિવસો નજીક આવેલા હોવાથી તે અત્યંત કરુણી ઇશ્વરનો ઉપકાર માનતી હતી. તેની દેહલતાએ પણ ભાવી સ્વર્ગીય સુખની આશાથી અભિનવ સૌંદર્ય ધારણ કર્યું હતું. પ્રિયતમના વિયોગના વખતમાં જે પુષ્પો તેને અપ્રિય લાગ્યા હતાં તેજ પુષ્પો હવે તેને અતિશય પ્રિય લાગતા હતા. આજે તેણે રમઝેરગી પુષ્પાભરણેથી પોતાના અંગને શોભાવ્યું હતું. ચોવનના મધુરા આગમન તથા વિકાસથી તેની દેહલતા અપરૂપ સૌંદર્યથી ખીલી નીકળી હતી. કવિએ ખરજ લખ્યું છે કે,

ખરીદો ન્હુ જયુખીલી બેગબોર.

-- વસન્તે હર્ષ પામી કેકિલા ઉઘાનમાં માતી,  
ચક્રારી પૂજ્ય ઇન્દુના હૃદયને જોઈ મલકાતી,  
નદી વર્ષાઋતુમાં જળ થકી અત્યંત હલકાતી,  
કમલિની સૂર્યદશનથી પ્રપ્રલિલત તે પળે યાતી,  
થતાં નવ યૌવના નારી, મદનના ભાવ ધારે છે,  
મદનના ચિહ્ન પ્રકટી અગની શોભા વધારે છે,  
ચરણ કાયા કુમારીની, નવાં ચિહ્નો બતાવે છે,  
હતાં લજ્જાવતી લલના, મદન ભાવો છુપાવે છે,  
નહિ આરામ દિવસે કે ન રાતે એન આવે છે,  
વિરહની વેદના ભુડી પ્રહર આઠે સતાવે છે,  
અપણ જે આલ ને આખો થતી તે મદતાવાળી,  
હતાં પશુ બેસતી યુવતી મદનના રોગને પાળી

ધીમે ધીમે સખીઓ મુકતાની સાથે વાર્તા વિનોદ કરવા લાગી જાણે  
કે રસસાગરના તરંગો ઉછળવા લાગ્યા હવે મુકતાનું મહેલ મલકાવા  
લાગ્યું તેણે કહ્યું —

“યૌવન બામ પરાગ મધુરો, અલિ ગુજન મનરંજન કરતો,  
મોહમહી તે મુગ્ધ બનીને, સખીરી જ્ઞાને પાછળ ફરતો ?”

રસિકા નામની એક વિનોદી સખીએ હાવ ભાવ સહિત કહ્યું —

“અલી મલારાથે, તું અકળાયે, વિરહી થઇ શીદને રીઆયે ?  
રતિપતિની આ સ્વારી અવી, કામદેવનું જોર જણાયે”

મુકતાએ પૂર્વવત્ ભાવથી ઉમેર્યું —

“કામદેવ કામજી કરનારો, પરવશ રક હૃદય કરનારો,  
વિવિધ રગ અંગે ભરનારો, સખીરી એ કેવો ધુતારો !”



લલિતા નામની એક વાચાળ સખી બોલી ઉઠી -

“રમણ રસિયો, હેલ છબિયો, જીવન ધેલો જ્ઞાલો છે;  
રતિપતિ વિણ અવતાર સૃષ્ટિમાં જ્ઞેની સદુનો ઠાલો છે.”

મુક્તાએ લલિત બની જઈ કહ્યું—

“ના-ના જ્ઞેની ! છુલે સૈની ! જેરતલો એ ખાલો છે,  
ધુતારો છે કપટી છે પણ લોકો કહે છે જ્ઞાલો છે !”

રસિકાએ વિનોદમા જ મુક્તાના માલ ઉપર ધીમેથી એક તુટી ખણી  
કહ્યું —

“ધુતારો નહિ હાર રૂપાળો હેમાનો રદીમાળો છે,  
સમજે છે સહુ મનમાં જાણી, છતાં જ્ઞાનો ચાળો છે ? !”

મુક્તાએ જાણે કટાળો ઉપજ્યો હોય એવો ભાવ દર્શાવતાં  
કહ્યું — “જાઓ જાઓ તમે મને વિના કારણ જ્ઞા માટે કટાળો આપો છો ?”

લલિતાએ કહ્યું — “મનમાં તો જ્ઞાલાને મળવા માટે અધીરાં બની  
ગયા છો છતાં કટાળો ઉપજવાનું કેમ બોલો છો ? જલારાસો નહિ,  
જ્ઞેન ! હવે થોડા દિવસમા જ તમારા તન મન તથા જીવનના માલિક  
મહેન્દ્રકુમાર સાથે તમારું મિલન થઇ જશે.”

મુક્તાએ કહ્યું — “તમને પ્રિયતમ, પિયુ અને પ્રેમ સિવાય બીજું  
કાંઈ સહુ જ નથી કે શું ? જો આવી રીતે મને સતાવશો તો હું અહીંથી  
ચાલી જઈશ.”

રસિકા બોલી ઉઠી — “અમારી વાત તો ઇશ્વર જાણે છે, પરંતુ તમને  
જ પ્રિયતમ પાછળ સમસ્ત વિશ્વમા અપહાર હવાઈ ગયેલો નજરે પડ્યો  
હતો અને તેથી જ તમે પિયુને મળવા માટે સત્રુની સાથે ચાલ્યાં ગયાં હતા !  
તમે પણ કાંઈ ઓછા સાહસિક નથી હો !”

કાયમક કેષ જે ટકાઉમાં બણી સરસ છે

હાલિતાએ કહ્યું - “અરે ! એમના સાહસનાં જેટલાં વખાણ કરીએ તેટલાં થોડાં છે મહેન્દ્રકુમારના વિશેષે તેઓ પ્રેમયોગિની બની ચર્વા હતાં નૈવધનાથ આદિ જેવી રીતે બીજા અરવ્યમાં કેવી દમયતી દિવાની બની ‘ઓ નળ ! ઓ નળ !’ ના પોકાર કરતી હતી તેવી જ રીતે મુક્તા બહેન પણ ‘મહેન્દ્રકુમાર’ના નામને પોકારતા વન જગલમાં આથક્યાં હતાં. અત્યુભવી સતીઓથી મુક્તા બહેન પતિબલિતમાં કોઈ પણ રીતે ઉતરે એવાં નથી ”

મુક્તાએ કહ્યું - “બહેન ! પતિને પ્રભુસ્વરૂપ માની મન વચન અને કમંથી તેમની બલિત પૂજા કરવી એ પ્રત્યેક સમારીનો ધર્મ છે એ કે, મહેન્દ્રકુમાર સાથે લૌકિકદૃષ્ટિથી મારુ ભગ્ન થયેલું નહોતું, તો પણ મન, વચનથી હું તેમને જ વરી મુકી હતી તથા તેમના સુખદુઃખમાં ભાગ લેવો એજ મારો ઉદ્દેશ હતો. મથાર્ય પ્રેમ બદલાની ઇચ્છા રાખતો જ નથી; એ આત્મજનમપણ કરીનેજ ફેરવાઈ આવે છે ”

હાલિતાએ કહ્યું - “બહેન ! જુઓ આકાશમાં ચંદ્રનો ઉદય થવા બાજી છે ચાલો આપણે સહુ આજે એકે અરથો ગાઉએ ”

રસિકાએ કહ્યું - “અરે છે મુક્તા બહેન ગાય ને આપણે બીલીએ ”

સખીઓની ઇચ્છાનુસાર મુક્તાએ અરથો ગાવા માગ્યો -

“હે...ચંદ્ર ધીમા રે પ્રકાશો ચગનમંડલે રે,

હે....અમીરસ સીંચી રનેહ નજરથી ભયાર

બાલી કુમુદને વિકસાવવા રે

શીતળ વિમળ કિરણના કરરપદ્મથી રે

દૂર જતા પણ દિવ્ય સ્વરૂપનાં દર્શકથી રે

ખીલાવો કુમુદ જરી રે, રસિકીમાં રસભરી રે

બાલ વધારવા રે . હે.

( સાખી )

જળમાં વસતિ કુમુદિની, ચંદ્રમા વસે આકાશ,  
 જે જોના હૃદયે વસે, તે રહે છે તેની પાસ  
 રખે ચંદ્ર કુખાઓ સજળ વાદળે રે,  
 પ્રેમી કુમુદને કુખાવી વિરહાશ્રુ જળે રે,  
 પડી પશ્ચિની રનેહ સરોવરે રે,  
 પ્રેમમત્રથી આરાધે ચંદ્ર અતરે રે

( સાખી )

મુગ્ધા પ્રીતિવશ કુમુદિની, તમ દશનમાં આશ,  
 રખે ત્યજી કરતા પ્રભુ, દૂર દ્વિપાતર વાસ  
 જોજો પ્રલયકાળનાં તોફાનમાં  
 કરતો ઊઝા ધરણીતળમાં વાસ રે  
 કરવી પ્રકૃદલ ત્યજી કુમુદને  
 શીતળ અમૃત બિંદુઓ વરસાવીને,  
 કોમળ કળિપર આણી અતર જ્વાલ રે,  
 કરજે પ્રકૃદલ પ્રિય કુમુદને

મરખો મવાઇ રહ્યા પછી વખત ધણો વીતિ મરેલો હોવાથી  
 મુક્તા અને તેની સાખીઓ પોતપોતાના નિવાસસ્થાન તરફ ચાલી ગઇ

\* સરસ્વતીચંદ્ર નાટક

.. પ્રકરણ ૨૦ મુ

મહેન્દ્રને રાજ્યપ્રાપ્તિ તથા નરેન્દ્રનાથનો સંસારત્યાગ.

લક્ષ્મીસ્તે હૃદિ ભારતી ચ વદને મૌલૌ સદા

કેશવ ક્ષણ્વી તે મુજદળ્હયોર્ગુણાનિધે મેહે કુંબેરિસ્થિતિઃ ।

ચિત્ત નાથ તવાસ્તુ ધર્મસદૈ વાનપ્રસન્નઃ કરે

સર્વાસ્તે વિપદ પ્રયાન્તુ વિપિને ત્વ દીર્ઘજીવી મય ॥

હે ગુણોના ભડા રૂપ રાજન! લક્ષ્મી નિરંતર તમારા હૃદયમાં વસે,  
સરસ્વતી તમારા મુખમાં વસે, વિષ્ણુ તમારા મસ્તક ઉપર વસે, ચંદ્રી  
તમારા ગાઢુંડોમાં વસે, કુબેર તમારા ગૃહમાં વસે, તમારું ચિત્ત ધર્મમાં  
વસે, દાનનો પ્રસંગ તમારા હસ્તમાં વસે, તમારી સઘળી વિપત્તિઓ વનમાં  
જતી રહે તથા તમે ચિરંજીવી રહે.

શુભ દિવસે અને શુભ મુહૂર્તે મહેન્દ્રકુમાર સાથે મુક્તાનાં લગ્ન ધણી  
ધામધમથી થઇ ગયાં સત્રળા અનાથોને તથા ભૂટેવોને અલ વસ્ત્ર  
તેમજ લક્ષ્મીના દાનથી સતુષ્ટ કરવામાં આવ્યા લગ્ન ક્રિયા કરાવનાર  
કુળપુરોહિતને અમૂલ્ય પારિતોષિક મળ્યા તથા સર્વત્ર આનંદના તરંગો ઉછળી  
રહ્યા સાકર સાથે દૂધ ભળે તેવી જ રીતે મહેન્દ્ર અને મુક્તાનું મિલન  
અર્થાત્ આ બાલવૃદ્ધને અપાર આનંદ થયો.

આજે મહારાજ નરેન્દ્રનાથ મહેન્દ્રકુમારના રાજ્યાભિષેકની ક્રિયા કરી  
સાંસારિક ઉપાધિઓમાંથી મુક્ત થઇ સંસારત્યાગી થવાના હતા સહવારના  
સપ્ત વાગ્યાથી રાજમહાલની અંદર રાજ્યાભિષેકની ક્રિયાની તૈયારી ચાલુ  
થઇ ગઇ હતી આસપાસના ન્હાના મોટાં રાજ્યોના રાજ્યેન્દ્રો, સરદારો,  
ભાયાતો વગેરેને પણ નિમત્રણ કરવામાં આવેલાં હોઇ તેઓઆના ધણી ખરા  
હાજર થઇ ગયા હતા.

રાજ્યાભિષેકની ક્રિયા શાસ્ત્રોક્ત પદ્ધતિથી કરાવવાના ઉદ્દેશથી હિંદુઓના પુણ્યધામ વારાણસીથી શાસ્ત્રજ્ઞાનસપ્તમ, વેદર્થ વિદ્વાનોને ખાસ તેજાવવામા આવ્યા હતા એ વિદ્વાનોમાં સ્વામી સમિચ્છદાનદ વિદ્યાધુર્વ અર્ચણી હોઇ ઉમ્મરે તેઓ ૪૬ તેમજ જ્ઞાનના સમુદરૂપ હતા તેમની સાથે તેમની કેટલીક શિષ્યમંડળી પણ આવેલી હતી સમિચ્છદાનદ સ્વામીએ જીવનના આરભકાળથી જ બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરેલું હોવાથી તેમની આર્ચારિક અને માનસિક ઉન્નતિ થયેલી હતી તેમની વૈષ્ણવિક હોવા છતાં તેમનું તેજસ્વી મુખમંડળ અપૂર્વ કાન્તિને આભાસ કરાવતું હતું તેમનાં બન્ને શુદ્ધિવ્યજ્ઞક વિશાળ નેત્રો તેમની સર્વજ્ઞતાનો સહેલાણીથી પરિચય કરાવતાં હતા

યથા સમયે નરેન્દ્રનાથ તથા રાઘવસિંહ સાથે મહેન્દ્રકુમારે મંડપમા પ્રવેશ કર્યો. સહુએ તેમને યથોચિત માન આપ્યું રાજ્યાભિષેકની ક્રિયા આજુ મધ્ય પુર મહિલાઓ પદાં પાડળ બેસી મનજ શુભાશીષ્ય ગીતો ગાવા લાગી. સરસ્વાતીઓનો શોર તથા નહાવતોનો શ્વનિ આસપાસના આનંદ પરિપૂર્ણ વાતાવરણમા યુજન કરવા લાગ્યો

શાસ્ત્રોક્ત પદ્ધતિથી રાજ્યાભિષેકની ક્રિયા સપ્તમ અર્થ ગયા પછી સમિચ્છદાનદ સ્વામી મહેન્દ્રકુમારને નિમ્નલિખિત રાજધર્મને ઉપદેશ આપવા લાગ્યા તેમની અસામાન્ય વિદ્વતા ત્રાતાજનેને મુગ્ધ કરી નાખવા લાગી તેઓ મંભીર કંઠે કહેવા લાગ્યા —

“ખોરાક લીધા સિવાય દેહધારીનો દેહ જેવી રીતે ટકી શકતો નથી તેવીજ રીતે સ્વર્ લોકના વ્યવહારની સ્થિતિ નીતિ વિના બની શકતી નથી રાજ્યએ સદા સર્વદા નીતિશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવો જોઇએ, નીતિજ્ઞાનથી જ રાજ્યદિ સર્વ ચતુરને જીતી શકે છે તથા લોકને રાજન કરી શકે છે

“નિરંતર પ્રજનનું પાલન કરવું તથા દુષ્ટને દડ દેવો એ રાજ્યનો પરમ ધર્મ છે એ પરમ ધર્મને આચારમા ચૂકવા માટે નીતિની અનિવાર્ય

---

દેશાવરમાં પણ આ ટોપીઓનો ઉઠાવ સારો છે

## મહેન્દ્રને રાજ્યપ્રાપ્તિ તથા નરેન્દ્રનાથનો સસાર ત્યાગ ૨૧૭

અમલ્ય છે જેવી રીતે કુટુંબના વડિલનું મુખ્ય કાર્ય કુટુંબનું ભરણપોષણ કરવાનું છે તેવી રીતે રાજનું મુખ્ય કાર્ય પોતાની પ્રજાનું પાલન કરવાનું છે કુટુંબ સિવાય જેમ વડિલ નથી તેમ પ્રજા વિના રાજ નથી તેવી જ રીતે વડિલ સિવાય કુટુંબ નથી અને ગજા સિવાય પ્રજા નથી

“જે આ લોકમાં પ્રજાને સારી રીતે નિયમમાં રાખનાર રાજા ન હોય તો પ્રજાની સ્થિતિ સમુદ્રમાંની સુકાની વગરની નૌકા જેવી થાય છે અર્થાત્ પ્રજાનો નાશ થાય છે રક્ષણ કરનાર રાજા નથી હોતો તો પ્રજા પોતાના કર્તવ્યથી વિમુખ રહે છે તથા પ્રજા વિનાનો રાજા પણ સૌભતો નથી. રાજાએ બદમાશોથી, ચોર લૂટારાઓના ત્રાસથી, કારભારીની જેરભયવસ્થાથી, જુનના જુદમથી પ્રજાનું એક પિતાની માફક રક્ષણ કરવું જોઈએ

“વળી સલાહ સંપન્નવવા માટે રાજાએ પોતાની પ્રજાએ યુદ્ધી કાઢેલા મુખીઓ તથા પોતાના પ્રધાનો સાથે મસલત કરી બહુ મતે દેશકાળને અનુસરી આવશ્યકીય કાયદાઓ બાંધવા એ કાયદાઓનું પાલન પોતે કરવું તથા પ્રજા પાસે પણ કરાવવું કજીઆ ટટાઓના નિષ્પક્ષપાત બુદ્ધિથી ચુકાદો કરવા પ્રત્યેક નગર કિંવા યોગ્ય ગામોમાં ન્યાયમંદિરોની પ્રતિષ્ઠા કરવી તથા તેમાં પચ કિંવા ન્યાયાધીશ દ્વારા કોઈને પણ પક્ષ કર્યા સિવાય ન્યાયને અનુસરી ચુકાદો આપવો ધર્મશાસ્ત્રમાં પ્રીતિ રાખનાર રાજાએ જાતિ, દેશ, વ્યાપારી તથા કુળની જે રીતિઓ હોય તે તપાસી ન્યાય કરવા માટે કાયદા બાંધવા. ન્યાયાધીશે ન્યાયાસન ઉપર બેસી વચ્ચેથી જરીર લાંડી સાવધાન ચર્ચ જાગ્રદાહાર શ્રી કિરતારને પ્રજામાં કર્યા પછી ન્યાય કરવા માંડવો ન્યાય કરનારે પક્ષપાતથી પ્રેરાઈ વાદી અને પ્રતિવાદી વચ્ચેનો કજીઓ વધારવો નહિ તથા કોઈની પણ ફરિયાદ સાંભળવામાં વિલંબ કરવો નહિ તેણે કાયદામાં રહી સત્ય શું છે, કવલ કેવા પ્રકારનો છે, પોતે કયા આસન ઉપર બેઠો છે, સાક્ષીઓ કેવા છે, દેશકાળ તેમજ વ્યવહારની રીતભાત કેવી છે એ સર્વજ્ઞ

અમીર હિમરાવને વાપરવા લાયક છે

સુક્ષ્મ બુદ્ધિથી તપાસવું આવી રીતે ન્યાયાધીશ સાક્ષી વગેરે પ્રમાણોના આધારથી ઉત્પન્ન થયેલા કલહોનો નાશ કરવા બધાયલો છે

“આમ છતાં જો રાજ્ય પ્રગ્નને બ્યાજથી ન્યાય આપતો નથી તેના કારભારીઓ તથા પ્રગ્ન વિરુદ્ધ થાય છે તથા એવો રાજ્ય થોડા કાળમાં જ શત્રુઓને વશ થાય છે ઉલટું જો રાજ્ય કામકોઠાદિ ઉપર વિવિધ મેળવી પ્રગ્નને બ્યાજથી ઇન્સાફ આપે છે તેને પ્રગ્ન સરિતાઓ જેમ સમુદ્રને અનુસરે તેમ અનુસરે છે બુદ્ધિશાળી રાજ્ય, ન્યાયાધીશ કિંવા સભાસદમાના કોષ્ટએ એકલાએ કદાપિ એકાંતમાં વાદી પ્રતિવાદીનું કામ તપાસવું જોઈએ નહિ તેમ તેમની વાત પણ સાબળવી જોઈએ નહિ વળી રાજ્ય કિંવા ન્યાયાધીશ સર્વ જાતિમાં જો માણસો વ્યવહારમાં, બુદ્ધિમાં, સ્થાયરણી, નિષ્પક્ષપાતી, ધર્મજ્ઞ, સત્યવાદી આજ્ઞાસરહિત, જીતેન્દ્રિય તથા પ્રિયભાષીય હોય તેમનેજ સભાસદો કરવા જોઈએ એ બધા સભાસદો સાથે ધારજથી મસક્કત કરી ઉત્પન્ન થયેલા કલહોનો નિકાલ કરવો જોઈએ

“શ્રી મહાભારતાત્મક ત સભાપર્વના પચમ અધ્યાયમાં નારદ મુનિએ યુધિષ્ઠિર રાજાને પૂછ્યું છે કે,

તુ ત્હારી સર્વ પ્રગ્નનું અગ્નિ, સિંહ, બ્યાજ તથા સર્પાદિ કૂર પ્રાણીઓ અને રોગ તેમજ રાક્ષસના ભયથી રક્ષણ કરે છે કે ?”

“જેવી રીતે પ્રયત્નથી રક્ષણ કરેલા સુક્ષ્મ બીજનો અકુર કાળ ક્રમે ફળ આપે છે તેવી રીતે સારી રક્ષણ કરવામાં આવેલી પ્રગ્નનું પણ સમજવાનું છે પ્રગ્ન ઉપર ક્યા રાખનાર રાજ્ય વૃદ્ધિ પામે છે તથા પ્રગ્નના ક્ષયથી નાશ પામે છે રાજ્યરૂપ જોવાળે પ્રગ્નરૂપી ગાયનું પાલન તથા પોષણ કરી ખન રૂપ દૂધ સારી રીતે રાજ્યવ્યવસ્થા ચલાવી શકાય તે પ્રમાણમાં ધીમે ધીમે ગ્રહણ કરવું ને ન્યાય માર્ગે ચાલવું જોઈએ

મોઢા મોઢા ગ્રહરોમાં એજન્સીએ આપવામાં આવશે

મહેન્દ્રને રાજ્યપ્રાપ્તિ તથા નરેન્દ્રનાથનો સસાર ત્યાગ ૨૨૯

“રાજ્યએ નિરતર પોતાની પ્રજામાં વિદ્વાકળાની વૃદ્ધિ થાય એવા ઉપાયો યોજી વિદ્વાનો તથા ઉત્તમ કળાકારોનો સત્કાર કરવો જોઈએ.

“રાજ્યએ શહેર જોઈ તેના કંઠને અનુસરી રાજ્યમાર્ગે યનાવઢાવી ઉત્તમ રાજમાર્ગને ત્રીસ હાથ પહોળો કરાવવો. બધાં ગામને અતરે કિવા હરેક ગામે વટેમ ગુંચિને ઉતરવા માટે પાન્યશાળાઓ કરાવી ચોકીદારો હમ્મેશા તેને સ્વચ્છ રાખે એવો બંદોબસ્ત કરવો. રાજ્યએ ગામને લાયક કાંટા વજેરોનાં વૃક્ષો ગામ પાસે ને વનને લાયક કાંટાવાળાં વૃક્ષો વનમાં રોપાવવાં તે ઉપરાંત પ્રાણીઓ અને ખેતીના બચાવ માટે દેશમાં ધણુ બળ રહી શકે તેવા કૂવા, તળાવ, નહેરો વગેરે કરાવવાં.

“રાજ્યએ પોતાની પ્રજામાં જેલુ કોઈ રક્ષણ કરનાર ન હોય એવા બાળકો તથા અપંગ સ્ત્રી પુરુષોનું તેમજ જે યોદ્ધાઓ યુધ્ધમાં માર્યા ગય તેમનાં બાળબચ્ચાનું ભરણપોષણ કરવું.

“કોઈ પણ કાર્ય એકલાથી થઈ શકતું નથી તો પછી રાજ કારભાર ચલાવવા જેલુ મહાન કાર્ય એકલા રાજથી ન થઈ શકે એ સ્પષ્ટ છે, માટે રાજ્યએ બરાબર પરીક્ષા કરી પ્રથમથી જ રાજવહિનટ જાણનાર શાસ્ત્રમાં કુશળ, શૂરવીર, સુહૃદ્વિદ્વામાં નિપુણ તથા કુલીન સાત અગર આઠ પ્રધાન કરવા તેમની સાથે નજીએ હમ્મેશાં સચિ, વિગ્રહ, સૈન્ય, ઉપજ, દેશ રક્ષણ તથા નિપજમાંથી ઘટતા ખર્ચ સંબંધી વિચાર કરવો.

“જે કે રાજ સર્વ વિદ્વામાં કુશળ તથા સદાચારી હોય તો પણ મત્રીઓ વિના તેણે એકલાએ કદાપિ કોઈ પણ કાર્યનો વિચાર કરવો નહિ. કારણ કે, પ્રત્યેક પુરુષમાં સત્ત્વવાદીના વચન, અનુભવ શાસ્ત્ર તથા અનુમાનથી બુદ્ધિનો વૈભવ ભિન્ન ભિન્ન રૂપે દેખાય છે. વળી રાજ્યએ નિરતર કાર્યભારીઓની પરીક્ષા કરતા રહી તેમનામાં જે વિશ્વાસ કરવા લાયક હોય.



તેનો વિશ્વાસ કરવો, પણ કેવળ જાતિ તથા કુળ ઉપર જ નહીં રાષ્ટ્રી ક્રાંતિના ઉપર વિશ્વાસ કરવો નહિ મનુષ્યના કર્મ, શીલ તથા શુભ જ પૂજવા લાયક છે, જાતિ તથા કુળ નહિ જાતિ તથા કુળથી કાંઈ શ્રેષ્ઠતા આવી જતી નથી

“એક જ માણસને બધા વખત સુધી અમુક અધિકાર ઉપર નિયુક્ત રાખવાથી તેને મોઢ ઉપજવાનો સંભવ રહે છે આમ હોવાથી ચોક્કસ વખત પછી ચોખ્ખતા પ્રમાણે કર્મચારીઓના પદનું પરિવર્તન કરવું

“કેવળ રાજના હિતમાં તત્પર રહેનાર પ્રધાન પ્રજાને અપ્રિય થાય છે અને કેવળ પ્રજાના હિતમાં નિમગ્ન રહેનાર મંત્રીનો રાજ ત્યાગ કરે છે એવો સમાન વિરોધ હોના છતાં રાજ અને પ્રજા ઉભયનું હિત કરે એને જ શુદ્ધિમાન પ્રધાન સમજવામાં આવે છે \*

“રાજ ભયારે એકલા પ્રધાનનું જ રમકડું બની જાય છે ત્યારે પ્રધાનને મોઢથી મઢ થાય છે તથા એ મઢથી તેને રાજનું કાલ્પ્ય ગમતું નથી, તેના મનમાં સ્વતંત્ર થવાની ઇચ્છા ઉપજે છે એ ઇચ્છાને વશ થઈ તે રાજના પ્રાણનો પણ વિનાશ કરવામાં પાડે હઠતો નથી જે મૂઢ શુદ્ધિવાળા રાજ પ્રધાનના હાથમાં રાજ્યનો સંપૂર્ણ કારભાર સોંપી કેવળ રાજમહાલયમાં રગરાગ ઉડાવે છે તેઓ બિલાડીના સમૂહને દ્રવ સોંપી સૂઈ રહે છે એમજ સમજવું

“રાજએ પ્રત્યેક નગરમાં સકળ કાર્યોની તપાસ રાખવા માટે કુળ તથા શુભમાં શ્રેષ્ઠ હોય, નગર જનનું રક્ષણ કરવા સક્ષત હોય એવો એક નગરરક્ષક રાખવો જે પાપ શુદ્ધિવાળા અધિકારીઓ પ્રજા ઉપર વિના કારણ

\* પાર્લામેન્ટ તરફથી હિંદુસ્તાનના પ્રધાન તરીકે નિયુક્ત થઈ આવતા મુઢરો તથા પાર્લામેન્ટ આ સૂત્રને લક્ષ્યમાં રાખે તો દેશમાં રાજ્યવસ્થા તરફ જે અપ્રિયતાનો આવ ફેલાઈ રહ્યો છે એ સંબંધી શકે ખરો કે ?

મહાધ બની સત્તાની પુમાખીમાં બુદ્ધિ મુળરે, નિર્દોષ બાળકાને ભય કરતા પદમાં બુદ્ધિ સ્તરીરે ઉધાડે પગે પદર પદર અને વીસ વીસ ગાઉ સૂધી ચલાવે, સતી સ્વરૂપિણી નિર્દોષ સ્ત્રીઓની લાજ દૂટે એ અધિકારીઓને રાજ્યે પ્રાણવધની શિક્ષા કરી તેમની સધળી માલમિલકત જપ્ત કરી નાખવી જોઈએ અધિકારીઓને રાજ્ય રાખવા કરતા પ્રજાજનોને રાજ્ય રાખી તેમના અત કરજની શુભાશીષો મેળવવા તરફ જ રાજ્યે સંપૂર્ણ લક્ષ્ય આપવું જોઈએ પ્રજાજનોની જે અધિકારીઓ ઉપર પ્રીતિ ન હોય તે અધિકારીઓને રાજ્યે કમી કરવા જોઈએ

“ રાજ્યની બ્યવસ્થા સારી રાખવાનો મુખ્ય આધાર રાજ્ય ઉપર રહેલો છે રાજ્ય સ્વયં જો ન્યાયપુર સર વર્તે તો હોય તો જ તેના કારભારીઓ અને પ્રજા તેનો ભય રાખી ન્યાયથી વર્તે છે પરંતુ રાજ્ય જો અન્યાયી હોય છે, ધડી કાઢવામા આવેલા કાયદાઓનો સ્વેચ્છાનુસાર ઉપયોગ કરનારો હોય છે તથા પ્રજાને આપેલા વચનો પાળવામાં તદ્દન અસત્યવાદી હોય છે તો તેનું રાજ્ય ત્ર નિર્ધાર બને છે, કારભારીઓ પોતપોતાની સત્તાનો ગમે એવો દુરુપયોગ કરે છે તથા બુદ્ધિમંથી ત્રાસી બધું પ્રજાજનો ડેવટે બડોર બની જાય છે અમર તો આન્તિમય આદિ સાથી અસહકાર પોકારે છે રાજ્ય સદાયરણી હોય છે તા પ્રજા સદાયરણી અને રાજ્ય પાપી હોય છે તો પ્રજા પાપ કરનારી હોય છે અર્થાત્ રાજ્યના જેવી જ પ્રજા થાય છે

“ રાજ્યે રાત્રિદિવસ ઇન્દ્રિયોને જીતવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ જીતેન્દ્રિય રાજ્ય પ્રજાને વશ કરી શકે છે મૃગયા, છુત, દિવસની નિદ્રા, પરનિદ્રા, ધણી સ્ત્રીઓ કરવી, મજાપાન, નૃત્ય ગાયન, વાજીત્ર તથા વ્રથા ભમવું એ સુખની ઇચ્છાથી ઉત્પન્ન થતા દશ અને આઠી, શાકસ કપટથી મારવું, અદેખાઇ, ખોટા આરોગ્ય મૂકવા, પરધન હરણ કરવું, યાચકને પાછો વાળવો, માણે દેવી, મારવા દેણું એ કોષથી ઉત્પન્ન

---

અમારી ટીપ્પીઓ ખરીદતી વખતે મોર હાથ તપાસીને ખાસ ખરીદ કરજો.

થતા આઠ મળી એકદરે અઢાર હુ ખદાયક બસનેને રાજ્યે પ્રયત્ન-  
પૂર્વક ત્યાગવા”

આવી રીતે સ્વામી સચ્ચિદાન દે રાજનીતિ કિંવા રાજધર્મનો  
અમૂલ્ય ઉપદેશ આપ્યો ત્યાર પછી તેમણે નરેન્દ્રનાથના મુખ તરફ  
જોઈ તેમના મનોભાવને સમજી જઈ કહ્યું “વત્સ ! હવે તારી શ્રી  
કૃષ્ણ છ”

નરેન્દ્રનાથે સ્વામીજીને નમન કરી ભક્તિથી ગદ્ગદ બની ગયેલા  
કહે કહ્યું, “ગુરુદેવ ! આપનો સમાગમ થયા પછી મહારો વિચાર  
બદલાઈ ગયો છે પ્રથમ મહે વાનપ્રસ્થ સ્વીકારવાનો વિચાર રાખ્યો  
હતો, પરંતુ હું સમજી શક્યો છું કે, અતકાળે જીવનની સદ-  
ગતિ થાય એવી ઠંછા રાખનારે પ્રથમ સદગુરુ કરી  
તેમની પાસેથી ધર્મનું તથા મોક્ષનું જ્ઞાન મેળવવું જોઈએ પ્રભુ ! આપને  
મારી એટલી જ પ્રાર્થના છે કે, આપ કૃપા કરી મને દીક્ષા આપો હવે  
હું આપના જ આશ્રયમાં રહી જ્ઞાત્યાચાર્ય કરી આપના મુખે અમૂલ્ય ઉપ-  
દેશામૃત સંભળી આ માનવદેહનું યશશક્તિ કલ્યાણ કરીશ ”

નરેન્દ્રનાથની ઠંછા પ્રમાણે સ્વામીજીએ ગુરુમંત્ર આપી યથા સમયે  
તેમને દીક્ષિત કર્યા અરવુ



# વાંચવા લાયક નવીન અપ-ટુ-ડે

## નવલકથાઓ.

અમારી દુકાને સર્વ જાતના ઇતિહાસીક ડીટકટીવ સામાજિક તથા અમરકારપૂર્ણ નવીન નવલ કથાઓ સ્ત્રી ઉપયોગી વેદશાસ્ત્ર, ધાર્મિક, વેદક તથા જ્યોતીષના પુસ્તકો ધણાજ કીમતવાળા ભાવેથી મળશે લાખભેરીઓના ઓડર ઉપર પુરતું ધ્યાન આપવામાં આવશે એક વખત ઓડર આપી ખાત્રી કરો

પુસ્તકનાં નામ	રૂપીયા	પુસ્તકનાં નામ	રૂપીયા
સોનેરી ટોળા ભાગ ૧-૨	૪૥	બહાદુર કલો ને અનાથ તારા	
ચાલીસ ચહેરાનો માથુસ	૪	ભાગ ૧-૨	૪
વીચીત્ર જગત ભાગ ૧ ૨	૬	કેશવ કુતી	૨
રનેહ લગ્નની સુદરી ભાગ ૧-૨	૩૥	જુલુ ગોરાણી	૪
અમરકારીક ખૂન	૨૥	ખેમાન સગ્રહ	૫
આગ્રાનો ખળનો	૨૥	મહોબત કે મુસીબત	૫
સૌર લોક હોમ્સના સાહસ કર્મો	૨૥	દુનર સાગર	૪૥
કુટુબીનુ કારસ્થાન ભાગ ૧-૨	૫	તારા સુદરી	૩
ભય કર ભેદ ભાગ ૧-૨	૨૥	ગેબી ખૂન	૨૥
બેર વસુલ ભાગ ૧-૨ (સચ્ચીત્ર)	૬	ભેદી ખળનો	૨૥
દુર્ભાગી દારા ખડ -૨-૩	૩૥	મુઝા મીનાક્ષી	૩૧
પ્રેમની ખુમારી ભાગ ૧-૨ (સચ્ચીત્ર)	૬	અવકાશ પર પ્રકાશ	૨૥
૫ ચાસરનો જયશીખરી ભાગ ૧-૨		અબલાની આત્મા કથાઓ	૨૥
(સચ્ચીત્ર)	.. ૫૥	ભકતાણી કે ભામટી	૧૥૥
અદભુત લુટારો ભાગ ૧-૨ (સચ્ચીત્ર)	૩૥	ભાગ્યદેવીની ભય કરતા	૧૥૥
સૌંદર્ય જવળા ભાગ ૧-૨	૩૥	ભાગ્ય ચક્રનો મહા મત્ર	૨૥
સર્વેદ ઠગ ભાગ ૧-૨	૪૥	કામરૂ દેશની કુટીલ કામીની	૧૥૥
નવાજ સીરાજ ઉશ્વદલા	૩૥	લતા લલીતા ભાગ ૧ થી ૫	૮૥
રાજા રામકૃષ્ણ	૩	દમાખાજ દુનીઆ	૨૥
મોર કાસીમ	૨	ભય કર ભદ ભાગ ૧-૨	૬
વઢીર નદીની શુભજેતમ	૨૥	કલકતિત કાઉન્ટેસ	૩
મુઝલોયની ભાગ ૧ થી ૧૦	૨૧	દસ લાખનો દસ્તો	૩
નીલમ માલિક ભાગ ૧ થી ૮	૧૨	મહાકાળીનુ ખડગ	૨૥

લખો—મોહનલાલ પીતાંબર બુક્સેલર.

ટેકાણુ:—કાલ્યાણદેવી રોડ, બક્ષમના ઝાડની સામે, મુંબઈ ૧૦ ૨

પુસ્તકના નામ	રૂપીયા	પુસ્તકના નામ	રૂપીયા.
અતી મહાળ ભાગ ૧-૨	૭	૧૮૫૭ ના બળવાનો ઇતિહાસ "	
મૃદસ્યાશ્રમ	૨૫૫	ભાગ ૧-૨	૮
નવ દમ્પતીને શીખમણ	૨૧	અન મ મોહીની	૩૫
શ્રી હિત શીક્ષક	૪	પ્રાણેશ્વરીનું ગ્રેમ ચ દીર	૩
પ્રજ્ઞસીદાસ રામાયણ મુલ તથા		અઠંગ ઉદાવગીર ભાગ ૧-૨	૪
ગુજરાતી	૭	ગુલ બદન	૩
"          "          ગુજરાતી	૬	બ સરી બાલા	૩
"          "          હિંદી ગોટકો	૬	સૈદ્ય વીજ્ય ભાગ ૧-૫	૧૨૫
"          "          ૧૬ પેજ	૨	ભુવન મોહીની	૨૧
"          "          મુલ	૩૫	રાણી વજ્ર સુ દરી	૨૫
"          "          હિંદી ટીકાવાળી		મહિા ચવીત્રી	૪
"          "          ગોટકો સાપ્તઝ	૪	ગુલીસ્તાનનું ગુલ	૫
"          "          "          "          ગોટકો ટીકાવાળી	૭	કરુણા કમારી	૩૫
કલાપીનો ફકારવ	૪	રતીલાલ ફાકલાલ	૩૫
ભાજ અને કાલીદાસ	૪	આજકાલનું હિંદુસ્તાન	
અવિષ્ણવેતા	૫	કાં ના વી ફૂત ભાગ ૧-૪	૧૨
અભિપ્રાય રહસ્ય	૫	અમર ચરીત્ર ભાગ ૧-૪	૧૬
આર્યાભટ્ટ	૪૫	પદ્મજતા યાને કટકર્મા ગુલાબ	૩
ધરવેદુ	૬	જેતા જમાનો ભાગ ૧-૫	૧૧
અષ્ટાંગ હૃદય વાગબદ્	૭	કાળ રાત્રીનું યુની ખજર	
ગ્રેકટીસ ઓફ મેડીઅન	૧૦	ભાગ ૧-૨	૬
મેટીરીયા મેડીકા	૮૫	તરુણ તપસ્વીની ભાગ ૧-૨	૭
ગીરધરકૃત રામાયણ	૫	વીજ્ય મોહીની ભાગ ૧-૪	૮
વાલ્મીકી	૬	અતિ ધર્મ પતિ સેવા ભાગ ૧-૨	૫૫
રમા સુ દરી	૨૫	પતિ વૃતા સતીઓ	૩૫
હિંદના હીરા	૧૧	નારાયણી	૨
પાટલી પુત્રની પડતી	૪૫		

### લખો—મોહનલાલ પીતાંબર ગુડસેલર

કાલખાદેવી રોડ, મદામના કાઠની સામે વાલજી કામજીનો માલો મુખ નં. ૨.

નમુના માટે પ્રાપ્ત થીસ્ટ મફત મળે.

.. તાડવાડીમાં લમતો ભુત !



આ કંઈ ખરેખરો ભૂત  
નથી, પણ વીસમી સદીનો  
મરાઠી ટોપીઓનો હુલ્લી  
ઉસ્તાદ ચીરાબજારવાળો  
બી એમ માંજરકરનો  
નવીન પેગમ છે

અમારે ત્યાં દરેક જાનની  
ટોપીઓના લેધર ચદા સો-  
નેરી, રૂપેરી, તથા ધમીટેશન  
વરખ છાપવાનું સસ્તું કામ  
થાય છે તે સિવાય દરેક જા-  
નની ટોપીઓના અસ્તર,  
બેગલોર, હા ગેરીયન તુર્કી,

પારસી ફેટા, ઇંગ્લીશ હેટ તથા રીપેરીંગ કામ માટે અમારું  
કામ અલગત તમોને સતોષ આપશે ઝવેરી કંપ, તથા પાછડીની  
ટોપીઓ ઓરડર આપ્યેથી તાત્કાલીક જોઈવા જ્યાંમા પુરી પાડ્યું

શુ સમજ્યા ?

ટોપીને લગતી કોઈપણ ચીજ મેળવવા હવે બીજો હોડધામ  
કર્યો નહિ હો !

જલ્દી કયાં બનાવશે ?

દરેક જાતના પીતળના તથા શીશીના જલ્દી, તથા કાપડની  
ટોપીઓની ઉપયોગી ટીકીટ અમારા ગ્રાહકની મરજી મુજબ બનાવી  
આપશું, બહાર ગામના ઓરડરપર પુરતું ધ્યાન આપવામા આવશે

લખો—બી. એમ માંજરકર

ચીરા બજાર મુબઈ ન ૨

## બે ટાંકીપર થયેલો ધરતી કંપનો આંચકો !

કાજ મોહોલ્લામાં થયેલી તેની ગભીર અસર.

મુંબઈની પચરગી પ્રજા માહોમાંહે પૂછપરછ કરતી હતી કે બે ટાંકીપર ધરતીક પ ક્યાં થયો ? તપાસ કરતા જણાયું કે ધરતીક પ થવાનું તો તહન ધતીગ હતુ, પણ લેધર મરચટ માફતી ઇશ્વરાને ત્યા આહકોની ધમાલ પડી હતી.

અમારે ત્યાંથી દરેક જાતનુ કાચા તથા પાકા રગતુ લેધર, દરેક જાતના વાઇસર, લેસ તથા શુઝ બનાવવાને લગતુ દરેક જાતલુ ન ગીન લેધર, તથા કાન-પુરી માલને ટકકર મારે તેલુ દરેક જાતનુ ચામડુ તૈયાર મળશે. તે સિવાય ગાડી ઘોડાને લગતો દરેક જાતનો ચામડાનો સામાન તથા ધમણ વિગેરે બજાર કરતા કીફાયત ભાવે જથાબ ધ તથા છુટક મળશે.

અમારી દેખરેખ નીચે અમારા કારખાનામાંથી આહકને મનપસ દ માલ કાઢી આપીશુ.

સતારાવાલા માફતી ઇશ્વરા ઍન્ડ સન્સ  
લેધર મરચન્ટ.

બે ટાંકી, કાજપુરા મુંબઈ પો ન ૮

તમે સમજો છો કે?  
તમારું શરીર શાથી સુશોભિત જાણાય છે ?  
અવનવા વસ્ત્રાભુષણ એ શરીરની બાહ્યાંતર  
ટાપટીપનો અત્યુત્તમ સાથી છે.

૪૦ વર્ષના ફ્રેન્સી સીલાઈકામવાળાની  
બાહેર ચેલેજ.

મુબઈની પચરગી પ્રબને અમો બાહેર કરીયે છીયે કે  
અમારે ત્યાં ચોલકા, ચોળી, તથા બન્યાના ફરાક બનાવવાનું  
અપ-ટુ-હેટ સિલા કામ ટાઈમસર કરી આપવામાં આવશે  
ઠાકોરજીના સાજ કયા બનાવશે ?

મદીરો માટે ઠાકોરજીના સાજ, તથા ઝીક ચલકનું કસબ  
ટીકીનું, બાહલાનું જરીકામ આઢકોને મનપસંદ રીતે બનાવી  
આપીશું

અમારો મુદ્રાલેખ ।

‘ સોઘુ ભાડું ને સિદ્ધપુરની યાત્રા, જેવા કામ તેવા હામ,  
આઢકોનો સતોષ એજ ’ અમારો મુદ્રાલેખ છે.

તા-ક—દ્રાયલ દાખલ ફક્ત એક વખત, કામ પાડી  
ખાત્રી કરો

રામદાસ બુધારામ

ફ્રેન્સી સીલાઈઆતાવાળા,

શેઠ મોરારજી ગોકળદાસ મારકેટ રૂમ

નં ૧૩૨ કાલબાહેવી રોડ મુબઈ ૨



## સુદરીઓને રીઝવવા શું કરશો ? .

: ————— .

સુદર આશુપાથ એ સુદરીઓને રીઝવવાની અમુદ્ય કળા છે આ કળાનો ઉપયોગ કરો ત્યારે જરૂર અમારી મુલાકાત અવશ્ય લેશે

અમારે ત્યાં ચાલુ ફેશનના છેલ્લામાં છેલ્લી ઢબના સોનાના દાગીના મન પસંદ અપ-ટુ-ડેટ ફેશનના બને છે

**ગ્રાહકોને ઠગાવાની બીલકુલ ધાસ્તી નથી.**

અમારે ત્યાંથી લીધેલા દરેક દાગીનો છપાવીનેજ આપવામાં આવે છે એક વખત પધારી ખાત્રી કરો

**સોની મોહનલાલ વનમાળીદાસ.**

ઠે:—બીબીબાન સ્ટ્રીટ, ઘોબી ગલીને નાકે

મુબઈ નં ૩

શું સમજ્યા?

અમારી દુકાને ઠગાવાની બિલકુલ ધાસ્તી નથી.

## અમારો મુદ્રાલેખ

સત્યતા અને પ્રમાણીકપણુ એજ અમારો મુદ્રાલેખ છે

અમારે ત્યાથી દરેક સીઝનનું ઉલન, કોટન, ફેન્સી કાપડ, પોઇલ, કાશ્મીર, સરજ, વેનીશન, આલપાકો, આઈના સીલ્ક, વોશીંગ ચેક, શર્ટીંગ ગાજ, મજલીન, વોઈલ-છીટ, ઈમરીક તથા દરેક જાતનું ફેન્સી ગરમ, સુતરાઉ તથા રેશમી કાપડ જથ્થાબદ તથા છુટક મળશે.

હાયરીમાં અવશ્ય નોંધો લ્યો.

અમારૂં આપ હુ-ડેટ સીલાર્થ ખાતુ તમેને અવશ્ય  
સતોષ આપશે

એક વખત પધારી દ્રાય કરો.

ભટ પ્રતાપરાય જગજીવનદાસ.

ઠે. મગજદાસ મારકીટ ગલી ન-૫

દુકાન ન. ૬૫ સુબર્બ.

# સસ્તું અને સારું બેલતેલ ક્યાંથી મેળવશે ?

અમારે ત્યાં આકોલામાં બનતું ઉત્તમ પ્રકારનું  
બેલ તેલ કિંદાયત ભાવે મળશે.

મંગળદાસ રોડ

પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ મુંબઈ ન-૨.

## બનાવટી અને હલકા પ્રકારના ઘીથી બચો !

તાજું અને સ્વચ્છ ઘી જથ્થાબદ્ધ તેમજ છુટક એકદમ  
કિંદાયત ભાવે અમો પુર પાડીએ છીએ

જે કાંઈ અમારું ઘી ભેળસેળવાળું કે બનાવટી છે  
એમ સાબીત કરી આપશે તેને રૂ ૫૫૧ ધનામના  
અમો આપીશું

ખોખાણી કીરચ દ કેશવજી.

લક્ષ્મીનારાયણ મંદિર

હા મેઘજી વલ્લભદાસની વાડીમાં

ઘાટકોપર.

# સર્વેને અમારું આમંત્રણ.

જો તમારે

સુદર અને નવીનવી જાતના ચાદીના તથા સોનાના  
નાના મોટા મનપસદ પડે તેવા વાસણો  
તથા હાગીના જોધતા, હોય તો

**અમારો શો રૂમ**

એક વખત પધારી જોધ જવા આપને અમારું આમંત્રણ  
છે જે નિહાળ્યા પછી ઉડીને આપે વળગે એવી  
છેલ્લામા છેલ્લી કારીગરીના નમુનામાથી કાઢક પણ  
લીધા સિવાય આપનું મન રહેશે નહિ  
એવી અમારી ખાત્રી છે

**સોની નાજભાઈ કાનાભાઈ**

શેખ મેમણ રટ્ટીટ  
મુલજી જઠા મારકીટ પાસે  
મુબઈ ન ર

સ્વાર્થ સાથે પરમાય  
તે કેમ ?  
કામતુ કામ થાય અને સસ્થાને ઉત્તેજન મળે

## લેડી નોર્થ કોટ હિન્દુ ઓર્ફનેજ

જે રૂપ વરસથી સ્થપાયેલ એક ધાર્મિક સસ્થા છે  
જેમા કાયમ અનેક અનાથ બાળકોનું પાલણુપોષણ  
થાય છે તેના નિભાવ અર્થે સ્થાપવામા આવેલ  
કે. એન. સેલર પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ,  
(સ્થાપના ૧૯૦૭)

જેમાં

ઉચ્ચ શિક્ષણ લગતી એકાઉન્ટ બુકો, તરેહ તરેહના લેટર ફોર્મ,  
બીલબુકો, કાર્ડ-ક કોત્રીઓ, તેમજ નાનું મોટું દરેક પ્રકારનું કામ  
ઉપરાંત

અગ્રેજી, ગુજરાતી, મરાઠી, હિન્દી તેમજ પરશ્ચય ભાષામા સાહિત્યને  
લગતા પુસ્તકો, માસિકો, અઠવાડિક પત્રો વગેરે વગેરે કામ, સુદર, મફાઈદાર,  
અને સસ્તામા વખતસર કરી આપવામા આવે છે

મીલોને લગતું નાનું મોટું દરેક પ્રકારનું જોખીંગ કામ અમો  
સતોષકારક રીતે-વખતસર કરી આપીએ છીએ સ્થાન, ફીન્ડે  
તથા ગોલ્ડ મહેલ જેવી યુરોપીઅન માલીકાની મીલોનું કામ  
અમો વર્ષોથી કરતા આવ્યા છીએ

T No  
41041

ઉત્તમ પ્રકારના ફેન્મી દાઢપો, આકર્ષક ડીઝાઇન અને  
મજબુત બુક બાઈન્ડીંગ એ અમારી સ્પેશિયલ્ટી છે

ટે ન  
૪૧૦૪૧

લખો યા મળો,

મેનેજર

લેડી નોર્થ કોટ હિન્દુ ઓર્ફનેજ, કે એન સેલર પ્રેસ  
(બાબુલનાથ પાસે,) ૭૭-૭૯ ચોપાટી રોડ મુબઈ ન-૭

